

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XXIII
2012 • Nr. 5–6

DIN SUMAR:

PĂUN ION OTIMAN, Structura agrară actuală a României – o mare (și nerezolvată) problemă socială și economică a țării

SUSANNA PRICE, Social Analysis in Development Interventions: Policy Artefact or Constructive Transformation? (Analiza socială în intervențiile cu privire la dezvoltare: artefact politic sau transformare constructivă?)

SORIN M. RĂDULESCU, Sinuciderea în contextul crizei economice globale

CLAUDIA PARASCHIVESCU, The European Union and the Protection of the Roma Minority in the Fields of Education and Housing (Uniunea Europeană și protecția minorității rrome în domeniile educativ și locativ)

MARIA SIMION, Sporul natural al populației României și semnalele contextului socio-economic în perioada 2002–2011

MARIA STOICOVICI, România ca țară de origine, de tranzit și de destinație a migranților

ADRIAN OTOVESCU, Trăsături identitare ale imigranților români din Italia

MARIUS LAZĂR, Valori, toleranță, religie și spiritualitate la tinerii români

*COMENTARIU; VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ; RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ
INDEX ALFABETIC 2012*

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTĂ ACREDITATĂ BID (B⁺) DE CĂTRE CNCSIS

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef: dr. Sorin M. RĂDULESCU

Redactor: Simona-Grazia DIMA

Membri: Dr. Ilie BĂDESCU (director al Institutului de Sociologie al Academiei Române; director al Centrului de Geopolitică al Universității din București); dr. Franz-Lothar ALTMANN (profesor asociat Universitatea din București, Departamentul UNESCO); dr. Dan BANCIU (cerc. șt. gradul I – Institutul de Sociologie); dr. Camelia BECIU (profesor la Școala Națională de Studii Politice și Administrative); dr. Ștefan BUZĂRNESCU (profesor – Universitatea de Vest din Timișoara); dr. Michael M. CERNEA (profesor – George Washington University, Senior Adviser – The World Bank, membru corespondent al Academiei Române); dr. Emilian DOBRESCU (secretar științific al Secției de economie, științe juridice și sociologie a Academiei Române); dr. Ioan DRĂGAN (profesor – Universitatea din București); dr. Christian GIORDANO (profesor – Universitatea Fribourg, Elveția); Ion GLODEANU (secretar științific al Institutului de Sociologie); dr. Erich GOODE (profesor univ. emerit – Universitatea de Stat din New York, Stony Brook); dr. Martin HAUSER (director al Departamentului UNESCO, profesor la Catedra de studii inter-culturale și schimburi inter-religioase); dr. Oscar HOFFMAN (cerc. șt. gradul I – Institutul de Sociologie); dr. Petru ILUȚ (profesor – Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca); dr. Michel MAFESSOLI (profesor – Universitatea Paris V); dr. Ioana PETRE (cerc. șt. gradul II – Institutul de Sociologie); dr. Vasile ȘOIMARU (profesor la Catedra de sociologie a Academiei de Științe din Republica Moldova); dr. Ivan TCHALAKOV (președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria); dr. Katherine VERDERY (profesor univ. dr. docent – City University of New York).

Culegere și tehnoredactare: Cristiana GHIȚĂ

CONSULTANȚI ȘTIINȚIFICI:

Dr. Filip Alexandrescu

Dr. Adela Șerban

Redactor: Alis ALEXĂ

Tehnoredactor: Mariana IONICĂ

Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

Redacția: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 27;

4021-318 81 28/2417; Fax: 4021-318 24 48

E-mail: revista@insoc.ro

www.revistadesociologie.ro

© 2012, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 46

Fax: 4021-318 24 44

E-mail: edacad@ear.ro

Adresa web: www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XXIII, Nr. 5–6 • 2012

S U M A R

PROBLEME ACTUALE ALE SPAȚIULUI RURAL ROMÂNESC

- PĂUN ION OTIMAN, Structura agrară actuală a României – o mare (și nerezolvată) problemă socială și economică a țării 339

ROLUL ANALIZEI SOCIALE ÎN INTERVENȚIILE CU PRIVIRE LA DEZVOLTARE

- SUSANNA PRICE, Social Analysis in Development Interventions: Policy Artefact or Constructive Transformation? (Analiza socială în intervențiile cu privire la dezvoltare: artefact politic sau transformare constructivă)? 361

SINUCIDERE ȘI CRIZĂ

- SORIN M. RĂDULESCU, Sinuciderea în Europa, în contextul crizei economice globale 385

PROTECȚIA DREPTURILOR MINORITĂȚILOR ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

- CLAUDIA PARASCHIVESCU, The European Union and the Protection of the Roma Minority in the Fields of Education and Housing (Uniunea Europeană și protecția minorității rome în domeniile educativ și locativ) 405

TENDINȚE DEMOGRAFICE ÎN ROMÂNIA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ

- MARIA SIMION, Sporul natural al populației României și semnalele contextului socio-economic în perioada 2002–2011 415
- MARIA STOICOVICI, România ca țară de origine, de tranziție și de destinație a migranților ... 429
- ADRIAN OTOVESCU, Trăsături identitare ale imigranților români din Italia 445

EDUCAȚIE ȘI SPIRITUALITATE

- MARIUS LAZĂR, Valori, toleranță, religie și spiritualitate la tinerii români 463

COMENTARII

ALEXANDRU-OVIDIU VINTILĂ, Traian Brăileanu, grupul de la Cernăuți și revista „Însemnări sociologice” (debutul unor dezbateri)	483
LUCIAN-VASILE SZABO, Despre sociologia publicului mediatic la gazetarul Ioan Slavici.....	503

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

PETRE REPCARU, Seminarul cu tema: „Război. Pace. Uniunea Europeană – prezent și viitor”, desfășurat în luna mai 2012 la Sonnenberg, Germania	515
--	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

<i>Media in Europe today</i> , edited on behalf of Euromedia Research Group by Joseph Trappel, Werner A. Meier, Leen d’Haenens, Jeanette Steemers and Barbara Thomass, with an introduction by Denis McQuail, Edit. Intellect Bristol, UK / Chicago, USA, 2011, 272 p. (Valentina Pricopie)	521
---	-----

INDEX ALFABETIC 2012

STRUCTURA AGRARĂ ACTUALĂ A ROMÂNIEI –
O MARE (ȘI NEREZOLVATĂ) PROBLEMĂ SOCIALĂ
ȘI ECONOMICĂ A ȚĂRII

PĂUN ION OTIMAN*

ABSTRACT

ROMANIA'S CURRENT AGRARIAN STRUCTURE:
A GREAT (AND UNSOLVED) SOCIAL AND ECONOMIC PROBLEM
OF THE COUNTRY

This work is based on the idea that the current situation of Romanian agriculture, its low level of development and the poverty prevailing in the rural areas are, to a great extent, determined by Romania's agrarian structure. The work analyses Romania's current agrarian structure according to size-related (dimensional) categories of agricultural establishments, as well as according to its development over a period of approximately one century (from 1921 – the great agrarian reform – to 2011) and its impact on the social situation of the rural population.

Keywords: agrarian structure, agricultural establishment, rural development, rural poverty.

Au trecut mai bine de două decenii de la primele reforme agrare românești și cinci ani de la aderarea României la UE, perioadă suficientă pentru a avea rezultate palpabile în agricultura țării noastre. Doi indicatori economici, de maximă importanță pentru analiza dinamicii agriculturii, **producția medie de cereale** pe 20 de ani și **valoarea producției agricole**, ne arată contrariul: agricultura românească, în ansamblul ei, ca efect al politicilor agrare promovate de toate guvernele României, nu a avut o evoluție pozitivă evidentă, ci, dimpotrivă, demonstrează stopare și chiar regres în mulți ani, în cazul producției de cereale (*Figurile nr. 1 și nr. 2*).

Realitățile spațiului rural românesc, după 20 de ani de reforme agrare, sunt prezentate în continuare, **starea de azi a agriculturii și spațiului rural din România** fiind rezultatul evenimentelor și acțiunilor politice, economice, juridice și sociale acumulate de-a lungul secolului al XX-lea, dar și efectele politicii agricole actuale, de după anul 1989.

* Correspondence address to acad. Păun Ion Otiman: Institutul de Economie Agrară al Academiei Române; e-mail: otiman@acad.ro.

Patru schimbări majore (se poate aprecia, patru fracturi ale structurilor agrare românești, în numai un secol – marea reformă agrară din anul 1921, reforma agrară din anul 1945, colectivizarea agriculturii din perioada 1949–1962 și efectele aplicării Legii fondului funciar din 1991) au făcut imposibilă conceperea, dar mai ales aplicarea unui **proiect agricol românesc de lungă durată**, asemeni majorității țărilor (vest) europene. Schimbările majore, succesive de sistem au generat instabilitate și, ceea ce este mai grav, absența continuității, stabilității, durabilității și sustenabilității sistemului agricol național.

Efectele politicilor agricole (reforme, restructurări, ajustări) aplicate contradictoriu, lipsite de continuitate după 1989, au generat o agricultură fluidă, nestructurată, neperformantă, necompetitivă, neconcurențială, majoritar de subzistență, precum și trecerea de la unități agricole mari (IAS, CAP), caracteristice socialismului oriental, la unități agricole mici (asociații, societăți) aflate în faza capitalismului primitiv, pe o suprafață de peste 5 milioane ha.

Realitățile dominante ale spațiului rural românesc sunt marcate de fenomene economice și sociale grave (6,32), cele mai evidente fiind:

- **dezagriculturalizarea**, prin nelucrarea terenului arabil și pârllogirea acestuia (circa 1,5–1,7 mil. ha/an), nefolosirea și sălbăticirea pajiștilor naturale (peste 1–1,2 mil. ha), a plantațiilor de pomi și vie, folosirea numai a maxim 8–10% din potențialul de irigare al țării;

- **dezootehnizarea** severă a agriculturii, prin scăderea drastică a efectivelor de animale, pierderea potențialului genetic al acestora, distrugerea majorității spațiilor de producție zootehnică etc.;

- **deșertificarea fizică și socială** pregnantă a spațiului rural, depopularea și îmbătrânirea accentuată a populației rurale, reducerea calitativă și profesională a forței de muncă agricole;

- existența și persistența unor pungi imense de **sărăcie severă**, în extindere în multe zone rurale ale României (vezi *Figura nr. 6*);

- economia rurală, **preponderant agricolă primară**, cu o pondere de circa 60% în structura acesteia (comparativ cu circa 14–15% în UE), are efecte negative asupra gradului de ocupare al populației rurale active, nivel redus de procesare a materiei prime agricole și, prin consecință, de formare a valorii adăugate și de fiscalizare nesemnificativă a producției agricole și alimentare;

- **dispariția cvasitotală a economiei rurale sociale** (cooperația meșteșugărească, micile ateliere meșteșugărești și de prestări de servicii rurale privat-familiale sătești), fenomen care a trimis în șomaj sau la pensie anticipată circa un milion de mici meseriași din populația rurală.

Din analiza cauzelor care generează **nonperformanța tehnică și economică** în agricultură, rezultă faptul că se manifestă o penurie cronică în alocarea factorilor de producție, alături de un management defectuos în majoritatea exploatațiilor agricole și a societăților comerciale agricole și IMM procesatoare, precum și deficiențe majore în managementul filierelor de preluare-stocare-procesare-comercializare a produselor agroalimentare (funcționarea pieței agricole).

Figura nr. 1

Evoluția producțiilor medii la cereale în România, 1990–2011 (q/ha)

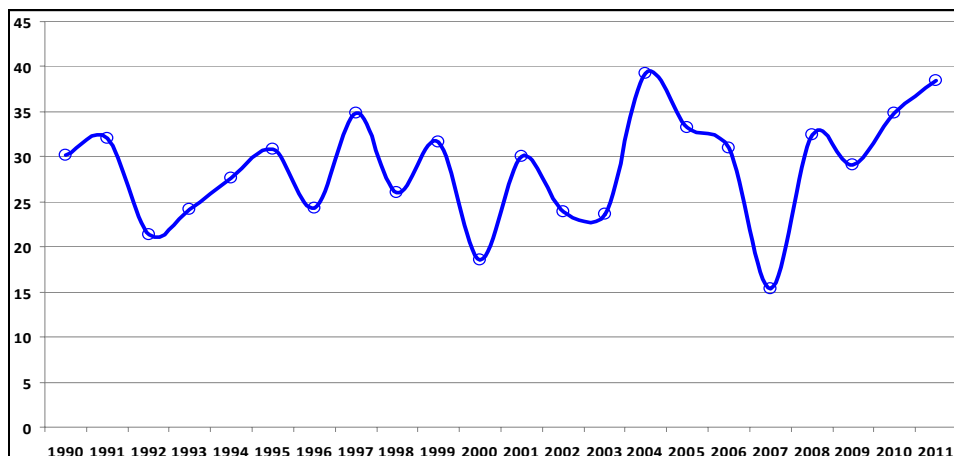
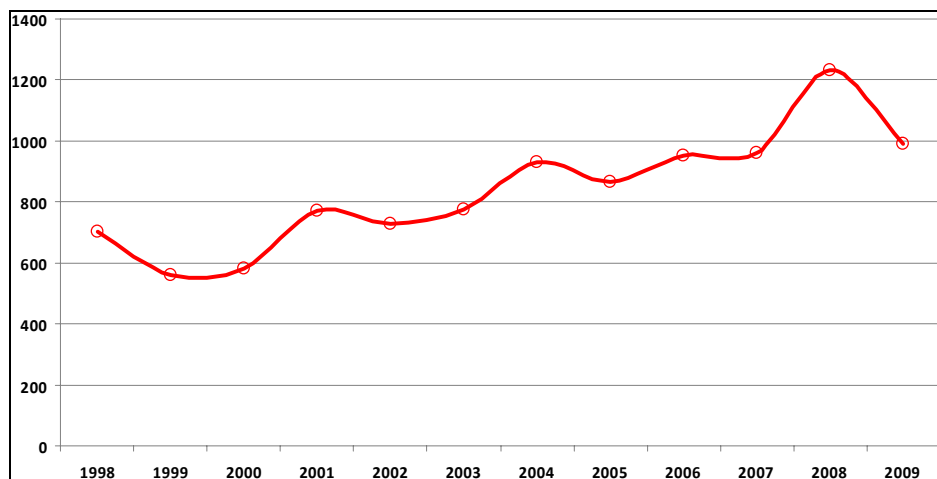

Figura nr. 2

Valoarea producției agricole în România, 1998–2009 (euro/ha)

Efectele **penuriei de capital** se concretizează în randamente agricole reduse, comparativ cu cele din UE: 40–45% la producția medie de cereale, 35–40% la valoarea producției agricole primare (800–900 €/ha în România, 1 800–2 000 €/ha în UE), și numai la circa 1 € producție alimentară procesată, obținută din 1 € producție agricolă primară, comparativ cu 3–3,5 € în UE.

Analiza datelor **consumului agroalimentar românesc** scoate în evidență aspecte negative din punct de vedere economic și social, atât pentru agricultură, cât și pentru echilibrul economic general al țării:

– ponderea cheltuielilor alimentare în cheltuielile totale ale populației (circa 40–45%) se menține la nivele extrem de ridicate, valori de două ori mai mari comparativ cu media UE25 și de aproape 2,8–3 ori mai ridicate față de media UE15;

– deși s-a redus semnificativ, de la 64,9%, în anul 2000, la 41%, în anul 2007, ponderea autoconsumului alimentar este cea mai ridicată din UE27, fiind de peste trei ori mai mare, comparativ cu țările din UE15 (1);

– ca mărime absolută, consumul alimentar pe locuitor în România se află la nivelul minim al subzistenței, în anul 2009 fiind de 9,41 lei/zi (circa 2,24 €/zi), situându-se cu mult sub mărimea consumului zilnic (de circa 2,2–2,5 ori mai redus) din țările cu consum alimentar mediu din UE;

– **cheltuielile cu alimentele din import dețin o pondere mult prea ridicată, de neacceptat, pentru o țară agricolă ca România** (17,9% din consumul alimentar și 34,1% din cheltuielile bănești pentru alimente).

Valoarea facturii plătite de România pentru produsele alimentare importate a ajuns la suma de 4,35 miliarde € în anul 2008. În deceniul 2000–2009, ponderea mărfurilor alimentare importate în consumul alimentar al populației României a crescut de la 11,4% în anul 2000, la 25,1% în anul 2008, diminuându-se însă în anul 2009, cu 3,3%, datorită scăderii consumului din import ca urmare a reducerii veniturilor populației.

Este important de cunoscut faptul că peste **60–62% din importurile alimentare ale României le reprezintă produsele care ar putea fi obținute în țară: carne și preparate din carne (peste 31–32% în ultimii ani), cereale și făină de grâu (cu un maxim de 20% în anul 2003, dar și 8% în anul 2007), soia și șroturi de soia (aproape 50% din necesar după anul 2005, când s-a interzis cultivarea soiei MGO; între anii 2001–2004, la soia și șroturi balanța comercială a fost excedentară), legume proaspete, fructe și flori (8–12% în fiecare an din perioada 2000–2009), zahăr, tutun, hamei etc.**

Factorul limitativ al agriculturii românești îl reprezintă **capitalul imobilizat (activele) și cel de exploatare**: dotarea unui agricultor român este, în medie, de 16–17 ori mai mică față de cea a unui agricultor din UE (540 € imobilizări corporale/agricultor în România; 9 000–9 200 €/agricultor în UE); cheltuielile de exploatare la cereale în România reprezintă 50% comparativ cu Franța, iar creditele bancare acordate exploataților agricole românești sunt de 15–16 ori mai mici, comparativ cu creditele acordate exploataților agricole europene (110 €/ha în România și 1 700–2 000 €/ha în UE).

CU PRIVIRE LA APARTENENȚA ROMÂNIEI LA UE ȘI CERINȚELE INTEGRĂRII, COMPATIBILIZĂRII ȘI CONVERGENȚEI AGRICULTURII ROMÂNEȘTI ÎN PAC A UE

Decalajele de performanță tehnologică, măsurate prin randamentul mediu de cereale la hectar, sunt evidente, nu numai prin nivelul scăzut al acestuia, ci și prin fluctuația și instabilitatea accentuată. În țări precum Franța, Italia și Spania se înregistrează un **diferențial anual maxim de producție** (diferența între producția

maximă și cea minimă anuală) la culturile de cereale, de circa 1 300 kg/ha, la o producție medie multianuală de 6 300 kg/ha (20,6%), iar în România diferențialul maxim este de 2 000 kg/ha, la o producție medie multianuală de numai 2 770 kg/ha (74,1%), fapt ce demonstrează, fără putere de tăgadă, nonperformanțele și marile fluctuații anuale agricole ale României.

Nonperformanța producției agricole anuale este generată, în primul rând, de **dependența încă (prea) ridicată de condițiile meteorologice anuale** (meteo-dependența producției agricole), deoarece sistemele de irigații sunt, în mare parte, degradate și nefuncționale, echiparea precară a fermelor cu instalații de irigare și costul ridicat al apei pentru irigat, dar și datorită folosirii unor **tehnologii agricole învechite**, cu consum redus din *input*-urile care susțin performanța (sămânță de calitate, îngrășăminte, substanțe de protecția culturilor) și cu echipamente tehnice depășite din punct de vedere al consumului de energie și al productivității. Seceta, cu frecvența din ce în ce mai mare, afectează producția agricolă, mai cu seamă în Câmpia Română, Dobrogea și Moldova, zone unde se găsesc și cele mai întinse sisteme de irigații, construite în perioada 1960–1990, dar nefuncționale sau neutilizate de circa 20 de ani.

Analiza comparativă a nivelului actual de dezvoltare al economiei rurale (9,10,20), în general, și al economiei agroalimentare, în special, permite formularea câtorva întrebări:

- este compatibil nivelul actual al economiei rurale cu conceptul european de dezvoltare rurală durabilă?

- nivelul actual al economiei rurale poate susține un ritm accelerat de dezvoltare rurală durabilă în România?

- politica agricolă comună actuală și cea pentru perioada 2014–2020, cu tendințe evidente de plafonare a producțiilor agricole în Uniunea Europeană, poate fi aplicată întocmai și în România, a cărei agricultură, pentru atenuarea și eliminarea decalajelor de performanță, ar trebui să se afle, în anii viitori, în maximă expansiune?

- **structura agrară a României este comparabilă și/sau compatibilă cu cea a UE ?** La această ultimă întrebare dorim să răspundem în continuare.

Actuala stare a agriculturii românești, a spațiului rural din țara noastră, în mare parte, este determinată de structura agrară a României, problemă economică și socială de maximă importanță și actualitate pentru România.

Efectele aplicării Legii fondului funciar nr. 18/1991 (caracterizată de majoritatea specialiștilor drept cea mai defectuoasă lege a reformei agrare din toate țările postcomuniste), a celorlalte legi funciare posterioare acesteia, a Legii de organizare și funcționare a Agenției Domeniilor Statului și, în mod deosebit, a Legii privatizării societăților comerciale agricole (fostele IAS) au condus la actuala structură (agrară) a exploatațiilor agricole (*Tabelele nr. 1 și nr. 2*).

Din prima lectură a repartizării exploatațiilor agricole pe clase de mărime reținem, de la început, faptul că și la capitolul „structura exploatațiilor agricole”,

România deține un „record” absolut în UE, adică are cea mai mare „dispersie” a mărimii suprafețelor, de la câțiva ari, în cazul gospodăriilor de subzistență, până la zeci de mii de ha (55,5 mii ha, cea mai mare exploatație agricolă) în cazul celor 2 700 exploatații capitaliste de peste 500 de ha, care dețin împreună 2,9 mil. ha teren arabil (30% din suprafața arabilă a României).

Structura agrară actuală a României, după cum rezultă din datele *Tabelului nr. 1*, este formată din patru mari categorii de exploatații (ferme, societăți) agricole:

Tabelul nr. 1

Structura agrară a României, 2012

Felul exploatației	Mărimea (ha)	Număr (mii)	%	Suprafața (mii ha)	%
1. Gospodării nefinanțate	< 1	2 740	71,1	5 073	34,5
2. Ferme de subzistență și semisubzistență	1–10	1 044	27,1	3 108	21,2
Ferme comerciale din care:	10–55 000	72	1,8	6 504	44,3
3. familiale	10–50	(60)	(1,5)	(1 494)	(10,2)
4. societăți	100–55 000	(12)	(0,3)	(5 010)	(34,1)
TOTAL GENERAL	x	3 856	100,0	14 685	100,0

1. gospodării agricole nefinanțate, cu suprafață sub 1 ha sau mai mare de un 1 ha, dar puternic fărâmițată (neeligibile pentru finanțarea din bugetul agricol al UE), în număr de 2,74 mil., dețin 5,07 mil. ha teren agricol format, în cea mai mare parte, din grădini, pășuni și fânețe naturale. Suprafața gospodăriilor din această categorie reprezintă circa o treime (34,5%) din suprafața agricolă a țării, amplasată pe soluri slab productive, geografic regăsindu-se, în cea mai mare parte, în zona de deal și munte;

2. ferme (exploatații) de subzistență și semisubzistență finanțate european, în suprafață de 1–10 ha, în număr de 1,04 mil. (27,1%), deținând suprafața de 3,10 mil. ha teren agricol (21,2%), produc, în marea lor majoritate, produse agricole primare pentru autoconsumul alimentar și gospodăresc propriu (circa 25–30% din consumul alimentar național, respectiv 4–4,5 mld. €/an). Din punctul de vedere al contribuției la balanța generală a consumului alimentar, importanța fermelor de subzistență și semisubzistență este de netăgăduit. De altfel, noua politică agricolă europeană, prevăzută prin mecanismul financiar european 2014–2020, susține, în continuare, finanțarea acestor exploatații agricole.

Politica agricolă națională față de acest tip de exploatații, după părerea noastră, ar trebui să cuprindă **trei direcții de acțiune tehnică și juridică și de susținere financiară**:

– **accelerarea comasării** suprafețelor, prin măsuri de susținere economică stimulativă și prin reglementări juridice adecvate;

– **creșterea suprafețelor** exploatațiilor și a dimensiunii economice și trecerea treptată a acestora în categoria exploatațiilor privat-familiale comerciale;

– **consolidarea tehnică și economică** și orientarea acestora spre legumicultură, viticultură, creșterea animalelor în zonele de deal și munte, pentru a trece în categoria de mărime economică peste 8 UDE.

Exploatațiile de subzistență și semisubzistență, împreună cu gospodăriile nefinanțate (sub 1 ha), privite în peisajul agricol general al României, dau imaginea de agricultură românească fărâmițată. Într-adevăr, cele două categorii de exploatații, mici și foarte mici, în număr de 3,78 mil. (98,2%), dețin mai mult de jumătate din suprafața agricolă a României, 8,17 mil. ha (55,7%), dar formată, în cea mai mare parte, din terenuri cu potențial agricol slab sau mijlociu și pondere mare în categoria de folosință pajiști naturale (peste 4 mil. ha). În cazul exploatațiilor nefinanțate, de subzistență și semisubzistență, trebuie să facem o precizare importantă: cei care susțin, în continuare, ideea conform căreia nonperformanțele agriculturii românești, după aplicarea reformei agrare postdecembriste, ar avea drept cauză principală **fărâmițarea excesivă** a suprafețelor agricole, urmăresc o țintă clară, prin care încearcă să justifice erorile majore de politică agrară a guvernelor României sau să demonstreze „superioritatea” agriculturii collectiviste, caracteristică socialismului oriental, încercând să mascheze, în acest fel, nostalgia multor politicieni și manageri români după agricultura comunistă.

3. ferme (exploatații) familiale comerciale, tipologic sunt caracteristice exploatațiilor privat-familiale formate, susținute și consolidate în țările UE, ca efect al aplicării timp de peste 50 de ani a PAC (politicii agricole comune). În majoritatea țărilor UE15, acest tip de ferme, cu mărimi între 10 și 50 ha sau între 10 și 100 ha în Anglia și Franța, deține o pondere importantă în suprafața agricolă a UE15. Cu foarte puține excepții, se găsesc ferme de peste 1 000 ha în Germania, pe teritoriul fostei RDG, și câteva latifundii în Portugalia și Spania.

După cum s-a mai precizat, ca efect al aplicării reformei agrare după anul 1990, fermele familiale comerciale, majoritare în UE, în România au cea mai mică pondere, atât ca suprafață (1,49 mil. ha, 10,2%), cât și numeric (circa 60 000 exploatații, conform recensământului agricol 2011 și a datelor APIA). Într-un cuvânt, tocmai ceea ce în UE s-a promovat, susținut și dezvoltat, **ferma privată de familie de tip comercial**, în România are cea mai slabă reprezentativitate și continuă să fie, prin toate politicile agricole aplicate până acum, nesusținută, marginalizată. De ce? Răspunsul este simplu: acest tip de exploatație agricolă, datorită puterii economice limitate a acesteia, nu generează susțineri politice și sponsorizări electorale puternice, iar numeric (ca putere de vot, deci electoral) este nesemnificativ și, în consecință, nu a intrat în vederile niciunui partid politic sau guvern pentru a fi susținut.

4. ferme comerciale (societăți capitaliste), cu suprafețe agricole între 100 de ha și 55 000 ha, în număr de circa 12 000 societăți comerciale, societăți și asociații agricole, dețin o suprafață agricolă de 5,01 mil. ha, marea lor majoritate fiind formată din teren arabil (circa 90%, peste jumătate din terenul arabil al țării) și situată în cele mai favorabile zone agricole ale României.

Tabelul nr. 2

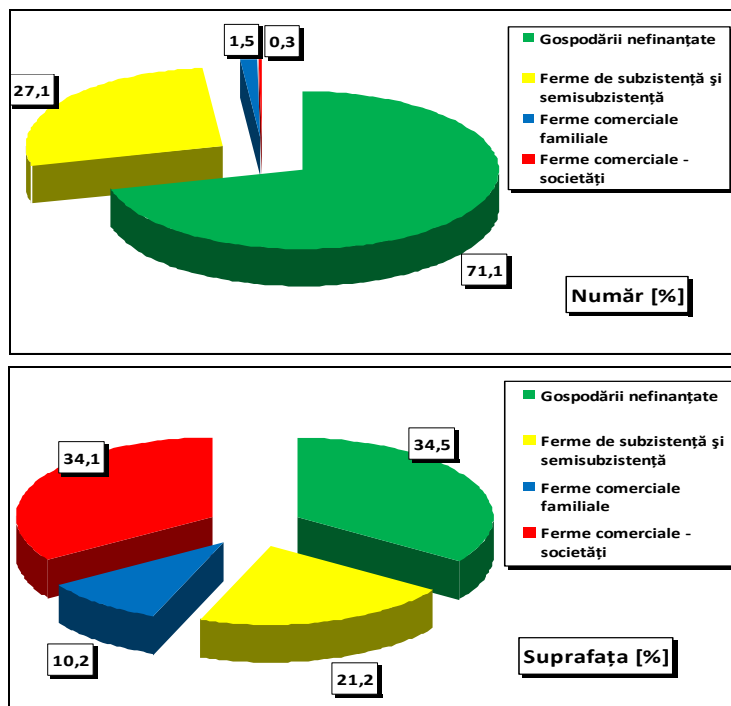
Structura exploatațiilor agricole românești pe categorii și clase de mărime

Clasa de mărime a fermei (ha)	Nr. ferme (mii)	% din nr. total ferme	Suprafața (mii ha)	% din total suprafață
1. GOSPODĂRII NEFINANȚATE				
< 1	2 740	71,1	5 073	34,5
2. FERME DE SUBZISTENȚĂ ȘI SEMISUBZISTENȚĂ				
1–2	386	37,1	556	17,8
2–3	264	25,2	643	20,7
3–4	157	15,0	538	17,3
4–5	94	9,0	415	13,4
5–6	57	5,5	309	9,9
6–7	35	3,4	227	7,3
7–8	23	2,2	172	5,5
8–9	16	1,5	136	4,4
9–10	12	1,1	112	3,6
TOTAL 2	1 044	27,1	3 108	21,2
3. FERME FAMILIALE				
10–20	36	60,0	486	32,5
20–30	9	15,0	215	14,4
30–40	5	8,3	163	10,9
40–50	4	6,7	178	11,9
10–50	(54)	(90,0)	(1 042)	(69,7)
50–60	2	3,2	100	6,7
60–70	1	1,7	96	6,4
70–80	1	1,7	90	6,0
80–90	1	1,6	83	5,6
90–100	1	1,7	82	5,5
50–100	(6)	(10,0)	(452)	(30,3)
TOTAL 3	60	1,6	1 494	10,2
4. FERME COMERCIALE				
100–200	4,8	40,0	685	13,8
200–300	2,2	18,3	533	10,6
300–400	1,3	10,8	453	9,0
400–500	0,9	7,5	396	7,9
100–500	(9,2)	(76,6)	(2 067)	(41,3)
500–600	0,6	5,0	350	7,0
600–700	0,4	3,3	251	5,0
700–800	0,3	2,5	216	4,3
800–900	0,3	2,5	213	4,3
900–1000	0,2	1,7	178	3,6
500–1000	(1,8)	(15,0)	(1 208)	(24,1)
> 1000	(1,0)	(7,5)	(1 735)	(34,6)
TOTAL 4	12	0,3	5 010	34,1
TOTAL GENERAL	3 856	100,0	14 685	100,0

Sursa: Recensământul agricol și date APIA 2011.

Figura nr. 3 a și b

Situația ponderii exploatațiilor agricole din România, în anul 1921 și 2011

Distribuția societăților (fermele) comerciale din această categorie pe următoarele cinci clase de mărime este prezentată în *Tabelul nr. 3*:

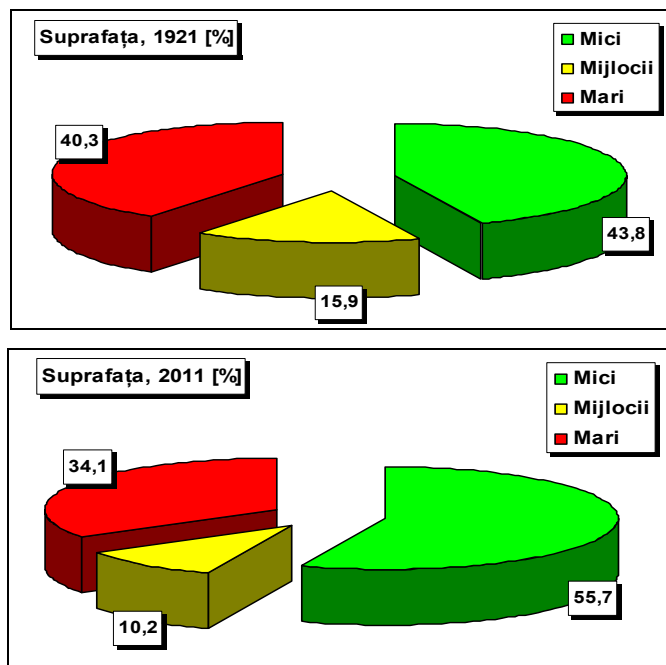
Tabelul nr. 3

Clasele de mărime ale fermelor (societăților) comerciale.

Clase, ha	Număr	%	Suprafața (mii ha)	%
100–500	9 200	76,6	2 067,0	41,3
500–1000	1 800	15,0	1 208,0	24,1
1 000–2 000	775	6,5	859,0	17,2
2 000–5 000	190	1,6	522,0	10,4
> 5 000	35	0,3	351,0	7,0
TOTAL	12 000	100,0	5 010,0	100,0

Figura nr. 4 a și b

Situția ponderii suprafețelor agricole din România, 1921 și 2011

Fermele (exploatațiile) agricole comerciale de tip capitalist pot fi grupate în patru niveluri de mărime: mijlocii (100–1 000 ha), mari (1 000–2 000 ha), foarte mari (2 000–5 000 ha) și latifundii (peste 5 000 ha). Din acest punct de vedere, nu există nicio diferență între structura agrară a României dinaintea reformei agrare din anul 1921 și cea actuală (*Tabelul nr. 4*).

Distribuția marilor exploatații este extrem de inegală din punct de vedere teritorial. În ordine descrescătoare, latifundiile foarte mari (peste 2 000 ha) dețin ponderi deosebit de ridicate în județele Vaslui 44,4%, Călărași 30,4%, Ialomița 24%, Brăila 22,2%, Teleorman 18,8%, Tulcea 12,6%, Olt 12%, Giurgiu 10,5%, Iași, Galați, Dolj 10%.

Tabelul nr. 4

Situția comparativă a ponderii exploatațiilor agricole din România, 1921, 2011

Exploatațiile	Mărimea (ha)	Nr. exploatații %		Suprafața %	
		1921 ⁽¹⁾	2011 ⁽²⁾	1921 ⁽¹⁾	2011 ⁽²⁾
mică	sub 10	92,1	98,2	43,8	55,7
mijlocii	10–100	7,6	1,5	15,9	10,2
mari	peste 100	0,4	0,3	40,3	34,1
		100,0	100,0	100,0	100,0

Sursa: V. Bulgaru, *Reforma agrară din anul 1921*, Timișoara, Editura de Vest, 2003; Recensământul agricol, 2011.

Ceea ce trebuie reținut, în legătură cu distribuția teritorială a marilor exploatații agricole, se referă la faptul că între **ponderea ridicată a acestora în suprafața agricolă teritorială și harta sărăciei rurale severe** (*Figura nr. 7*) este o **corelație perfectă**. În zonele unde se află ponderi ridicate ale marilor exploatații agricole se găsesc și primele patru mari punji, cele mai întinse, ale sărăciei rurale severe: **1.** Moldova: Vaslui (44,4%); Iași-Sud (10,5%); Galați-Nord (10%); **2.** Muntenia Sud-Est: Brăila (22,2%); Ialomița (20%), Călărași (30,4%); **3.** Muntenia Centru-Sud: Teleorman (18,8%); Olt (12%); Giurgiu (10,7%); **4.** Oltenia-Sud: Dolj (10%). Procentele dintre paranteze reprezintă ponderea marilor exploatații agricole (peste 2 000 de ha) în suprafața eligibilă (plăți la ha APIA, 2011) din fiecare județ.

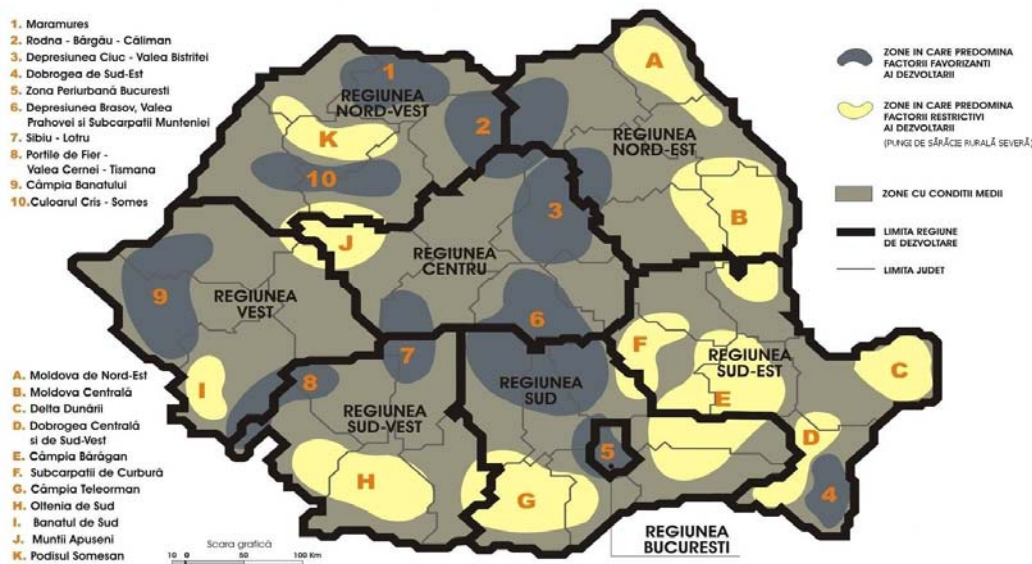
Comparativ cu gradul mediu de dezvoltare rurală al țării al cărui indice este 25,6 (pe o scară de 75 de puncte), în zonele defavorizate, caracterizate de sărăcia severă, acest indice are mărimea cuprinsă între 1,3 și 29, cu o medie de 15,1.

Este firesc să ne punem întrebarea: cum se explică din punct de vedere economic, dar, în primul rând, social, această contradicție flagrantă a economiei rurale românești între **performanțele tehnice și economice ale societăților agricole, de regulă, unipersonale, care exploatează marile exploatații agricole, și sărăcia extremă, severă, a populației rurale de pe același teritoriu agricol unde se află și aceste exploatații?** Embrionul generator al acestor dezechilibre sociale majore, extreme nu se află, oare, tocmai în politicile agrare promovate de statul român după anul 1990? Nu cumva legea de privatizare a societăților comerciale agricole, fostelor IAS, și legea de organizare și funcționare a ADS, au fost gândite și întocmite tocmai pentru a crea posibilitatea apariției marilor latifundii și a favoriza formarea clasei de mari latifundiari, numeric extrem de restrânsă, circa 12 000 de persoane, dar deosebit de puternică și influentă în societatea politică românească? Legiuitorii români nu aveau și alte soluții posibile pentru o structură agrară națională echilibrată din punct de vedere economic și social? Și, evident, ultima întrebare: dacă statul român, decidenții majori ai României (Parlamentul, Guvernul, Președintele, MADR), societatea civilă și lumea rurală românească trebuie să accepte și să perpetueze, în continuare, această structură agrară în țara noastră, mai ales în condițiile în care **noul cadru financiar multianual european** pentru agricultură, preconizat prin politica agricolă comună a perioadei 2014–2020, **sanctionează din punct de vedere financiar marile exploatații agricole prin plafonarea plăților directe**.

La aceste întrebări vom răspunde, în continuare, prin soluții propuse. Comparativ cu alte state UE, de exemplu, Germania, Franța sau Italia, latifundierea în România este mult mai accentuată. Deși în Germania sau Franța exploatațiile agricole de peste 100 de ha dețin o pondere mai mare în suprafață agricolă utilă (52% în Germania și 55% în Franța, comparativ cu România (34–35%)), marea majoritate a exploatațiilor agricole au suprafețe între 100 și 500 de ha (în Germania existând, pe teritoriul fostei R.D.G., și exploatații de circa 1 000–1 500 ha, rezultate din divizarea în societăți pe acțiuni privatizabile a fostelor IAS-uri est-germane).

Figura nr. 5

Zonificarea gradului de dezvoltare a spațiului rural în România

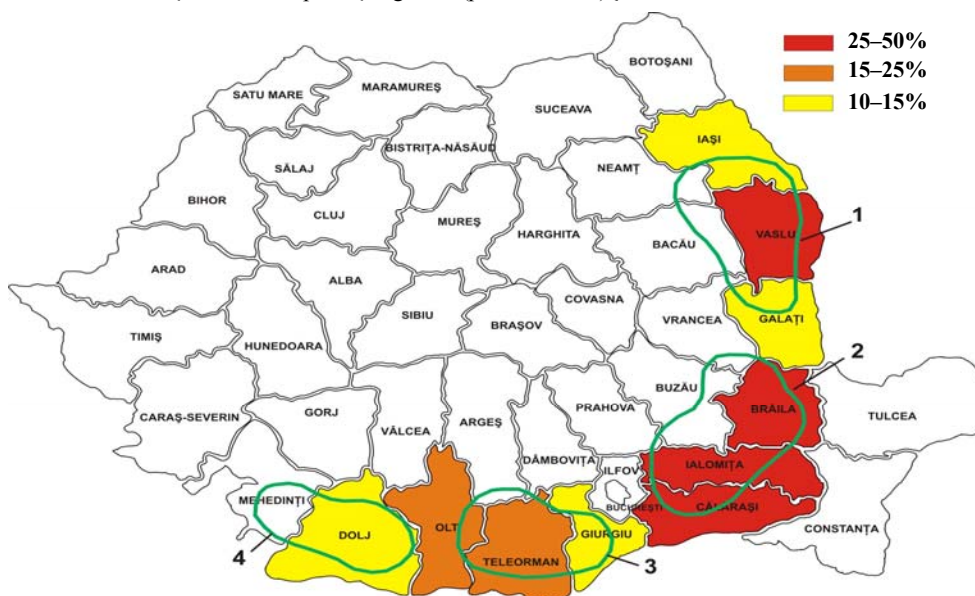
Cum s-a ajuns la această structură agrară a României? – vom prezenta în continuare câteva puncte de vedere. Una din erorile majore de politică funciară are originea în modul în care s-a făcut privatizarea fostelor IAS, prin legiferarea ADS-ului.

Pentru a vedea modul defectuos în care s-a legiferat ADS-ul, exemplificăm, în paralel, atribuțiile acestui organism agricol guvernamental (deci politic) românesc cu cele ale SAFER-ului francez. Structura care are drept corespondent ADS-ul din România, în Franța este SAFER-ul (Societate de Amenajare Funciară și Dezvoltare Rurală). Care sunt atribuțiile SAFER? În Franța, conform legii de organizare, se pot înființa societăți de amenajare funciară, pe o rază teritorială de activitate, în baza legilor societăților comerciale, având ca bază de funcționare atât cadrul general reglementat de legea societăților comerciale, cât și statutul propriu.

În Franța, SAFER-ul s-a constituit în vederea cumpărării de teren agricol și forestier sau de exploatații agricole și forestiere devenite libere sau puse în vânzare de proprietari (aflați în pragul pensionării sau a renunțării la exploatații), iar după amenajare sau reorganizare, prin creșterea suprafețelor, comasare parcelară, amenajare funciară destinate revânzării. După cum se poate observa din textul pe care-l regăsim în legea de organizare și funcționare a SAFER, aceste societăți nu sunt agenții imobiliare și nici administratorii guvernamentali ai domeniului statului. Societățile SAFER cumpără teren agricol, forestier și exploatații agricole, funcția lor principală fiind **amenajarea și reorganizarea exploatațiilor**, prin creșterea suprafețelor și echiparea terenului, în vederea obținerii de noi exploatații agricole, cu dimensiuni și amenajări care să le aducă, prin exploatare, în zona de profitabilitate. După amenajare și reorganizare, exploatațiile agricole sunt destinate vânzării, în principal, către tinerii agricultori.

Figura nr. 6

Harta distribuției marilor exploatații agricole (peste 2 000 ha) și a zonelor de sărăcie rurală extremă

Legea 80–502/1980 cu privire la amenajarea și echiparea (tehnică a) spațiului rural, precizează, în primul articol, faptul că: „*amenajarea și dezvoltarea economică a spațiului rural constituie o prioritate esențială a amenajării teritoriului. În acest sens, pentru a transpune în practică obiectivele politicii de amenajare și dezvoltare rurală, sunt precizate următoarele acțiuni concrete:*

1. *favorizarea utilizării tuturor resurselor (potențialelor) naturale și umane din mediul rural;*
2. *menținerea și dezvoltarea producției agricole în conexiune strânsă cu activitățile neagricole;*
3. *asigurarea repartiției echilibrate a diverselor activități economice care să contribuie la dezvoltarea spațiului rural;*
4. *folosirea cât mai completă a forței de muncă rurală la locul habitatului;*
5. *încurajarea pluriactivității în zonele rurale, în care menținerea activităților economice este esențială;*
6. *dezvoltarea serviciilor în zonele rurale”.*

Politica rurală franceză prevede programe speciale pentru revigorarea agriculturii montane și a zonelor defavorizate. În Franța, agricultura montană, prin pluriactivitatea producției, folosirea forței de muncă, întreținerea și conservarea solului, protecția și înfrumusețarea peisajului, este considerată activitate de interes general, iar pentru viața montaniardă, o activitate economică de bază. Având în vedere handicapul natural al fermelor din zona montană, sunt necesare programe speciale de susținere a activităților economice, în special agricole, cum este cazul

producției de lapte și a activităților pastorale, prin programe de finanțare a investițiilor, activităților de consultanță, extensiune și asistență tehnică, organizarea grupurilor de producători, mai cu seamă în agroturismul și silvoturismul montan.

Instrumentul legislativ fundamental al dezvoltării și amenajării rurale îl constituie **Legea cu privire la înființarea, organizarea și funcționarea societăților de amenajare funciară și dezvoltare rurală (SAFER).**

Principalele funcții ale SAFER, prevăzute de lege, sunt următoarele (a se citi cu atenție și compara cu funcțiile ADS, prevăzute de Legea 268/2001):

- „1. instalarea, reinstalarea sau menținerea agricultorilor în ferme;
2. creșterea exploatațiilor existente în limită de patru ori suprafața minimă de instalare, ameliorarea repartizării parcelare, îmbunătățirea echilibrului economic;
3. salvagardarea caracterului familial al exploatațiilor agricole;
4. lupta contra speculațiilor financiare;
5. conservarea exploatațiilor viabile existente;
6. punerea în valoare și protecția pădurilor”.

Rezultă că SAFER are un rol important în politica de constituire a exploatațiilor agricole privat-familiale, echipate și modernizate, în vederea instalării agricultorilor tineri, capabili să facă agricultură performantă de tip comercial.

La sfârșitul anului 1999, Guvernul României adoptă **OUG 198/1999, privind privatizarea societăților comerciale ce dețin în administrare terenuri agricole sau terenuri aflate sub luciu de apă**, legiferată în anul 2000 și amendată substanțial de noul guvern instalat în anul 2001, prin Legea 268.

1. Este necesar să subliniem că ambele acte normative (OUG 198/1999 și Legea 268/2001) prevăd o **privatizare trunchiată, parțială** a societăților comerciale din agricultură. Este vorba de privatizarea activelor societăților comerciale, pământul (terenul agricol) rămânând, în continuare, în proprietatea privată sau publică a statului român, prerogativele dreptului de proprietate fiind exercitate de Agenția Domeniilor Statului (ADS).

Agentul economic care cumpără acțiunile sau activele societății comerciale are drept de preemțiune la concesiunea terenului de la ADS.

2. Pentru a urmări gradul de compatibilizare a legislației în domeniul privatizării agriculturii, gestionării și amenajării fondului funciar din România și din Franța, vom prezenta, în continuare, în paralel, atribuțiile ADS și SAFER.

Atribuțiile ADS (Legea 268/2001)	Atribuțiile SAFER (Legea 933/1962)
a. Exercițarea în numele statului a prerogativelor dreptului de proprietate asupra terenurilor cu destinație agricolă aparținând domeniului privat al statului. b. Gestionarea și exploatarea eficientă a patrimoniului de stat, al cărui proprietar mandatat este, precum și privatizarea societăților comerciale prevăzute la art. 1 și 2.	Art. L 141-1. Societățile de amenajare funciară și de dezvoltare rurală cu capital social, ale căror colectivități publice pot participa în totalitate, se constituie în scopul de a achiziționa (dobândi) atât terenuri, exploatații agricole sau forestiere, puse în vânzare de către proprietarii lor, cât și terenuri necultivate, care sunt destinate retrocedării după o eventuală amenajare. Aceste

c. Administrarea terenurilor cu destinație agricolă aparținând domeniului public și privat al statului, aflate în exploatarea societăților naționale, a institutelor și stațiunilor de cercetare și producție agricolă și a unităților de învățământ agricol și silvic. d. Concesionarea sau arendarea terenurilor cu destinație agricolă aparținând domeniului public sau privat al statului, aflate în exploatarea societăților naționale, a institutelor și stațiunilor de cercetare și producție agricolă și a unităților de învățământ agricol și silvic. e. Concesionarea sau închirierea bunurilor, activităților și serviciilor publice aflate în subordinea Ministerului Agriculturii, Alimentației și Pădurilor.	societăți au, în special, ca scop, mărirea suprafeței anumitor exploatații agricole sau forestiere, puse în vânzare de către proprietarii lor, cât și terenurile necultivate, care sunt destinate retrocedării după o eventuală amenajare. Aceste societăți au, în special, ca scop, mărirea suprafeței anumitor exploatații agricole sau forestiere, facilitarea pregătirii terenului pentru cultură, instalarea sau menținerea agricultorilor în exploatații și realizarea de ameliorări parcelare. Art. L 141-2. Sub rezerva dispozițiilor articolului L 121-16, societățile de amenajare funciară și de dezvoltare rurală pot efectua, pentru terți, orice studiu referitor la amenajarea funciară, la punerea în valoare a solului sau care este asociat realizării de lucrări corespunzătoare, în cadrul convențiilor, ele pot converge spre operațiile de amenajare funciară rurală menționate în art. L 121-1.
	Art. L 141-3. Societățile de amenajare funciară și de dezvoltare rurală pot, de asemenea, să conducă operații destinate facilitării reorientării terenurilor, clădirilor sau exploatațiilor, spre folosințe neagricole, atât în vederea favorizării dezvoltării rurale, cât și a protecției naturii și a mediului înconjurător. Art. L 141-4. Societățile de amenajare funciară și de dezvoltare rurală pot, în egală măsură, să conveargă spre crearea de asociații sindicale de gestiune forestieră autorizate. Parcelele cu perdele forestiere dobândite din perimetrul unei asociații sau din perimetrul unui proiect de amenajare funciară forestieră vor fi retrocedate prioritar proprietarilor forestieri implicați. Art. L 141-5. Societățile de amenajare funciară și de dezvoltare rurală pot, în condițiile stabilite de lege, să-și aducă contribuția tehnică colectivităților teritoriale și instituțiilor publice care le sunt arondate, pentru punerea în aplicare a operațiilor funciare și, mai ales, a drepturilor de preemțiune ale căror titulari sunt aceste colectivități sau aceste instituții. În zonele montane aceste societăți pot interveni în domeniul terenurilor necultivate sau vădit subexploatate, în condițiile prevăzute la art. L 125-8.

După cum se poate observa, între cele două structuri nu există nicio compatibilitate tehnică, administrativă și juridică, cu privire la funcțiile și atribuțiile lor. Dacă avem în vedere și faptul că ADS-ul în România este, conform art. 4 al Legii 268/2001, „**instituția de interes public** cu personalitate juridică, cu caracter financiar și comercial, finanțată din surse extrabugetare, **în subordinea MAPDR**”, deci **structură subordonată guvernamental**, adică politic, iar SAFER în Franța este societate comercială privată cu capital mixt, constituită în vederea cumpărării de teren sau exploatații agricole sau forestiere de la proprietarii de terenuri necultivate, în vederea reamenajării, parcelării, echipării și revânzării, deci o **structură privată**, reflectă cu claritate marea discrepanță, completa incompatibilitate a legislației românești în materie, comparativ cu legislația franceză, implicit cea comunitară.

În asemenea circumstanțe legislative, este explicabilă situația exploatațiilor agricole din România, deoarece toate legile importante (Legea fondului funciar, Legea arendării, Legea circulației libere a terenurilor, Legea privind asociațiile și societățile agricole cu personalitate juridică 36/1991, Legea accelerării privatizării 55/1995, Legea 257/2006 etc.) mai degrabă au blocat și încurcat procesul de formare și consolidare a acestora conform politicii europene.

Structura agrară, constituită în anii perioadei de tranziție, dominată de gospodării țărănești, în mare parte de subzistență, alături de foste IAS-uri, societăți, asociații și exploatații agricole, organizate pe principiul fermelor private, s-a dovedit ineficientă sub aspectul alocării resurselor și, ca atare, incapabilă să susțină un real proces de creștere economică. Necesitatea edificării unei noi structuri agrare performante este evidentă în condițiile noi, după aderarea la Uniunea Europeană.

A doua eroare are originea în modul în care s-au legiferat și susținut exploatațiile agricole prin OUG 108/2001.

În anul 2001, Guvernul României emite **OG 108 privind exploatațile agricole**, un act normativ în totală contradicție cu legislația și practica în domeniu a Uniunii Europene.

Începând chiar cu primul articol, în care se precizează „*exploatațiile sunt forme complexe de organizare a proprietății, prin care se pun în valoare pământul, animalele și celelalte mijloace de producție, interconectate într-un sistem unitar (!) în vederea executării de lucrări, prestări de servicii și obțineri eficiente de produse agricole*”, apar trei teze totalmente greșite și incorect formulate.

Prima eroare juridică se referă la teza cu privire la „*forma complexă de organizare a proprietății*”. De ce formă complexă de organizare a proprietății, când, în general, în lume, exploatația agricolă privat-familială se bazează pe proprietatea funciară exploatată în regie proprie sau în arendă? Conform acestei formulări, formele simple de organizare a exploatațiilor agricole, adică cele care coincid cu proprietatea funciară, nu pot fi asimilate exploatațiilor legale, organizate în conformitate cu legea.

A doua eroare a legii, cuprinsă în primul articol, se referă la formula promovată și susținută în legislația comunistă, fiind vorba de sintagma „*sistem*

unitar”. Acesta nu admite pluralismul formelor de organizare și proprietate, precum și soluțiile multiple, în funcție de situațiile concrete din țară, regiune, sistem etc. Este clar pentru oricine că inițiatorul actului normativ, Guvernul României, prin Ministerul Agriculturii, puternic conexas doctrinar la ideologia comunistă, a dorit, prin textul legii, să promoveze **sisteme unitare** de exploatații agricole, apropiate, din punct de vedere structural și organizatoric, de cele existente în agricultura României înainte de 1989.

A **treia eroare**, cuprinsă chiar în primul articol, se referă la inversarea ordinii de prioritate a obiectivelor pentru care se organizează și funcționează exploatațiile agricole, astfel în vederea:

- a. executării de lucrări;
- b. prestării de servicii;
- c. obținerii eficiente de produse agricole.

Este clar, pentru oricine citește, că această enumerare nu este întâmplătoare. Scopul principal, primordial al exploatațiilor agricole este **realizarea produselor agroalimentare** și numai în subsidiar acestea au ca scop comercial executarea de lucrări și prestarea de servicii. Obiectul principal, de executare de lucrări și prestări de servicii, îl au alte structuri agricole din spațiul rural, respectiv societățile comerciale de mecanizare (Agromec), de irigații etc. De aici, reținem că autorul textului ori nu a cunoscut ordinea de prioritate a obiectivelor exploatațiilor agricole, ori a fost un specialist în deservirea agriculturii, dar nu și un cunoscător al tehnologiilor agricole.

În legislația rurală franceză (*Codul rural*), exploatațiile agricole sunt definite într-un mod mult mai larg și mai simplu totodată: „*Orice persoane fizice sau juridice care exercită cu titlu obișnuit activități considerate agricole în sensul legii pot fi înmatriculate, sub declarația lor, într-un registru agricol*”.

Legea definește „activitățile agricole” astfel (art. 311–1): „*sunt considerate agricole toate activitățile care corespund stăpânirii sau exploataării unui ciclu biologic de origine vegetală sau animală și constituie una sau mai multe etape necesare derulării acestor cicluri ca activități exercitate de un agricultor care sunt în prelungirea actului de producție sau care au drept suport exploatația. Activitățile agricole astfel definite au un caracter civil*”.

Este important, pentru compatibilizarea legislației românești cu cea din UE, să amintim ce prevede Codul rural francez cu privire la dimensiunile exploatațiilor agricole din Franța. În legea exploatațiilor agricole din Franța se face referire la suprafața exploatațiilor agricole, atât la suprafața minimă de instalare (a tinerilor fermieri), cât și la suprafața medie a exploatațiilor cu două unități de mână de lucru (pentru o familie formată din soț-soție) și la suprafața exploatațiilor familiale cu răspundere personală.

Conform legii exploatațiilor agricole din 1985 (menținută în vigoare și în prezent), suprafața minimă națională a exploatațiilor agricole este fixată la 25 ha. În cazul instalării tinerilor agricultori, în conformitate cu art. 212–5 al Legii 93–

934/1993, suprafața minimă de instalare este fixată în schema directivei departamentale pentru structurile agricole ale fiecărei regiuni (zone) naturale și a tipului de exploatație. Suprafața minimă de instalare nu poate fi mai mică de 50% din suprafața minimă a exploatațiilor agricole, adică 50% din 25 ha, respectiv 12,5 ha, în zonele agricole sau 30%, adică 6,25 ha, în zonele de munte sau defavorizate, dacă aceste exploatații sunt destinate policulturii sau creșterii animalelor.

Cu alte cuvinte, în Franța, țara care, după Marea Britanie, are cele mai mari exploatații agricole din UE, suprafața minimă de instalare a unei ferme, aparținând unei familii tinere, poate fi de 6,25 ha în zona montană și 12,5 ha în celelalte zone agricole.

Aplicând criteriul de definire a exploatațiilor agricole, promovat prin OUG 108/2001, la situația existentă în țările Uniunii Europene, ar putea fi acceptate ca exploatații comerciale numai 1,3% din totalul exploatațiilor din Belgia, 7,3% din Danemarca, 0,1% din Grecia, 3,5% din Germania, 2,4% din Spania, 9,6% din Franța, 0,5% în Italia, 0,8% în Olanda, 1,3% în Austria, 1,2% în Portugalia, 15,8% în Marea Britanie, 2% din totalul exploatațiilor agricole pe ansamblul Uniunii Europene (date conform Yearbook '97, p. 320, 372).

Ce spune OUG 108/2001, promulgată prin Legea 166/2002?

În capitolul 2 al legii, se dau următoarele dimensiuni ale fermelor, precum și facilitățile financiare pentru exploatațiile care le îndeplinesc:

- dimensiunile minime pentru exploatațiile agricole comerciale sunt: cereale, plante tehnice și medicinale în zona de câmpie – 110 ha, în zona de deal 50 ha; pajiști naturale cultivate și culturi furajere în zona de munte – 25 ha; legume – 2 ha; plantații de pomi și pepiniere – 5 ha; căpșunerii, arbuști fructiferi – 1 ha; plantații de vii nobile, pepiniere și hamei – 5 ha; sere și solarii – 0,5 ha;

- exploatațiile agricole familiale vor fi stimulate pentru obținerea producției marfă și pentru aplicarea agriculturii ecologice, prin acordarea de facilități financiare și subvenții pe produs;

- lista produselor agricole, fondurile și sursele de finanțare se aprobă anual de guvern, la propunerea Ministerului Agriculturii și Dezvoltării Rurale pentru plăți directe acordate producătorilor agricoli organizați în exploatații agricole, pe perioada unui an de producție;

- exploatațiile agricole comerciale beneficiază de facilități financiare din partea statului pentru investiții, privind cumpărarea de teren cu destinație agricolă, de tractoare, utilaje agricole, instalații pentru irigații, construcții de spații de producție, de protecția mediului, construcții de adăposturi și instalații zootehnice, sere, plantații de pomi, viță de vie, hamei, căpșunerii și altele asemenea;

- fondurile și sursele de finanțare, precum și modul de acordare a facilităților care nu sunt reglementate expres prin acte normative speciale, se stabilesc anual prin hotărâre a guvernului, înainte de începerea anului agricol;

- producătorii agricoli, proprietari sau administratori de exploatații agricole, pot beneficia de credit ipotecar, potrivit legii. Pentru garantarea creditului primit

pot fi ipotecate bunurile imobile sau gajate bunurile mobile, inclusiv certificatele de depozit, **precum și terenuri agricole aflate în proprietate.**

Analizând OUG 108/2001, atât în context european, cât și doctrinar, ajungem la concluzia că acesta a fost un act normativ **incompatibil cu legislația europeană, anacronic, nerealist, și cu consecințe nefaste asupra vieții rurale românești.**

OUG 108/2001 este **incompatibilă** cu realitatea rurală europeană, deoarece, așa cum s-a precizat anterior, dacă s-ar aplica această ordonanță, exploatațiile agricole din țările UE nu ar putea fi calificate drept ferme comerciale decât în proporție foarte mică, de numai 2% în Uniunea Europeană.

Anacronic, deoarece în Uniunea Europeană, nu se mai practică aceste sisteme de susținere (sprijinire sau subvenționare) a agricultorilor, excepție făcând cazurile când fermierii renunță la cultivarea anuală sau multianuală a unor suprafețe de teren agricol (pârloage), pentru care primesc indemnizații de scoatere temporară din cultură.

OUG 108/2001 este **nerealistă**, pentru că suprafețele prevăzute nu pot fi atinse prin mecanisme de piață, ci numai prin forțarea proprietarilor de pământ de a se asocia. De aici, rezultă cu claritate nostalgia inițiatorilor acestui act normativ față de agricultura socialistă a anilor 1945–1990.

OUG 108/2001, prin aplicarea sa forțată, a avut **consecințe grave asupra spațiului rural și a exploatațiilor agricole formaliste de tip comercial.**

Fiind **frânat fenomenul de formare a fermelor (exploatațiilor) privat-familiale, după modelul european, mărimea** suprafețelor exploatațiilor, conform OUG 108/2001, este în contradicție și cu Planul pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală, în Programul SAPARD suprafețele exploatațiilor fiind de 25 ha la deal și 50 ha la câmpie.

În același timp, prevederile Legii de privatizare a fostelor IAS-uri, după cum s-a arătat anterior, a condus, în mare parte, la relativfundizarea României.

Având în vedere această legislație, este firesc să ne întrebăm: **încotro se îndreaptă agricultura României?** Care este cea mai adecvată exploatație în România? Ce fel de politici agrare ar trebui să se adopte în viitor pentru a îndrepta agricultura României către o direcție performantă, europeană ?

Punctul nostru de vedere cu privire la legile reformei exploatațiilor agricole (OUG 108/2001 și Legea 268/2001) este clar – acestea contravin evident căilor de evoluție firești ale exploatațiilor agricole, adică:

- a.** fiecare tip de exploatație are loc în structura agrară;
- b.** fiecărui tip de exploatație trebuie să i se găsească rolul său (comercial, tehnic de extensiune științifică, de subzistență, de rentă viageră etc.);
- c.** pentru fiecare tip de exploatație trebuie găsite cele mai adecvate căi de susținere financiară pentru a se așeza pe principii de profitabilitate;
- d.** pentru fiecare tip de exploatație trebuie găsit cel mai performant sistem managerial.
- e.** pentru fiecare tip de exploatație trebuie atinsă mărimea optimă, din punct de vedere economic și social.

Pentru exploatațiile agricole privat-familiale comerciale, trebuie găsite, din considerentele prezentate mai înainte, mărimi realiste, posibil de împlinit într-un orizont de timp acceptabil. În acest sens, considerăm că următoarele dimensiuni sunt cele mai posibile de atins pentru fermele privat-familiale (*Tabelul nr. 5*).

Tabelul nr. 5

Dimensiunile fermelor privat-familiale

Ferme cerealiere și culturi tehnice	30–50 ha
Ferme legumicole	3–5 ha
Ferme pomicole și viticole	5–10 ha
Ferme de vaci cu lapte (câmpie)	20–30 ha 20–40 capete
Ferme de vaci cu lapte (deal)	10–20 ha 10–15 capete
Ferme de vaci (montane)	5–10 ha 5–10 capete
Ferme de porci	500–1 000 capete
Ferme de găini	10 000–20 000 capete
Ferme de oi, capre	500–2 000 capete
Ferme mixte (de câmpie)	20–30 ha
Ferme mixte (deal)	10–15 ha
Ferme mixte (montane)	3–5 ha

Pentru atingerea acestor dimensiuni raționale ale exploatațiilor agricole, sunt necesare politici rurale coerente, care să susțină formarea și consolidarea acestora.

În cazul **societăților comerciale agricole**, era necesară restructurarea prealabilă a acestora în ferme de dimensiuni privatizabile, cu acces și facilități la privatizare a specialiștilor agricoli (*Tabelul nr. 6*).

Referitor la starea actuală a exploatațiilor agricole, la situația economică a acestora, considerăm că principalii factori generatori de criză care trebuie înlăturați din sistemul agricol românesc sunt următorii: tehnologiile învechite (rudimentare); randamentele scăzute; decapitalizarea gravă a agricultorilor; performanțele profesionale scăzute; echiparea tehnică insuficientă; favorizarea relativfundierii agriculturii în România; foarfecele prețurilor; infrastructura rurală precară, consultanța agricolă actuală birocratică și neperformantă.

Tabelul nr. 6

Dimensiunile societăților comerciale din agricultură

Cereale (câmpie)	500–1 000 ha
Pomicultură, viticultură	20–50 ha
Vaci cu lapte	100–200 capete 80–150 ha teren
Taurine la îngrășat	800–1 000 cap/serie
Porci la îngrășat	1 000–5 000 cap/serie
Păsări	50–100 mii cap/serie

*

În concluzie, după părerea multor agricultori, oameni politici responsabili de viitorul populației rurale, a organismelor europene și a specialiștilor români și străini care au studiat fenomenul agrar românesc actual și consecințele sale economice și sociale, se impune o analiză profundă, privită din multiple puncte de vedere, cu privire la impactul actual și viitor al structurilor agrare prezente în spațiul rural, și mai cu seamă o strategie pe termen mediu și lung pentru rezolvarea acestei probleme a economiei rurale românești în ansamblul ei.

BIBLIOGRAFIE

1. ALEXANDRI, CECILIA (2001), *Securitate și echilibru alimentar în România*, București, Editura Gee.
2. ALEXANDRI, CECILIA, coord. (2006), *Integrarea europeană a piețelor agricole românești*, Iași, Editura Terra Nostra.
3. ALLAIRE, G., BOYER, R. (1995), *La grande transformation de l'agriculture*, Paris, Economica.
4. BARBERIS, G. (1995), *L'importance de la vie rurale dans la société d'aujourd'hui*, Verona, Troisième Forum Européen sur l'Agriculture.
5. BONNY, S. (1994), *Les possibilités d'un modèle de développement durable en agriculture. Le cas de la France*, Le courrier de l'environnement de l'INRA, n° 213, p. 5–15.
6. BORZA, MIOARA (2009), *Îmbunătățirea calității vieții în mediul rural – prioritate în dezvoltarea rurală durabilă*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul VI, nr. 2, p. 221–232.
7. BUREAU, JEAN-CHRISTOPHE, MAHÉ, LOUIS-PASCAL (2009), *CAP reform beyond 2013: An idea for a longer view, Education and culture – Europe for citizens*, Notre Europe, May 2008.
8. CIONGA, CRISTINA, LUCA, L. (2008), *Investment Support and Performance of Romanian Large Farms*, Revista „Agricultural Economics and Rural Development”, Year V, no. 3–4, p. 181–196.
9. CHIRIȚESCU, VERGINA (2009), *Principalele resurse, oportunități și provocări ale dezvoltării rurale românești*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul VI, nr. 1, p. 65–82.
10. CHIRIȚESCU, VERGINA (2010), *Dezvoltarea rurală durabilă în România – necesitate și obiectiv prioritar*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul VII, nr. 1, p. 131–146.
11. FLORIAN, VIOLETA (2008), *Gradul de modernizare al comunităților rurale*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul V, nr. 3, p. 291–306.
12. GIRARDIN, PHILIPPE; MOUCHET, CHRISTIAN; SCHNEIDER, FLORENCE; VIAUX, PHILIPPE; VILAIN, LIONEL (IDERICA) (2004) – *Étude prospective sur la caractérisation et le suivi de la durabilité des exploitations agricoles françaises*, Rapport final – Décembre, INRA, MAAPR, Paris, p. 71.
13. GIURCA, DANIELA (2008), *Semi – Subsistence Farming – Prospects for the Small Romanian Farmer to Choose between a “Way of Living” or Efficiency*, Revista „Agricultural Economics and Rural Development”, Year V, no. 3–4, p. 215–230.
14. GOȘA, V., FEHER, ANDREA (2010), *Analiza influenței resurselor financiare destinate agriculturii asupra performanței producției agricole*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul VII, nr. 2, p. 231–238.
15. GROSSKOPF, W. ș.a. (1998), *Umstrukturierung im ländlichen Raum in Rumänien Agrarproduktion, ländliche Finanzmärkte, Privatisierung und ländliche Regionalentwicklung*, Editura Seller, Eschborn, Hohenheim.
16. HERA, C. (2006), *Lumea rurală – astăzi și mâine*, București, Editura Academiei Române.

17. IANCU, A., (2008), *Convergența economică*, București, Editura Academiei Române.
18. IONEL, IULIANA, (2008), *Piața cerealelor românești – la un an după integrarea în UE*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul V, nr. 2, p. 125–140.
19. LUP, A., (2010), *Îmbunătățirile funciare în agricultura României. Retrospectivă istorică și perspective*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul VII, nr. 1, p. 61–88.
20. MAN, T.E., MATEOC-SÎRB, NICOLETA (2008), *Dezvoltarea rurală și regională durabilă a satului românesc*, Timișoara, Editura Politehnica.
21. MATEOC-SÎRB, NICOLETA, UNGUREANU, G. (2010), *Dezvoltarea regională și rurală. Evoluții și tendințe*, Timișoara, Editura Mirton.
22. OTIMAN, P.I. (2008), *Strategia de dezvoltare durabilă pe termen mediu și lung a agriculturii și spațiului rural din România – România rurală XXI*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul V, nr. 1, p. 3–20.
23. OTIMAN, P.I., TODEROIU, F., GOȘA, V., NAGY, ANDREA, ALEXANDRI, CECILIA, FLORIAN, VIOLETA, GAVRILESCU, CAMELIA, IONEL, IULIANA, GRODEA, MARIANA, ALBOIU, CORNELIA, MOLDOVAN, MINODORA (2010), *Agricultura și dezvoltarea rurală în România – principalele căi de atenuare a efectelor crizei și de reluare a creșterii economice*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul VII, nr. 2, p. 157–204.
24. POPESCU, M. (2010), *Dimensiunea fizică a exploatațiilor agricole din România. Decalaje față de Uniunea Europeană*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul VII, nr. 1, p. 41–60.
25. POULIQUEN, A. (2010), *Pays de l'est, integration dans EU: de la replise agricole à la crise*, Rev. Demeter, sept. 2011.
26. RUSALI, MIRELA (2009), *Resurse și structuri socio-economice pentru dezvoltarea durabilă a economiei rurale*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul VI, nr. 1, p. 47–64.
27. SĂLĂȘAN, C. (2010), *Populația rurală în contextul modificărilor structurale din agricultura României*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul VII, nr. 2, p. 289–304.
28. SWINNEN, J.F.M. (2007), *Global supply chains. Standards and the poor*. (Oxon: CABI Publishing).
29. TODEROIU, F. (2009), *Real Economic Convergence – European and National Dimensions*, Revista „Agricultural Economics and Rural Development”, Year VI, no. 2, p. 159–180.
30. TODEROIU, F. (2010), *„Regional Disparities in Rural Development and the Implications on the Socio-Economic Cohesion in Romania”*, Paper presented on the Polish – Romanian Symposium, Bucharest, September, p. 22–23.
31. TOMA, CAMELIA, GAVRILESCU, CAMELIA (2010), *Studiu prospectiv pentru estimarea durabilității exploatațiilor agricole*, în vol. Conferinței internaționale „Competitivitatea economiei agroalimentare și rurale în condițiile crizei mondiale” – ediția a II-a, București, Editura ASE.
32. UNGUREANU, EMILIA, NEACȘU, MĂDĂLINA (2009), *Politica de dezvoltare rurală și impactul acesteia asupra ocupării forței de muncă în Uniunea Europeană*, Revista „Economie agrară și dezvoltare rurală”, Anul VI, nr. 2, p. 211–220.
33. ZAHIU, LETIȚIA, TOMA, ELENA, DACHIN, ANCA, ALEXANDRI, CECILIA (2010), *Agricultura în economia României – între așteptări și realități*, București, Editura Ceres.
34. *** *Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile și consumul populației în perioada 2007–2009*, Institutul Național de Statistică.
35. *** INS, *Ancheta structurală în agricultură 2007, 2008*.
36. *** *Planul național pentru agricultură și dezvoltare rurală (SAPARD)*, Ministerul Agriculturii și Alimentației, București, 1999.
37. *** *Planul Național de Dezvoltare 2002–2005*, Guvernul României, 2002.
38. *** *Planul Național de Dezvoltare 2007–2013*, Guvernul României, decembrie 2005, București.

SOCIAL ANALYSIS IN DEVELOPMENT INTERVENTIONS: POLICY ARTEFACT OR CONSTRUCTIVE TRANSFORMATION?

SUSANNA PRICE*

ABSTRACT

Recently attention has focused on the role of social researchers in the processes of construction and transmission of knowledge about global poverty and its reduction. This paper examines some of the formative efforts by pioneering social researchers in development institutions to step into the realm of policy making to construct processes for project preparation and management through social analysis. Before 1970 development planners invoked 'social' or 'human' factors only as an excuse to explain away project failures – they designed and implemented development projects in the absence of any strategies or regulatory frameworks for managing their social impacts. Recognizing that project investments represent induced change and constitute a social process in themselves, pioneering social researchers constructed policies and procedures to introduce sociological content and method into the project cycle and so re-order social outcomes. Were such constructs merely policy artefacts? Even as the constructs helped to shift the statements of the development discourse towards 'people oriented' poverty reduction, new modalities appeared which tested the limits of the agreed methods. Institutions may forget, neglect, contest or re-write the documents if in perceived conflict with the institutional 'core business'. Yet those pioneering efforts created institutional space for, and understanding of, social analysis, with a measure of flow-on international recognition. Tracking social analysis in several international institutions and in a significant emerging economy, China, this paper highlights not only a history full of lessons to be learned where social analysis is not practiced systematically but also outlines some future challenges.

Keywords: induced development, social analysis, social impact assessment, resettlement, social safeguards, social management system.

INTRODUCTION

DECONSTRUCTION OR CONSTRUCTION OF SOCIAL PROCESS?

Social researchers, through their close encounters with communities impacted by development policies and projects¹ are especially well placed to deconstruct the disjunctures and ambiguities of the development discourse – disjunctures between

* Correspondence address to Susanna Price: College of Asia and the Pacific, Australian National University, Canberra; e-mail: Susanna.Price@anu.edu.au.

¹ A project may be defined as a set of interrelated expenditures designed to achieve, within a designated period, specific objectives.

underlying narratives; objectives; strategies; and the selection, rollout and outcomes of projects and programs in specific social contexts (de Sardan 2006). Social researchers may privilege such deconstruction as the basis for their critical engagement with development – or, alternatively, they may step purposefully into a constructivist orientation of social transformation (Green 2011).

Recent attention to ‘aidnography’, or the anthropology of development professionals, has focused on a new site for ethnographic endeavour: the processes of knowledge creation within the development institutions themselves and the ‘transformations that occur as social scientific practices cross and re-cross the boundaries of policy making’ (Mosse 2011: ix). This paper focuses on the role of several pioneering social researchers who, not content simply to deconstruct those projects which had failed to acknowledge social process, or to translate as knowledge brokers between communities and aid professionals, set about to transform social ordering through consciously remoulding knowledge, methods and resources in new forms in development institutions. Pioneering social researchers at the World Bank have long recognised the potential for transformation due, specifically, to the premeditated nature of development interventions. For example, they contended that ‘while spontaneous development can only be observed and described by sociologists, an induced change is one that social scientists can influence, through knowledge and the direct participation in the design of programs’ (Cernea and Kudat 1997: 6). Social scientists would, in their view, achieve this direct participation by acting upon sociological and anthropological knowledge, as embodied in social analysis, to assess and design goal-directed development programs.

PROJECTS AS A SOCIAL PROCESS

There was no shortage of failed project cases. When state sponsored projects or private sector corporations overlook the social context of their projects the consequences can be dire, both for the project returns – for example, increased costs and delays² – and for the project area population. ‘Socially-blind’ investments risk jeopardizing their own success and sustainability – missing opportunities to engage local support; mis-matching with local conditions; misunderstanding social dynamics; risking impoverishment of people affected; and triggering other unintended and unwanted impacts. Projects directed towards poverty reduction objectives specifically risk overlooking the multi-dimensionality of socio-cultural dynamics, so bypassing the social factors of poverty.

² An early study by Kottak reviewed 68 World Bank rural development projects and found that ‘attention to the issues of socio-cultural compatibility’ presented pay-offs to projects in significantly increased economic rates of return; conversely, initial socio-cultural mismatch resulted in lower returns (in Cernea 1991).

Pioneering social researchers set about reversing such outcomes. Drawing lessons from such failures they re-ordered the objectives, content and method of development practice, recognizing that the social context in which development investments are to be implemented is indispensable for their successful contribution to both economic and social development goals. This required social analysis during the earliest stages of investment selection, preparation, and design to inform the process of implementation and completion as well as to inform evaluation and feedback to future investments. It meant recognizing and engaging with stakeholders from the earliest stages right through the investment cycle. Forms of social analysis, originally conceptualized institutionally as tools for planning and appraisal, have, from the beginning, encompassed sociological content and follow-on actions.

SCOPE OF THE PAPER

How did pioneering social specialists tackle the difficult ask of translating social science constructs into operational policies and procedures? How did they define the specific role and craft the methods for doing social analysis? How well did they bring to bear the approaches of engaged, systematic, direct field immersion to obtain empirical data, into application in institutional space? How well did they translate the theoretical development thinking from conceptual constructs into constructed realities? I examine the way in which social researchers defined and mapped social issues, championed methodologies for social analysis, generated social policies – and endeavoured to obtain recognition and resources for their application and oversight in development institutions.

Review of pioneering policy and procedures of the World Bank and Asian Development Bank (ADB) reveals certain key elements that were critical to their effectiveness: supportive statements of objectives; use of case studies to demonstrate how ‘socially-blind’ projects fail and may additionally wreak havoc on the social fabric; elaboration of sociological content and method; timing of steps matched to the key points of the project cycle; and specification of requisite social expertise. Such documents formed a medium through which many social researchers interact both with development institutions, and with social actors at the micro-level.

Are these policies and procedures merely cosmetic – simply elaborate policy artefacts, denied effective agency? Whereas writing the documents and securing support for their approval presents one very significant challenge, securing the necessary changes in work practice to achieve outcomes for people affected by development projects constitutes another – turning the ‘text’ into ‘effect’ (Bebbington et al. 2006). Problems in application include differing development constructs and priorities within institutions, together with differing expectations among stakeholders which result in tokenism through limited time, skills and

resources in institutions and among borrowers. Organisations may forget, neglect, contest or re-write the documents if the requirements appear difficult or interfere with perceptions of 'core business'.

A dynamic and evolving development discourse shifted from economic growth objectives towards the social agenda, opening up opportunities for social analysis. Yet, perversely, new lending modalities appeared, in the interests of agency 'core business' which tested the limits of the agreed methods. This again challenged social analysts to formulate innovative approaches and instruments for social analysis that go beyond traditional project packages.

China emerges as a significant site for attention as the government and private investment fuel rapid growth, both in China and, increasingly, abroad. China's burgeoning development assistance aid program utilizes project investments as the primary modality for delivery. Increasingly, China recognizes officially the need to balance between economic and social development objectives yet strong pressures persist for economic growth, especially among local governments. What might this mean for policy and practice for social analysis in this complex country context? This article endeavours to illuminate emerging practices in social analysis in China, bringing to a global audience the recent work of Chinese scholars on this topic.

FORMULATION OF POLICIES AND PROCEDURES FOR SOCIAL ANALYSIS

ABSENCE OF REGULATION FOR SOCIAL RISKS AND IMPACTS

Engaged social research has longstanding traditions in sociology and anthropology. The US National Environmental Protection Act (NEPA) of 1969/70 formally linked the prediction of social impacts to the process of investment planning in a regulatory framework, requiring analysis, before approval, of likely project impacts on human and cultural, as well as physical environments (Burdge et al. 2004). With this step NEPA opened the door to the possibility of widening investment planning beyond technical and economic criteria in an environmental impact statement. It posed the question of how people and communities would react to planned investments in advance, creating a space for integrating the methods and tools of the social sciences in planning investment projects, utilizing anthropological and sociological techniques and variables (Burdge et al. 2004)³.

³ The NEPA decision was based on recognition that negative impacts from investments could reduce or outweigh their benefits, jeopardizing success and degrading environments on which communities depend. NEPA required the application of the social sciences, as well as the natural sciences, in advance to predict these negative effects.

Where practiced consistently, SIA⁴ coalesced into a series of broad stages with associated methods. Yet most practitioners contend that SIA has fallen short of its full potential for decision-making – for determining which interventions should proceed and how they should do so. This is due to a potent combination of legal and administrative uncertainty underscored by lack of understanding, time, resources and expertise⁵ and perceptions that SIA is a subset of environmental impact assessment, rather than a process in its own right.

By the late 1980s many governments were establishing their own frameworks for environmental impact assessment (EIA). In most cases the EIA framework included at least a requirement for social and economic data – but full SIA requires countries to enact the necessary institutional regulations that assign responsibilities and resources for SIA application. Very few developing countries have taken this important step towards formalising social criteria in planning and management – and for those that have, SIA may be dependent upon physical impacts as a trigger. This relegates SIA to a reactive step applied to pre-determined projects, rather than being a key element in decision-making for selection of projects. SIA practitioners have continuously explored ways to help SIA meet its full potential in global investment decision-making and preparation⁶, including advocating that public or private sector proponents or communities could, in a wider understanding, initiate and lead such a process for SIA as ‘an adaptive management approach that is embedded in the culture of companies, governments and communities’ (Vanclay and Esteves 2011: 5).

Most projects in developing countries take place in the absence of SIA – there are no formal, national regulatory framework for identifying and managing the project social impacts and risks. Instead, an exceptional few investments may benefit from the practices of some civil society sponsors or private sector entities adopting policies on corporate social responsibility; whilst others may be subject to

⁴ Legal cases tested the scope of SIA in specific contexts (Burdge et al 2004). NEPA’s explicit addition of SIA during the 1970s more systematically documented, this requirement. Environmental and social practitioners formed an international impact assessment association in 1981, and prepared SIA Guidelines. For example the Interorganizational Committee on Guidelines and Principles for Social Impact Assessment prepared a 1994 *Guidelines and Principles for Social Impact Assessment*.

⁵ Barrow 2000, Burdge 2002, 2993a, Burdge et al. 2004, Esteves et al. 2012, Vanclay and Esteves 2011. Practitioners of social impact assessment have described it as a poor relation compared to environmental impact assessment, a discipline with credibility issues; and subject to ‘myths and misunderstandings’ (Burdge 2003b).

⁶ See Barrow 2000, Burdge et al. 2004, Mathur 2011, Vanclay and Esteves 2011, Esteves 2012. The International Association of Impact Assessment (IAIA) launched *International Principles for SIA* (Vanclay 2003), which, whilst still supporting SIA regulation, also advocated efforts outside a regulatory framework by communities, governments or corporations to undertake their own SIAs as a participative planning exercise shaping and addressing their own development objectives (Becker and Vanclay 2003: 2–3). The International Association for Impact Assessment (IAIA) developed new *Social Impact Assessment International Principles* (2003) that also widened the definition beyond the project level to encompass any social change process.

the policies and procedures of bilateral or multilateral institutions, which I review in the next section.

DEVELOPMENT INVESTMENTS: FORMATIVE STEPS IN PROJECT APPRAISAL

Development institutions have for many decades packaged investment projects as a key form of intervention in developing countries – many with significant contextual social issues that were initially barely recognized and little understood. Social researchers asked: were the ‘social’ or ‘human’ factors to be recognized only as an excuse to explain failure (Apthorpe 1970: 7)?

The first social specialist recruited within the World Bank, Dr. Michael Cernea, found that the normative instructions (1971) for preparing and appraising projects required only economic, financial and technical analysis – there was no mention at all of social or institutional analysis, no institutional role or position for people skilled to do social analysis (Cernea pers. comm. June 2012). Within this ‘economic fortress’ the challenge facing Cernea was to translate theoretical sociological knowledge into something palatable in organizational terms – knowledge for action that encapsulated both sociological content and methodology. That necessitated intensive perseverance to garner the necessary project based evidence that would demonstrate what disasters unfold when projects are ‘socially blind’; lobbying to enhance understanding and to secure the high level commitment to change the Bank’s ‘ground rules’ for project appraisal, as the final step in before approval that would still allow modifications in the project design prior to implementation.

This change took the form of a conceptual breakthrough that named ‘sociological aspects’ as an integral element of project appraisal, along with economic, financial, technical, commercial and institutional aspects. The instrument that formalized this requirement was a statement set in the Bank’s central ‘rulebook’, the Operational Manual which took on the status of an operational policy known as OMS 2.20 (World Bank 1984). Whereas earlier Bank appraisal methodology (1971) aimed only to make a maximum impact on the economic development of its member countries, the new policy set objectives that enunciated the importance of both economic and social development amongst its borrowers, thus logically augmenting the earlier narrow focus with sociological and institutional analyses.

OMS 2.20 set a requirement for sociologically-directed efforts to localize projects, before their approval, by understanding the socio-cultural and demographic characteristics of intended beneficiaries – a requirement that called for innovations in both content and method. Firstly, the OMS 2.20 required an understanding of the ‘size and social structure of the population in the project area, its density and stratification patterns, including ethnic, tribal and class composition’ (World Bank 1984: 10). This would be essential to project success since social

actors were expected to accommodate project interventions, often changing their behavior to support project goals. It also permitted targeting for social groups with specific requirements such as ethnic minorities, resettled populations, and women. Secondly, the OMS required analysis of the social organization of productive activities of the population in the project area;⁷ and, thirdly, understanding of the cultural acceptability of the project and its compatibility with the behaviour and perceived needs of the intended beneficiaries, to assess whether it would be understandable, agreed to, and capable of being operated and maintained by them⁸.

Finally – an essential forward looking strategy and method for the rest of the project investment cycle – this analysis would result in a social strategy to elicit and sustain beneficiaries' participation during project implementation and operation. The appraisal team had to verify that the beneficiaries 'were involved in project identification and preparation and that they will continue such participation in project implementation, maintenance, operation, monitoring and evaluation' (Ibid.: 11). Special efforts to ensure participation of intended beneficiaries generally in implementation and operation and women's participation and benefits in particular were needed⁹.

OMS 2.20 represented a catalytic change in that it obliged Bank staff, for the first time, to recognize and act upon the concept that investment projects, in themselves, constitute a complex socio-cultural process that could be engaged through clear steps during preparation and, by logical extension, during implementation and completion. In the context of such induced social change these steps could profoundly shape project acceptability to social actors, and hence, determine project outcomes, returns, and impacts. The OMS 2.20 widened the decision-making process to bring in sociological knowledge at a key decision point in the organizational dynamics of the project cycle: before approval, when efforts could be taken to redesign – even to halt – certain projects which had not satisfactorily addressed the steps.

⁷ Analysis of the social organization of productive activities included assessing how the intended beneficiaries have access to, make use of, and exercise control over productive resources; how the prevailing structure of the household and of the family systems affects the development potential and constraints, labor availability and ownership patterns; whether small producers have reasonable access to, and information on wider markets and regional economies; and how land tenure systems and usage rights, as well as alternative employment opportunities, may affect intended beneficiaries' interest in the proposed project activities (World Bank 1984: 10).

⁸ This involved a judgment taking into account the values, customs, beliefs and felt needs of intended beneficiaries.

⁹ For projects which the appraisal team considered to be highly risky in social terms, the OMS 2.20 required consideration of either a pilot project or postponement of the project. Technical, administrative or other aspects that made a project socially not feasible would have to be modified or eliminated. The timeframe should be realistic, with mechanisms for the expected behavioural responses to occur, and sufficient flexibility for making design changes in response to socio-cultural information obtained during implementation.

PUTTING PEOPLE FIRST: THE WIDER CASE FOR SOCIAL ANALYSIS

Whereas the OMS 2.20 was an internal Bank document, in 1985 Cernea edited a published volume, drawing together the experience of a number of social analysts, that advocated a compelling theme: ‘putting people first’ as the ‘starting point, the centre and the end goal of each development intervention’ (Cernea (ed.) 1991: xiv). This volume contextualized and elaborated upon OMS 2.20 through theoretical analysis, practical approaches and case studies, with particular attention to rural-based projects. Sociological knowledge provided the necessary tools and methods to illuminate social dynamics through conceptual frameworks for action research, and ‘a set of procedures, rules and approaches that instituted field assessments, information exchange and structured interaction between local and outside experts’ (Cernea 1991: 26).

The book made a broader point. It linked the repeated failures plaguing many development programs, due to being ‘sociologically ill-informed and ill-conceived’ (Cernea 1991: 1), with a reconceptualising shift in development policies away from ‘trickle down’ theories of economic growth towards poverty alleviation through developments aimed specifically at ‘target groups’ which encompassed the poor and vulnerable (Cernea 1991: 2). This reconceptualization led directly into policy making in three broad, mutually-reinforcing directions in applying sociological knowledge to development interventions (Cernea 1995, 1996, 1997). The detailed, project-specific methodologies for social analysis would form the basis for deriving wider principles which would, in turn, form the basis for formulation of social policies. The social policies would, again, require detailed procedures for social analysis for their implementation in each new case, procedures which would be drawn from sociological knowledge, to formulate social policies.

SOCIAL ANALYSIS GLOBALLY

Bilateral donors (for example, AusAID 1989; ODA 1995) and other international institutions¹⁰ began to act upon the concept that social analysis formed an integral part of project planning and management. In the Asia Pacific’s regional multilateral development bank, ADB, for example, Dr. Sam Rao and staff produced official *Guidelines*¹¹ that opened by echoing the theme that ‘*people* are the center of development and that development is for *all* people’ (ADB 1993: 7). Widening of ADB’s development objectives beyond economic growth to encompass poverty reduction, the improved status of women, and human resource

¹⁰ See also Harrison, J. and T. McDonald 2003 for a discussion of SIA in the Caribbean Regional Development Bank.

¹¹ ADB *Guidelines on Incorporation of Social Dimensions into ADB Operations* (1993) drew upon an earlier consultant’s report; it was followed by ADB *Handbook for Incorporation of Social Dimensions in Projects* (1994), Manila.

development¹² called for new approaches, and alluded to project failures where social actors had been ignored. The *Guidelines* identified and mapped the social content: a set of social dimensions in operational terms that would allow a greater focus on people through poverty reduction, enhanced role for women; human resources development and protecting vulnerable groups (Ibid.: 2–4, 8–10). Methodologically, new and mutually reinforcing analytical processes would link the social dimensions to planning and implementation: participatory approaches, gender analysis, benefit monitoring and evaluation, social analysis and co-operation with NGOs.

The *Guidelines* mapped operational steps throughout ADB's lending activities. Macro and sector analyses would expand to address questions such as the distribution of benefits; equal opportunity; and social participation. At the project level incorporating social dimensions was intended to achieve socially responsive projects, with more effective implementation, minimizing social risks, and more equitably distributing benefits, whilst building upon socio-cultural characteristics, to underpin screening, processing, appraisal, management, and evaluation (ADB 1993). In particular, the *Guidelines* proposed an initial social assessment, a scoping exercise conducted early for every project that raised certain questions: who were the target population? What were their needs, demands and absorptive capacity? Which institutions could be utilized, especially at the local level? Was more detailed social design necessary?

The *Guidelines* shared some similar features to OMS 2.20. They aligned social analysis with newly crafted, supportive strategic objectives that emphasized social as well as economic development. Through the social dimensions they constructed and categorised sociological content. They gave operational validity to certain new methods of sociological endeavour. Yet they went further than the World Bank's timing of steps before appraisal – they situated social analysis in the broader terrain of macro and sector analyses, project selection, project implementation, completion and ex-post analysis. ADB's set of formal case studies was less developed, and the *Guidelines* said little about the requisite social expertise, but ADB was, in fact, in process of recognizing the designation of social development specialist and recruiting such expertise, in small numbers, creating institutional space for sociological knowledge in a Social Development Unit. When first introduced, the *Guidelines* were conceptualized, rather tentatively, as 'an overall framework to assist policy makers and practitioners' (ibid. v). Some key elements, such as the initial social scoping, had to await a stronger mandate through Board-approved policies on resettlement (ADB 1995), indigenous peoples (1998) and gender and development (1998); whilst other elements awaited a 1997 Operations Manual section entitled *Incorporation of Social Dimensions into ADB Operations* (revised in 2007 and subsequently – ADB 2010a).

¹² The ADB's Strategic Framework 1992–1995.

SOCIAL ANALYSIS FOR SAFEGUARD POLICIES

Social analysis formed an essential component of policies prepared at the World Bank on involuntary resettlement (1980), to protect people in the way of development projects and, in 1982 on indigenous peoples (Davis 2004). These two policies coalesced to become the social safeguards, which depend, in each new application, upon detailed forms of social and economic analysis. For example, the World Bank requires detailed resettlement planning and implementation arrangements in each new case of displacement, based upon direct, interactive, participative fieldwork¹³.

EVALUATING THE IMPACT OF THE POLICIES AND PROCEDURES*CHALLENGES IN PRACTICE*

Were these policies and procedures applied? Or were they simply policy artefacts, an analysis of discourse, devoid of effective agency? Whilst stand-alone, thematic evaluation of the application and outcomes of social analysis is rare, reports hint at various impediments that determined a slow pace of adoption: limited awareness, commitment and expertise not only amongst institutional staff but in-country; time constraints in the processing cycle; and resource constraints. Where procedures were followed, they often risked a kind of on-paper tokenism.

A full decade after OMS 2.20, Cernea and Kudat (1997) reflected upon the expanding use of social analysis in World Bank operations, and its demonstrated value adding for all stages of the project investment cycle; and, increasingly, for policy based work and country analysis. Presenting case studies in utilities investments – water supply, sanitation, urban transport and energy – from a new client base of Russia and the Central Asian Republics, they contended that social analysis¹⁴ provided a rich avenue of enquiry to engage with stakeholders in this hitherto unfamiliar, and now socially dynamic, territory.

Yet social analysts clearly had to deliver incrementally more to achieve recognition – to ‘pay their own way in the coin of incremental bodies of knowledge

¹³ This includes land survey; census and socio-economic survey of the people to be displaced including their population parameters, their forms of organisation and settlement, resource use, networks and productive activities; structured interactions to inform and engage those people in resettlement planning decisions; setting of eligibility criteria and resettlement entitlements; feasibility assessments for resettlement sites and for livelihood improvement; and plans for involving displaced people during the resettlement process and its aftermath (World Bank 2004). The IFC also encourages community outreach, and has a manual for stakeholder engagement (IFC 2007).

¹⁴ These studies utilized a range of sociological methods at different times in the investment cycle: quantifiable social surveys, focus groups, individual interviews, in-depth case studies, secondary data review, participatory processes such as stakeholder workshops, poverty assessments, affordability analysis. They involved a wide range of social actors.

and operational recommendations, clearly additional to knowledge supplied by other analytical tools' (ibid.: 5). Many projects had no sociological appraisal, and 'compliance with the new guidelines was far from general'. The reasons? The authors cited inertia, technocratic or econocratic approaches, lack of awareness about the power of sociological investigation, traditional mindsets or obsolete development paradigms. This highlighted the gap between guidelines and practice: in that 'placing new rules on the Bank's internal guidebooks was not enough for triggering the profound changes in staff work patterns' (ibid.: 6) that are necessary for full implementation. New rules could even be forgotten – the sociological component had been left out of a revised appraisal procedure format in 1994, necessitating counter-action by a central social policy group (ibid.: 6).

Similarly, the challenge for full implementation of the safeguard policies is ongoing¹⁵. Whilst the World Bank, for example, seeks to strengthen the ability of borrowing countries to apply safeguard performance and monitoring, and to involve and consult with stakeholders, such as the general public and NGOs, it recognizes that safeguard policy implementation 'is a highly complex activity, much effort is needed to build capacity in developing countries at various levels ranging from government agencies to civil society' (World Bank 2012).

Compared to other social issues, however, social safeguards have been viewed as privileged in the competition for scarce institutional resources. A lead social specialist at the World Bank found that:

The external noise, and the consequent internal reaction to enforce compliance and full mitigation... has led to a crowding out of attention to other social domains... This dilemma has not been unique to the World Bank... Although ADB requires all projects to undergo an initial social assessments, more detailed work tends to be commissioned primarily when significant adverse impacts, such as resettlement is identified (Dani 2003: 11).

Yet an ADB evaluation found that, even for projects with resettlement issues, generally, initial social assessment and subsequent social preparation was inadequate (ADB 2000). Whilst ADB began recruiting social development staff in the early 1990s, their role structurally was an advisory one; whilst the lack of formal mechanisms for social analysis, SIA or social safeguards presented a range of challenges for application in each country. Project team leaders knew they would continue to be judged primarily on the speed with which they could process loans – ADB's 'core business' of lending. Key steps in loan processing remained at their discretion, including the time and effort spent on the now mandatory social scoping, and subsequent preparatory work.

¹⁵ The World Bank's recent Learning Review on *Implementation of the Policy on Indigenous Peoples* found issues that needed further improvement to achieve full compliance (World Bank 2011).

CREATING INSTITUTIONAL SPACE

Despite uneven application, however, these policies and procedures had major impacts in policy dialogue. OMS 2.20, for example, triggered policy discussion within the institution, among borrowers, and among social actors in different contexts. For a formative period during the Bank's history the OMS 2.20 represented an enabling policy for work on social dimensions (Davis 2004). It articulated and legitimized a balance in the Bank's objectives between economic and social development – thus logically demanding tools and approaches to support social development. It linked poverty alleviation with sociological as well as economic variables. It was the first formal Bank policy to focus on the importance of women during project appraisal, on their potential role in project implementation and on project impacts upon them (Davis 2004). It was the first formal policy to focus on the importance of beneficiary participation and local organizations during project preparation, and to require a strategy to engage them, not just during preparation, but through the life of the project. Amongst others, it stimulated further work on gender, participation, local level organizations, social factors of poverty and benefits distribution. In this sense the OMS 2.20 provided an internal conceptual and organizational mandate both for project level actions and for enriching and extending sociological knowledge more broadly within the Bank's development models – it provided an essential early step towards the Community Development Framework (CDF), as discussed below. The OMS 2.20 created institutional space for sociological knowledge, called for more social specialists as professionals in appraisal, and began to generate a flow of social information that, in itself, led to new questions and new lines of enquiry.

The spread of the World Bank's policies on involuntary resettlement (1980) and indigenous peoples (1982) in forms adapted to other and international financial institutions such as ADB and the International Finance Corporation (IFC) (1998) coalesced as an international benchmark for a 'social safeguard'¹⁶. The resettlement benchmark spread to bilateral donors through *Guidelines*¹⁷ of the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD 1992); and to the United Nations through the *Guiding Principles on Internal Displacement* which encompass development-forced displacement amongst other forms (United Nations 2004).

Private sector entities doing business with financial institutions such as ADB or IFC must meet the safeguard standards of those institutions. Leveraging extends the policy reach – for example, all the components of a project which is jointly-

¹⁶ The current form of the World Bank's policy on involuntary resettlement is referenced at World Bank 2002; and on indigenous peoples is at World Bank 2005. ADB approved policies on involuntary resettlement (1995) and on indigenous peoples (1998), both subsequently revised in 2009.

¹⁷ 'Guidelines for Aid Agencies on Involuntary Displacement and Resettlement' of the Development Assistance Committee of the OECD (OECD 1992). Some bilateral donors have prepared their own policies on resettlement in accordance with these principles.

financed with the World Bank must comply with World Bank policies, including those components financed by other agencies, whether from the public or private sector. Private sector entities such as the Equator Principles for financial institutions have also adopted, voluntarily, codes based on these standards (Cernea 2005). The Equator Principles, with over 70 signatory financial institutions, now claim approximately 70 per cent of international project finance debt in emerging markets. Signatories undertake only to lend to projects which are both willing and able to comply with the Equator Principle standard on social and environmental policies and procedures (Equator Principles 2012). The procedures, based on the newly revised (January 2012) Performance Standards of the IFC, draw upon World Bank policies and procedures, and encompass environmental and social management systems, labour and working conditions, community health, safety and security, land acquisition and involuntary resettlement, indigenous peoples and cultural heritage, amongst others (IFC 2011)¹⁸. Social management systems link policy objectives with institutional priorities, implementation strategies, stakeholder identification and engagement, resource deployment, monitoring and evaluation. Casting social analysis into a business management process, for example, IFC's Performance Standard 1 envisions that private sector clients will establish an effective Environmental and Social Management System (ESMS) as a dynamic and continuous process initiated and supported by management... involves engagement between the client, its workers, local communities directly affected by the project... Drawing on the elements of the established business management process of "plan, do, check, and act", the ESMS entails a methodological approach to managing environmental and social risks... and can lead to improved financial, social, and environmental outcomes (IFC 2011).

WIDER POLICY IMPACTS – PERVERSE REVERSALS IN PRACTICE

The phrase 'putting people first' assumed a new prominence in global policy statements, as the discourse of development widened. In the United Nations' (UN) World Summit for Social Development (1995), for example, governments reached 'a new consensus on the need to put people at the centre of development pledging to make the conquest of poverty, the goal of full employment and the fostering of social integration overriding objectives of development' (United Nations 1995). This work paved the way for the UN's Millennium Development Goals (MDGs) (2001) which reflected both income and non-income poverty reduction targets, and would be ratified by governments and agencies around the globe.

Increasing scrutiny, intensifying during the 1990s by civil society groups, parliamentarians, and non-finance ministry officials in both borrowing and funding

¹⁸ The IFC also encourages community outreach, and has a manual for stakeholder engagement (IFC 2007).

countries placed multilateral and bilateral development agencies under pressure to widen the policy agenda.

ADB adopted explicit objectives of poverty reduction complementing policies on social safeguards, gender and development, co-operation with NGOs, and social protection. The World Bank's CDF had the expressed intention to put people and poverty reduction at the centre, prioritizing partnerships and promoting knowledge (Kagia 2005). Building upon the World Bank's social safeguard policies the CDF broadened the social development agenda drawing upon the work of internal social development specialists (Davis 2004). The CDF encompassed, but looked beyond, the project cycle to an 'empowerment agenda' involving community driven development, civic engagement, and social accountability, which delivered huge loans directed under innovative governance arrangements towards local levels of government and civil society (Ibid). Social analysts began to develop new analytical tools for different levels of social reality: local, meso, macro, regional or global. The multi-dimensionality of poverty required social analysis. This entailed social analysis at three levels: firstly, macro-social analysis of the 'socio-cultural, institutional, historical, and political context carried out upstream as inputs into the Country Assistance Strategy (CAS) process, or to support policy formulation and sector strategies' (World Bank 2003b: 7). Secondly, sociological appraisal addressed the 'opportunities, constraints and likely impacts as an integral part of project appraisal to judge whether the project's social development outcomes have been clearly identified, the project is socially sustainable and Bank support is justified' (ibid.). Thirdly, social assessment would be 'undertaken by the Borrower for the purpose of obtaining the views of stakeholders in order to improve the design of the project and establishing a participatory process for implementation and monitoring (ibid.). Social analysts advocated taking social analysis to proactively select and design strategic poverty reduction interventions, together with economic analysis (Dani 2003: 2) through Poverty and Social Impact Analysis (PSIA) (WB 2003a). An evaluation in 2009 found that, whilst some PSIA had been very effective, overall the approach had been limited, requiring new financing and invigoration (Dani and Beddies 2011).

Whilst objectives were shifting to emphasise people-oriented poverty reduction and social development, in a perverse reversal the institutions, concerned about undermining the core business of lending began to explore faster lending modalities. Earlier policy and procedures on social analysis, focused as they were on projects investments with identifiable populations in a zone of impact, particularly for rural-based projects, had limited application to new modalities such as the World Bank's structural adjustment, sector-wide approaches, programmatic and policy based lending and a shift from infrastructure to social sector services. As a result, in 2003 a Senior World Bank Social Analyst wrote: 'Most staff today are not even aware about the existence of ... OMS (2.20)' (Dani 2003: 8–9).

ADB based its overarching poverty reduction policy (ADB 1999) on the twin pillars of economic growth and social development. Current ADB policy and

operational procedures build upon this foundation to articulate links between social analysis, social development and the achievement of ADB's overarching goal of poverty reduction. These procedures apply to ADB's public and private sector projects and programs (ADB 2007, 2010) – yet, in another disjuncture between policies and practice, the procedures are not reflected in conceptual, operational or financing strategies in ADB's current Long Term Strategic Framework 2020 (ADB 2008). This framework does not refer to social development.

ADB in 2005 officially linked a stagnation in loan approvals¹⁹ with a need for 'new products and less arduous procedures' including safeguard 'improvements' (ADB 2006: 7). It proposed an Innovation and Efficiency Initiative that would reduce transaction costs, streamline and simplify business processes and developing new financing instruments and modalities to become 'more client- and results-oriented, and efficient' (ibid.: 11). New financial instruments such as the multitranche financing facility, mainstreamed in 2008, would move more money faster, involving less scrutiny since most sub-projects were to be prepared and approved only after Board approval.

CHINA: NATIONAL PERSPECTIVES AND CHANGING SOCIAL SPACES

SOCIAL TRANSFORMATIONS

China's steps towards forms of social assessment for investment projects is occurring as China tempers its focussed pursuit of economic growth with explicitly articulated concerns for the social costs of that growth – and as China shifts from 'command and control' modes of governing to modes of governing that open up new social spaces and opportunities (Price 2007). The national government has formally replaced a focus on GDP growth as the single most important performance indicator for local government officials (Zheng and Fewsmith (eds) 2008) by a concern with growth that balances economic and social development.

The transition from a centrally planned state to a socialist market economy has involved the selective transformation of the state and its processes to support the market and to align more closely with a range of international standards. This entailed new modes of governing through extensive reorganisation of state government, especially during the period of Zhu Rongji's reforms (1998–2000). Administrative reorganisation, decentralisation, industrial and financial reform now permit new forms of interaction between market and state, and new forms of networking through the information society (Ong and Zhang 2008). Concepts of

¹⁹ ADB's loan approvals had stood at about \$5.2 billion a year over the previous 10 years. Ordinary capital resource (OCR) disbursements had declined steadily, with a 38 per cent drop in ADB's gross annual income (ADB 2006: 6).

government versus governance have been compared and debated, between ‘power of government operating from top down... primarily through orders, statutes, bureaucracy and coercion’ and ‘power of governance’ which operates ‘mutually... primarily through collaboration, coordination, negotiation, social networking, identity and consensus’ (Yu 2002 in Jeffreys and Sigley 2009: 12). Xu (2009: 40) credited the World Bank and United Nations with a recent shift from ‘letting the market decide’ to correcting ‘market imperfections’ by ‘paying more attention to social aspects of the market economy, especially through governance’.

Managing the market in the context of growing decentralisation and inequality poses significant challenges if benefits are to be shared equitably. Whilst poverty overall has been significantly reduced in China, there are growing inequalities within cities, between cities and the countryside, and between regions (Xu and Zhang 2010; Sutherland and Yao 2011). Large investment projects can entail significant technical, environmental and social risks, as evidenced in recent the rise in recorded civil disturbances (CSSA 2010), the vast majority of which were caused by land acquisition, resettlement compensation, and environmental pollution related to project investments. Similarly the use of the *xinfang* (letters of complaint) has increased, a mechanism for lodging complaints with higher authorities and seeking justice, especially focusing on corruption and land acquisition problems (Perry 2010).

ADDRESSING THE SOCIAL COSTS OF TRANSFORMATION

With the new spaces and increasing complexity in China’s social fabric, the leadership has been exploring strategies to address the social costs of transformation, and to foster a balanced and harmonious society. For example, by 2003 the leadership had articulated a ‘new development perspective’ (*xin fazhanguan*), that broadens objectives beyond economic growth in favor of ‘putting people at the centre’ (*yi ren wei ben*) (Gransow and Price (eds) 2007: 4). Whilst retaining ambitious economic growth targets, for the first time the 11th Five-Year National Plan for Economic and Social Development recognised certain limits to economic growth, and introduced the idea that improving life quality matters. The 12th Five-Year National Plan for Economic and Social Development (2011) continued these themes. Recognizing that income increases had lagged behind economic growth, the Plan expressed a core goal to build a fairer society by spreading the wealth more evenly among China’s 1.34 billion population, by boosting spending on education, health care and public housing, and initiatives intended to narrow the wealth gap between the rich and poor. Leaders criticized the ‘outdated mindset and the GDP-oriented criteria for evaluating the performance of government officials as obstacles that might keep the five-year plan from being fully realised. The central government would adopt new performance evaluation criteria for local governments and give more weight to the efficiency of economic growth, environment protection and living standards’ (Zhang 2011).

China officially recognizes social development objectives, the central planning agency, the National Development Research Council (NDRC) having a mandate for overall coordination between economic and social development, through the annual, medium and long-term development plans; by regulating project investments; by monitoring social development trends; and by formulating and implementing social development strategies, laws and regulations, amongst others (NDRC 2012). The challenge will be to realize such objectives, change resource allocation decisions and achieve full implementation of state policies, laws and regulations at the local level in the context of persistent systemic and structural features that continue to reinforce practices favouring economic growth (Naughton 2010: 84). This includes, for example, intense pressures for land development, whether legal or illegal, by local governments at various administrative levels (Lin 2009: 6).

NEW SPACES FOR SOCIOLOGICAL KNOWLEDGE

China has long held a tradition of field research as a basis for shaping social action to promote modernisation (Gransow 2003, Guldin 1994). Zheng described a 'tortuous path' (2006: 19) of sociology comprising activity and then forced isolation, which has been marked by a recurring theme: 'Chinese social reality' has consistently localized foreign theories and methods (Zheng 2006: 19–20).

The term 'harmonious social development', articulating a vision of a more socially aware, less destructive type of growth arose in the Chinese discipline of sociology (Zheng 2006: 34). China's recent policy goal of building an 'all-round well-off and harmonious society' has allowed certain problems to be named, contributing to 'the identification of such problems as social problems' (Xu 2009: 39). As part of the policy, central government has called on specifically social and local forces to provide social services, and thereby assist the state in building the 'harmonious society' – through the control of those social forces under the auspices of the governing Party. These developments have led to a new emphasis on the deployment of social scientists, especially to work on issues surrounding social stratification. 'Chinese sociologists, demographers and statisticians are at the forefront in providing the expert knowledge required for a discursive and epistemological shift away from GDP oriented growth' with a new focus on inequality (ibid.: 46). In terms of governmental technologies, do these measures to 'tame protests and to solve what the leadership deems to be specifically 'social' problems' by turning 'problem identification and solution into an 'arts of government' rather than a process leading to the need for systemic change' (ibid.: 45)? Increasingly, social analysts participate in investment planning and appraisal preceding decisions on major state investment projects (CIECC 2004).

SOCIAL ASSESSMENT IN CHINA

Since 1978, China has reformed in stages the centralized planning system for investment decision making, requiring feasibility studies for significant investment projects from the 1980s (Ping 2009), and developing methods for investment appraisal as practiced internationally, focusing initially upon economic appraisal methods (CIECC 2004). This later expanded to encompass environmental impact assessment under an environmental regulatory system (CIECC 2004).

Social issues reached investment planning through incremental steps from the 1980s onwards. From 1993, participatory social assessments were permitted for internationally funded projects. The 2003 EIA Act expanded earlier laws, requiring people's participation in environmental management. A 2012 Ministry of Environment EIA Technical Guideline, to be regulated through the EIA framework, strengthens requirements for stakeholder engagement 'up front' in project preparation and requires SIA for projects with construction impacts (Xiao et al. 2012). SIA includes a socio-economic baseline and prediction of social impacts through quantitative or qualitative analysis, to be managed through mitigation. The Guidelines focus on a key social risk factor, land acquisition (see below), but also encompass public health, cultural heritage and community infrastructure. This important step will be implemented initially as a pilot.

Systematic studies on project-based social assessment methodology in China started from the 1980s. A detailed research paper on its use in investment projects appeared in 1993 (Wang and Marsden 1993). Later studies were primarily carried out by the China International Engineering Consulting Corporation (CIECC); Investment Research Institute of the State Planning Commission (now the NDRC); and the Research Institute for Standards and Norms of the Ministry of Construction (RISN), resulting in a number of publications. Key Chinese sectoral agencies have prepared in-house documents setting out methods for social assessment that could be selectively applied in project preparation. NDRC has endorsed several recent Guidelines setting out requirements for social assessment and resettlement planning along with economic, financial, and environmental assessment in certain public and private projects (CIECC 2004).

A 2002 NDRC-endorsed *Guideline*, which, for the first time integrated social assessment into feasibility studies, along with economic, financial, environmental, technical and other parameters, presents a wide-ranging and comprehensive mapping of social assessment that looks for opportunities for enhanced impact as well as social risk management. The *Guideline*, adopting a participatory approach, defined the role and scope of social assessment, introduced the major components and presented procedures and techniques for social assessment. The three key elements are a social impact assessment, an analysis of the 'mutual adaptability' of the project and its regional social environment, and a social risk analysis. It defined

the social content to include incomes, living standards, likely impacts, stakeholder identification and analysis²⁰.

Next, the analysis of 'mutual adaptability' between the project and its regional social environment aimed to engage key stakeholders and enhance the project design in light of social variables²¹. Finally, social risk analysis focused on possible sources of social, ethnic or religious conflict, and designed measures to avoid, reduce or mitigate those risks (Ibid.: 8–9).

Whilst the government has taken important steps towards establishing methods and content for social assessment, major challenges remain to its full implementation throughout the investment project cycle, in the context of a transforming investment management system (State Council 2004) and through local government responses to policy shifts from above.

CONCLUSION

Policies and procedures constructing the content and methods for social analysis are resonating in China. Yet challenges remain in China and other developing countries that are still without the key legal and institutional elements of regulatory framework for SIA or other formal mechanisms that allow them to identify and manage the social process, including social risks and opportunities for project investments, in the context of induced development.

Social analysis, building on pioneering work that mobilized support, has achieved a measure of recognition internationally in investment planning and management alongside economic, financial, environmental and other forms of analysis. Increasingly, both public and private sector investors recognize that it is

²⁰ The social assessment has eight essential elements: a study on how the project will affect local residents' income and their job assignments; a study on likely project impact on affected people's living standards and quality of life; an analysis of the likely project effects on local residents employment situation; an identification and review of stakeholders, determining the degree to which affected groups might suffer losses that require appropriate compensation means and methods; a focus on analyzing the likely positive and negative project effects on vulnerable groups such as women, children and the handicapped; an analysis of the likely project effects on the level of local infrastructure and social services; and, finally, an analysis of the impact on the customs and religious beliefs of the local ethnic minorities (quoted in Gransow and Price 2007: 9).

²¹ In a three stage process social assessment involves, firstly, investigating and forecasting the attitudes towards the project of different interest groups, assessing the degree to which these groups can be expected to become involved, with the ultimate aim of selecting a participatory process that can contribute to project success. Secondly, it requires investigating and forecasting the attitudes towards the project of local organisations, assessing the degree to which these groups can be expected to support the project. Thirdly, it requires reviewing prospects for utilizing locally available technology, together with the degree of match between local culture and the project design, to maximize complementary and sustainable approaches (Ibid.: 8–9).

in their own interest to manage investments so as to gain public trust by engaging those social actors who will help to determine the degree of success and sustainability. International and bilateral organisations and, increasingly, governments issue guidelines for forms of social analysis or SIA that may encompass the entire investment project cycle. Private sector entities gradually adopt, voluntarily, codes for managing social risk, and social management systems that engage with stakeholders to address those risks and opportunities through the life of a project. Social analysis has proved itself integral to the application of policies protecting those at risk in projects – the displaced, the indigenous, minorities; and to understanding the socio-cultural dynamics of the multi-dimensionality of poverty.

Yet this analysis demonstrates that constructive transformation requires application as well as statements – or policies and procedures risk remaining a ‘policy artefact’, a ‘text’ without ‘effect’. The written word does not necessarily remove ‘on-paper’ tokenism, nor eliminate those slippages in organizational support between the guidelines and their practice, nor overcome neglect nor challenges that may empty out policy statements of their efficacy. Policies and procedures do not necessarily eliminate the ambiguities and disjunctures as projects and programs roll out on the ground, nor capture opportunities, nor protect people at risk of induced change. Realising that full potential depends upon the level of commitment to their articulated policy frameworks by key development organisations and corporations, with provision of the necessary capacities, time and resources. In each country, realising that full potential depends on enactment of legislative and regulatory frameworks that encompass participative social analysis as a strategic device, backed by supportive institutional responsibilities and appropriate resources, with mandates to address the social factors of poverty.

REFERENCES

1. APTHORPE, RAYMOND (1970), *People, Planning and Development Studies: Some Reflections on Social Planning*. London: Frank Cass.
2. Asian Development Bank (ADB) (1993), *Guidelines on Incorporation of Social Dimensions into ADB Operations*, Manila.
3. 1999, *Poverty Reduction Strategy*. Manila. Retrieved 24 April 2011. http://www.adb.org/documents/reports/annual_report/1999/default.asp
4. Asian Development Bank (2000), *Special Evaluation Study of the Policy Impact of Involuntary Resettlement*. Manila. Accessed 7 February 2012. <http://www.adb.org/Documents/PERs/sst-oth-2000-08/ses-resettlement.pdf>
5. Asian Development Bank 2006, *Annual Report for 2005*, Manila.
6. 2007, *Handbook on Social Analysis*. Manila. Available: http://www.adb.org/Documents/Handbooks/Poverty_Social/default.asp
7. 2008, *Strategy 2020: The Long Term Strategic Framework (LTSF) of the ADB 2008–2020*, Manila. Retrieved 10 April 2011, <http://beta.adb.org/documents/strategy-2020-working-asia-and-pacific-free-poverty>

8. 2009, *Safeguard Policy Statement: ADB Policy Paper*, Manila.
9. 2010. Incorporation of Social Dimensions into ADB Operations. In *Operations Manual*. OM C3/BP, footnote 10, p. 1. Available 1 July 2011. <http://www.adb.org/Documents/Manuals/Operations/OM-C3.pdf>
10. AusAID. (1989), 'Social Analysis and Community Participation Guidelines'. Canberra.
11. BARROW, C. J. (2000), *Social Impact Assessment: an Introduction*. London: Arnold.
12. BEBBINGTON, ANTHONY J. WOOLCOCK, MICHAEL, GUGGENHEIM, SCOTT (2006), 'The Ideas-Nexus Practice in International Development Organizations: Social Capital at the World Bank', in Bebbington, Anthony J., Woolcock, Michael, Guggenheim, Scott, Olson, Elizabeth A. (eds), *The search for empowerment: Social capital as idea and practice at the World Bank*, Kumarian Press, Bloomfield CT USA.
13. BECKER, H., and F. VANCLAY. (eds). (2003), *The International Handbook of Social Impact Assessment: Conceptual and Methodological Advances*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
14. BURDGE, R. (2002), 'Why is social impact assessment the orphan of the assessment process?' *Impact Assessment and Project Appraisal*, 20(1), pp. 3–9.
15. BURDGE, R. (2003a), 'The practice of social impact assessment – background', *Impact Assessment and Project Appraisal*, 21(2), pp. 84–88.
16. BURDGE, R. (2003b), 'Benefiting from the practice of social impact assessment', *Impact Assessment and Project Appraisal*, 21(3), pp. 225–229.
17. BURDGE, R. J. et al. (2004), *The Concepts, Process and Methods of Social Impact Assessment*, Middleton, WI: The Social Ecology Press.
18. CERNEA MICHAEL M., (2005), 'The Ripple Effect in Social Policy and its Political Context: Social Standards in Public and Private Sector Development Projects', in Michael B. Likosky (ed) *Privatising Development: Transnational Law, Infrastructure and Human Rights*, Martinus Nijhoff, Leiden.
19. CERNEA, MICHAEL M., (1996 and 1997), 'Sociological Practice and Action-Research on Population Resettlement', Parts I and II in *Journal of Applied Sociology*. Second Edition, New York and London: Oxford University Press.
20. CERNEA, MICHAEL M. (1995), *Social Organization and Development Anthropology: The 1995 Malinowski Award Lecture*. Environmentally Sustainable Development Studies and Monograph Series No. 6, Washington D.C., The World Bank.
21. CERNEA, MICHAEL M. (ed) (1991), *Putting People First: Sociological Variables in Rural Development*, Second edition, World Bank Publication.
22. CERNEA, MICHAEL M. and KUDAT, AYSE (eds) (1997), *Social Assessments for Better Development: Case Studies in Russia and Central Asia*, World Bank, Washington D.C.
23. China International Engineering Consulting Corporation (CIECC) (2004), *The Manual on Social Assessment in Investment Projects in China*, Beijing, China Planning Press.
24. China Social Science Academy (CSSA) (2010), *Blue-cover-book on Social Development in China*. Beijing.
25. DANI, ANIS (2003), 'From Mitigating Impacts to Improving Outcomes', an exploratory essay presented at the Conference on *New Directions in Impact Assessment for Development: Methods and Practice*, Manchester, 24–25 November 2003.
26. DAVIS, GLORIA (2004), *A History of the Social Development Network in The World Bank, 1973–2002*. Social Development Paper No. 56, The World Bank, Washington D.C.
27. Equator Principles (2012), Website. Retrieved 3 July 2012 from <http://www.equator-principles.com/de/Sardan>, Jean-Pierre Olivier (2006), *Anthropology and Development: Understanding Contemporary Social Change*, London, Zed Books.
28. ESTEVES, A.M, FRANKS, D. and VANCLAY, F. (2012), 'Social Impact Assessment: The State of the Art', *Impact Assessment and Project Appraisal*, 23 February, Retrieved 12 June 2012 from <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14615517.2012.660356>

29. GRANSOW, BETTINA, and PRICE, SUSANNA (eds) (2007), *Turning Risks into Opportunities: Social Assessment Manual for Investment Projects in China*, China International Engineering Company (CIECC), Research Series, China Planning Press, Beijing.
30. GRANSOW, BETTINA (2003), 'The Social Sciences in China' in Theodore M. Porter and Dorothy Ross (eds) *Modern Social Science*, Cambridge University Press, UK.
31. GREEN, MAIA (2011), 'Calculating Compassion: Accounting for some Categorical Practices in International Development' in Mosse, David (ed.), *Adventures in Aidland: the anthropology of professionals in international development*, Oxford, Berghahn.
32. GULDIN, GREG (1994), *The Saga of Anthropology in China: From Malinowski to Moscow to Mao*, Studies on Modern China, An East Gate Book, M. E. Sharpe, Armonk, New York.
33. HARRISON, J. and T. McDonald (2003), 'SIA in a Regional Development Bank: the Career of a Concept', *Impact Assessment & Project Appraisal* 21(2): 155.
34. HOFFMAN, LISA (2009), 'Governmental Rationalities of Environment in Contemporary China' in Jeffreys, Elaine, 2009, *China's Governmentalities: Governing Change, Changing Government*, Routledge London and New York.
35. International Association of Impact Assessment (IAIA) (2003), *Social Impact Assessment International Principles*, May, Special Publication Series No. 2. Retrieved 1 July 2011. <http://www.iaia.org/publicdocuments/special-publications/SP2.pdf>
36. International Finance Corporation (IFC) (2011), *Update of IFC's Policy and Performance Standards on Environmental and Social Sustainability, and Access to Information Policy*, Retrieved 10 March 2012 from http://www1.ifc.org/wps/wcm/connect/fca42a0049800aaaaba2fb336b93d75f/Board-Paper-IFC_SustainabilityFramework-2012.pdf?MOD=AJPERES
37. International Finance Corporation (IFC) (2007), *Handbook on Stakeholder Engagement: A Good Practice Handbook for Companies Doing Business in Emerging Markets*, Washington D.C. Retrieved 2 September 2011 from [http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/AttachmentsByTitle/p_StakeholderEngagement_Full/\\$FILE/IFC_StakeholderEngagement.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/AttachmentsByTitle/p_StakeholderEngagement_Full/$FILE/IFC_StakeholderEngagement.pdf)
38. JEFFREYS, ELAINE and SIGLEY, GARY (2009), 'Introduction' in Jeffreys, Elaine (ed.), 2009, *China's Governmentalities: Governing Change, Changing Government*, London and New York. Routledge.
39. KAGIA, RUTH (ed.) (2005), *Balancing the Transformation of the World Bank Development Agenda under James D. Wolfensohn 1995–2005*, World Bank, Washington D.C.
40. LIN, G.C.S. (2009), *Developing China: Land, Politics and Social Conditions*. London and New York: Routledge.
41. MATHUR, HARI MOHAN (2011), 'Social Impact Assessment: A Tool for Planning Better Resettlement' in *Social Change* March 2011 vol. 41 no. 197–120.
42. MOSSE, DAVID (ed) (2011), *Adventures in Aidland: the anthropology of professionals in international development*, Oxford, Berghahn.
43. National Development and Reform Commission (NDRC) (2012), Official Website: Main Functions of the NDRC. Accessed 29 February 2012. <http://en.ndrc.gov.cn/mfndrc/default.htm>
44. Naughton Barry (2010), 'Economic Growth', in Fewsmith, Joseph (ed.), *China Today, China Tomorrow: Domestic Politics, Economy and Society*, Rowman and Littlefield Publishers INC, Lanham.
45. ONG, AIHWA and ZHANG, LI (2008), 'Introduction: Privatizing China: Powers of the Self, Socialism from Afar', in Zhang, Li and Ong, Aihwa, *Privatizing China: Socialism from Afar*, Cornell University Press, Ithaca and London.
46. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Development Assistance Committee (1992), *Guidelines for Aid Agencies on Involuntary Displacement and Resettlement on Guidelines on Aid and Environment No. 3*, in Development Projects.
47. Overseas Development Administration (ODA) (1995), *A Guide to Social Analysis for Projects in Developing Countries*, London, HMSO.

48. PERRY, E. J. (2010), 'Popular Protest: Playing by the Rules' in J. Fewsmith (ed), 2010 *China Today, China Tomorrow: Domestic Politics, Economy and Society*, Lanham: Rowman and Littlefield Publishers Inc.
49. PING, Y. (2009), 'Reform in China's Investment System', *Public-Private Partnerships for Infrastructure PPPI Workshops Series 2009, 23 to 25 June 2009*. Qingdao: Asian Development Bank. Retrieved 20 February 2012 from <http://www.adbi.org/conf-seminar-papers/2009/09/30/3338.reform.china.investment.system/>
50. PRICE, SUSANNA (2007), "Social Assessment for Investment Projects in the People's Republic of China" in *Development Bulletin*, No. 18 on Addressing Poverty: Pro-poor Growth and Financial Inclusion in Asia Pacific, Australian National University, Canberra.
51. Research Institute for Standards and Norms (RISN) (1995), *Operational Guidelines for the Social Assessment of Investment Projects in China*, RISN Beijing and Centre for Development Studies at Swansea, Wales.
52. State Council (2004), *Decision of the State Council on Reform of the Investment System* Guofa Paper No. 20 in 2004. NDRC official website. Retrieved 29 February 2012. http://en.ndrc.gov.cn/policyrelease/t20060207_58851.htm
53. SUTHERLAND, DYLAN and YAO, SHUIJIE (2011), "Income Inequality in China over 30 years of Reforms", in *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, February 1.
54. The Interorganizational Committee on Principles and Guidelines for Social Impact Assessment (2003), "Principles and guidelines for social impact assessment in the USA," *Impact Assessment and Project Appraisal*, 21(3), pp. 231–250.
55. United Nations (2004), *Guiding Principles on Internal Displacement*. Retrieved 10 July 2012 from <http://www.unhcr.org/43ce1cff2.html>
56. United Nations (2001), 'Roadmap for Millennium Summit Goals, Press Release, P1/1380'. Retrieved 30 September 2011 from <http://www.un.org/News/Press/docs/2001/pi1380.doc.htm>
57. United Nations (1995), *Final Report of the World Summit for Social Development*, United Nations website Retrieved 24 April 2011. <http://www.un.org/esa/socdev/wssd/index.html>
58. VANCLAY, FRANK (2003), "International Principles for Social Impact Assessment," *Impact Assessment and Project Appraisal*, 21(1), pp. 5–11.
59. VANCLAY, FRANK, and ESTEVES, ANA-MARIA (2011), *New Directions in Social Impact Assessment*. Edward Elgar Publishing, Gloucester.
60. WANG CHAOGANG, and MARSDEN, DAVID (1993), *Social Analysis for Investment Projects*, Research Paper No. 3 (First draft), Produced Under ODA Funded Project on Investment Project Appraisal Assistance, ODA, London.
61. World Bank (2012), 'World Bank Safeguard Policies'. Retrieved 10 July 2012 from <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTLAWJUSTICE/0,,contentMDK:22226433~menuPK:6256357~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:445634,00.html>
62. World Bank (2011), *Implementation of the World Bank's Indigenous People's Policy: A Learning Review (FY 2006-2008)* OPCS Working Paper. Retrieved 10 July 2012 from http://siteresources.worldbank.org/INTSAFEPOL/Resources/Indigenous_peoples_review_august_2011.pdf
63. World Bank (2005), *OP 4.10 and BP 4.10 Policy and Procedures on Indigenous Peoples*. Retrieved 10 July 2012 from <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/PROJECTS/EXTPOLICIES/EXTOPMANUAL/0,,contentMDK:20553653~menuPK:4564185~pagePK:64709096~piPK:64709108~theSitePK:502184,00.html>
64. World Bank (2004), *Involuntary Resettlement Sourcebook: Planning and Implementation in Development Projects*, Washington D.C. Retrieved 7 February 2012 from <http://www4.worldbank.org/afr/ssatp/Resources/HTML/Gender-RG/Source%20%20documents%205CTool%20Kits%20%20Guides%20Designing%20Projects/TLPRO10%20invol%20resettlementsourcebookWB.pdf>
65. World Bank (2003a), *A Users Guide to Poverty and Social Impact Analysis*, Poverty Reduction Group and Social Development Department, World Bank, Washington D.C. Retrieved 14 July

- (2011), http://siteresources.worldbank.org/INTPSIA/Resources/490023-1121114603600/12685_PSIAUsersGuide_Complete.pdf
66. World Bank (2003b), *Social Analysis Sourcebook: Incorporating Social Dimensions into Bank-Supported Projects*, Social Development Department, The World Bank, Washington, DC. Retrieved 15 July 2011. <http://siteresources.worldbank.org/EXTSOCIALDEV/Resources/3177394-1168615404141/Social+Analysis+Sourcebook+FINAL+2003+Dec.pdf?resourceurlname=Social+Analysis+Sourcebook+FINAL+2003+Dec.pdf>
 67. World Bank (2002), *Operational Policy (OP) 4.12 on Involuntary Resettlement*, Washington DC. Retrieved 7 February 2012. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/PROJECTS/EXTPOLICIES/EXTOPMANUAL/0,,contentMDK:20064610~menuPK:64701637~pagePK:64709096~piPK:64709108~theSitePK:502184,00.html>
 68. World Bank (1992), *Governance and Development*, World Bank, Washington D.C. Retrieved 12 August 2011. http://publications.worldbank.org/index.php?main_page=product_info&products_id=20725.
 69. XIAO, E., P. TOUZEL and H. DEBRANCHE (2012), 'New Requirements for Stakeholder Consultation and Social Impact Assessment in China'. *ERM Website*. Retrieved 9 June 2012.
 70. <http://www.erm.com/Documents/Publications/2012/New-EIA-Technical-Guidelines-China-Feb-2012.pdf>
 71. Xinhua News English (2005), *Five Year Plan to see Revolutionary Changes*, October 11, http://news.xinhuanet.com/english/2005-10/11/content_3606848.htm Retrieved online 7/1/07.
 72. XU, FENG (2009), 'Governing China's Peasant Migrants: Building *Xiaokang* Society socialism and harmonious society' in Jeffreys, Elaine, 2009, *China's Governmentalities: Governing Change, Changing Government*, Routledge London and New York.
 73. XU, YUEBIN, and ZHANG, XIULIN (2010), 'Rural Social Protection in China' in Midgley, James and Tang, Kwong-leung (eds), 2010, *Social Policy and Poverty in East Asia: The Role of Social Security*, Routledge, London and New York.
 74. ZHANG, ZHENG FU (2011), 'China adopts 5-year blueprint, aiming for Fairer, Greener Growth' in *Xinhua Net English News* Retrieved 21 May 2011. http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-03/14/c_13777814.htm
 75. ZHENG, YONGNIAN and FEWSMITH, JOSEPH (eds), 2008, *China's Opening Society: The Non-State Sector and Governance*, Routledge, London and New York.
 76. ZHENG HONGSHENG (2006), 'The Radical Changes of Chinese Society and the Stable Progress of Chinese Sociology' in T. Jing, M. Sasaki, and P. Li (eds), *Social Change in the Age of Globalization*, The Annals of the International Institute of Sociology, Volume 10, Brill, Leiden.

SINUCIDEREA ÎN EUROPA, ÎN CONTEXTUL CRIZEI ECONOMICE GLOBALE

SORIN M. RĂDULESCU*

ABSTRACT

SUICIDE IN EUROPE IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS

Starting from Durkheim's hypothesis according to which crisis periods cause a significant increase in the number of suicides, the author examines several variables associated with the recent economic crisis and the extent to which they influence suicide rates in Europe, including Romania. In this respect, an assessment is made of the findings of theoretical studies and empirical surveys conducted in several European countries, according to which the increase of unemployment rates, the decline of welfare standards and the deterioration of health conditions (including those related to mental health) are among the main factors associated with the increase of suicide rates in different countries.

Keywords: suicide, economic crisis, unemployment, mental health, factors associated with the increase of suicide rates.

1. CONDUITELE SUICIDARE CA EFECT AL UNOR TENDINȚE ȘI PRESIUNI SOCIALE

În esență sa și prin consecințele multiple pe care le implică, sinuciderea este o problemă socială extrem de importantă, care prezintă un interes justificat pentru sociologi, psihologi, criminologi, juriști, medici, pentru diferite categorii de specialiști, practicieni, reprezentanți ai autorității și, nu în ultimul rând, pentru public. O problemă socială – evidențiază sociologii – este o condiție indezirabilă și dăunătoare pentru societate, care afectează exigențele ei de ordine, împiedică schimbarea socială și are un impact negativ asupra existenței, securității și bunăstării membrilor societății (Rădulescu, 2010, p. 192).

Statisticile sau estimările întocmite de Organizația Mondială a Sănătății sunt relevante în acest sens, punând în evidență faptul că suicidul este o problemă globală a umanității, care se manifestă în toate țările lumii cu o mare intensitate, fiind amplificată de condițiile crizei actuale.

* Correspondence address to Sorin M. Rădulescu: Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România; e-mail: mihai46@clicknet.ro.

În consens cu această interpretare a sinuciderii ca problemă socială, sociologii consideră că ratele suicidare nu pot fi explicate decât prin factori de natură socială, independent de trăsăturile biologice, caracteristicile și tendințele psihice ale individului. Dacă actul suicidar ca atare poate implica asemenea caractere și motivații individuale, ratele de suicid se supun obligatoriu unor tendințe și presiuni sociale, fiind – așa cum sublinia cunoscutul sociolog É. Durkheim – o consecință a „faptelor sociale” care se manifestă și acționează într-o anumită societate. Iar asemenea fapte sociale sunt, de fapt, un produs al relațiilor sociale și formelor de asociere umană, constând în „*moduri de a lucra, de a gândi și simți, exterioare individului și care sunt înzestrate cu o putere de constrângere în virtutea căreia ele i se impun*” (Durkheim, 1974, p. 59).

2. SINUCIDERE, CRIZĂ ȘI PROSPERITATE ECONOMICĂ

Émile Durkheim este, probabil, primul sociolog care a subliniat faptul că „*fiecare popor are în mod colectiv o tendință spre sinucidere care îi este proprie*”, lucru demonstrat (1999, p. 247–261) de faptul că „*atât timp cât societatea nu se schimbă, numărul de sinucideri rămâne constant*” (Durkheim, 1993, p. 247–261).

Creșterea amplitudinii sinuciderilor – observa Durkheim – apare atunci când societatea este în schimbare, adică fie într-o stare de criză economică (în sens negativ), fie într-o stare de prosperitate economică (în sens pozitiv). „*Orice zdruncinare a echilibrului, chiar dacă provoacă belșug și sporirea vitalității sociale, favorizează sinuciderea*” (Durkheim, 1993, p. 197).

Teoria lui Durkheim pare, într-un fel sau în altul, testată de criza economică actuală, deși datele diverselor cercetări efectuate în acest domeniu sunt contradictorii între ele. Astfel, unele studii au evidențiat faptul că perioadele de criză economică determină o creștere semnificativă a sinuciderilor, alte studii au accentuat asupra faptului că în asemenea perioade se sinucid, mai ales, persoanele vulnerabile (care sunt afectate deja de stres, tulburări psihice, șomaj, consum de alcool ș.a.), în timp ce alte studii au subliniat, dimpotrivă, că în perioadele de recesiune economică scade numărul de sinucideri, datorită faptului că indivizii se mobilizează mai puternic decât în vremuri „normale” pentru a face față dificultăților vieții (Carey, 2011). Cercetările întreprinse în Statele Unite au pus, pe de altă parte, în lumină faptul că, opus concepției lui Durkheim, ratele de sinucidere scad în perioadele de expansiune economică, cu unele excepții, legate de categoriile de vârstă. Astfel, în timpul *boom*-ului economic din anii '60, în Statele Unite au crescut ratele de sinucidere ale populației cuprinse în intervalul 30–50 de ani, iar în timpul recesiunii apărute în mijlocul deceniului 7 au scăzut ratele de sinucidere din rândul populației vârstnice, beneficiară, între altele, a programului de Securitate Socială din deceniul anterior (Carey, 2011).

R.B. Ginsberg (1966) a subliniat că sinuciderea are un caracter „prociclic”, în sensul că ratele de sinucidere scad în timpul perioadelor de depresiune economică și cresc în perioadele de expansiune economică. Dimpotrivă, A.F. Short și J.F. Short (1954) au evidențiat faptul că sinuciderea are un caracter „anticiclic”: astfel, în timpul perioadelor de prosperitate economică rata sinuciderii scade, iar în timpul perioadelor de criză economică crește.

Un studiu efectuat de către Bijou Yang (1992, p. 87–99) asupra evoluției ratei de sinucidere în Statele Unite, în perioada 1940–1984, a infirmat ipotezele circumscrise concepției elaborate de Durkheim. În acest sens, studiul a constatat că: ratele de sinucidere nu au crescut în timpul perioadelor de *boom* economic sau de criză economică din Statele Unite, orice schimbare a acestor rate fiind dependentă de caracteristicile grupurilor sociale implicate. Pe de altă parte, ratele de șomaj au avut un efect negativ semnificativ numai asupra ratei de sinucidere caracteristice bărbaților albi, iar rata de participare a femeilor la forța de muncă a avut o influență benefică pentru ratele de sinucidere, atât cele caracteristice femeilor albe, cât și cele specifice femeilor de culoare.

3. RELAȚIA DINTRE SINUCIDERE ȘI CRIZELE ECONOMICE

Un exemplu sugestiv care evidențiază faptul că suicidul este determinat de factori sociali-economici sau se află în corelație cu aceștia îl constituie constatarea – rezultată din studiile de istorie socială – conform căreia, în timpul perioadelor de recesiune economică, crește numărul de sinucideri ale populației incluse în intervalele de vârstă 25–64 de ani.

Perioada Marii Depresiuni, de exemplu, care a început cu un deceniu mai devreme decât cel de al Doilea Război Mondial, este un exemplu sugestiv din acest punct de vedere. Astfel, declinul puternic al indicatorilor economici, în special scăderea producției, a comerțului, a șomajului și, implicit, a veniturilor a determinat numeroase sinucideri.

În Statele Unite, de exemplu, rata medie de deces prin suicid la 100 000 de locuitori a crescut, față de perioada precedentă (1920–1928), cu aproape 50% în anul 1929 și cu 27% între 1930–1940. În aceeași țară, în perioada cea mai accentuată de criză, 1928–1933, atunci când rata șomajului a atins cifra de 24%, s-au atins cele mai ridicate rate de suicid din întreaga istorie a Americii. Dimpotrivă, în anul 2000, atunci când rata șomajului din SUA nu depășea cifra de 4%, s-a înregistrat cea mai mică rată de suicid din istoria acestei țări (Sternheimer, 2011).

Dincolo de asemenea constatări, se poate sublinia că ratele sucidare înregistrate în timpul crizei începute în anul 2008 sunt mult mai pronunțate, cel puțin în Europa, decât în perioada Marii Depresiuni (Stuckler, 2011, p. 124–125).

Ca un exemplu, țările care s-au confruntat cel mai mult cu dificultățile crizei economice începute în anul 2008, precum Grecia și Irlanda, au înregistrat cea mai mare creștere a ratei sinuciderilor (conform cu Mediafax, 2011).

În Grecia, numărul de sinucideri a sporit cu 17% în perioada 2007–2009, iar unele date neoficiale menționează chiar o creștere cu 25% în 2010 (Kentikeles, Stucker și colab., 2011). Potrivit Ministerului Sănătății de la Atena, în prima jumătate a anului 2011, numărul sinucigașilor a crescut cu 40% față de aceeași perioadă a anului trecut (Stancu, 2011). Înainte de criza financiară, Grecia avea una dintre cele mai scăzute rate de suicid din Europa: 2,8 la suta de mii de locuitori. În anul 2011, această cifră s-a dublat. Au crescut, de asemenea, tentativele de sinucidere (Smith, 2011).

Aceste tendințe, la care se adaugă cele care vizează dublarea numărului de crime și furturi în perioada 2007–2010, complementară cu deteriorarea sistemului sănătății publice din cauza lipsei de fonduri, i-au determinat pe cercetătorii americani de la Universitatea din Cambridge, Alex Kentikelenis și David Stuckler, să aprecieze că se poate vorbi de o veritabilă „tragedie greacă” (Kentikeles, Stucker și colab., 2011).

În Irlanda, în aceeași perioadă de timp (2007–2009), atunci când această țară a resimțit cel mai puternic efectele crizei economice și financiare, rata de sinucideri a crescut cu 15%. În concordanță cu datele Raportului elaborat de către Oficiul Central de Statistică al Irlandei, de la sfârșitul anului 2006 și până în 2009, rata de sinucideri a crescut cu 25%, cea mare rată anuală înregistrată vreodată în această țară (Queen, 2010).

Cele mai mari creșteri ale ratei suicidare au avut loc în rândul populației tinere (15–24 ani): cu 23% în cazul bărbaților și cu 13% în cazul femeilor. Sinuciderea tinerilor a fost, în perioada menționată, pe locul 5 din Europa, după cea înregistrată în Estonia, Letonia, Lituania și Finlanda (Queen, 2010). Ca o tendință caracteristică Irlandei, actele suicidare au fost comise, în anii de criză, cu precădere de către capii familiilor tinere, care s-au confruntat cu numeroase probleme financiare, fapt care i-a determinat să consume alcool în mod excesiv. Pe de altă parte, s-a evidențiat o creștere a sinuciderilor în zonele rurale și în industria construcțiilor, care au fost afectate cel mai mult de criza economico-financiară. Alături de efectele acestei crize, abuzul de alcool și de droguri au fost factorii care au potențat puternic conduitele suicidare (Thomas, 2012).

Exceptând aceste două țări, aproape toate țările europene au înregistrat creșteri ale ratei de sinucideri determinate de criza economică.

Un studiu efectuat, de exemplu, de David Stuckler și colaboratorii săi, cu privire la evoluția ratei de mortalitate înregistrate în 26 țări europene, în cursul crizelor economice din ultimele trei decenii, a evidențiat faptul că șomajul este unul dintre factorii principali asociați cu creșterea sinuciderilor în rândul populației având vârsta sub 65 de ani. Astfel o creștere cu peste 3% a ratei șomajului are efecte puternice asupra suicidului comis de această categorie de populație. Pe baza analizelor efectuate, autorii menționați au prezis că perioada de criză economică începută în anul 2008 va avea consecințe similare (Stuckler și colab., 2009, p. 315–323).

Autorii studiului au prelucrat datele asupra cauzelor mortalității pe grupuri de vârstă existente în datele elaborate de Organizația Mondială a Sănătății, iar

informațiile cu privire la tendințele șomajului caracteristic populației adulte le-au preluat din statisticile publicate de EUROSTAT.3 (*Calendarul Euro-indicatorilor*). Deoarece lipseau informațiile complete asupra a 17 dintre cele 27 de țări europene, analiza s-a concentrat, cu precădere, asupra a 10 țări, dintre care șase au aderat la Uniunea Europeană înainte de 2004 (Austria, Finlanda, Grecia, Irlanda, Olanda și Marea Britanie), iar alte patru au aderat la Uniunea menționată după 2004 (Republica Cehă, Ungaria, Lituania și România). Datele obținute cu privire la situația existentă în cele două grupuri de țări au fost ponderate în funcție de dimensiunea populației (Stuckler și colab., 2011, p. 124–125).

Constatările studiului au arătat următoarele:

- în ambele grupuri de țări, ratele de șomaj, înregistrate în mod oficial, nu au crescut până în anul 2009, an care a urmat crizei economice. Începând din acest an, rata șomajului a crescut rapid în toate cele 10 țări, cu aproximativ 35% față de nivelul atins în anul 2007, această creștere atingând între 2% și 6% în toată Uniunea Europeană;

- totuși, tendința de scădere constantă a ratelor suicidare, care a fost observată în cadrul ambelor grupuri de țări înainte de începutul crizei, s-a inversat în mod simultan în toate țările analizate. Astfel, în anul 2008, creșterea ratelor suicidare s-a situat sub 1% în țările care au aderat mai recent la Uniunea Europeană și cu circa 7% în acele țări care au aderat mai demult la Uniune;

- în anul 2009, tendința de creștere s-a accentuat în toate țările (situându-se la cel puțin 5%, comparativ cu anul 2007), cu excepția Austriei, care, în anul 2009, a înregistrat mai puține sinucideri (cu circa 5%) decât în anul 2007;

- în mod surprinzător, Finlanda, care are unul dintre cele mai puternice sisteme de protecție socială, a înregistrat o creștere de peste 5% a sinuciderilor, comparativ cu Austria, care are, de asemenea, un sistem de protecție socială extrem de funcțional;

- Grecia și, mai ales, Irlanda, așa cum am menționat deja, au avut cele mai mari creșteri ale sinuciderilor. De asemenea, Letonia a avut o creștere cu peste 17% în perioada 2007–2008;

- în Marea Britanie, rata sinuciderilor a crescut de la 6,14 pentru 100 000 de persoane în 2007, la 6,75 la 100 000 în 2008, înregistrând, deci, o creștere cu 10%, care s-a menținut la același nivel în anul 2009;

- în pofida acestor fluctuații, studiul menționat nu a putut identifica o tendință certă de deviere, în perioada de criză, față de trecut, în ceea ce privește toate cazurile de mortalitate, cu excepția sinuciderilor, care au crescut în amploare și intensitate, și a accidentelor auto, care au scăzut semnificativ, probabil din cauza micșorării disponibilității de utilizare a mașinilor și a folosirii unora mai uzate, care nu au permis o viteză excesivă în trafic.

Exceptând dificultățile cu care s-au confruntat autorii studiului menționat, datorate, în special, dificultăților de ponderare a datelor, precum și variațiilor pronunțate de la o țară la alta, în ceea ce privește disponibilitatea lor (este menționată,

în acest sens, România), acest studiu a evidențiat, în mod sugestiv, legătura de asociere (nu neapărat cauzală) între perioadele de criză economică și creșterea ratelor de suicid.

4. SINUCIDAREA, BUNĂSTAREA ȘI CONDIȚIILE DE SĂNĂTATE ALE POPULAȚIEI

În mod evident, sinuciderea nu este un efect al unor factori sau procese care acționează în mod izolat sau autonom. Trebuie precizat, în acest sens, că perioadele de criză nu determină, prin ele însele, creșterea ratelor de sinucidere, ci numai prin intermediul unor variabile intermediare, precum sunt: șomajul, scăderea veniturilor, deteriorarea calității vieții, consumul de alcool sau de droguri, perturbarea sănătății fizice, dar mai ales mentale a indivizilor etc. O perioadă de criză este complementară, de fapt, cu aceste schimbări în viața indivizilor, care afectează – așa cum evidențiază rezultatele mai multor studii și cercetări – bunăstarea socială a populației în ansamblul ei. Suicidul, ca atare, este un indicator semnificativ al scăderii bunăstării sociale și, în primul rând – așa cum subliniază numeroși experți în domeniu –, al stării de sănătate mentală.

Așa cum este definită de Organizația Mondială a Sănătății, sănătatea, în integralitatea ei, este o dimensiune esențială a vieții umane, care constituie un indicator important al bunăstării sociale și calității vieții. Ea este o „condiție de bunăstare fizică, psihică și socială”, care reflectă, de fapt, standardele de viață ale unei anumite comunități (Rădulescu, 2002, p. 7).

Totuși, în ansamblul lor, constatările cercetărilor empirice focalizate asupra legăturii dintre perioadele de criză economică și deteriorarea bunăstării sociale, inclusiv a stării de sănătate sunt contradictorii între ele. Astfel, unii analiști apreciază că, excluzând sinuciderile – care sunt o „excepție” –, crizele economice nu au efecte negative asupra sănătății (Anderson, 2011, p. 2). În mod paradoxal, în perioada Marii Depresiuni, care a precedat cel de al Doilea Război Mondial, rata mortalității generale a descrescut pentru toate grupurile de vârstă, dar ratele de sinucidere au crescut.

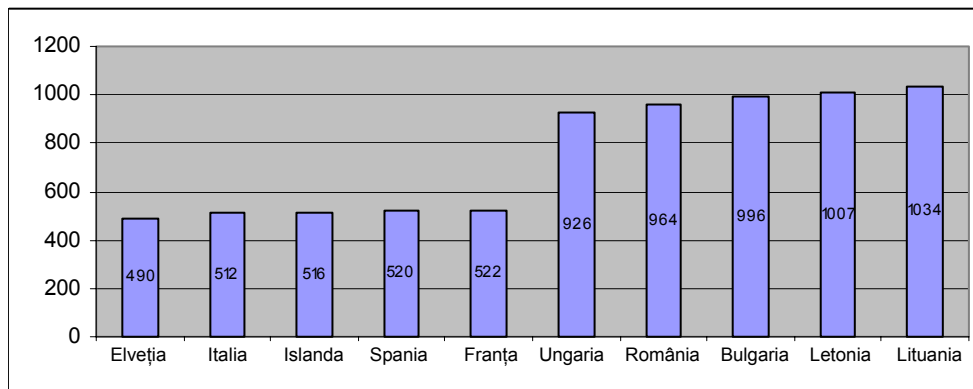
Exceptând influențele crizelor economice, între starea de sănătate a unei populații și tendințele ei către sinucidere există o legătură de asociere, cu variații de la o țară la alta. Starea de sănătate se poate evidenția, cel mai bine, prin intermediul ratelor de mortalitate. Dar, datorită faptului că mortalitatea este diferită în cadrul diferitelor grupuri de vârstă și de la o țară la alta, institutele sau oficiile de statistică sunt nevoite să le însumeze și să le standardizeze în diferite moduri comparabile.

În perioada 2008–2009, de exemplu, perioadă în care a debutat și s-a extins criza economică, cele mai scăzute rate de mortalitate pentru toate cazurile de deces din cadrul țărilor europene au fost înregistrate în Elveția, Italia, Islanda și Spania (între 490 și 520 de decese la o sută de mii de locuitori), iar cele mai ridicate rate au fost înregistrate în Lituania și Letonia (peste 1 000 decese la o sută de mii de

locuitori). Bulgaria, România și Ungaria au avut, la rândul lor, rate de mortalitate situate la un nivel de peste 900 de decese la o sută de mii de locuitori (OECD, 2010, p. 30–31) – vezi *Graficul nr. 1*.

Graficul nr. 1

Rata mortalității pentru toate cazurile de deces, în anul 2008, pentru zece țări europene

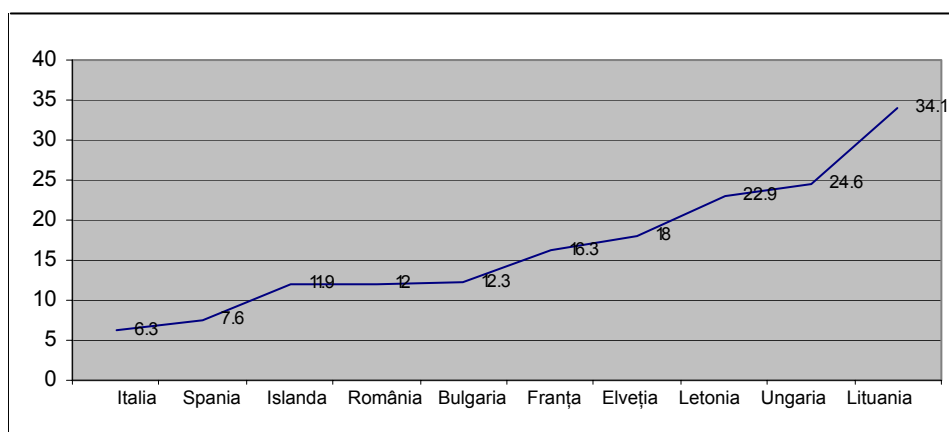

Sursa: OECD Health Data 2010

În ceea ce privește ratele de suicid, acestea au fost mai scăzute în Italia, Spania și Islanda (între 6,3 și circa 12 la o sută de mii de locuitori) și mai ridicate în Lituania (peste 34 la o sută de mii de locuitori), Ungaria și Letonia (aproximativ între 32–25 la o sută de mii de locuitori). Bulgaria, respectiv România, au înregistrat circa 12 sinucideri la sută de mii de locuitori (vezi *Graficul nr. 2*).

Graficul nr. 2

Rata de mortalitate prin sinucidere în anul 2008 (2009), în zece țări europene

Sursa: Eurostat Statistics Date, 2010

Pe baza datelor menționate, se poate infera o corelație pozitivă între ratele de mortalitate – în calitatea lor de indicatori ai stării de sănătate a populației – și ratele de sinucidere. Astfel, Italia, Spania și Islanda, care au avut cele mai scăzute rate de mortalitate dintre țările europene, au înregistrat și cele mai scăzute rate de sinucidere. Excepție face Elveția, care a avut cea mică rată de mortalitate din Europa, dar a înregistrat o rată de sinucidere de nivel mediu (18 la suta de mii de locuitori). În schimb, Lituania și Letonia, care au înregistrat cele mai ridicate rate de mortalitate dintre toate țările europene, au avut și cele mai ridicate rate de sinucidere. O excepție o reprezintă și cazul Ungariei, care a avut o rată medie de mortalitate, dar a înregistrat, în schimb, una dintre cele mai ridicate rate de sinucidere. O situație aparte au înregistrat România și Bulgaria, care, deși au avut rate ridicate de mortalitate (imediat după cele înregistrate de Lituania și Letonia), au avut rate de sinucidere relativ mici, dar aproximativ de două ori mai mari decât cele înregistrate, de pildă, de Elveția.

Aceste excepții se explică, între altele, prin variațiile înregistrate între diferite țări în ceea ce privește rata șomajului, consumul de alcool și de droguri, starea de depresie care caracterizează indivizii și, implicit, gradul lor de sănătate mentală.

Trebuie menționat, pe de altă parte, faptul că atât ratele de mortalitate, cât și ratele de suicid sunt mult mai ridicate în rândul bărbaților, decât în rândul femeilor. Astfel, ratele de mortalitate ale bărbaților ajung să le depășească cu 50% până la 100% pe cele ale femeilor, în timp ce ratele de sinucidere ale aceorași bărbați le depășesc pe cele ale femeilor chiar de 3–4 ori (OECD, 2010, p. 35). În cazul tentativelor de sinucidere diferențele între cele două sexe sunt mai mici, între altele și datorită faptului că femeile tind să folosească metode de suicid mai puțin letale decât cele utilizate de bărbați.

5. SINUCIDERE, ȘOMAJ ȘI SĂNĂTATE PSIHICĂ

În majoritatea țărilor cu economii de piață se manifestă un „ciclu al afacerilor”, caracterizat de o creștere a șomajului în perioadele de recesiune economică și o reducere a sa în perioadele de expansiune economică (Kposowa, 2003, p. 559). Un asemenea ciclu are, implicit, un impact aparte asupra sinuciderilor, cu precădere asupra celor comise de populația activă.

Unul dintre obiectivele principale ale studiilor focalizate asupra rolului acestui ciclu, în general, al factorilor socio-economici în creșterea sau, dimpotrivă, scăderea ratelor de sinucidere îl reprezintă relația dintre suicid și șomaj. Variabilele socio-economice par să contribuie, în cea mai mare măsură, la impactul statusului ocupațional asupra sinuciderii (Preti, 2003, p. 557). Mai multe studii au subliniat faptul că un nivel scăzut al statusului ocupațional al indivizilor se corelează cu un risc mai ridicat de sinucidere. În multe țări europene, schimbările care au avut loc la nivelul ratelor ocupaționale au

influențat ratele de sinucidere. Riscul suicidal este legat, între altele, de temerea angajaților că își vor pierde locul de muncă și de stresul care îi caracterizează pe șomeri în privința reducerii drastice a venitului și a deteriorării standardelor lor de viață (Yur'iev și colab., 2010).

Una dintre analizele cele mai semnificative a studiilor care au abordat relația dintre șomaj și sinucidere a fost întreprinsă de către S. Plat (1984). Constatările rezultate din această analiză au demonstrat că există o relație de asociere între cele două variabile, în sensul că amplificarea șomajului determină un risc crescut atât asupra sinuciderilor finalizate, cât și asupra tentativelor de sinucidere. Totuși, analiza menționată a arătat că o asemenea relație de asociere pare să fie valabilă mai degrabă la nivel individual, decât la nivel agregat. Pe de altă parte, așa cum au observat D. Lester și B. Yang (2003), relația dintre șomaj și sinucidere pare să fie mediată de alte variabile, între care *sănătatea mentală* a indivizilor are un rol distinct.

Aproximativ jumătate din riscul crescut al deceselor prin suicid – subliniau, în mod similar, T. A. Blakely și colab. (2003, p. 594–595) – se poate atribui rolului mediator al creșterii nivelului bolilor psihice. La rândul lui, dr. Benedetto Saraceno, director al Departamentului de Sănătate Mentală al Organizației Mondiale a Sănătății, arăta că „*peste 90% din toate cazurile de sinucidere sunt asociate cu tulburări medicale precum depresia, schizofrenia și alcoolismul*” (...). „*De aceea, reducerea ratei globale de sinucidere semnifică rezolvarea efectivă a creșterii ponderii și gravității bolii mentale în lume*” (World Mental Health, 2006).

În general, o stare de sănătate deficitară precede sau poate fi un predictor atât al șomajului, cât și al deceselor, determinând o relație falsă, directă, între șomaj și suicid. Bolile, ca atare, par să prevaleze, cu precădere, în rândul populației inactive, nu în rândul șomerilor. În mod real, relația dintre șomaj și sinucidere are ca variabilă intermediară o stare *mentală* deficitară și nu bolile în general, care îi afectează, așa cum se știe, mai ales pe vârstnici.

Evidența empirică în această privință este controversată. De exemplu, constatările rezultate dintr-un studiu longitudinal întreprins de OPCS (The Office of Population Censuses and Surveys) în Anglia a pus în evidență o asociere puternică între șomaj și mortalitate prin toate cazurile de deces, inclusiv prin sinucidere, atât în perioade de amplificare a șomajului (1981), cât și în perioade de reducere a ratei de șomaj (1971). În mod contrar, o cercetare întreprinsă în Finlanda și ale cărei rezultate au fost publicate în 1996 a evidențiat faptul că, în perioadele de creștere a ratei șomajului, se poate infera un risc relativ mai mic de sinucidere pentru șomeri, comparativ cu cei angajați ocupațional (conform cu Blakely și colab., 2003, p. 594). Există, de asemenea, studii care au constatat că persoanele (în mod special, bărbații) care se confruntă cu problema șomajului, implicit cu reducerea veniturilor și cu diverse probleme familiale, au un risc semnificativ mai mare de a dobândi

diverse tulburări mentale, printre care depresie sau alcoolism, care, la rândul lor, au un deosebit impact asupra creșterii sinuciderilor (World Health Organization (1), 2011, p. 6). Șomajul are deci o influență distinctă asupra deteriorării sănătății psihice și propensiunii spre suicid.

Cercetările întreprinse în țările membre ale Uniunii Europene au arătat, de exemplu, că tendințele de creștere a ratelor naționale de șomaj au fost și sunt asociate, în continuare, cu creșterea ratelor de sinucidere și, între alți factori, cu incidența crescută a bolilor sau tulburărilor psihice (World Health Organization (1), 2011, p.7).

Exceptând aceste constatări, mai multe studii și cercetări (Kposowa, 2001, p. 127–138) au ajuns la concluzia că efectul șomajului asupra sinuciderii este mai pronunțat *imediat* după intrarea în șomaj a indivizilor. În măsura în care trece timpul, noii șomeri se adaptează la noul lor statut, motiv pentru sunt mai puțin înclinați să se sinucidă. În plus, odată cu trecerea timpului, șomerii își pot găsi de lucru și părăsesc statusul de șomer. Aceste aspecte au fost ignorate de studiile care s-au ocupat de legătura de asociere dintre șomaj și sinucidere și care nu au luat în considerare *durata* perioadei de șomaj.

Sintetizând principalele caracteristici și efecte ale relației dintre sinucidere, șomaj și starea de sănătate, Centrul Strategic de Prevenire a Sinuciderii din Statele Unite a pus în evidență următoarele constatări (Suicide Prevention Resource Center, 2008):

Șomajul afectează starea de sănătate generală.

– Șomajul este asociat cu o proastă stare de sănătate și cu mortalitatea prin toate cauzurile de deces (cu excepția cancerului și a accidentelor vasculare).

Șomajul contribuie la riscul suicidar, dar nu „cauzează” sinuciderea prin el însuși.

– Statutul ocupațional este doar unul dintre factorii care interacționează cu indivizii, comunitățile și societățile, afectând riscul suicidar.

– Deși șomajul este asociat cu creșterea ratelor de suicid, mulți indivizi pot avea rate de ocupație mai scăzute din cauza sănătății mentale precare și consumului de droguri, care sunt, de asemenea, asociate cu rate crescute de sinucidere.

Șomajul determină dificultăți financiare și poate duce la depresii sau alte probleme pe care indivizii le percep ca o pierdere a controlului personal.

– Condițiile economice, ca atare, nu sunt suficiente pentru a cauza un act suicidar; în mod real, nu cunoaștem nici un factor singular, adică suficient prin el însuși, care să „determine” un act suicidar. Factori stresanți precum pierderea unei slujbe, unei locuințe sau pensionarea pot produce sentimente de rușine, umilință și disperare, iar în acest context pot precipita tentativele de suicid ale acelor persoane care sunt deja vulnerabile sau nu au suficiente resurse pentru a obține sprijin. În majoritate, dar nu în toate cazurile, problemele vizând sănătatea mentală se numără printre factorii care cresc această vulnerabilitate.

– Șomajul (și constrângerile financiare adiacente) sunt asociate cu starea de depresie, cu problemele implicate de abuzul de droguri și cu perturbările căminului, factori care sunt legați, dar în mod independent, de riscul suicidar.

Putem să ne așteptăm ca o criză acută în domeniul economic să determine un risc suicidar în rândul adulților cu statut ocupațional și în cadrul adulților vârstnici a căror securitate la pensionare este amenințată.

– Creșterea peste măsură a șomajului, de obicei în contextul unor condiții economice instabile sau în declin, este legată puternic cu creșterea ratelor de suicid; schimbările de amploare în ciclul economic determină cele mai ample creșteri ale sinuciderilor. Această legătură între șomaj și suicid este puternică, mai ales pentru bărbații angajați ocupațional, dar este vizibilă și în cadrul altor grupuri, inclusiv pentru femei.

Aceste constatări se explică prin deteriorarea, cu precădere, a sănătății mentale a indivizilor, care este acea dimensiune a sănătății cea mai afectată de crizele economice. Astfel, în perioadele de criză, șomajul, dificultățile financiare, starea de sărăcie, deprivarea socială, erodarea sentimentului de apartenență la colectivitate și, adeseori, legat de acestea, consumul de alcool reprezintă importanți factori de risc în creșterea ratelor de sinucidere, mai ales în rândul bărbaților. *„Șomajul este, de asemenea, o sursă considerabilă de stres social, care conduce la creșterea tensiunilor familiale, creșterea izolării față de ceilalți și pierderea încrederii și stimei față de propria persoană”* (Preti, 2003, p. 557). Dimpotrivă, securitatea slujbei, sentimentul de control al muncii, sprijinul social la locul de muncă, buna calitate a relațiilor sociale, conștiința apartenenței la comunitate și angajarea civică se numără printre cei mai importanți factori care promovează sănătatea mentală a indivizilor și a populației, în ansamblul ei (World Health Organization (1), 2011, p. 3). Organizația Mondială a Sănătății definește sănătatea mentală ca fiind *„o condiție de bunăstare prin intermediul căreia individul își poate exercita capacitățile, se poate confrunta cu stresurile normale ale vieții, poate munci în mod productiv și benefic, și este capabil să aducă o contribuție la viața comunității”* (European Communities (2), 2008, p. 5).

Poate exista însă și o relație inversă, în sensul că starea de șomer este determinată, adeseori, de o stare de sănătate mentală deficitară. Astfel persoanele caracterizate de anumite tulburări psihice se pot confrunta atât cu riscul de a deveni șomeri, cât și cu riscul de a se sinucide (Lönngqvist, 2000, p. 107–120).

Este de menționat faptul că É. Durkheim a negat rolul tulburărilor psihice în creșterea ratelor de suicid: *„Nu se găsește un raport între variațiile sinuciderii și nebuniei nici dacă diferite societăți sunt comparate din acest punct de vedere (...)”*. *„Rata socială a sinuciderilor nu are deci nicio legătură cu tendința spre nebunie, ori spre alte forme de neurastenii”*(...). *„Nu există, așadar, nicio stare psihopatică aflată într-o relație regulată și incontestabilă cu sinuciderea”* (Durkheim, 1993, p. 38, 41, 47). Acest fapt se explică prin întreaga sa concepție cu privire la regulile metodei sociologice, sintetizată de ideea conform căreia: *„Cauza determinantă a*

unui fapt social trebuie să fie căutată printre faptele sociale antecedente, iar nu printre stările conștiinței individuale” (Durkheim, 1974, p. 151). Dar trebuie precizat că Durkheim nu a efectuat cercetări empirice asupra acestui subiect, iar analiza sa de amploare asupra statisticilor cu privire la distribuția sinuciderilor în diferite țări din Europa, inclusiv în funcție de „numărul de nebuni la 100 000 de locuitori”, cuprinde constatarea în concordanță cu care nu există niciun raport între variațiile celor două fenomene: boala psihică și sinuciderea.

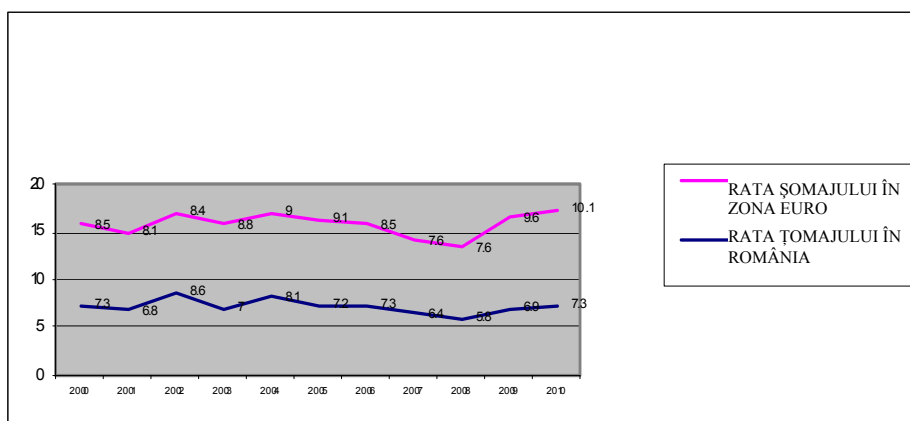
6. EVOLUȚIA RATELOR DE ȘOMAJ ȘI A RATELOR DE SINUCIDERE ÎN ROMÂNIA

Ca măsură a prevalenței șomajului dintr-o anumită țară, rata șomajului poate fi un indicator reprezentativ al intensității cu care se manifestă criza economică în țara respectivă.

O evaluare comparativă a evoluției șomajului în România și în întreaga zonă Euro, în perioada 2000–2010, permite, de exemplu, evidențierea următoarelor constatări (vezi *Graficul nr. 3*):

Graficul nr. 3

Evoluția ratelor de șomaj, în România și în zona Euro, în perioada 2000–2010

Sursa: Eurostat, februarie 2012

– cu excepția anului 2002, atunci când rata șomajului înregistrat în România a depășit ușor pe cea înregistrată în întreaga zonă Euro (8,4 față de 8,6), cele mai semnificative abateri (peste 2,5) ale evoluției acestor rate în țările europene față de România s-au produs în 2009 și 2010, atunci când criza a atins o intensitate maximă în țările din zona Euro;

– în România, în mod paradoxal, rata șomajului înregistrată în anul 2008, atunci când criza economică s-a extins pe plan european și mondial, a atins cel mai scăzut nivel (5,8) din întreaga perioadă analizată (2000–2010), fapt care poate fi

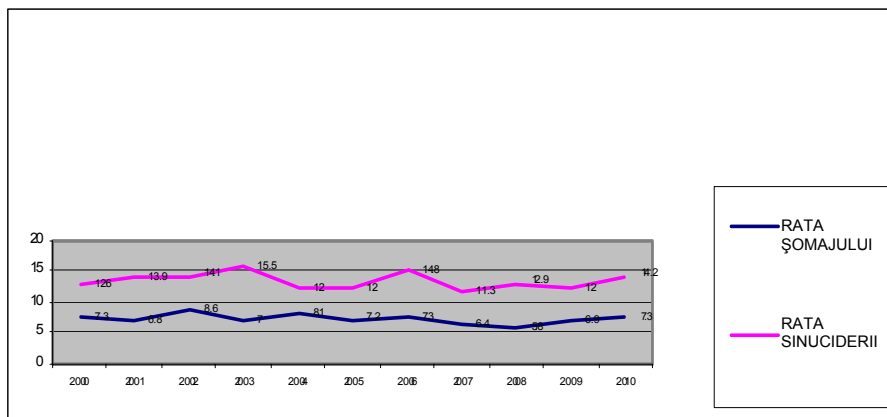
explicat, între altele, și prin relativa „întârziere” cu care au fost resimțite efectele crizei în țara noastră;

– chiar dacă vizăm anii de manifestare deplină a crizei (2009 și 2010), nivelul ratei șomajului din România s-a situat fie la nivelurile înregistrate în anii anteriori, fie sub acest nivel.

În ceea ce privește relația dintre șomaj și sinucidere (vezi *Graficul nr. 4*), perioada prea scurtă de timp pe care am luat-o în considerare și pentru care există informații disponibile face dificilă evidențierea unei corelații pozitive certe între cele două fenomene, cu atât mai mult cu cât o asemenea corelație este mediata de influența a numeroase alte variabile, a căror evidență este greu de obținut din statisticile existente în România.

Graficul nr. 4

Evoluții paralele ale ratelor de șomaj și de sinucidere, în România, în perioada 2000–2010

Sursa: Eurostat, 2012, Institutul Național de Statistică, World Health Organization

Cele mai mari rate de sinucidere au fost înregistrate în perioada 2000–2003 și, ulterior, în 2006 și 2010, în timp ce rate de șomaj mai mari au fost înregistrate în 2002 și 2004. Nu se poate vorbi însă de un paralelism integral al evoluției acestor rate, scăderi sau creșteri coincidente înregistrându-se doar în perioada 2000–2001 (scădere), 2001–2002 (creștere), 2005–2006 (creștere), 2006–2007 (scădere) și 2009–2010 (creștere).

În general – așa cum observau cu îndreptățire A. Ceccherini-Nelli și S. Priebe (2011) –, șomajul (și statusul ocupațional – adăugăm noi) influențează doar pe termen lung sinuciderile. Din acest punct de vedere, efectuarea unui viitor studiu longitudinal de amploare ar putea scoate în evidență existența unei asocieri pozitive sau negative între cele două fenomene, pe care cercetările actuale din România – întreprinse cu resurse limitate – nu sunt încă în stare să le infereze.

7. STAREA DE SĂNĂTATE, INCLUSIV SĂNĂTATEA PSIHICĂ A POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA, ȘI IMPACTUL EI ASUPRA SINUCIDERILOR

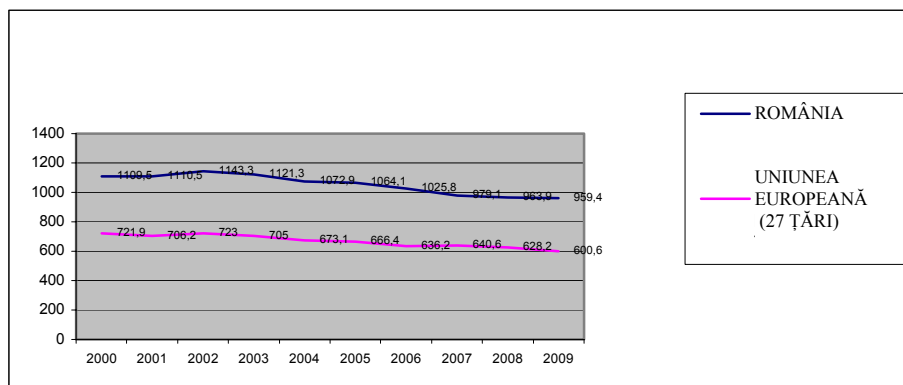
Așa cum au arătat diverse studii și cercetări, un rol important asupra tendinței spre sinucidere poate fi exercitat de starea de sănătate a indivizilor, cu precădere de sănătatea psihică. Mai ales în perioadele de criză și instabilitate economică, indivizii se confruntă cu numeroase probleme de sănătate, inclusiv cu tulburări și boli psihice.

7.1. RATA STANDARDIZATĂ DE MORTALITATE – INDICATOR REPREZENTATIV AL STĂRII DE SĂNĂTATE DIN ROMÂNIA

Criza economică mondială s-a extins rapid în toate țările Uniunii Europene, inclusiv în România, determinând declinul activității economice, creșterea șomajului și a sărăciei și având efecte asupra sănătății populației, cu precădere asupra sănătății psihice (WHO, *Impact of economic crises on mental health*, World Health Organization 2011 (1), p. 1). Dacă luăm în considerare nivelul mortalității ca indicator semnificativ al stării generale de sănătate, cel puțin în România, acesta nu pare că a fost afectat, în mod drastic, de către criză (vezi *Graficul nr. 5*).

Graficul nr. 5

Evoluția ratelor de șomaj, în România și în zona Euro, în perioada 2000–2010

Sursa: Eurostat, februarie 2012

Astfel, după o ușoară tendință de creștere din 2000 până în 2003, atunci când a atins nivelul ei maxim, rata standardizată de mortalitate (la 100 000 locuitori)* a înregistrat o scădere constantă, în România.

* Această măsură a stării de sănătate, specifică unei anumite țări, este un indicator mult mai adecvat decât rata generală de mortalitate, deoarece permite eliminarea influenței pe care o exercită structura diferită pe grupuri de vârstă a populației asupra mortalității. În același timp, ea permite posibilitatea de comparație a două sau mai multe populații diferite din punct de vedere structural.

Creșteri relativ mai mici au fost atinse în perioada 2007–2009, atunci când efectele crizei economice au început să fie resimțite și în țara noastră. În general, cu câteva excepții, evoluția ratei standardizate de mortalitate din România a urmat tendințele înregistrate în medie, în Uniunea Europeană, inclusiv în ceea ce privește faptul că aceste tendințe nu par să reflecte efectele crizei economice.

Exceptând această similitudine, totuși rata menționată înregistrată, în diverși ani, în România, a depășit cu peste 60% pe cea înregistrată, în medie, în Uniunea Europeană, în anul 2009, această diferență (959,4 față de numai 600,6 cazuri la suta de mii de locuitori) fiind de circa 63%. Trebuie precizat, în acest sens, că, dacă luăm ca an de referință 2008, doar Letonia, Lituania și fosta Iugoslavie au avut rate standardizate de mortalitate mai mari decât cele înregistrate în România (vezi *Graficul nr. 6*). Cu alte cuvinte, comparativ cu alte țări din Uniunea Europeană, România s-a situat, în anul 2008, pe locul patru în ceea ce privește rata standardizată de mortalitate.

7.2. INCIDENȚA ȘI PREVALENȚA BOLILOR PSIHICE ÎN ROMÂNIA

În ceea ce privește incidența și prevalența bolilor psihice în România, se estimează (European Commission, 2008) că aproximativ 1% din populație suferă de tulburări sau boli psihice, iar anual, apar circa 1 018 noi cazuri la 100 000 de locuitori. Comparativ cu incidența tulburărilor mentale (între 600 și circa 800 la 100 000 de locuitori), înregistrată, de exemplu, în țările care au aderat la Uniunea Europeană începând din mai 2004, în România această incidență a fost mult mai mare, situându-se între 900 și aproximativ 1 000 la suta de mii de locuitori (vezi *Graficul nr. 7*).

O extrapolare a incidenței bolilor psihice în lume, inclusiv în Europa și România, făcută de experții americani (conform cu RightDiagnosis.com) a arătat, de pildă, că în țara noastră, au fost afectate de boli sau tulburări psihice circa 5 milioane de persoane, adică circa 22% din populația înregistrată în iulie 2004**.

La fel ca și în alte țări europene, în țara noastră, depresia este cea mai frecventă și cea mai prevalentă formă de manifestare a bolilor psihice. Anual, circa 23 000 de cazuri de depresie sunt diagnosticate în România, estimările evidențiind faptul că aproximativ 10% dintre români sunt afectați de această tulburare psihică (ROMedic, 2008).

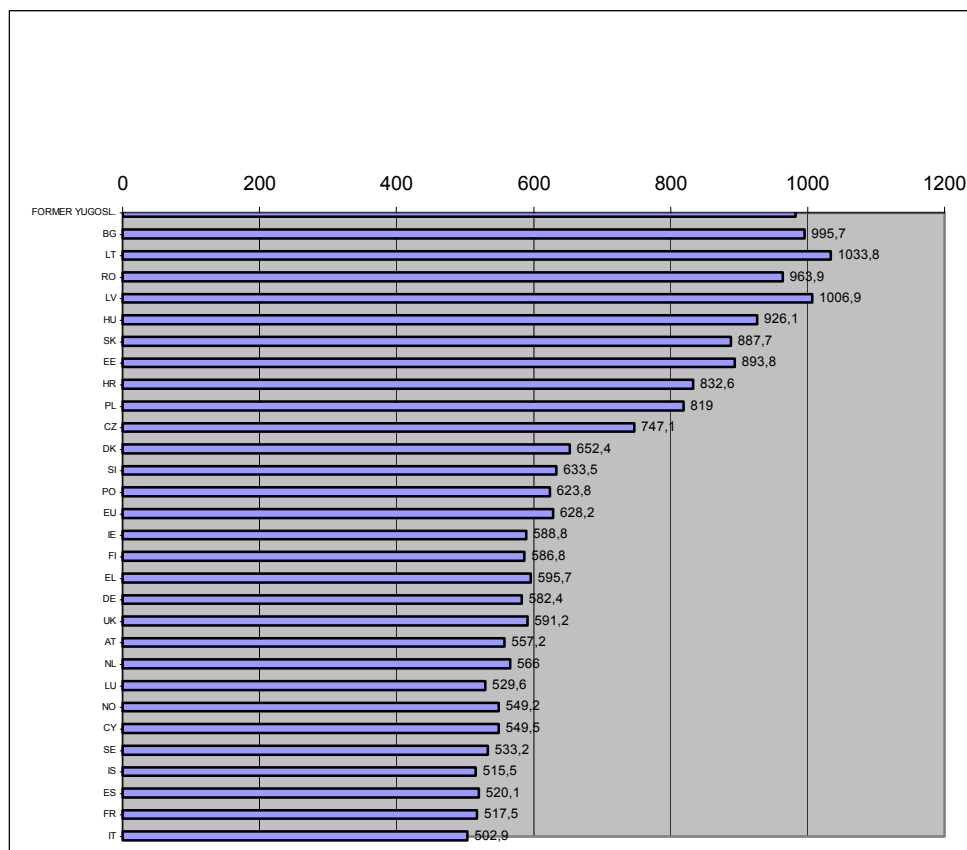
Exceptând toate aceste informații, nu există informații complete asupra situației sănătății mentale caracteristice populației din România, puținele anchete epidemiologice cu caracter comparativ, efectuate de experții europeni, evidențiind

** Autorii fac precizarea că extrapolările se bazează pe statisticile prevalenței bolilor psihice din Statele Unite, Anglia, Canada și Australia, iar calcularea lor este automată și nu ține seama de diferențele existente între țări în ceea ce privește elementele genetice, culturale, sociale, rasiale sau cele care vizează mediul.

doar parțial amploarea acestei probleme. Aceeași dificultate se ridică în legătură cu estimarea bolilor și tulburărilor mentale existente în alte țări*.

Graficul nr. 6

Rata standardizată de mortalitate în țările UE, în anul 2008

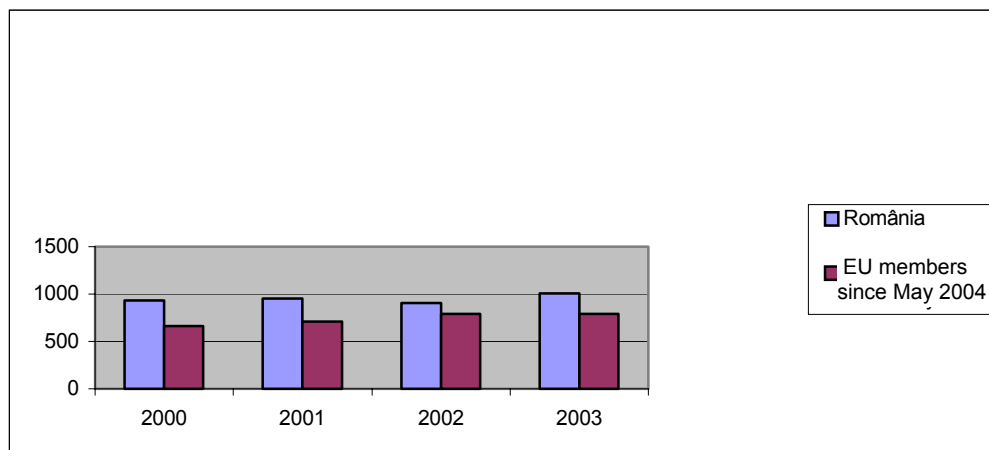

Sursa: European Community Health Indicators, 2010

* Informații cu privire la acest aspect pot fi obținute și prin intermediul anchetelor comparative, întreprinse cu ocazia elaborării unor *eurobarometre* speciale, sub egida Comisiei Europene, în cadrul cărora subiecții selectați, aparținând celor 27 țări membre ale Uniunii Europene, sunt chestionați cu privire la autoperceperea gradului lor de sănătate mentală, ei declarând, între altele, dacă și de câte ori au căutat ajutor și tratament specializat, dacă au luat medicamente antidepresive etc. (vezi, de pildă, Special Barometer 345, October, 2010).

Graficul nr. 7

Mental disorders incidence per 100 000

Sursa: Conform cu Ministerul Sănătății, Date_comparative.doc <http://vechi.ms.ro/pagina.php?id=110>

Pentru acest motiv, specialiștii sunt de acord cu ideea că suicidul poate fi folosit, adeseori, ca un veritabil „indicator-surogat” al nivelului sănătății mentale (WHO Regional Office for Europe, European Commission, 1999, p. 16).

ÎN LOC DE CONCLUZII

În general, schimbările sociale bruște sau perioadele de criză vulnerabilizează cel mai mult indivizii, pentru a-i face să comită sinucideri într-o proporție mai mare decât în alte perioade de timp.

Criza economică, care s-a răspândit rapid în întreaga lume, inclusiv în Europa, în ultimii 4 ani, a avut numeroase consecințe negative asupra vieții indivizilor și comunităților, generând, între altele, o creștere puternică a ratelor de suicid, în special asupra bărbaților incluși în rândul populației active. Amplificarea șomajului, declinul economiei și al afacerilor, frânarea investițiilor, falimentul mai multor întreprinderi mici și mijlocii, deteriorarea standardelor de viață, reducerea drastică a veniturilor și alte asemenea efecte distructive au determinat, între altele, un nivel ridicat al bolilor și tulburărilor psihice, constând în creșterea numărului de depresii, a tentativelor de suicid și sinuciderilor ca atare. Asemenea efecte s-au manifestat inclusiv în România, unde nu există încă suficiente informații sau evaluări care să evidențieze cu certitudine o legătură directă între criza economică și creșterea numărului de sinucideri. Dacă în majoritatea țărilor europene au fost întreprinse mai multe cercetări cu privire la acest subiect, în România asemenea preocupări sunt încă timide, nereușind, până în prezent, decât să producă prezumții intuitive, dar nu constatări științifice ferme.

BIBLIOGRAFIE

1. ANDERSON, PETER (2011), *Economic crisis and mental health and wellbeing*. A background prepared for the WHO Regional Office for Europe publication, *Impact of economic crises on mental health*, World Health Organization.
2. BLAKELY, T.A., COLLINGS, S.C.D., ATKINSON, J. (2003), *Unemployment and suicide. Evidence for a causal association?*, în *The Journal of Epidemiology & Community Health*, 57, p. 594–600.
3. CAAN, W. (2009), *Unemployment and suicide: is alcohol the missing link?*, în *The Lancet*, vol. 374, issue 9697, October 10, p. 1241–1242.
4. CAREY, BENEDICE (2011), *Study ties suicide rate in work force to economy*, în *The New York Times*, April 14.
5. CECCHERINI-NELLI, A, PRIEBE, S. (2011), *Economic factors and suicide rates: associations over time in four countries*, în *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 46 (10), oct. 2011, p. 975–82.
6. DURKHEIM, ÉMILE (1974), *Les règles de la méthode sociologique*, Paris, Librairie Félix Alcan, 1894 (Durkheim Émile, *Regulile metodei sociologice*, traducere în limba română, ediția a doua, Editura Științifică). Citatele sunt date în conformitate cu ediția românească.
7. DURKHEIM, ÉMILE (1993) *Le Suicide. Étude de sociologie*, Paris, Alcan, 1897 (tradusă în limba română subtitlul *Despre sinucidere*, Iași, Institutul European; citatele sunt preluate din ediția românească).
8. EUROPEAN, COMMUNITIES (2) (2008), *Mental Health in the EU. Key facts, Figures, and activities*. A background paper provided by the support-project, Contribution to the EU high-level conference “Together for Mental Health and Well-being”, Brussels, 13 June.
9. GINSBERG, R.B. (1997), *Anomie and aspirations. Dissertation Abstracts 27A:3945–3946* (citat by Lester David and Bijou Yang).
10. KENTIKELLENIS, A., STUCKER, D. și colab. (2011), *Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy*, în *The Lancet*, Volume 378, Issue 9801, p. 1457–1458, 22 October.
11. KPOSOWA, A.J. (2001), *Unemployment and suicide: a cohort analysis of social factors predicting suicide in the US National longitudinal Mortality Study*, în *Psychological Medicine*, vol. 31, p. 127–138.
12. KPOSOWA, A.J. (2003), *Research on unemployment and suicide*, *The Journal of Epidemiology & Community Health*, 57, p. 559–560.
13. LESTER, DAVID, BIJOU, YANG (2003), *Unemployment and suicidal behaviour*, în *The Journal of Epidemiology & Community Health*, 57, p. 558–559.
14. LÖNNQVIST, J.K. (2003), *Psychiatric aspects of suicidal behavior: depression*, în Hawton K., Heeringen K.E., *The International handbook of suicide and attempted suicide*, New York: Wiley, 2000, p. 107–120 (citat de Kposowa A.J., p. 560).
15. MEDIAFAX, 8 iulie (2011), conform cu: <http://www.mediafax.ro/externe/criza-economica-determina-mai-multe-sinucideri-dar-mai-putine-accidente-auto-in-europa-8463984>.
16. OECD (2010), *Health at a Glance: Europe 2000*, OECD Publishing.
17. PLATT, S.D. (1984), *Unemployment and suicidal behavior*, în *Social Science & Medicine*, vol. 19, p. 93–115.
18. PRETI, A. (2003), *Unemployment and suicide*, în *The Journal of Epidemiology & Community Health*, 57, p. 557–558.
19. RĂDULESCU, SORIN M. (2002), *Sociologia sănătății și a bolii*, București, Editura Nemira.
20. RĂDULESCU, SORIN M. (2010), *Sociologia devianței și a problemelor sociale*, București, Editura Lumina Lex.
21. SHORT, A.F., SHORT, J.F. (1997), *Suicide and Homicide*, New York: Free Press, 1954 (citat by Lester David and Bijou Yang).

22. SMITH, ELENA (2011), *Greek woes drive up suicide rate. Experts attribute rise to the country's economic crisis following release of statistics that show a 40% jump since last year*, în *The Guardian*, 18 December.
23. STANCU, DAN (2011), *Criza economică i-a îmbolnăvit pe greci*, în *Evz.ro*, 11 octombrie 2011 (conform cu <http://www.evz.ro/detalii/stiri/criza-economica-i-a-imbolnavit-pe-greci-949156.html>).
24. STERNHEIMER, KAREN (2011), *Social Problems and Anomic Suicide*, în *Everyday Sociology Blog*, W.W. Norton Company, Inc., may 23, 2011 (conform cu <http://www.everydaysociologyblog.com/2011/05/social-problems-and-anomic-suicide.html>).
25. STUCKLER, DAVID (2011), and collab., *Effects of the 2008 recession on health: a first look at European data*, în *The Lancet*, Volume 378, Issue 9786, July 9.
26. STUCKLER, DAVIDE (2009), *The public health effect of economic crises and alternative policy responses in Europe: an empirical analysis*, în *The Lancet*, Volume 374, Issue 9686.
27. THOMAS, ZOE (2012), *Drugs, Alcohol and a Financial Crisis: Ireland's Fight to Lower Suicide Rates*, în *Die News*, conform cu <http://dinews.posterous.com/drugs-alcohol-and-a-financial-crisis-irelands>.
28. SUICIDE PREVENTION RESOURCE CENTER (2008), *Relation between the economy, unemployment and Suicide*, November 12.
29. ZIARE.COM (2011), *Aproape 900 000 de copii din România au probleme de sănătate mintală*, 15 aprilie.
30. WORLD MENTAL HEALTH DAY (2006), „*Building Awareness – Reducing Risks: Suicide and Mental Illness*”.
31. WORLD HEALTH ORGANIZATION (1) (2011), *Impact of economic crises on mental health*, Geneva.
32. WORLD HEALTH ORGANIZATION (2) (2011), *Global Status Report on Alcohol and Health*.
33. YANG, B. (1992), *The Economy and Suicide: A Time-Series Study of the U.S.A.*, în *American Journal of Economics and Sociology*, 51(1), p. 87–99.
34. YUR'YEV, ANDRIY, VĂRNIK, AIR, VĂRNIK, PEETER, SISASK, MERIKE, LEPIIK, LAURI (2010), *Employment status influences suicide mortality in Europe*, în *International Journal of Social Psychiatry*, XX(X), p. 1–7.

THE EUROPEAN UNION AND THE PROTECTION OF THE ROMA MINORITY IN THE FIELDS OF EDUCATION AND HOUSING

CLAUDIA PARASCHIVESCU*

ABSTRACT

The role of the European Union is permanently evolving, and this determined a change in the principle of sovereignty of the nation-state. This article presents the impact of European policies on the Roma minority in France and Romania, taking into account the status attributed to them in the two countries: foreigners and ethnic minority, respectively. The aim of the article is to analyze and assess the European policy with respect to Roma people in two of the areas where segregation is most obvious: education and housing.

Keywords: comparative analysis, Roma minority, European Union, education, housing.

INTRODUCTION

Given the involvement of various international institutions like the European Union (EU) and the United Nations (UN) and the access to political coordination of various supranational, transnational, national and substate bodies, the balance of powers has changed from a state-centred perspective, to a “multilayered, multidimensional and multi-actor” governance (Held 2004: 79). The sovereignty of the nation-state is constantly shaped.

The EU has evolved in only 50 years from an intergovernmental one institution to a supranational (Zweifel 2006: 131). Its power in tailoring the policies of member-states has therefore increased. One of the areas it deals with is the protection of the Roma minority. This essay looks at the EU and the protection of the Roma. It assesses the extent to which the notion of ‘international policy’ can be applied. For the purpose of this essay, ‘international policy’ is defined as ‘a programme or set of measures that are imposed from above (the EU) and affect the national policy-making’.

* Correspondence address to Claudia Paraschivescu: Department of Social Policy University of Bath Bath, UK; e-mail: claudia.paraschivescu@gmail.com.

This paper considers the impact of the EU policies in France, where the Roma are seen as foreigners, and Romania, where they represent a minority. It starts by evaluating the problems faced by the Roma. It then moves on to the most important actors at international, national, local and individual level in the field of Roma protection and their interests. Since the aim of the paper is to assess the EU Roma protection policy, the focus is on policy process. In that respect, EU legislation framework and the application of EU programmes in Romania and France will be analysed in two areas: education and housing, as they are the areas where segregation of the Roma is the most visible. The last subsections discuss the paradox of the Roma protection: even if there is much done at EU level, their status has not been improved. Finally the paper gives some recommendations which aim to improve the situation of the Roma. The conclusion assesses the effectiveness of the EU policy in addressing the Roma minority.

1. EVALUATION

Motto:

FREDO: You know MAM used to tease me; she'd say, uh – "You don't belong to me; you were left on the doorstep by gypsies". Sometimes I think it's true.

MICHAEL: "You're no Gypsy, Fredo" (The Godfather, 1974).

The Roma represent the biggest ethnic minority in Europe. Estimated at 10–12 million people, (Bancroft 2001: 146), they are equal to the population of a medium EU member state, like Belgium. Although they are “a people of Europe” (Fraser 2007: 1), the Roma often face a harsh reality. They are often seen as “a disturbing and weird foreigner” (Vivente 2004: 31). The quote from *The Godfather* shows how the Gypsies are seen in Europe: outside society and challenging the European social order. Moreover, even if the EU recognises them as a minority, in Romania this applies, whereas in France they are either foreigners or travellers (*gens du voyage*).

The Gypsies arrived in Europe from North India between the 14th and 15th century (Liegeois 2007: 51), when they settled in Eastern Europe and became slaves. After the collapse of Communism, they emigrated to Western Europe. A second stage in their migration was represented by the joining of the EU by Eastern European countries, which entitled them to free movement.

Even if they have been part of Europe for centuries, Roma people have always faced social exclusion, prejudice and discrimination. They still experience poor quality of life, low life expectancy, high unemployment and low income (Council of the EU 2009: 1). Discrimination and racism are therefore the main points of the Roma reality. According to a survey carried by EU Action for the Roma, half of the Roma questioned declared that they had been discriminated against at least once in the previous year. Moreover, the survey also shows that

69% of the Roma questioned consider that immigrant or ethnic background represent the main source of discrimination (EU Action for the Roma 2009: 1–2). This shows that the current legislation either is not applied or it does not match the needs of the vulnerable. Their socio-economic conditions are therefore generally worse than those of other ethnic groups or immigrants (UNDP 2010) mainly because they are not politically organised (Spirinova and Budd 2008: 82).

2. ACTORS AND INTERESTS

In the process of globalisation, global governance refers to an embedding of various organisations at international, national and local levels. If in the past the state was at the centre of the decision-making, at present it is an actor of the above-mentioned system. It shares its political, economic and social power with various structures (Pierre and Peters, 2000: 79–80).

2.1. ORGANISATIONS THAT OPERATE AT INTERNATIONAL LEVEL

At the international level, there are various actors which deal with the protection of the Roma. The EU institutions (EU Commission, Council of Europe, the European Social Fund, EU Regional Fund) have the responsibility to improve the social inclusion of Roma. The UN, mainly through the United Nations High Commissioner for Refugees, helps Roma families to move to new apartments or private houses (UN 2007). The European Roma Parliament represents the minority at European level and it also creates partnerships with EU institutions. The European Roma Rights Centre and the European Roma Information Centre are other organisations which represent Roma's interests.

2.2. NATIONAL GOVERNMENTS

Despite the presence of various actors at international level which promote the cause of the Roma, the nation-state remains at the core of political and economic power and the main geographical entity for decisions to take place; they have no authority above them (Reinicke, 1998: 58). The state is the “undisputed locus of power” (Pierre and Peters, 2000: 81) and its power is absolute. In Romania the state is therefore the main actor which could improve the situation of the Roma. In France, since they are not recognised as a minority, the state does not interfere. In France the state is the main actor in restricting the rights of the Roma.

2.3. LOCAL ORGANISATIONS

The civil society plays an important role in lobbying for the protection of the Roma. Moreover, the Romanian National Agency for the Roma is a governmental structure which represents the Roma at national level. However, they have not achieved an improvement in the situation of the Roma. In France, however, the National Agency for Social Cohesion and Equality of Opportunities (LACSE) has been involved in the education of Roma youth.

The National Federation of Associations for the Gypsies and Travellers (FNASAT) has been involved transnationally in the implementation, in 2006, of a project which aimed at training 11 Roma educational coaches and promoting Romani literature in Romania (Interacțiuni etnice 2009). Also, the church acts locally and provides the Roma minority with food or clothes.

The media is a major player in the discrimination of the Roma as it tends to focus on the actions of the Roma in the communities they live in. Titles like “Why do Roma sell their children?” (Realitatea TV, 2009) are therefore on the agenda of newspapers or TV shows.

2.4. INDIVIDUAL LEVEL

The last two actors are the Roma minority who are discriminated against by the majority. Discrimination is often based on negative perceptions of the Roma and a tendency to reduce the minority to those individuals who commit reprehensible acts.

3. POLICY PROCESS

The rights of minorities are tackled in two ways by the EU: through documents on non-discrimination and the democratic norms promoted through the expansion process (Spirinova and Budd 2008: 85), which are part of the legislative framework. In practice, the EU programmes aim to improve their situation.

3.1. LEGISLATIVE FRAMEWORK

The Charter of Fundamental Rights of the EU (article 21) states that discrimination based on various factors, including “membership to a national minority” is prohibited (Spirinova and Budd 2008: 83). The newest intervention of the EU was the policy communication on the Roma in Europe from April 2010 (EU 2010), which defines the main challenges of the integration of the Roma and develops a programme to make policies for inclusion effective. It calls for more effective coordination among European, national and international stakeholders and the Roma communities. In that respect, the EU acts like a platform which

incentivises the states to cooperate with each other. This does not undermine the power of the state, as it is free to join the platform or not. The communication also focuses on more effective use of the EU structural funds to support Roma inclusion and the development of desegregation policies mainly in education and housing (European Commission, 2010). Nevertheless, given the fact that minority rights are not part of the EU *acquis*, the EU does not substantively influence the nation-states, which remain at the core of political power for decisions to take place; they have no authority above them in this matter (Reinicke, 1998: 58).

Secondly, the democratic norms promoted through the expansion process call for non-discrimination and the protection of minorities. In 1993, the Council of Europe specified that the countries which were to join the EU should guarantee protection of minorities (Spirinova and Budd 2008: 90). By adopting the EU anti-discrimination laws, accessing countries had their sovereignty undermined. Here, the institutionalist view prevails, according to which the nation state is losing control over its policy-making. The main characteristic of the institutionalist view is centralisation. It can shape the political context of nation-states through forums. The EU can be seen as a “pooling vehicle” (Abbott and Snidal 1998: 13) which improves the process of decision-making.

The main instruments of the EU for combating the discrimination of the Roma are non-binding pieces of legislation. However, by making the respect of the legislation an entry requirement in the EU, the EU has pushed the countries to adopt its policies (Spirinova and Budd 2008: 84). Another way of influencing the domestic decision-making is through programmes and funding.

3.2. EU PROGRAMMES ON EDUCATION AND THEIR APPLICATION AT NATIONAL LEVEL

Through funding and various programmes that focus mainly on education but less on housing, the EU influences the policy making of member states. The application of programmes at national level is, however, a contested topic. While Ram (2003) shows that EU conditionality has had impact on the development of minority protection policies in Czech Republic and Romania, Vermeersch (2003) does not think that policies have an impact.

3.2.1. EU PROGRAMMES ON EDUCATION

Even if half of the Roma are of schooling age, only 30–40% attend school. Moreover, adult illiteracy rates are very high, averaging 50%, even 80% or 100% in some areas (Liegeois 2007: 154).

The most important EU programmes that tackle education are the Phare programmes and the Roma Decade 2005–2015. They are a main tool in shaping national policies, as EU money comes with EU directives on how to spend it. The Phare funds support school infrastructure, pre-school facilities and materials and

training of teachers in order to provide in long run full integration of Roma in schools (European Commission 2007: 5–6). This is to be achieved through workshops between Roma-led NGOs and EU representatives. The programme aims to introduce support for the Roma children who do not speak the national language. It also focuses on mentoring the Roma families about the importance of education because since most of adult Romas did not go to school, they do not consider it important and they do not send their children to school.

The Roma Decade 2005–2015 aims to improve the attendance of Roma at all levels of schooling by encouraging the Roma children to go to school and by preserving their cultural heritage (Roma Decade, 2005). Moreover, since most of the Roma children do not go to school because they are discriminated against, the Roma Decade aims to develop inclusive education by eliminating segregated classrooms and schools.

3.2.2. EDUCATION OF THE ROMA IN ROMANIA AND FRANCE

In Romania, the funding from the Phare programmes was invested in creating bilingual textbooks in Romanian and Romani. Scholarships have been offered to the Roma in order to attract them into education (Sarau 2008: 172–173). Moreover, the cultural heritage has been tackled by the training of 70 teaching assistants of Roma ethnicity (Phare 2002). This has had a positive impact on the Roma community, as the teaching assistants, convinced by the importance education has in the social development of the Roma, were motivated to help the community they are part of. In the Romanian case the EU has therefore managed to introduce changes in the situation of the Roma.

In France, given the fact that the Roma are nomadic and not perceived as a minority, there is no national policy which would aim at their education. Moreover, the EU programmes are not put into practice in France because it is not seen as one of the countries which hosts the Roma.

3.3. EU PROGRAMMES ON HOUSING AND THEIR APPLICATION AT NATIONAL LEVEL

3.3.1. EU PROGRAMMES ON HOUSING

Geographical segregation is the main obstacle to Roma inclusion. Given the fact that within the EU there is no General Directorate in charge of housing, this area is less developed than education. Another major obstacle in the Roma housing policy is the fact that the Roma are either nomadic (France) or sedentarised (Romania). The main question is how a housing policy can be drafted when culturally, the Roma are a nomadic people. They need freedom and space. The problem is that the society tries to domesticate them to fit in the mould and become ‘civilised’, while their culture builds up on this difference.

In the field of housing, the Roma Decade 2005–2015 has two main goals: urban development of the areas where the Roma live and sensibilisation of the non-Roma about the segregation that the Roma face. This is to be achieved by legalising the houses the Roma often live illegally in and by reducing racist attitudes towards them, which would facilitate the opportunity to rent or buy a house (Roma Decade, 2005).

The Phare programmes offer money to the countries the Roma live in in order to improve their livelihoods (EU 2009: 6). Although these programmes aim to resolve social and economic problems of Eastern and Central European countries by investing more than €100 in various projects, they mainly focus on education and not on housing (FRA 2008).

3.3.2. HOUSING OF THE ROMA IN ROMANIA AND FRANCE

In Romania, the Phare programmes have had a positive impact on the situation of the Roma, who usually live in poor housing. Various social buildings have been built with the help of NGOs and volunteers (Romanian Government, 2003).

Within the Roma Decade 2005–2015, the Romanian Ministry of Housing has started in May 2009 a project which aims at building 200 flats for the Roma. However, the main problem represented by Roma housing programmes is that they perpetuate segregation, by isolating the Roma from the rest of the society. Moreover, it is not known what it has been achieved so far as there is no follow up.

In France, the access to accommodation is difficult because of the inadaptation of the legislation to their lifestyle. Neither the Roma Decade nor the Phare funds address the Roma living in France. Local Councils are the main actors in providing the nomadic Roma with open spaces where they can park their vans and settle. In the case of France, the EU fits in the realist theory, which presents international organisations as reflecting national interests and the balance of power (Mearsheimer 1994: 7). Thus, EU does not affect the nation-states, which remain at the core of political and economic power and the main geographical entity for decisions to take place.

In sum, the impact of the EU legislation and programmes is evident in Romania mainly through the Phare funds and Roma Decade. In France, however, because of the non-recognition of the Roma as a minority, EU policies do not apply. In that respect, international policy only applies in Romania, where the EU uses special funds and programmes to influence or change the policy in order to promote non-discrimination. This shows that international policy is possible when the nation state allows it.

The degree to which international policy is applied depends on the degree to which states choose to renounce parts of their sovereignty. In that respect, Spirinova and Budd (2008: 82) argue that “minority protection is something the EU has preached rather than practiced”, as it is not part of the EU *acquis*. Indeed, as

Guglielmo and Waters (2005: 764) stress, a coherent minority protection policy could contribute to social cohesion.

3.4. WHY IS IT NOT WORKING?

Given the multitude of programmes and actors involved in order to provide the Roma minority with better livelihoods, the main question is “What is going wrong since there is no major improvement of their situation?”. The first problem is the policy-making process. The social reality of the Roma does not correspond to what is “normal” for the rest of the society. In the policy-making, it is assumed that the Roma should be able to live in conventional accommodation. However, their preference to live in open-air places is not taken into account. The Phare programmes fail to give a clear definition of what “inclusion” means and how it can be achieved (Guglielmo and Waters 2005: 772).

Another type of problems refers to policy implementation. The EU provides the nation states with funds which should be more effectively used. This should be monitored and annual reports should be released in order to make sense of the use of the EU money. More transparency and follow up are therefore the key concepts which could trigger better use of the funds and therefore an improvement in the Roma situation. Indeed, in real life the Roma still face discrimination because there is “insufficient political will” at national level (Woodcock 2007: 505).

It follows that the lack of centralisation of the Roma demands leads to policies that are not tailored to their lifestyle. Since they lack empowerment, they cannot become integrated because they feel discriminated against. Since they do not integrate, they are discriminated against. It is a vicious circle.

3.5. RECOMMENDATIONS

A first step in the empowerment of the Roma is their recognition as a minority. In the case of Romania, EU programmes and funds are addressing, at least in theory, the needy. France is not considered as needing and benefiting from such programmes because it is not a country which officially hosts Roma. In addition, the policies should focus on increasing interaction between the Roma and the non-Roma. This could be achieved through workshops which should start at kindergarten. In addition, anti-discrimination classes should be mandatory in the curriculum.

The programmes which aim to improve the situation of the Roma should be implemented in collaboration with them. However, 100% Roma presence is not the best option because decisions should be made by both majority and minority, as they are both involved in the process of inclusion of the Roma.

In order for the Roma to integrate into society, they should live in the same areas as the non-Roma. However, given the fact that they cannot always afford it, the EU in collaboration with governments should provide subsidised accommodation.

Moreover, in order to interact with their non-peers, there should not be too many Roma families in the same building or area. However, the notion of ‘integration’ is problematic when referring to nomadic Roma. In that respect the policies should tackle transnational migration, not integration.

CONCLUSION

This essay has discussed the impact of the EU policy that tackles the Roma minority, with examples from Romania and France. In Romania EU policies target the Roma because the government has recognised them as a minority; in France no EU programme is applied. It follows that in Romania one could talk about international policy, whereas in France not.

Compared to Romania, where both the state and the EU are involved in the improvement of Roma livelihoods, in France, because of their non-recognition as a minority, the principal actor is represented by the civil society, which appears to be absent from the Romanian scene. However, even if in Romania the EU legislation is not binding, in order to join the EU, Romania had to adapt its anti-discrimination legislation to EU requirements.

To conclude, globalisation and the network of political actors have changed the power of the state over its decision-making, its sovereignty and autonomy being reduced. However, even if globalisation has affected domestic politics, there is a need for deeper and wider cooperation and coordination (Woods 2004: 26). Pierre and Peters (2000: 83–87) describe this phenomenon as a “moving up” towards international organisations which have taken over policy-making areas.

REFERENCES

1. ABBOTT, K. And SNIDAL, D. (1998). Why States Act through Formal International Organizations. *Journal of Conflict Resolution* 42(1): 3–32.
2. *Adevăr sau Provocare* (TV Programme), TV on the 7th of March 2009 19:15 – 20:00 on channel Realitatea.
3. BANCROFT, A. (2001), Closed Spaces, Restricted Places: marginalisation of Roma. In *Europe in Space and Policy*, 5: 2, p. 145–157.
4. European Agency for Fundamental Rights (FRA), (2008) *FRA Comparative Report on the Housing Conditions of Roma and Travellers in EU Member States*. Budapest.
5. European Commission (2010), *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions The social and economic integration of the Roma in Europe* /* COM/2010/0133 final */, Available at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:EN:HTML>. [Accessed on 20/05/2010]
6. EU (2010), *Communication on Roma in Europe and Progress Report on Roma Inclusion 2008–2010*, Available at <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/121&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>. [Accessed on 20/05/2010].
7. European Commission (2007), *The Roma in the European Social Fund*. Available at http://ec.europa.eu/employment_social/esf/docs/roma_en.pdf, [Accessed on 20/05/2010].
8. European Union (2009), *Support for Roma communities in central and Eastern Europe*, Bruxelles.

9. EU Action for the Roma 2009, The Ten Basic Common Principles for Roma Inclusion, Brussels.
10. European Union (2005), The Roma Decade 2005–2015 – Housing. Available at http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Documents/decenului_de_incluziune_a_romilor_domeniul_locuirii.pdf [Accessed on 20/05/2010].
11. European Union (2005), The Roma Decade 2005–2015 – Education. Available at http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Documents/decenului_de_incluziune_a_romilor_domeniul_educatiei.pdf [Accessed on 20/05/2010].
12. FORD COPOLA FRANCIS, (1974), *The Godfather*, Part II.
13. FRASER, A. (2007), *The Gypsies*. Oxford: Blackwell Publishing.
14. GUGLIELMO, R. and WATERS, T.M. (2005), Migrating Towards Minority Status: Shifting European Policy Towards Roma. In *JCMS*, 43–4, p. 763–786.
15. HELD, D. (2004), *Global Covenant. The Social Democratic Alternative to the Washington Consensus*. Cambridge: Polity.
16. „Împreună” Agency for Community Development (2006), *Roma access to social services*, Bucharest, 2006, p. 11.
17. Interacțiuni Etnice (2009), *Centrul de resurse pentru comunitățile de rromi*. Available at <http://www.interacuniuetnice.ro/articol.php?id=314&name=Centrul%20de%20resurse%20pentru%20comunitățile%20de%20romi> [Accessed on 20/05/2010]
18. LIEGEOIS, J-P. (2007), *Roms en Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing
19. MEARSHEIMER, J. (1994). The False Promise of International Institutions. In *International Security* 19(3): 5–49.
20. PHARE (2002) in Romania, Available at <http://isj.hd.edu.ro/phare/2003/pagini/proiect/rezumat.htm> [Accessed on 20/05/2010].
21. PIERRE, J. and PETERS, G. (2000). *Governance, Politics and the State*. London: Palgrave Macmillan.
22. RAM, M. (2003), Democratization through European integration: the case of minority rights in the Czech Republic and Romania. In *Studies in Comparative International Development*, 38(2), p. 28–56.
23. REINICKE, W. (1998). *Global Public Policy. Governing without Government?*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
24. ROMANIAN GOVERNMENT (2003). *Sprijin pentru strategia națională de îmbunătățire a situației rromilor – componenta instruire*. Bucharest: Human Dynamics Cosortium.
25. SARĂU, GH. (2008), Phare 20404. *Accesul la educație al grupurilor dezavantajate, cu accent pus pe rromi*, Bucharest.
26. SPIRINOVA, M. and BUDD, D. (2008), The EU Accession Process and the Roma Minorities in New and Soon-to-be Member States. In *Comparative European Politics*, p. 81–101.
27. UN (2007), Kosovo : *UN agency, mission help Roma families return to former neighbourhood*. Available at <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=24313&Cr=kosovo&Cr1> [Accessed on 20/05/2010].
28. UNDP (2010). *Demography and social structures*. Available at http://roma.undp.sk/reports_contents.php?parent_id=1&id=198 – [Accessed on 20/05/2010].
29. VERMEERSCH, P. (2003), *EU enlargement and minority rights policies in Central Europe*. Paper presented at the 8th Annual World Convention of the Association for the Study of Nationalities. Columbia University.
30. VIVENTE M. (2004), *Vivre avec sa différence en DROBENKO B. Territoires et minorités: la situation des gens du voyage*, Limoges, Presses Universitaires de Limoges, p. 3–25.
31. WOODCOCK, S. (2007), Romania and EUropa: Roma, Rroma and Tigani as sites for the contestation of ethno-national identities. In *Patterns of Prejudice*, 41: 5, p. 493–515.
32. WOODS, N. (2004). Global Governance and the Role of Institutions. In: HELD, D. and MCGREW, A., ed., *Governing Globalization*. Cambridge: Polity, p. 25–25–46.
33. ZWEIFEL, T. (2005), *International Organizations & Democracy*. London: Lynne Rienner Publishers.

**SPORUL NATURAL AL POPULAȚIEI ROMÂNIEI ȘI SEMNALELE
CONTEXTULUI SOCIO-ECONOMIC
ÎN PERIOADA 2002–2011**

MARIA SIMION*

ABSTRACT

**THE NATURAL GROWTH OF THE ROMANIAN POPULATION
AND THE INFLUENCE OF THE SOCIAL AND ECONOMIC CONTEXT
BETWEEN 2002 AND 2011**

After more than two decades of market reform, Romania's economy is still in a reconstruction process and, as a result, the possibilities of applying pro-birth policies are also changing. These repeated changes are precisely what can help the decrease of the sensibility of variables defining the natural movement of the population to the socio-economic context. From the development of average birthrates and the characteristics thereof, we can note that a favorable context (education level, occupation, birth and care facilities) speeds up the decision to have the desired number of family members. The economic context is what puts pressure on the birthrate and, therefore, on the size of the population.

Keywords: birthrate, socioeconomic context, family situation.

INTRODUCERE

Perioada 2002–2011, practic ultimul interval intercensitar, este interesantă din punct de vedere al politicilor cu puternice influențe asupra situației demografice. Acestea au vizat: posibilitatea ca mama să se ocupe personal de creșterea copilului în primii doi sau trei ani de viață (trei, în cazul unui copilul cu handicap de orice fel), fiind motivată și de asigurarea unui venit și de perspectiva ca acești ani să fie luați în calculul vechimii în muncă. Diferența marcantă între evoluția natalității pe medii de rezidență, împreună cu alte caracteristici ale populației, inclusiv ale celei ocupate, pun în evidență un context socioeconomic favorabil creșterii valorii indicatorului. Consecințele sunt determinant favorabile derulării proceselor din economie și societate și sunt vizibile, în amploarea lor, pe termen lung.

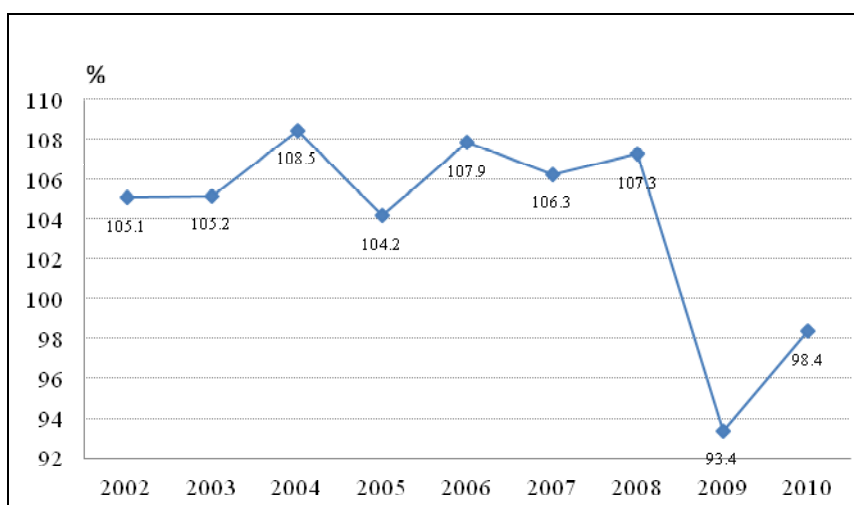
* Correspondence address to Maria Simion: Centrul de Cercetări Demografice „Vladimir Trebici”, Calea 13 Septembrie nr. 13, etaj 2, sector 5, Academia Română, București; e-mail: maria.simion@gmail.com.

CONTEXTUL SOCIOECONOMIC

În intervalul analizat, economia României se afla în al doilea deceniu de evoluție ca economie de piață, prin urmare, o economie neconsolidată, aspect ilustrat de evoluția indicilor cu bază în lanț (an anterior = 100) ai produsului intern brut pe locuitor (PIB/loc.) (*Graficul nr. 1*)¹.

Graficul nr. 1

Variația creșterii produsului intern brut

Economia României nu a avut o creștere susținută de la un an la altul, ci, mai degrabă, a progresat de la un an la altul, mai mult sau mai puțin, până în 2008, când alăturarea economiei românești plutonului mondial de economii intrate în criză a determinat o scădere accentuată a PIB/loc., în 2009 față de 2008, și continuarea scăderii în 2010 față de 2009, e drept, cu un procent mai mic decât în intervalul anterior. Criza economică a fost și este acompaniată (cum era de așteptat) de reducerea locurilor de muncă și creșterea șomajului și, desigur, de scăderea nivelului de trai al populației (*Graficul nr. 2*)².

Scăderea natalității în România era un fenomen instalat încă din deceniul șapte al secolului trecut, căruia autoritățile au înțeles să i se adreseze cu măsuri drastice, care să ducă la creșterea sa (celebrul Decret 770 din 1966). După 1989, autoritățile, recunoscând existența aceluiași fenomen, au încercat o cointeresare a populației sau, mai bine spus, au încercat îmbunătățirea situației familiilor care își doresc copii.

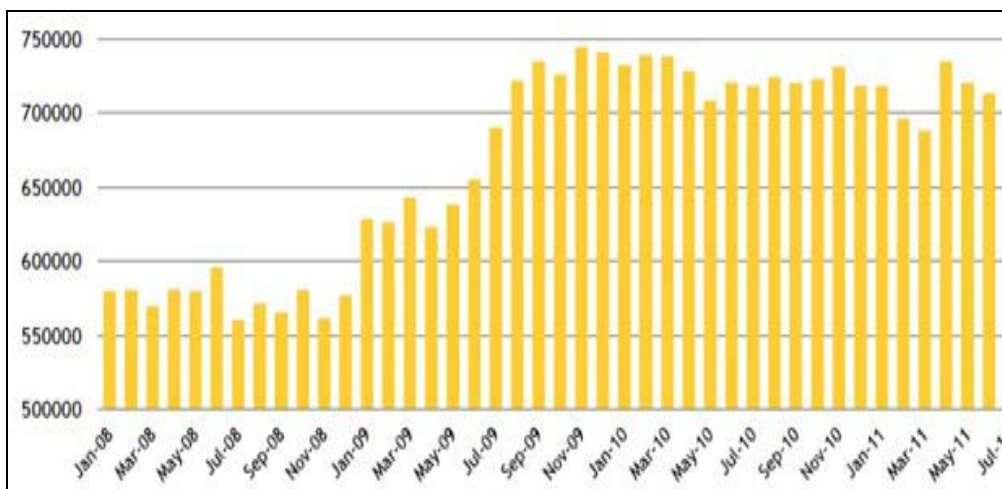
¹ *Anuarul statistic al României 2011*, p. 319.

² Oana Vasiloiu: *Șomajul în România și în lume*, stiri-economice.ro

Cum toate facilitățile erau condiționate, la acordare, de situația ca mama să fi fost angajată în ultimele 12 luni anterioare nașterii, aceste facilități au fost apropiate mai ales de persoanele care locuiau în mediul urban. Aceasta deoarece dovada acestei preangajări se putea face cel mai ușor în cazul salariaților, iar acestea au ponderea cea mai mare în urban (*Tabelul nr. 1*).

Graficul nr. 2

Evoluția numărului șomerilor între ianuarie 2008 – iulie 2011

Decretul-lege nr. 31 din 18.01.1990 a fost un act normativ, care, alături de altele adoptate imediat după decembrie 1989, s-a dorit a fi unul cu efecte reparatorii față de Decretul 770 din 01.10.1966 și care urmărea același obiectiv: creșterea natalității. Pentru prima oară în România, mamele aveau dreptul la un concediu de îngrijire a copilului în primul an de viață al acestuia și la o indemnizație lunară egală cu 65% din salariul tarifar lunar.

În 1997, Legea nr. 120 din 9 iulie mărea durata îngrijirii copilului la 2 ani, iar indemnizația creștea până la 85% din salariul de bază în cazul asigurărilor de stat și până la 80% în cazul asigurărilor din agricultură, unde baza de calcul era venitul asigurat din ultimele 6 luni.

Legea 19/2000 prevedea acordarea unui concediu plătit pentru creșterea copilului până la vârsta de 2 ani pentru cel sănătos și 3 ani pentru cel cu handicap. Indemnizația pentru creșterea copilului era generoasă: 85% din baza de calcul care era „salariile individuale brute, realizate lunar, inclusiv sporurile și adaosurile, reglementate prin lege sau prin contractul colectiv de muncă (art. 23 din legea 19/2000) din ultimele 6 luni din ultimele 12 luni de venituri impozabile și care nu poate depăși plafonul a de 3 ori salariul mediu brut lunar pe economie”.

De la 1 ianuarie 2006, conform OUG 148/2005 (legea 7/2007 pentru aprobarea OUG 148/2005), indemnizația pentru creșterea copilului nu putea fi mai mică de 800 lei, iar de la 1 ianuarie 2007, aceasta nu putea fi mai mică de 600 lei, iar alocația de stat pentru copii până la 2, respectiv 3 ani, crește la 200 lei. Toate acestea se aplicau pentru primele trei nașteri sau primele trei cazuri.

Intrarea în recesiune a determinat autoritățile să revină parțial asupra facilităților acordate până atunci. Astfel, de la 1 ianuarie 2011, conform OUG nr. 111/2010, indemnizația pentru creșterea copilului se calculează în procent de 75% din veniturile nete impozabile în 12 luni anterioare și este între 600 și 3 400 lei pentru un concediu de 1 an cu stimulent de inserție în muncă de 500 lei lunar pentru al doilea an sau de 2 ani cu indemnizație între 600 și 1 200 lei.

Începând cu anul 2012, OUG 124, adoptată la 27 decembrie 2011, condiționează plata indemnizațiilor pentru creșterea copiilor și a alocațiilor de stat de plata obligațiilor legale față de bugetul local (adică a impozitelor) pentru bunurile pe care solicitanții ajutoarelor sociale le dețin în proprietate (conform Legii 571/2003). Cetățenii eligibili pentru plata indemnizațiilor sau a alocațiilor trebuie să achite impozitele aferente anului anterior până la data de 31 ianuarie a fiecărui an, neachitarea acestora atrângând după sine suspendarea drepturilor acestora pe o perioadă de 5 luni, începând cu luna februarie.

Tabelul nr. 1

Structura populației salariate pe medii, în 2010

—%—

Regiunea	Urban	Rural
Total	75,2	24,8

Sursa: Calculat după Anuarul Statistic al României 2011, INS, București, tabel 3.32

Un alt aspect al ocupării, care a favorizat apropierea mai bună a măsurilor pronataliste și deci o eficiență sporită a lor, a fost faptul că rata de ocupare a fost constant peste 82% pentru persoanele cu nivel de instruire terțiar, nivel aproape dublu față de cel existent în cazul persoanelor cu nivel de instruire primar, iar cea pentru persoanele cu nivel de instruire secundar a fost mai mică cu aproximativ 25% decât în cazul persoanelor cu cel mai înalt nivel de instruire [12].

MIȘCAREA NATURALĂ A POPULAȚIEI

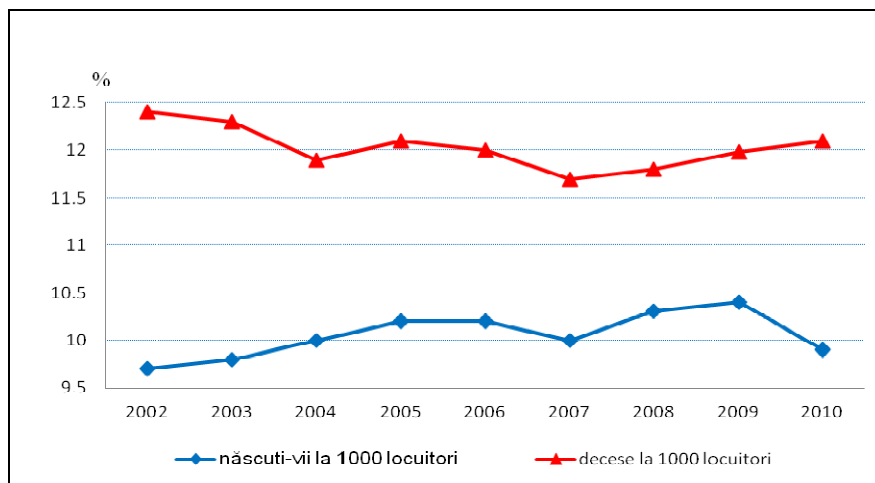
Graficul mortalității și al natalității (*Graficul nr. 3*) arată evoluția unui spor natural negativ.

Pentru a descoperi forțele demografice care au stat în spatele acestei evoluții, să standardizăm mortalitatea cu populația anului 2002 (*Graficul nr. 4*).

Din grafic se vede că, spre deosebire de mortalitatea nestandardizată, evoluția mortalității standardizate are un declin accentuat și, împreună cu o creștere a natalității, se ajunge în 2009 la un spor natural zero. În anul următor, sporul natural, cu mortalitate standardizată, este din nou negativ, din cauza scăderii accentuate a natalității.

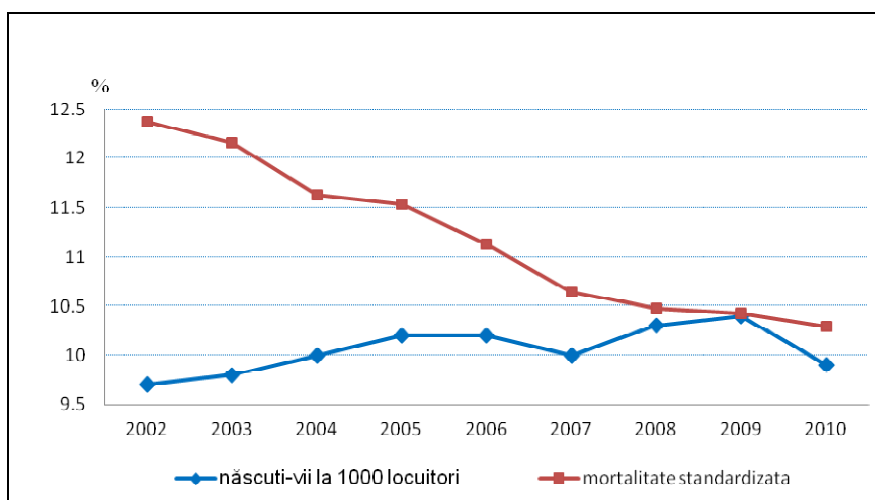
Graficul nr. 3

Evoluția sporului natural

Graficul nr. 4

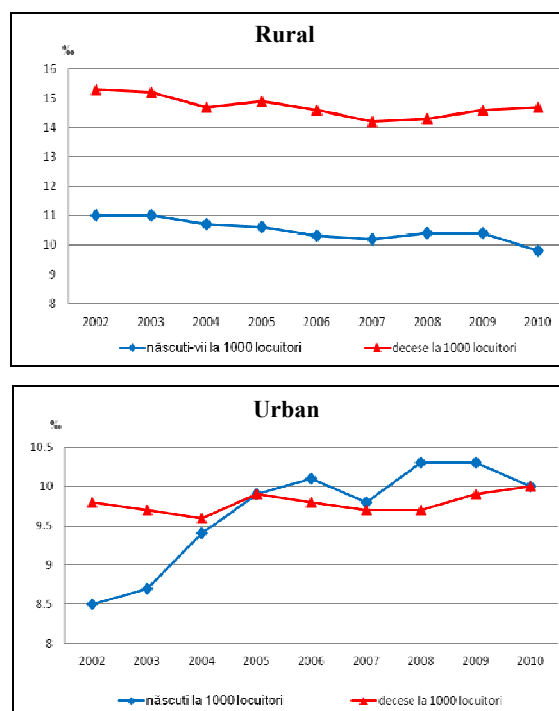
Evoluția sporului natural cu mortalitate standardizată

1. NATALITATEA

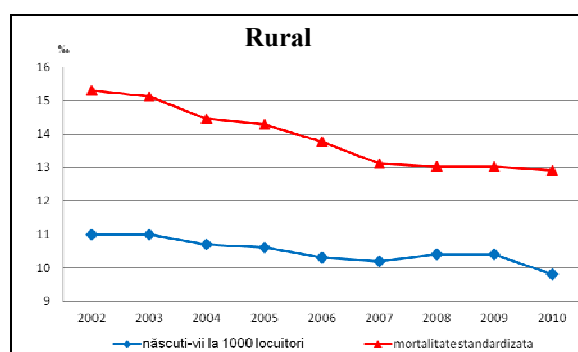
Ignorarea îndelungată a problemelor satului românesc este evidențiată sugestiv de evoluția natalității în perioada analizată în cele două medii (Graficul nr. 5).

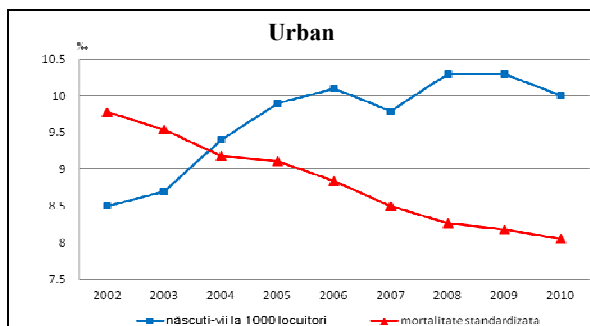
Graficul nr. 5
Sporul natural pe medii

Este o mare diferență între evoluția mișcării naturale din urban față de cea din rural. Sporul natural negativ a devenit pozitiv, în urban, din 2005; iar cel standardizat, chiar din 2004 (Graficul nr. 6).

Graficul nr. 6
Sporul natural pe medii cu mortalitate standardizată

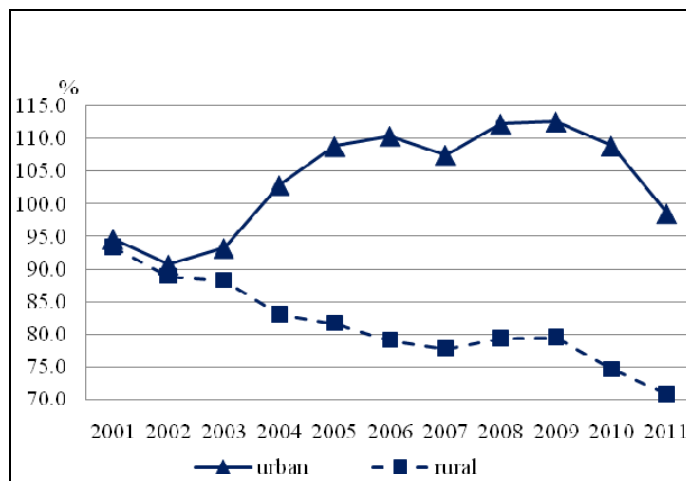

În rural însă, sporul natural, deși a scăzut ca valoare, a rămas tot negativ, chiar și după standardizarea mortalității cu structura populației anului 2002.

Frecvența tradițional mai mare a nașterilor în rural față de urban (la începutul perioadei de analiză a fost mai mare cu 2,5 promile) a coborât continuu, până a ajuns mai mică decât cea din urban la sfârșitul intervalului; în 2010: rural 9,8%, urban 10%; scăderea din rural în 2010 față de 2009 fiind mai mare decât cea din urban: 9,8% față de 10,4% și 10% față de 10,3%. Evoluția sporului natural în urban este firească după ce dinamica născuților vii pe cele două medii se prezintă ca în graficul următor:

Graficul nr. 7

Dinamica născuților vii (anul 2000=100)

Chiar înainte de un răspuns la ajustările concediului pentru creșterea copilului, intrate în vigoare la 1 ianuarie 2011, natalitatea a scăzut, ca urmare a deteriorării situației materiale a populației din cauza intrării în criză a economiei și a creșterii șomajului. Șomajul începe să crească din ianuarie 2009, ceea ce s-a suprapus peste reducerea indemnizației lunare pentru creșterea copilului până la 2 ani sau 3 ani pentru copilul cu handicap.

Sunt unele caracteristici importante ale natalității care stau în spatele acestor evoluții.

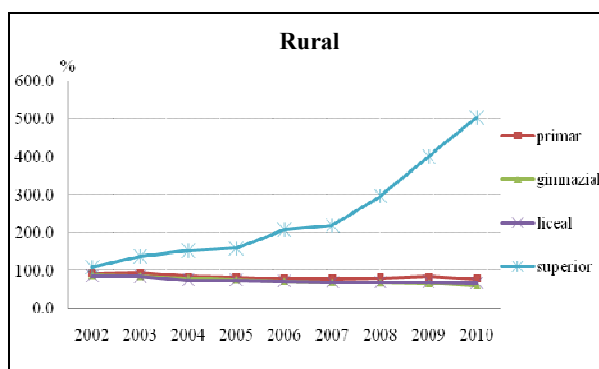
Să ne uităm la evoluția ponderilor născuților vii din primele trei ranguri pe cele două medii. Curbele evoluțiilor sunt surprinzător de aplatizate: ușoare creșteri, ușoare scăderi, dar foarte aproape de o linie orizontală. Mergem mai departe – cât ne permit datele – și ne uităm la evoluția ponderii născuților vii din primele trei ranguri după nivelul de instruire al mamei. Aici lucrurile se nuanțează. La nivelul de instruire primar s-a instalat o tendință clară de creștere în 2007 atât în urban, cât și în rural, la ponderea născuților vii de rangul trei.

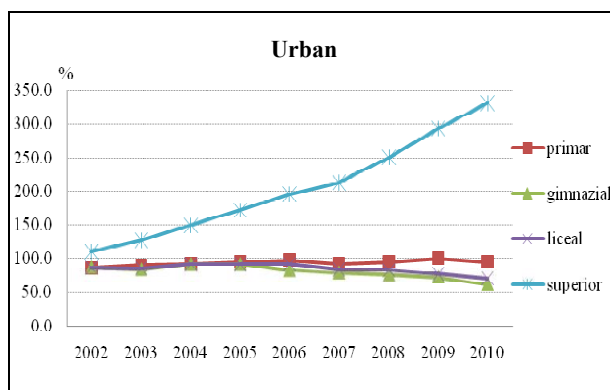
La nivelul de instruire gimnazial a scăzut ponderea fiecăruia din primele trei ranguri ale născutului viu atât în urban, cât și în rural. În urban se repetă situația și pentru nivelul de instruire profesional și liceal. În rural, ponderea născuților din primele trei ranguri a crescut la nivelul de instruire al mamei profesional până în 2007, după care ponderea născuților de rangul trei a scăzut.

O situație clară de tendință ascendentă a ponderii născuților vii din primele trei ranguri o observăm la nivelul de instruire superior atât în urban cât și în rural, cu o creștere mai mare la primele două ranguri și mai mică la rangul trei. Pentru mediul rural, anul 2007, la nivelul de instruire superior, este un an de inflexiune, în sensul accelerării creșterii ponderii născuților vii din primele două ranguri (*Graficul nr. 8*).

Graficul nr. 8

Dinamica născuților vii pe nivel de instruire a mamei

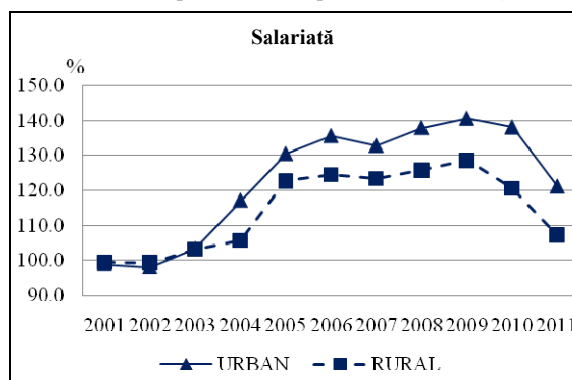

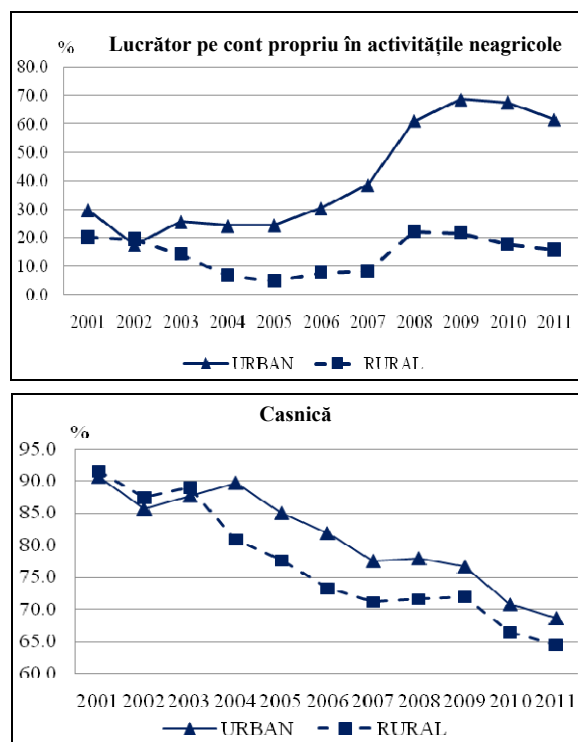
Aceste evoluții sunt explicate de observația că persoanele cu studii superioare găsesc mai ușor un loc de muncă, iar amintitele măsuri de sprijin pentru familiile cu copii mici au fost, de aceea, pentru segmentul de populație cu studii superioare, cel mai ușor de apropiat și, ca urmare, politicile au găsit imediat ecou, iar rezultatele sunt încurajatoare. Afirmația este susținută nu numai de dinamica născuților vii după nivelul de instruire al mamei, dar și de dinamica născuților vii după statutul ocupațional al mamei (anul 2000 = 100) (*Graficul nr.9*).

Dintre statusurile ocupaționale ale mamelor le-am ales pe cele care acoperă peste 90% din mamele din urban (62% salariate și 28,5% casnice și numai 0,7% lucrătoare pe cont propriu în activități neagricole) și peste 75% în rural în 2011 (21,8% salariate, 53,5% casnice și 1,3% lucrătoare pe cont propriu în activități neagricole). Cele trei grafice întăresc ideea că numai femeile care au putut să beneficieze de prevederile legale au decis creșterea numărului membrilor familiei și acestea au fost cele care au putut să dovedească faptul că au avut un loc de muncă în ultimele 12 luni anterioare nașterii copilului.

Graficul nr. 9

Dinamica născuților vii după statutul ocupațional al mamei (anul 2000 = 100)

Observația că, indiferent de nivelul de instruire al mamei și de rangul născutului viu, ponderea acestora a crescut mai ales la grupa de vârstă a mamei de 30–34 de ani ne spune mult cu privire la standardul economic al cuplurilor care doresc un nou membru în casă. La această grupă de vârstă, tinerii au trecut de dificultățile începutului la locul de muncă, au rezolvat într-un fel și situația locuirii și au o perspectivă și asupra îngrijirii copiilor după perioada concediului maternal. Aceștia sunt deci factorii care favorizează creșterea natalității.

A doua forță majoră de influență asupra sporului natural este mortalitatea.

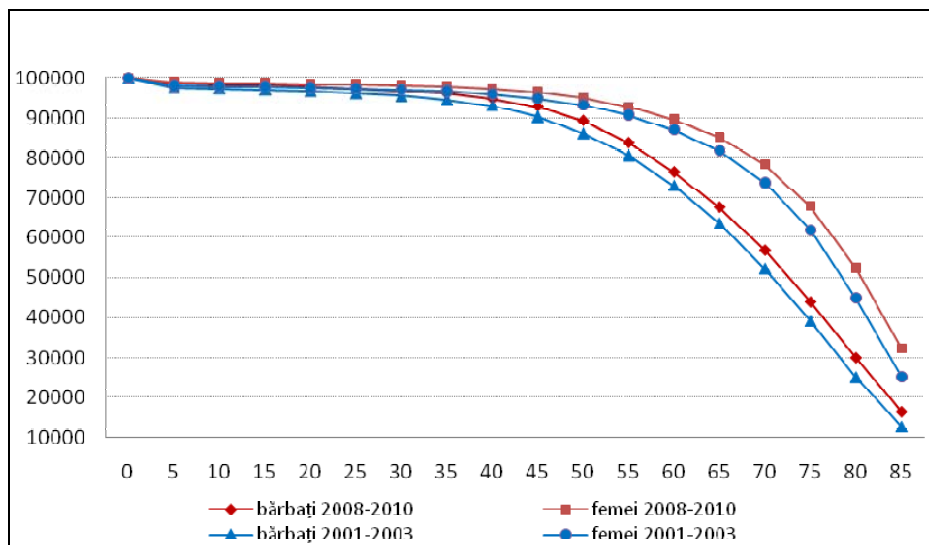
2. MORTALITATEA

După cum ușor se poate vedea din grafic, mortalitatea a scăzut, însă nu îndeajuns pentru ca, în conjuncție cu natalitatea, să se obțină un spor natural pozitiv. După standardizarea mortalității se observă că scăderea acesteia a contribuit mai mult decât natalitatea la scăderea sporului natural negativ. De aici rezultă că mortalitatea specifică pe vârste este aceea care a determinat hotărâtor evoluția generală a mortalității. Zece ani pentru evoluția demografică este un

interval de timp scurt. Și totuși se poate observa o îmbunătățire a legii mortalității pentru ambele sexe (*Graficul nr. 10*).

Graficul nr. 10

Supraviețuitori la intervale cincinale de vârstă

Pentru ambele sexe numărul supraviețuitorilor la diferite vârste este mai mare în 2008–2010 față de 2001–2003. Câștigul cel mai important este că, în cazul bărbaților – a căror pondere a supraviețuitorilor la intervale de vârste cincinale este mai mică decât în cazul femeilor – a crescut ponderea supraviețuitorilor și la vârste tinere, vârste de viață activă, ceea ce îmbunătățește raportul bărbați/femei în populația activă și nu numai.

Mortalitatea, în special mortalitatea infantilă (care a scăzut între 2002 și 2010 cu 7,5 decese la 1 000 născuți vii)³, este un indicator al dezvoltării, în măsura în care dezvoltarea economică a influențat și stilul, și standardul de viață al populației.

După o prăbușire de aproape un deceniu, dezvoltarea economică în România a avut un *trend* ascendent, deși cu ritm fluctuant, pe tot intervalul 1998–2008, ceea ce desigur că a influențat și nivelul de trai al populației și, ca urmare, a îmbunătățit valorile mortalității.

³ Mortalitatea, inclusiv mortalitatea infantilă, scade și dacă se iau, cu sprijin extern, măsuri de prevenire a îmbolnăvirilor, în lipsa unei dezvoltări interne a țării care să inducă scăderea mortalității.

CONCLUZII

Cursul sinuos al stimulentele materiale pentru creșterea natalității se recunoaște ușor din graficul acesteia. Reducerile, chiar dacă inițial nu au fost foarte mari în comparație cu ce a urmat câțiva ani mai târziu, au fost urmate de un răspuns imediat al comportamentului demografic. Răspunsul natalității la mărirea concediului maternal și la acordarea indemnizației pentru creșterea copilului a fost foarte rapid și viguros: natalitatea a crescut, în urban, de la 8,5‰ în 2002 până la aproape 10,5‰ către sfârșitul intervalului. Spre deosebire de urban, în rural, natalitatea a scăzut de la 11‰ la sub 10‰ în 2010. Explicația stă în faptul că amintitele îmbunătățiri ale situației materiale ale familiilor pentru creșterea copiilor în primii ani de viață sunt condiționate, la acordare, de preexistența unei angajări, adică mamele, înainte de naștere, trebuie să fi făcut parte din forța de muncă ocupată.

Această puternică corelație între frecvența nașterilor vii și posibilitățile materiale ale familiei evidențiază cu putere stringența unor politici focalizate pe nevoile cuplului, în special ale celui din rural, pentru că o evoluție a natalității apropiată de evoluția acesteia în urban ar fi însemnat un spor pozitiv al populației, deși poate o creștere zero a acesteia în condițiile unei emigrări economice încă intense.

Cel mai mare beneficiu al unui spor natural pozitiv ar fi fost îmbunătățirea structurii pe vârste a populației; un folos al cărui prim rezultat îl extragem ușor din graficul evoluției sporului natural cu mortalitate standardizată. Viitorul ar fi arătat mult mai bine în ceea ce privește: *a.* structura pe vârste a forței de muncă, *b.* a dependenței economice și, ca urmare *c.* a fondurilor necesare asistenței sociale.

Aspectele vieții cuplurilor cu copii s-au adeverit a fi zone ce necesitau urgenta adresare a politicilor sociale în România. După o primă perioadă de implementare, în acord cu întregul context socio-economic din România, acestea ar trebui redefinite. Noile variante ar trebui să poată fi apropiate de populația vizată, indiferent de mediul de rezidență, încurajând în același timp o atitudine pronatalistă, dar și proactivă – în teritoriul național – a populației. Acestea nu se pot obține printr-o singură lege. Toate legile cu adresabilitate economică și nu numai contribuie la modelarea comportamentului populației. Ceea ce s-a obținut printr-o măsură cu vădită adresabilitate socială poate fi compromis printr-o măsură ce ar viza, în principal, probleme din cu totul alte sectoare, cum ar fi transportul, de exemplu.

BIBLIOGRAFIE

1. GHETĂU V., „Declinul demografic și viitorul populației României”, 21 ian. 2010, HotNews.ro.
2. GHETĂU V., „Behind the surprising stability of Romanian fertility”, în *Entre Nous. The European Magazine for Sexual and Reproductive Health*, no. 63/2006, publicat de Reproductive Health and Research Programme WHO Regional Office for Europe Scherfigsvej 8DK-2100 Copenhagen, Denmark, www.euro.who.int/entrenous.

3. Decretul-lege nr. 31 din 18.01.1990, privind concediul plătit pentru îngrijirea copiilor în vârstă de până la un an publicat în *Monitorul Oficial nr. 12 din 19 ianuarie 1990*.
4. Legea nr. 120 din 9 iulie 1997, privind concediul plătit pentru îngrijirea copiilor în vârstă de până la 2 ani publicat în *Monitorul Oficial nr. 149 din 11 iulie 1997*.
5. Legea nr. 19/2000, publicată în *Monitorul Oficial nr. 140 din 1 aprilie 2000*.
6. Ordonanța de urgență nr. 49 din 29 martie 2001, publicată în *Monitorul Oficial nr. 161 din 30 martie 2001* aprobată cu modificări prin Legea nr. 338/2002, publicată în *M. Of. nr. 580 din 6 aug. 2002*.
7. Ordonanța de urgență nr. 148 din 3 noiembrie 2005, privind susținerea familiei în vederea creșterii copilului, publicată în *M. Of. nr. 1008/14 noi. 2005* (lege nr. 7 din 9 ianuarie 2007, pentru aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 148/2005, privind susținerea familiei în vederea creșterii copilului publicată în *M. Of. nr. 33/17 ian. 2007*).
8. OUG nr. 111/2010, privind concediul și indemnizația lunară pentru creșterea copiilor în *Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 830 din 10 decembrie 2010* (HG 52/2011, pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a prevederilor OUG nr. 111/2010, privind concediul și indemnizația lunară pentru creșterea copiilor, publicat în *Monitorul Oficial, Partea I, nr. 78 din 31 ianuarie 2011*).
9. OUG 124 2011, publicat în *Monitorul Oficial 938 din 30 decembrie 2011*.
10. *Anuarul Statistic al României 2011*, INS, București.
11. *Caiete INS privind natalitatea, mortalitatea, speranța de viață și populația în anii 2002–2010*, INS, București.
12. Eurostat: Employment rate, by level of education attained, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec430>.

ROMÂNIA CA ȚARĂ DE ORIGINE, DE TRANZIT ȘI DE DESTINAȚIE A MIGRANȚILOR

MARIA STOICOVICI*

ABSTRACT

ROMANIA AS A COUNTRY OF ORIGIN, OF TRANSIT AND OF DESTINATION FOR MIGRANTS

Human migration, a phenomenon as old as time, has always emerged when there was a well-founded motivation for leaving. It affects all countries in the world, therefore Romania as well.

Each of the three situations listed above has its own features and, in order to present them, we used the descriptive method, each of them generating other challenges for national safety.

Migration has positive as well as negative effects, both with respect to the change of mentalities, and socially speaking in the country of origin and in the country of destination.

We noticed that the nature and extent of the effects of migration depend on the profile of the migrants, on the way they build their life in the country of destination, on the contacts they preserve with their 'roots' through the transfer of funds, knowledge and ideas.

The investigative method used was mainly the comparative one. The data obtained as a result of own surveys were afterwards confirmed by the study of an ample material published by Romanian researchers in the field.

The aim of presenting the three situations Romania finds itself in from the perspective of the migration phenomenon was to make them known, with implications at different levels, as this is the only way that the resolution of migration issues may become a possible and necessary objective of relevant policies.

The conclusion to be drawn is that international migration, even if it is well managed, cannot substitute a national strategy for human development. Emigration has little chance of shaping the outlook of the development of an entire nation. At best, migration is an option complementing certain local efforts and larger national efforts to reduce poverty and improve human development.

Keywords: migration, situations, consequences, forms, management.

* Correspondence address to Maria Stoicovici: asistent universitar doctor în științe militare, Departamentul de Limbi Străine și Comunicare Interculturală din Academia Tehnică Militară, București, e-mail: *m.stoicovici@gmail.com*.

INTRODUCERE

Migrațiile sunt un fenomen care a însoțit dezvoltarea umanității, dar care a cunoscut o diversificare fără precedent în condițiile mondializării, antrenând în mobilitate toate colțurile lumii. Văzută din perspectiva problemelor de securitate, migrația umană internațională reprezintă un fenomen complex, care necesită o tratare interdisciplinară ce cuprinde obligatoriu mai multe dimensiuni: una socială, una economică, una socio-lingvistică și culturală, pe lângă cea care ține de securitate.

Mobilitatea a devenit un factor al dezvoltării, iar gestionarea ei, o problemă de politică internă, dar și de politică externă de securitate. Migrațiile de masă constituie mize mondiale, prin importanța lor internă și dimensiunea lor internațională. Ele își pun amprenta asupra relațiilor bilaterale și multilaterale dintre state în diverse domenii: domeniul securității, al dezvoltării, al integrării și al opiniei. La nivel mondial, ele reechilibrează din punct de vedere demografic și iau forma unui mare exod rural, pe o planetă marcată de urbanizarea accelerată. În Occident, migrațiile repun în discuție stabilitatea, garanțiile democratice stabilite și drepturile omului, drepturi care s-au născut dintr-o lungă evoluție culturală, internă, a țărilor de primire, implicând solicitarea unor condiții sociale precum și revendicări civile.

Migrațiile erodează bazele pe care este construit sistemul internațional: suveranitate, frontieră, cetățenie. Ele repun în discuție echilibrele economice și politice ale țărilor de primire, care, la momentul constituirii lor, nu presupuneau existența străinilor, etnicul și culturalul, și care plecau de la noțiunea de indivizi aparținând la aceleași valori. Migrațiile fac să se clatine sistemele de educație, de locuințe și de sănătate, în fundamentele lor. Ele dovedesc permeabilitatea frontierelor și a apelor teritoriale, incapacitatea securitară de protejare a teritoriului și fac să slăbească identitatea națională. În aceste condiții, rezultă că securizarea prin supraveghere și control a frontierelor statelor se impune cu maximă necesitate, dar, pentru a controla fluxurile mondializate, statele trebuie să coopereze. Întrucât migrațiile sunt tot mai diverse, mai autonome, politicile ce le privesc trebuie să se schimbe în permanență, obiectivul fiind ca migrația să fie privită ca un „proces ce trebuie gestionat și nu ca o problemă ce trebuie rezolvată”.

În condițiile actuale ale mondializării, ele capătă alte forme și sunt determinate de cauze multiple. Se poate afirma, fără tăgadă, că în procesul migrator sunt cuprinse toate statele, indiferent de statutul lor de țări de destinație, de tranzit sau de origine. Ele se pot afla într-una din cele trei ipostaze, în două sau în toate trei deodată. România, grație poziției strategice ocupate, se regăsește în fiecare dintre cele trei ipostaze. Și pe fiecare trebuie să o gestioneze cu maximă atenție și responsabilitate.

Dacă ar fi să caracterizăm pe scurt situația actuală a migrației din România, atunci am spune că aici înregistrăm o dinamică cu o creștere lentă, dar relativ constantă. Migrația este principalul proces de schimbare socială, fenomenul

devenind una dintre cele mai importante strategii ocupaționale și de viață adoptate în special de tineri. Ea este un proces continuu, care consemnează tot mai mulți români care pleacă din România, tot mai mulți străini care vin aici, în prezent existând circa 60 000 de migranți străini cu ședere legală¹ sau care o folosesc ca țară de tranzit.

Există regiuni românești care au fost, de-a lungul istoriei, și continuă și acum să fie, expuse intens acestui fenomen, găzduind comunități numeroase de migranți și fiind constant în contact cu alte culturi aparținând unui mare număr de naționalități, precum București, Timișoara, Sibiu sau Constanța. Există însă și zone ale țării în care migrația și apariția unor comunități de migranți reprezintă un fenomen mai recent. Aici, populația și oficialitățile sunt în mai mică măsură obișnuite să aibă de-a face cu migranții, să îi ajute în a se integra și în a le oferi sprijin, în vederea soluționării problemelor lor și în accesarea drepturilor lor.

Pe de altă parte, prin așezarea ei, România este puternic influențată și suportă direct consecințele situațiilor conflictuale și postconflictuale din spațiul ex-iugoslav, extinderea fenomenului infracțional din spațiul ex-sovietic, influențele situațiilor politice, sociale sau de altă natură din țările Asiei Centrale, Orientului Mijlociu și Africii de Nord, în special prin grupuri de migranți care o folosesc ca țară de tranzit pentru a ajunge în Occident².

Tocmai de aceea, România a atras atenția la Parlamentul European, încă din 2009, că poate deveni o țară „țintă” pentru migrația ilegală³. Fenomenul criminalității transfrontaliere înregistrează următoarele tendințe: extinderea fenomenului de conexare a diferitelor infracțiuni (călăuzirea migranților ilegali, traficul de ființe umane, traficul de stupefiante, de mașini furate etc.), creșterea atractivității României, ca urmare a redresării sale economice, pentru cetățeni ai unor state din Asia, Africa și chiar din Europa, țara noastră transformându-se dintr-o sursă de „forță de muncă la negru” într-un „consumator”, determinând mutații în volumul, sensul și destinația migrației ilegale.

În gestionarea migrației sunt implicate mai multe instituții între care amintesc:

– *Oficiul Român pentru Imigrări*, înființat la 26 iunie 2007 în regim de urgență, a cărui existență a fost reclamată de: creșterea gradului de absorbție a fondurilor comunitare, precum și din alte surse de finanțare a activităților specifice acestor domenii; continuarea și intensificarea pregătirilor în vederea aderării României la spațiul Schengen; asigurarea participării active, coerente și unitare la procesul de luare a deciziilor la nivel european, în aceste domenii atât de dinamice; continuarea procesului de armonizare a legislației și procedurilor interne în

¹ Ziarul „Lumina” din 21 martie 2011, interviu cu Elena Vasile, ofițer la Organizația internațională pentru migrație, România.

² Fundația Soros România, *Gestionarea benefică a imigrației în România*, coord. Iris Alexe, București, 2010.

³ 5 martie 2009, http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles%7CdisplayArticle/articleID_16622/Romania-poate-deveni-in-curand-tinta-a-imigratiei-ilegale.html.

domeniul migrației și azilului cu *acquis*-ul UE în continuă dezvoltare; crearea urgentă a unei capacități instituționale sporite, pentru asigurarea unui management corespunzător al migrației, în condițiile în care țara noastră devine tot mai mult o țară-țintă, inclusiv ca urmare a evoluțiilor de pe piața internă de muncă, de natură să asigure un echilibru optim între beneficiile migrației și posibilele riscuri la adresa ordinii publice și siguranței naționale.

Pe lângă acest oficiu, în România, de problemele privind migrația se ocupă: *Oficiul Național pentru Refugiați* (ONR), *Autoritatea pentru Străini* (ApS), *Înaltul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați* (UNHCR), precum și o serie de organizații neguvernamentale ca: *Forumul Român pentru Refugiați și Migranți* (ARCA), *Consiliul Național Român pentru Refugiați* (CNRR), *Serviciul Iezuiților pentru Refugiați – România* (JRS), *Organizația Femeilor Refugiate – România* (OFRR), *Salvați copiii – România* (SCR).

Autoritățile române au progresat, susținute, bineînțeles, de instituțiile europene, prin proiecte și prin sprijin financiar pentru investiții în domeniu. Astfel, prin proiecte ca Sistemul Visa on-line, Sistemul informatic de management al străinilor, Sistemul EURODAC, s-a realizat securizarea frontierelor, s-au construit și reabilitat unele centre de cazare a străinilor cu ședere ilegală sau a refugiaților.

1. EMIGRAȚIA ROMÂNEASCĂ DE DUPĂ 1989

Tranziția economică și politică de după 1989 a influențat masiv situația demografică. Între 1990 și 1991, România a cunoscut o emigrare ridicată, care a contrabalansat creșterea naturală și așa extrem de slabă⁴. Din 1992, scăderea ratei natalității și relansarea ratei mortalității au dus la scăderea naturală a populației. Alți factori, precum migrația externă masivă, șomajul, instabilitatea socială, schimbările din comportamentul populației și în special al tinerilor, lipsa locuințelor, au contribuit în egală măsură la diminuarea numărului populației. Procesul de migrație din România s-a desfășurat ca în oricare altă parte a lumii, cunoscând perioade de maximă ascensiune sau de declin, determinate de condiții economice, sociale sau politice. Anual, s-a constatat un proces de emigrare (între 10 000 și 15 000 de persoane) și unul de imigrare (câteva mii). Este îngrijorătoare proporția de emigranți cu studii superioare, de aproximativ 25%. Direcțiile preferate au fost Italia, Spania, SUA și Canada⁵.

Monica Roman și Cristina Voicu au identificat cinci etape în migrația românească de după 1989⁶, fiecare având caracteristici bine determinate de specificul emigrării, și anume:

⁴ Vasile Ghețău, *Declinul demografic și viitorul populației României*, Ed. Alpha MDN, 2007.

⁵ Datele referitoare la aspectele prezentate se află în lucrarea: Monica Roman, Cristina Voicu, *Câteva efecte socio-economice ale migrației forței de muncă asupra țărilor de emigrație. Cazul României*, în „Economie teoretică și aplicată”, vol XVII, 2010, nr. 7 (548), p. 50–65.

⁶ *Ibidem*.

– 1990–1993: emigrarea în masă a minorităților etnice (germane, maghiare) și a românilor, din motive de tulburări politice și sărăcie.

Ethnobarometer 2004 a înregistrat 116 000 de aplicații în anul 1992;

– 1994–1996: un nivel scăzut al migrației economice românești în Europa de Vest, în principal pentru muncă sezonieră sau ilegală, dar și niveluri foarte scăzute ale migranților etnici și ale celor ce cereau azil;

– 1996–2001: creșterea fluxurilor de emigrare,

a. migrația legală permanentă către SUA și Canada, mult mai mare decât către țările europene⁷;

b. începând cu anul 1999, se manifestă migrația „incompletă” sau circulară către țările europene, pentru muncă ilegală;

c. creșterea traficului de migranți, fenomen care se manifestă în paralel cu migrația ilegală, dar se distinge prin violența și abuzul din partea traficantilor/angajatorilor. Acest tip de migrație caracterizează în special femeile;

d. din 1999, asistăm la o reducere a numărului acordurilor de recrutare a forței de muncă cu diferite țări europene (Germania, Spania, Portugalia, Italia);

e. întoarcerea unui număr restrâns de migranți români din Republica Moldova, precum și un aflax puternic de migranți români între Germania și România ;

– 2002–2007: OSF, *Ethnobarometru*, 2004, constată o creștere rapidă în migrația circulară și o întoarcere a românilor din țările Schengen, ca urmare a eliminării obligativității vizelor din acest spațiu.

– 2007 – *până în prezent*: românii au acces liber pe piața europeană a muncii.

Așadar, înainte de anul 1989 se emigra din România din motive etnice. 60% dintre emigranții de atunci erau de alte naționalități (germani, maghiari, evrei), iar principalele țări de destinație erau Germania, Ungaria, Israel și Statele Unite. Deschiderea granițelor în anul 1990 și evoluția incertă a țării au determinat ieșirea din țară a 100 000 de români. Factorii economici au avut rolul cel mai important în luarea deciziei de emigrare. România a fost atunci o țară de emigrație. Începând cu anul 1993, datele statistice indică o scădere a emigranților români până în 1996, după care s-a produs din nou o creștere. În tot acest timp, migrația a fost provocată de:

– creșterea șomajului și scăderea continuă a nivelului de trai;

– deficitul de forță de muncă în anumite domenii din unele țări europene;

– dreptul la libera circulație în spațiul Schengen (după 2002).

Pe parcursul anilor '90, românii au îngroșat rândurile migranților ilegali, în căutarea unui loc de muncă în orice condiții, chiar și pe piața neagră. Anul de vârf al migrației ilegale a fost 2002, când ea a depășit cu 20–30% migrația legală⁸.

Migrația s-a flexibilizat. Ea a înregistrat noi forme, precum cea circulatorie sau „euronavetismul”, adică o circulație tot mai intensă între țările gazdă și România. Asistăm tot mai des la transformarea migrației de revenire în migrație

⁷ Sunt cei care, după cum s-a observat din chestionarele proprii, au așteptat ca țara s-o ia pe direcția bună și, dezamăgiți, au hotărât să plece definitiv.

⁸ <http://www.muncainstrainatate.anofm.ro/aderarea-la-uniunea-europeana-beneficiul-tuturor>.

temporară de revenire. „Nomazii” sunt cei pentru care migrația devine un mod de viață și pentru care țara de origine este din când în când un posibil punct de trecere. Ei sunt însă migranții cu înaltă calificare, care pleacă spre țările foarte dezvoltate.

Aceste noi tipuri de migrație pun alte probleme, care, la rândul lor, cer alte rezolvări. Problemele privesc în special adaptarea migranților atât în țara de destinație (pentru cei cu nivel mediu sau redus de calificare), cât și readaptarea la țara de origine. Plecarea multora a determinat creșterea ratei divorțialității, copiii rămași acasă au și ei probleme de diverse feluri, pentru unii viața fără părinți este greu de suportat și le provoacă probleme de sănătate, din ce în ce mai des sesizate de medici. Per total însă, avantajele depășesc dezavantajele muncii în străinătate.

Criza financiară globală actuală, ca și alte evenimente, precum recesiunea economică din 1997–1998, au scos în evidență lipsa unor politici social-economice ale statului român în acest domeniu. Mai mult, criza economică, în loc să-i întoarcă pe migranți, i-a convins că pot să o suporte mai ușor în străinătate⁹.

Migrația românească, între 1990 și 2006, a fost o migrație pentru muncă, temporară sau circulatorie. Numărul românilor angajați în activități nesezoniere a ajuns în 2007 la două milioane, reprezentând 10% din populația României¹⁰. Migrația pentru muncă a românilor a cunoscut, după părerea cercetătorilor de la *Fundația pentru o societate deschisă*, trei etape¹¹:

- *prima etapă*: 1990–1995, a avut o rată a emigrației de 3 la 1 000 de locuitori, iar țările de destinație au fost: Israel, Turcia, Italia, Ungaria, Germania;

- *a doua etapă*: 1996–2001, a avut o rată a emigrației de 7 la 1 000 de locuitori și cu destinațiile: Spania, SUA, Canada;

- *a treia etapă*: ridicarea vizei Schengen (2001–2006) antrenează o imensă rată de emigrație, 28 la 1 000 de locuitori, cu următoarele țări de destinație: Italia (cu 40% din totalul emigrațiilor pentru muncă), Spania (18%), Israel (6%), Germania și Ungaria (5%).

Migrațiile de după anul '90 au crescut atât în volum, cât și în diversitate (destinații, motive de plecare, status socio-economic), implicând toate paturile societății și reprezentând chiar unele dintre valorile cele mai importante la nivel european¹².

Emigrația are atât efecte pozitive, cât și negative. Atunci când nu se pleacă definitiv, ci pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă, printre efectele pozitive se pot aminti dezvoltarea economică locală, stimularea spiritului antreprenorial și toleranța crescută în zonele cu mulți migranți. Printre efectele negative sunt de

⁹ Sursa – chestionar propriu, pe un eșantion de 300 de tineri.

¹⁰ Monica Roman și Cristina Voicu, *op. cit.*

¹¹ Potrivit datelor furnizate de Fundația pentru o Societate Deschisă, în *Raportul Politici și instituții în migrația internațională: migrația pentru muncă din România, 1990–2006*, București, februarie 2007.

¹² Mărturie în acest sens este și Barometrul de Opinie Publică, care arăta, în 2003, că aproximativ una din 10 gospodării a fost afectată de migrație, pentru ca în 2005 același barometru să constate că 16% dintre gospodării aveau emigranți.

menționat dependența celor de acasă de veniturile provenite din migrație, copiii abandonați și traficul de persoane.

Contactul cu străinătatea, atunci când se face mai des și pe perioade mai lungi de timp, poate determina schimbarea mentalităților, fapt ce poate deveni benefic dacă este exploatat și pe baza lui se pot formula strategii de dezvoltare locală (nivel macro). La nivel micro însă se constată deja mutații mari (împrumuturi în privința modului de viață – design interior, arhitectură modernă a caselor; stil de viață consumerist etc.). Ceea ce lipsește în momentul de față însă, așa cum remarcă Dumitru Sandu în cartea *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*¹³, este o politică vizibilă și coerentă, care să integreze efectele emigrației în dezvoltarea comunităților.

După 2001, pe primul loc s-a aflat emigrarea temporară pentru lucru. Ea a avut o determinare politică și etnică (au plecat sașii – 66 000 persoane – și șvabii, iar gestul lor de părăsire a României a fost un fel de compensare a neputinței de a pleca, în epoca comunistă). Dar și emigrarea definitivă a etnicilor români a avut un caracter compensatoriu, ea reprezentând reacția lor de nemulțumire față de situația social-politică fără tendințe de ameliorare, de după 1989. De altfel, din 1994, emigrarea definitivă devine dominantă¹⁴. Recesiunea economică din anii 1997–1999 determină emigrarea temporară a unui mare număr de români profund nemulțumiți de direcția pe care o lua țara. Ei emigrează pentru studiu sau lucru în străinătate, profitând de acorduri inter-guvernamentale ale României cu alte țări.

Din 2002 plecarea le este facilitată de posibilitatea de a călători liber în spațiul Schengen. În țările de destinație, migrația determină o creștere a diversității culturale și devine o provocare, în privința acomodării și adaptării migranților la noile condiții oferite de ele.

Fiind o țară de emigrație netă¹⁵, România a fost și este în continuare afectată economic, social și demografic. De altfel, în această situație, România este una dintre cele mai importante furnizoare de forță de muncă pentru piața europeană, iar migrația forței de muncă este cea mai importantă componentă a migrației românești.

Între comunitățile de imigranți se stabilesc relații, există rețele de comunicare, în funcție de traseele pe care le-au urmat în emigrare. Deopotrivă, se stabilesc relații foarte strânse și în spațiul virtual. Canalele de comunicare ale imigranților români din Italia sunt legate de ale celor din Germania și Iugoslavia. Un alt canal există între comunitățile din Franța, Marea Britanie și Portugalia. Or, este foarte important să se mențină și canalele cu cei de acasă¹⁶.

În funcție de structura remitențelor intrate în România de la imigranți, se poate trage concluzia că 40% din totalul diasporei românești se află în Italia, 30%

¹³ D. Sandu, *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 13.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Monica Roman, Cristina Voicu, *op. cit.*

¹⁶ D. Sandu, <http://epochtimes-romania.com/news/2012/04/de-ce-scade-populatia-tarii---148865>

în Spania, între 4–7% sunt reprezentate de comunitățile de români din Statele Unite, Marea Britanie și Germania. Restul comunităților sunt puternic dispersate.

Românii au constituit cel mai numeros grup de imigranți care au sosit în statele membre UE în 2008 (Eurostat), fapt consemnat de toată presa românească¹⁷ (384 000 de persoane), urmați de polonezi (266 000) și bulgari (91 000). Românii au preferat Italia și Spania, ca țări de destinație.

De altfel, statele care au înregistrat mai mulți emigranți decât imigranți (deci au avut un spor migratoriu negativ) au fost, în 2008, România, Bulgaria, Lituania, Letonia și Estonia, Germania și Polonia¹⁸.

La jumătatea anului 2008, aproximativ 16% din familiile din România aveau câte un membru care intenționa să plece din țară la lucru. 11,3 % dintre gospodăriile aveau cel puțin un reprezentant plecat din țară¹⁹.

Procentul de familii cu membri plecați în străinătate îl depășește, în mediul rural (14,9%), pe cel din mediul urban (8,5%), conform unui studiu al Institutului Național de Cercetare Științifică în domeniul Muncii și Protecției Sociale. Cele mai mari rate ale migrației se înregistrează în Moldova – 18,3%, Banat – 16,8% și Dobrogea – 15,6%²⁰.

În prezent, migrații români reprezintă în UE cel mai mare grup de emigranți provenind dintr-un stat european. După cum am menționat mai sus, numărul românilor aflați în străinătate a ajuns la 2 milioane de persoane (după estimări mai noi, 2,3 milioane²¹) și tinde să-l depășească pe cel al turcilor (2,4 milioane). Dintre aceste persoane, 250 000 sunt plecate pe bază de contracte legale, 700 000 au emigrat pentru perioade mai mari de un an, iar 700 000–800 000 sunt plecate pentru perioade mai mici de un an²².

Imigrații se comportă atât în funcție de mediul de imigrare, cât și în funcție de calitățile socio-demografice sau culturale proprii²³. Dacă ținem cont de mediul din societatea gazdă în care acționează politicile de imigrare și mentalitățile dominante ale populației de acolo, atunci, în mod clar se vor detașa două tendințe: în mediul nord-american există o cultură a diversității puternic înrădăcinată, fapt pentru care imigrații se simt în largul lor, în vreme ce spațiul european se manifestă complet diferit.

În America, vârsta medie a imigranților români adulți era, în 2008, de cca 48 de ani²⁴, în timp ce în Spania comunitatea românilor imigranți era mult mai tânără,

¹⁷ În Ziare.com din 19 ianuarie 2011, comunicat Eurostat, <http://www.ziare.com/diaspora/romani-munca/romanii-cel-mai-numeros-grup-de-imigranti-in-tarile-ue-eurostat-1069729>.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ D. Sandu, *op. cit.*

²⁰ *Ibidem*.

²¹ La 25 martie 2010, conform organizațiilor Caritas Italiana și Caritas România ale Bisericii Catolice.

²² Ziare.com, miercuri 16 decembrie 2009.

²³ Dumitru Sandu, *op. cit.*

²⁴ Conform datelor American Community Survey.

cu vârsta medie de 32 de ani²⁵, iar în Italia, de 33 de ani²⁶. Aceste diferențe sunt legate și de forma de migrație (în SUA, migrație definitivă, în timp ce în Europa migrația este temporară).

În ceea ce privește influența transferurilor de bani în țară, *Raportul Național al Dezvoltării Umane, România, 2007* arată că din cele 1 753,5 milioane dolari SUA (în 2004) și 4 440,9 milioane dolari SUA (în 2005, reprezentând 4,51% din PIB) trimiși de migranți din străinătate, 65% se regăsesc în consum și numai 35% sunt direcționați către investiții și economii. Or, investițiile mici au implicații negative asupra economiei, arată Banca Națională a României, menționând că banii trimiși reprezintă a doua sursă de finanțare externă, după investițiile străine directe.

Profilul românului care emigrează pentru a munci, conform datelor Oficiului pentru Migrația Forței de Muncă, este următorul: muncitor cu nivel mediu sau scăzut de calificare, cu vârsta între 25 și 35 de ani. Grupul de Economie Aplicată a estimat că 50% dintre românii care au migrat provin din zonele rurale și 21,5% din orașele mici. 52,65 % dintre cei care migrează sunt femei, acest lucru având repercusiuni deosebit de grave asupra copiilor ce rămân acasă (din punct de vedere al evoluției lor ulterioare, în special al sănătății lor fizice și psihice). Migrația pentru muncă a influențat piața muncii, prin scăderea ratei șomajului și a ratelor de participare la forța de muncă.

Conform aceluiași Oficiu, în 2005, 26,4% dintre migranți erau persoane cu studii superioare, iar 53,8% erau absolvenți de studii liceale sau postliceale. Cum pe piața forței de muncă există deficite mari de specialiști cu ocupații intelectuale, exodul acestor specialiști face dificilă redresarea deficitelor. Locurile de muncă ocupate de români au fost în special în construcții (în Spania, preponderent bărbați, 51% din bărbații români de aici), agricultură (bărbați și femei) și servicii domestice (în Spania, preponderent femei, 46% din româncele venite aici).

Unii dintre români au devenit victime ale traficantilor de ființe umane și ale rețelelor de crimă organizată, alții au lucrat fără forme legale în Turcia, Italia și Spania. Migrația fără forme legale s-a putut dezvolta și din cauza capacității insuficiente a autorităților române de a gestiona fenomenul migrației²⁷.

Regiunile românești cu cele mai ridicate rate de migrație înregistrează și cel mai important deficit de forță de muncă. Efectele acestei explozii a emigrației se vor vedea într-un viitor apropiat. Este vorba, în primul rând, de deficitul de forță de muncă; aceasta care ar putea ajunge în jurul anului 2014, potrivit estimărilor Comisiei Naționale de Prognoză, la 400 000 de persoane²⁸.

²⁵ Conform Enquesta Nacional de Inmigrantes.

²⁶ Conform Metro Media Transilvania, 2007.

²⁷ Fundația Soros România, Migrație și dezvoltare, *Politici și instituții în migrația internațională: migrația pentru muncă din România 1990–2006*.

²⁸ Despre marile probleme cauzate de scăderea masivă a demografiei a se consulta Vasile Ghețău, *Declinul demografic și viitorul populației României*, lucrare apărută sub egida Academiei Române, la Editura Alpha MDN, 2007.

2. ROMÂNIA CA ȚARĂ DE TRANZIT AL MIGRANȚILOR

România, ca țară situată la confluența drumurilor care leagă Estul de Vestul continentului și Sudul asiatic de Nordul și Vestul european, este inclusă pe „ruta balcanică” a migrației ilegale. Această poziție îi poate afecta domenii vitale ale societății, inclusiv siguranța statului și a cetățenilor săi. Migrația ilegală este astăzi primul pas către crima organizată. De altfel, Centrul de informare ONU pentru România atrăgea atenția, în 2009, asupra globalizării crimei organizate și transformării ei „într-o amenințare la adresa securității”²⁹.

România supraveghează șase zone în care se manifestă fenomenul migrației ilegale (la fiecare frontieră cu statele vecine și la Marea Neagră). Fiecare dintre ele prezintă particularitățile sale, determinate de specificul zonei. Acesta este dat de metodele folosite de migranți, de destinația și scopul călătoriei lor. Cele mai active sunt Zona de Vest (frontiera cu Ungaria) și Zona aero-portuară. Dacă, până în 2003, rețelele de migrație acționau la frontiera cu Republica Moldova și cu Bulgaria, după 2003 s-a evitat tot mai mult România folosindu-se alte rute. Dar, „deși există o tendință de scădere a traficului de persoane ca fenomen general, crește contrabanda cu imigranți, în scopul exploatării lor prin muncă”³⁰.

Cifrele arată că migrația ilegală a cetățenilor străini prin țara noastră a scăzut de la an la an³¹: în 2001 – 3 577 străini care au acționat ilegal la frontiera verde; în 2002–2 450 străini; în 2003–765 străini; în 2004–622 străini. Aceasta, datorită unor măsuri ce au vizat, în principal: securizarea frontierelor României (prin adaptarea legislației, reorganizarea Poliției de Frontieră, profesionalizarea polițiștilor, intensificarea colaborării interne și internaționale, asigurarea unui suport logistic performant) și supravegherea granițelor (inclusiv depistarea și supravegherea călăuzelor).

Rutele folosite de străinii proveniți din țări cu tendință de emigrare (irakieni, afgani, indieni etc.), pentru a ajunge în Occident sunt: Afganistan-Iran-Irak-Turcia-Bulgaria-România sau Afganistan-Iran-Irak-Turcia-Bulgaria-Serbia-Croația.

Poliția de frontieră descoperă tot mai multe grupuri infracționale organizate, implicate în traficul cu migranți, care se ocupă cu trecerea prin România a unor cetățeni străini care vor să ajungă ilegal într-una din țările Uniunii Europene sau în spațiul Schengen, profitând de legislația în vigoare, care permite libera circulație pe teritoriul Uniunii Europene a celor care au primit statutul de refugiat sau azilant.

²⁹ www.onuinfo.ro/mass_media/comunicate_de_presa/645/.

³⁰ Jorge Bustamante, raportorul ONU pentru drepturile migranților, 19 iunie 2009, <http://www.mediafax.ro/social/raportor-onu-in-romania-creste-contrabanda-cu-imigranti-pentru-exploatare-prin-munca-4578318/>.

³¹ http://www.comunicatedepresa.ro/pdf_format.php?cid=3137.

3. ROMÂNIA CA ȚARĂ DE DESTINAȚIE A MIGRANȚILOR

Odată cu aderarea la UE, România a devenit din țară de tranzit o țară de destinație mai atractivă pentru migranții economici din Estul continentului și din Sudul asiatic. Fiind conștientă de faptul că intensificarea fenomenului migraționist pune în pericol siguranța sa și a celorlalte state membre, România a adoptat în privința imigrației o poziție care urmărește limitarea drastică a imigrației economice. În acest fel, ea crede că asigură compatibilitatea cu celelalte state UE, precum și propria securitate și pe aceea a celorlalte state din Uniune.

Datele privind numărul de imigranți din România vin din mai multe surse și în mare parte concordă. Astfel, „Le Monde”³² susține că statisticile oficiale înregistrează în România un număr de imigranți ce depășește cu puțin 65 000 de persoane. Foarte aproape de jurnalul francez sunt și datele studiului coordonat de Iris Alexe și Bogdan Păunescu, intitulat *Studiu asupra fenomenului imigrației în România. Integrarea străinilor în societatea românească*, în care se afirmă că la 30.09.2010, în România erau înregistrați cu ședere legală 59 358 străini, din care 10 076 cu ședere permanentă³³. Un alt studiu asupra imigrației din țara noastră, efectuat în 2010 de către un alt colectiv de sociologi români³⁴, arată că, în conformitate cu datele furnizate de Oficiul Român pentru Imigrări, numărul cetățenilor din statele terțe care aveau permis de ședere, în scop de angajare sau în alte scopuri, era de 9 790 persoane la data de 16.12.2009. Acest număr nu a depășit 0,1% din totalul populației active din România la acea dată, precizează amintitul studiu. Cei mai mulți imigranți cu drept de ședere legală pe teritoriul României sunt din Republica Moldova (28%), Turcia (17%), China (15%) și Siria (4%)³⁵. În privința imigranților ilegali, datele din 2009 arată că 33% dintre deciziile de returnare au fost emise pentru cetățenii chinezi, 26% pentru cei turci și 12% pentru cetățenii din Moldova. Numărul imigranților din America de Sud pe teritoriul României este foarte mic³⁶.

Se preconizează venirea, într-un viitor apropiat, a unui număr din ce în ce mai mare de imigranți care să umple golurile pieței de muncă din România, o piață unde începeau să se înregistreze blocaje, din cauza lipsei de lucrători cu pregătire

³² Ziarul „Le Monde” din 14 iulie 2009, în articolul *Perdu comme un Somalien en Roumanie*, la rubrica Immigration.

³³ Sursa: Oficiul Român pentru Imigrări, 2010, http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_20205_22190363.pdf.

³⁴ „Studiu asupra imigrației din România” al *Reprezentării sindicale pentru muncitorii imigranți din România*, dat publicității în august 2010, http://www.bns.ro/wps/wcm/connect/cd8ba2e2-05ca-4f97-b9fe-108b4700f0b5/studiu_asupra_imigratiei_din_Romania.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=cd.

³⁵ Conform ziarului „Lumina” din 21 martie 2011, în articolul *Migrația aduce beneficii, dar și neajunsuri*, <http://www.ziarullumina.ro/articole;1551;0;54092;0;Migratia-aduce-beneficii-dar-si-neajunsuri.html>.

³⁶ *Ibidem*.

necesară. Chiar dacă România nu este ceea ce și-au imaginat imigranții, ea este totuși, după cum afirma un migrant somalez, un loc unde „ai, cel puțin, șansa să supraviețuiești și asta e suficient pentru noi”.

În 2008, România a înregistrat, potrivit Eurostat, cel mai mare grup de cetățeni străini intrați (5 500 de moldoveni), urmat de 2 200 de cetățeni turci și de 1 900 de chinezi.

4. POLITICI ROMÂNEȘTI PRIVIND MIGRAȚIA

Aflându-se în tripla ipostază de care am vorbit mai sus, România trebuie să se preocupe în mod serios și responsabil de politicile privind migrația. Odată cu aderarea la Uniunea Europeană, o primă măsură în vederea atingerii unui nivel de compatibilitate cu statele membre, în plan legislativ, a fost adoptarea unui set de acte normative, în vederea asigurării conformității cu legislația comunitară, inclusiv în problema migrațiilor. Pentru ca migrația să fie gestionată la nivel național printr-o concepție unitară, a fost aprobată în 2004 „Strategia națională privind migrația” și un mecanism interinstituțional pentru implementarea acesteia. Domeniul migrației cere ca politica națională să fie în permanență actualizată, potrivit noilor evoluții în plan regional și internațional.

Managementul eficient al fenomenului, în beneficiul tuturor (al țării de origine, al celei de destinație și al migrantului însuși) pornește de la monitorizarea atentă a fluxurilor. Obiectivele politicilor de migrație, valabile și în prezent, ar trebui să fie, în viziunea Institutului European din România, încurajarea migrației legale, prin informare și servicii de asistență specifice pentru potențialii migranți, stimularea migrației circulare în beneficiul ambelor state implicate, încurajarea transferurilor bănești prin sistemul bancar și sprijin pentru activități antreprenoriale³⁷.

Postura de țară de imigrație nu trebuie privită ca un aspect negativ. Imigrația poate contribui semnificativ la schimbul cultural, dezvoltarea economică și progresul societății românești.

În „Strategia națională privind imigrația pentru perioada 2007–2010”, se subliniază că statului român îi revine deci responsabilitatea de a hotărî categoriile de imigranți care pot fi admise și se pot stabili pe teritoriul național, potrivit intereselor naționale, dar în strânsă corelare cu politicile și documentele programatice adoptate la nivelul UE și cu respectarea drepturilor imigranților. El va lua și măsuri de prevenire și combatere a imigrației ilegale și de îndepărtare de pe teritoriul național a imigranților care nu mai îndeplinesc condițiile legale de ședere.

Strategia la care s-a făcut referire mai sus stipulează printre altele că măsurile luate de către autoritățile române pentru gestionarea fluxurilor de imigranți legali

³⁷ Institutul European din România, Studiul nr. 5, *Fenomenul migraționist din perspectiva aderării României la Uniunea Europeană*, București, 2004.

vor fi în deplină concordanță cu programul Haga „Întărirea libertății, securității și justiției”, care vizează o abordare echilibrată a managementului migrației și aplicarea la nivel național a măsurilor ce vor fi adoptate la nivel comunitar.

Pentru diminuarea ponderii factorului ilegal, vor trebui prevenite imigrările acelor categorii de persoane care nu satisfac condițiile impuse de lege și vor trebui combătute: șederea ilegală, munca la negru și traficul de imigranți. S-a prevăzut combaterea imigrației ilegale prin câteva măsuri importante, precum: informarea corectă și completă a potențialilor imigranți despre legislația națională, referitoare la condițiile de admisie și ședere în România, precum și despre riscurile la care se expun, în eventualitatea încălcării acestor prevederi; cooperarea autorităților din toate structurile teritoriale, precum și informarea imigranților de pe întreg teritoriul național, cu privire la procedurile aplicate de autorități în cazul persoanelor aflate în situație ilegală; intensificarea măsurilor de îndepărtare a străinilor a căror ședere a devenit ilegală după expirarea termenului legal de ședere.

În privința azilanților, România își propune: asigurarea accesului neîngrădit la procedura de azil și respectarea principiului nereturnării, în conformitate cu standardele internaționale pe care România și le-a asumat prin tratatele și convențiile la care este parte; dezvoltarea sistemului de azil, pe baza criteriilor eficienței și calității procedurilor și adaptarea politicilor și practicilor în domeniu, pentru a preveni, descuraja și sancționa abuzurile la procedura de azil; asigurarea și menținerea capacității României de a asuma a responsabilităților și obligațiilor de stat membru al Uniunii Europene, în domeniul azilului; asumarea unui rol activ în cadrul cooperării regionale și internaționale în domeniul azilului și contribuția la dezvoltarea unor sisteme de azil funcționale în Estul și Sud-Estul Europei; îmbunătățirea condițiilor de primire a solicitanților de azil și de cercetare a informațiilor din țările de origine, în ceea ce-i privește.

Nu în ultimul rând se pune și problema integrării sociale a străinilor. Statul român îi susține pe aceștia, pentru a participa activ la viața economică, socială și culturală și, în paralel, se preocupă de îmbunătățirea serviciilor asigurate străinilor, precum și de respectarea diferențelor de limbă, cultură, religie, fizice și psihologice ale persoanelor aflate în proces de integrare.

ÎN LOC DE CONCLUZII

După 1989, procesul migrator s-a amplificat în România, în toate cele trei forme ale sale: emigrare, imigrare sau tranzit.

Dacă există regiuni din țară unde acest fenomen se manifestă puternic și de multă vreme, există și zone în care el este foarte recent.

Prin poziția sa strategică, România este puternic expusă la fluxuri de migrație de toate felurile. Fiecare dintre cele trei ipostaze ale sale (țară de origine, de tranzit sau de destinație) ridică alte probleme sociale, economice și, nu în ultimul rând, de securitate. Tocmai de aceea există mai multe instituții care gestionează fenomenul.

Perioadele de ascensiune sau declin al deplasărilor fluxurilor au fost determinate, în principal, de condiții economice, sociale sau politice, care, uneori, au făcut ca migrația ilegală să o depășească pe cea legală.

Consecințele migrației, de orice fel ar fi aceasta, sunt atât pozitive cât și negative și vizează atât migranții, ca actori responsabili ai acestui proces, cât și țările (de origine, de tranzit sau de destinație) implicate.

Consemnăm că apar și pentru români noi forme de migrare, dar și consecințe dintre cele mai dramatice ale „gestului” lor de a-și părăsi apropiatii. Astfel, încet-încet, se poate creiona noul profil al românului care emigrează.

Ultima ipostază a României, aceea de țară de destinație a migranților, este una nouă, dacă o raportăm numai la situația actuală. Cu un număr de imigranți în creștere, România se vede o țară care va trebui, într-un viitor apropiat, să-i accepte pentru a-și umple golurile pieței de muncă, cu condiția să-și hotărască, potrivit intereselor sale, categoriile de imigranți de care are nevoie, în deplină concordanță cu politicile și normele UE.

BIBLIOGRAFIE

1. ANGHEL, REMUS GABRIEL, HORVÁTH, ISTVÁN (2009). *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, Iași, Editura Polirom.
2. GHETĂU, VASILE (2007). *Declinul demografic și viitorul populației României*, Ed. Alpha MDN.
3. ROMAN, MONICA, VOICU, CRISTINA (2010). *Câteva efecte socio-economice ale migrației forței de muncă asupra țărilor de emigrație. Cazul României în „Economie teoretică și aplicată”, vol. XVII, nr. 7 (548), p. 50–65.*
4. ROȘCA, DAN (2007). *Introducere în sociologia populației și demografie*, ed. IV, București, Editura Fundației România de Măine.
5. ROTARIU, TRAIAN (2003). *Demografie și sociologia populației*, Iași, Editura Polirom.
6. SANDU, DUMITRU (2010). *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Iași, Editura Polirom, p. 13.
7. FUNDAȚIA SOROS ROMÂNIA (1990–2006). *Migrație și dezvoltare, Politici și instituții în migrația internațională: migrația pentru muncă din România.*
8. FUNDAȚIA SOROS ROMÂNIA (2010). *Gestionarea benefică a migrației în România*, coord. Iris Alexe, București.
9. www.onuinfo.ro/mass_media/comunicate_de_presa/645/
10. http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_20205_22190363.pdf
11. „Studiu asupra migrației din România” al *Reprezentării sindicale pentru muncitorii imigranți din România*, dat publicității în august 2010, http://www.bns.ro/wps/wcm/connect/cd8ba2e2-05ca-4f97-b9fe-108b4700f0b5/studiu_asupra_imigratiei_din_Romania.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=cd.
12. http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles%7CdisplayArticle/articleID_16622/Romania-poate-deveni-in-curand-tinta-a-imigratiei-ilegale.html.
13. Eurostat, <http://www.ziare.com/diaspora/romani-munca/romanii-cel-mai-numeros-grup-de-imigranti-in-tarile-ue-eurostat-1069729>
14. <http://www.muncainstrainatate.anofm.ro/aderarea-la-uniunea-european-n-beneficiul>.
15. Fundația pentru o societate deschisă, http://www.scribd.com/ovidiu_voicu/d/41310455-Locuirea-temporar%C4%83-in-strainatate.

16. Organizațiile Caritas Italiana și Caritas România ale Bisericii Catolice despre migrație, <http://www.caritas-cluj.ro/download/Romanii%20din%20Italia%20intre%20respingere%20si%20acceptare.pdf>.
17. Enquesta Nacional de Inmigrantes, http://extranjeros.meyss.es/es/observatoriopermanenteinmigracion/publicaciones/archivos/Encuesta_Nacional_Inmigrantes2007.pdf.
18. <http://epochtimes-romania.com/news/2012/04/de-ce-scade-populatia-tarii---148865>.
19. Metro Media Transilvania, 2007.
20. http://www.comunicatedepresa.ro/pdf_format.php?cid=3137.
21. http://www.bns.ro/wps/wcm/connect/cd8ba2e2-05ca-4f97-b9fe-108b4700f0b5/studiu_asupra_imigratiei_din_Romania.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=cd.

TRĂSĂTURI IDENTITARE ALE IMIGRANȚILOR ROMÂNI DIN ITALIA*

ADRIAN OTOVESCU**

ABSTRACT

IDENTITY FEATURES OF ROMANIAN IMMIGRANTS IN ITALY

The transnational migration of Romanians is one of the most significant social processes our country has faced in the last two decades, involving over 3.5 million people. Most Romanian nationals left, especially in order to find jobs, to Italy, Spain, France, England, Greece, but also to other distant countries. The largest Romanian immigrant communities in European states are in Italy and Spain, and the emigration phenomenon from our country is ongoing. In this article, we aim at answering four main questions: who are those who left Romania for Italy and in what regions do they live and work? Which are the most important reasons why they opted for this country? To what extent did living in a foreign society influence their cultural identity and their value-related choices? At the same time, the article presents a short history of sociological researches concerning Romanians in Italy, as well as socio-demographic data and comparative analyses. The main research methods used were the statistical method and the survey-based opinion poll method. The initial assumption, namely that Romanians in Italy generally preserved their cultural identity, was confirmed by the data obtained from the sociological investigation in the field.

Keywords: immigrant population, socio-demographic structure, stages of emigration, motivations of emigration, Romanian cultural identity, potential migration, analytical descriptors.

INTRODUCERE

După anul 1990, numeroși cetățeni români au migrat în străinătate. Potrivit unor estimări statistice neoficiale, numărul acestora ar fi de circa 3,5 milioane de persoane. Cei mai mulți, în jur de 2 milioane, au ajuns în Italia și Spania, deși prezența acestora este semnalată și în alte țări europene, în special vestice, precum

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului *Valorificarea identităților culturale în procesele globale*, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/9/59758.

** Correspondence address to Adrian Otovescu, lector universitar doctor: Universitatea din Craiova; e-mail: adiotovescu@yahoo.com.

și pe alte continente. Migrația transnațională a românilor constituie unul dintre cele mai importante fenomene sociale care au marcat societatea noastră în perioada contemporană.

În ultimele două decenii, Italia, Spania, Franța, Anglia și Germania s-au confruntat cu un mare număr de imigranți, veniți cu deosebire din statele în curs de dezvoltare, din Europa Centrală și de Est, dar și din Africa de Nord ori de pe alte continente. Amplitudinea fenomenului de imigrație plasează Italia printre țările europene cu o pondere însemnată a populației străine. De exemplu, la 1 ianuarie 2006 străinii reprezentau aproape 9% din populația Germaniei, peste 6% din cea a Spaniei, peste 5% din cea a Marii Britanii și peste 6% din cea a Franței.

Potrivit statisticilor oficiale, publicate de statul italian, la 1 ianuarie 2011, numărul total al străinilor rezidenți pe teritoriul acestuia era de 4 570 317 persoane, cu 335 000 mai mulți imigranți decât în anul precedent. În anul 2011, Italia avea 60,6 milioane locuitori, dintre care 7,5% erau străini, proveniți în principal din țări europene, africane și americane. Majoritatea acestora (86,5%) erau concentrați în zonele de nord și centru ale țării¹, cunoscute pentru nivelul lor ridicat de dezvoltare economică, socială și culturală, ca și pentru importanța lor turistică permanentă.

La începutul anului 2011, datele statistice oficiale indicau faptul că numărul cetățenilor români cu permis de ședere pe teritoriul italian ajunsese la peste 1 milion de persoane (cu 9,1% mai mulți decât în anul 2010). În realitate, numărul acestora este socotit a fi mult mai mare, unii specialiști, care s-au ocupat de această problemă, avansând cifra de circa 1,3 milioane persoane (în totalul acestora figurând și cei care nu au permis de ședere în Italia). Astfel, comunitatea românilor din Peninsula a ajuns să fie cea mai numeroasă, fiind urmată de comunitățile de cetățeni veniți din alte țări, precum: Albania, Maroc, China, Ucraina, Filipine, Republica Moldova, India, Polonia, Tunisia etc. Migrația pentru muncă și, implicit, pentru un nivel de trai mai bun, reprezintă principala cauză a fenomenului de migrație a oamenilor de la o țară la alta și de la o regiune geografică la alta. În Europa s-au constatat cei mai mulți imigranți veniți din lume în cursul anului 2010. S-a calculat că unul din trei imigranți internaționali trăiește pe continentul european. De asemenea, la nivel european s-au înregistrat 77,1 milioane de copii născuți din părinți imigranți². Menționăm, în acest context, că numărul total al imigranților internaționali era estimat la 214 milioane de persoane, în anul 2010, SUA fiind considerată țara cu cei mai mulți imigranți din lume³.

Datorită imigrației permanente s-au produs modificări în compoziția populației din mai multe societăți occidentale. Totodată, acestea au cunoscut și o revigorare economică a domeniilor deficitare în forță de muncă, fiind astfel atras un

¹ Conform Institutului Național de Statistică (ISTAT): www.istat.it (site consultat în octombrie 2011).

² A se vedea *World Migration Report 2010*, International Organisation for Migration, Geneva, 2011, p. 245.

³ *Ibidem*, p. 115.

volum însemnat de forță de muncă, în general tânără. Au apărut însă și multiple probleme legate de gestionarea procesului de imigrație, de integrare profesională, socială, educațională, culturală a străinilor. Pentru imigranții temporari, munca în țările dezvoltate a însemnat venituri mai mari și o îmbunătățire a nivelului de trai al familiilor rămase în țările de origine. Statisticile mondiale atestă că, în anul 2008, cei mai mulți bani trimiși acasă de către imigranți s-au înregistrat în cazul celor care lucrau în Italia: 12,7 miliarde de dolari⁴.

Criza economică din ultimii ani și măsurile drastice de austeritate luate de mai multe guverne occidentale au condus la introducerea unor restricții pe piața muncii, și, implicit, la o deteriorare a condițiilor de muncă și de viață ale imigranților, provocând creșteri alarmante ale ratei șomajului în rândul populației străine. De exemplu, în Italia rata șomajului în ansamblul imigranților a ajuns la 10,75% în anul 2009. În asemenea circumstanțe, accesul imigranților pe piața muncii a fost limitat și condiționat de îndeplinirea unor criterii mai stricte. De pildă, în decembrie 2008, autoritățile italiene au acordat doar 150 000 de permise de muncă solicitanților imigranți și au respins 700 000 de cereri⁵. Într-un raport al Organizației Internaționale a Muncii se consemnează faptul că, până la sfârșitul anului 2012, fenomenul de șomaj va afecta, pe plan mondial, peste 200 milioane de persoane. Totodată, se apreciază că, actualmente, mai sunt necesare 50 milioane de locuri de muncă pentru a se atinge cifra angajaților înregistrați în anul 2008 în întreaga lume.

În lucrarea de față ne-am propus să examinăm câteva dintre trăsăturile identitare ale comunității imigranților români din Italia, pe baza unor informații extrase din anumite evidențe statistice oficiale și a datelor recoltate cu ajutorul unui chestionar de opinie. Prin analiza întreprinsă vom încerca să găsim un răspuns documentat la trei întrebări:

1. Cine sunt cei care au plecat din România în Italia?
2. Care sunt principalele motive ale opțiunii lor pentru această țară?
3. În ce măsură conaționalii noștri și-au păstrat identitatea culturală în noul mediu social de adopție?

1. SCURT ISTORIC AL CERCETĂRILOR SOCIOLOGICE ASUPRA IMIGRANȚILOR ROMÂNI DIN SOCIETATEA ITALIANĂ

În ultimul deceniu s-au efectuat mai multe anchete de opinie și cercetări de teren pentru cunoașterea imigranților români din diferite țări europene. Acestea au fost realizate de specialiști atât din România, cât și din Italia. Dintre anchetele de opinie, le amintim pe cele efectuate, în anul 2007, de către *Metro Media Transilvania*, asupra condițiilor sociale de muncă și de viață ale românilor din

⁴ *Ibidem*, p. 184.

⁵ *Ibidem*, p. 198.

Italia, asupra așteptărilor și orientărilor lor valorice (sub coordonarea prof. univ. Vasile Dâncu); în anul 2008, de CURS București asupra românilor din Italia și Spania (sub coordonarea lui Dorel Abraham). Între anii 2004 și 2008, Pietro Cingolani a studiat viața migranților români din Torino (care ocupă locul doi, după Roma, ca număr de cetățeni români) și, totodată, a realizat studii de caz în satul Marginea din județul Suceava (jumătate dintre locuitorii respectivei așezări aflându-se în Italia, majoritatea lor în zona Torino)⁶. Prof. univ. dr. Dumitru Sandu este autorul unei serii de lucrări de referință pe tema migrației, dintre care reținem, în acest context, cercetările asupra comunităților românești din Italia (*Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990–2006*, publicată în 2006) și din Regiunea Autonomă Madrid (septembrie 2008), precum și cartea *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate* (2010).

Dintr-o perspectivă antropologică s-au analizat de către Carmen Banța, în anul 2009, „reperle identitare culturale ale românilor emigranți din Bruxelles”. Profilul identitar al imigranților români din Franța a fost examinat de către Marius Matichescu într-o carte publicată în limba franceză (2011). În ceea ce ne privește, ne-am ocupat de comunitatea românilor din Italia, inclusiv sub aspectul identității sociale și culturale, într-o lucrare publicată în anul 2008.

2. CARACTERISTICI SOCIODEMOGRAFICE ALE IMIGRANȚILOR ROMÂNI DIN ITALIA

a. Creșterea accentuată a volumului populației de origine română și distribuția acesteia în plan teritorial.

În perioada dinainte de 1990, numărul cetățenilor români aflați pe teritoriul Italiei era foarte scăzut, comparativ cu numărul cetățenilor proveniți din Maroc, Filipine, Iugoslavia, Egipt și Tunisia – țări care ocupau primele cinci locuri și aveau, fiecare, peste 10 mii de persoane rezidente în Italia. România ocupa locul 25 din totalul celor 30 de state care aveau cetățeni cu permis de ședere în Italia.

Evidențele statistice ne dezvăluie că, în anul 1989, se înregistra un total de 490 388 posesori de permise de ședere în Peninsula. Circa 43% dintre aceștia proveneau din 30 de țări, iar restul de 57% aparțineau unor diverse alte țări de pe glob⁷. Între 2002 și 2006, numărul străinilor rezidenți în Italia s-a dublat (de la 1 549 373, în anul 2002 la 2 938 922, în anul 2006), datorită apariției unor acte normative, care permiteau imigranților aflați pe teritoriul Italiei să-și legalizeze șederea lor în această țară, ieșind, astfel, din situația de clandestinitate. În decurs de două decenii (1989–2011), populația străină rezidentă în Italia a crescut, de la

⁶ Pietro Cingolani, *Prin forțe proprii. Vieți transnaționale ale migranților români în Italia*, în vol. *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, coordonatori Remus Gabriel Anghel și Istvan Horvath, Editura Polirom, Iași, 2009, p. 180.

⁷ A. Otovescu, *Românii din Italia*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008, p. 153.

aproape o jumătate de milion de oameni, la aproape cinci milioane, în prezent. Acest fapt ne face să ne întrebăm dacă nu cumva viitorul acestei țări va fi acela al unei societăți multietnice, ca, de altfel, și al celorlalte state europene occidentale, permanent asaltate de imigranți veniți din țările Lumii a Treia ori din alte zone dominante de sărăcie și de dificultăți economice.

Tabelul nr. 1

Dinamica populației imigrante în societatea italiană

ANUL	Numărul persoanelor rezidente	Numărul românilor în totalul imigranților cu permis de ședere
Până în 1978	Circa 350 000	Lipsă date
1989	490 388	3 365
1 ianuarie 2007	2 938 922	342 200
1 ianuarie 2011	4 570 317	968 576

Sursa: Date selectate din:

- Luigi Prete, *Imigrația în Europa*, trad. George Lăzărescu, Editura Tehnică, București, 1993, p. 40.
- Serviciul de Statistică a Ministerului de Interne (devenit Institutul Național de Statistică – ISTAT, din anul 1992, dată de la care a început înregistrarea sistematică a prezenței străinilor).
- Istituto Nazionale di Statistica, Roma, 2007; documentul *La popolazione straniera residente in Italia al 1 gennaio 2007*, disponibil pe www.istat.it, p. 1.
- Istat, *La popolazione straniera residente in Italia al 1 gennaio 2011*, disponibil pe www.istat.it.

Din punct de vedere al organizării administrativ-teritoriale, Italia este împărțită în 20 de regiuni. Informațiile statistice atestă că cele mai mari comunități de străini se află, în ordinea descrescătoare a ponderilor, în următoarele regiuni: Lombardia, cu capitala la Milano; Veneto, cu capitala la Veneția, Lazio, cu capitala la Roma; Emilia-Romagna, cu capitala la Bologna; Piemonte, cu capitala la Torino; Toscana, cu capitala la Florența. De regulă, cele mai mari concentrări urbane din Italia au absorbit și cele mai numeroase contingente de imigranți. Deși străinii sunt răspândiți în toate cele 20 de regiuni ale acestei țări, totuși, în 9 regiuni se întâlnesc cele mai ridicate valori, ponderea lor depășind 5% din ansamblul populației fiecărei regiuni. La Milano, Roma și în regiunile aferente, străinii reprezintă și 8% din totalul populației rezidente.

Tendința de creștere accentuată, observată în cazul imigranților, în general, este valabilă și în cazul grupărilor de persoane venite din România. Menționăm că există comunități importante de români în 15 din cele 20 de regiuni ale Italiei, iar în 4 dintre acestea numărul lor depășește 10 000 de persoane. La Roma și Torino se întâlnesc cele mai mari grupări de români, numărul acestora depășind 30 000 persoane. Alte orașe importante, preferate de conaționalii noștri, sunt Milano, Padova și Verona. În cele 5 orașe menționate sunt stabiliți peste 33% din totalul imigranților români, restul de circa 67% fiind răspândiți în diferite regiuni din Peninsula. Putem afirma că, în cazul cetățenilor de origine română, s-a produs o creștere de-a dreptul explozivă. Astfel, dacă în anul 1989 erau în jur de 3 000 de

imigranți cu permis de ședere în Italia, care constituiau sub 1% din totalul persoanelor cu permise de ședere, ulterior, la 1 ianuarie 2007 (dată când România a fost primită ca membră în Uniunea Europeană), numărul acestora s-a ridicat la circa 350 000, care reprezentau aproximativ 12% din ansamblul rezidenților străini (în jur de 3 milioane persoane).

Din informațiile statistice oficiale rezultă că, la 1 ianuarie 2007, în Italia existau șase mari comunități de străini, care aveau peste 100 000 de persoane fiecare. În ordine numerică descrescătoare, acestea erau formate din cetățeni proveniți din Albania, Maroc, România, China (144 885), Ucraina (120 070) și Filipine (101 337).

Tabelul nr. 2

Primele trei comunități de imigranți

Nr.crt.	Țara	Număr imigranți	Ponderea în ansamblul populației străine
1.	Albania	375 947	12,8%
2.	Maroc	343 228	11,7%
3.	România	432 200	11,6%

Sursa: Istat, *La popolazione straniera residente in Italia al 1 gennaio*, Roma, 2007, p. 6.

După cinci ani, în anul 2011, comunitatea românilor din Italia ajunge cea mai numeroasă populație străină, după o creștere rapidă și explozivă, care o propulsează în fruntea clasamentului. Va fi urmată de cea a albanezilor, marocanilor, chinezilor (209 934), ucrainenilor (200 730), filipinezilor (134 154), a cetățenilor din Republica Moldova (130 948), din India (121 036), Polonia (109 018) și Tunisia (106 291). Prin urmare, dacă în anul 2007 existau șase comunități de imigranți cu peste 100 000 de membri, în anul 2011 numărul acestora a crescut la zece.

Tabelul nr. 3

Primele trei comunități de străini din Italia (1 ianuarie 2011)

Nr. crt.	Țara	Număr imigranți	Ponderea în ansamblul populației străine
1.	România	968 576	21,1%
2.	Albania	482 627	10,6%
3.	Maroc	452 424	9,9%

Sursa: Istat, *La popolazione straniera residente in Italia al 1 gennaio 2011*, disponibil pe www.istat.it

Pe ansamblu, se constată o sporire a străinilor, de la 2 938 922 persoane, în anul 2007, la 4 570 317, în anul 2011 (conform datelor oficiale). În realitate, după cum apreciază unii cercetători ai problemei, numărul acestora este mult mai mare. De asemenea, în același interval de timp se triplează și numărul românilor rezidenți pe teritoriul italian, care, în anul 2011, vor reprezenta 21,2% din totalul străinilor.

b. Structura imigranților români (pe grupe de vârstă, sexe, stare civilă).

Prezența numeroasă a imigranților români în Italia a transformat comunitatea acestora într-o însemnată forță economică, socială și demografică. De altfel, în rândul acestei comunități s-a înregistrat și cea mai înaltă rată a natalității (10,2‰, în 2006). Bunăoară, evidențele statistice din Italia consemnează faptul că, în octombrie 2006, unul din patru născuți în Regiunea Romei era român, iar la Milano, unul din cinci născuți avea părinți români. Subliniem că rata natalității este mai ridicată, în general, pe ansamblul populației străine din Italia decât în rândul italienilor. Numai în anul 2006, de exemplu, s-au născut 398 000 de copii din părinți străini, reprezentând 10,3% din totalul nașterilor produse pe teritoriul acestei țări și formând a doua generație de imigranți⁸, fapt care contribuie la întinerirea populației din Peninsulă.

Pondere minorilor în cadrul populației străine s-a menținut relativ constantă, la peste 20% din totalul acesteia între 2002 și 2006. La 1 ianuarie 2007 existau 665 625 minori din totalul de 2 938 922 străini.

Din analiza datelor statistice rezultă că există un raport relativ echilibrat pe sexe al populației străine din Italia. De pildă, în anul 2007 erau 50,12% persoane de sex masculin și 49,88% persoane de sex feminin, adică un număr de 102 bărbați la 100 persoane de sex feminin. În anul 2003, cei cu vârsta cuprinsă între 18 și 44 de ani constituiau circa trei sferturi (74,32%—1 117 245 persoane) din totalul imigranților. Predominanța grupelor tinere de vârstă se explică, în general, prin motivația prioritară pentru lucru a celor prezenți în Italia, aceștia reprezentând o sursă importantă de acoperire a necesarului de forță de muncă din economia și activitățile sociale din Peninsulă.

Cercetarea sociologică a unui eșantion de 1 066 de români din Italia (în vârstă de 18 ani și peste) ne dezvăluie faptul că vârsta medie a imigrantului român în această țară era, în anul 2007, de 33 de ani, vârsta caracteristică atât pentru bărbați, cât și pentru femei.

Aproape un sfert (23%) dintre subiecții anchetați aveau vârsta cuprinsă între 26 și 30 de ani, 18% aparțineau grupei de vârstă 21–25 ani, 17% se încadrau între 36–40 ani, iar 16% aveau între 31 și 35 ani. Cu cât se înaintează în vârstă, cu atât și ponderea românilor din Italia se micșorează. De exemplu, la grupa de vârstă 51–55 ani erau 3%, iar la 56–60 ani doar 1%⁹. Cumularea procentelor la grupele de vârstă cuprinse între 18 și 45 de ani ne conduce la concluzia că românii din această țară sunt, în proporție de 89%, tineri cu evidente disponibilități pentru muncă. Aceeași concluzie este reținută și de o altă cercetare sociologică (coordonată de prof. Dumitru Sandu), care evidențiază că în străinătate „au plecat la lucru mai mult tinerii decât adulții sau vârstnicii”¹⁰ și în special persoane din rândul celor cu studii de școală profesională și cu studii liceale.

⁸ A. Otovescu, *op. cit.*, p. 136.

⁹ Metro Media Transilvania, Agenția pentru Strategii Guvernamentale, *Comunitatea românească în Italia: condiții sociale, valori, așteptări. Studiu sociologic*, decembrie 2007, p. 58.

¹⁰ Dumitru Sandu (coord.), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990–2006*, București, noiembrie 2006, p. 18.

De asemenea, în privința statutului din România, cercetările sociologice au relevat faptul că la muncă în Italia au venit în principal cei care beneficiau de un loc de muncă pe bază de contract (44%), având deci o calificare profesională. Acestora li s-au adăugat, în ordinea mărimii ponderilor, persoanele casnice (14%), cei care lucrau pe cont propriu, fără autorizație sau fără carte de muncă (14%), șomeri și zilieri (10%)¹¹.

În privința statutului de stare civilă, datele statistice din anul 2003 ne arată că peste jumătate (52%) dintre străinii din Italia erau căsătoriți, iar procentul celor căsătoriți, din rândul românilor, era chiar mai ridicat (66%, după estimările prof. D. Sandu), pentru întreg intervalul plecărilor din 1990–2006.

3. ETAPELE EMIGRAȚIEI PENTRU MUNCĂ ȘI REGIUNILE DE PLECARE DIN ROMÂNIA

Emigrația cetățenilor români pentru muncă în străinătate (atât pe termen scurt, cât și pe termen lung) este un fenomen care a crescut în intensitate de-a lungul anilor și a antrenat un număr important de familii. O atestă și concluziile unui studii sociologic, sub coordonarea prof. D. Sandu, care ne precizează următoarele: „Peste o treime dintre gospodăriile țării, aproximativ două milioane și jumătate au avut cel puțin unul dintre membri plecat în străinătate după 1989. Aproximativ o cincime dintre gospodăriile României au avut cel puțin un membru care a lucrat în străinătate. Ponderea persoanelor de 18–59 ani care au lucrat în străinătate după 1989 este de cel puțin 12%”¹².

Examinarea, din perspectivă istorică, a procesului de migrație temporară a românilor în străinătate l-a condus pe autorul menționat la concluzia că se conturează trei etape distincte de derulare a respectivului proces:

Perioada	Rata maximă de emigrare
1990–1995	3‰
1996–2001	7‰
după 2001	28‰

Aceleași etape se întâlnesc, cu mici deosebiri de interval, și în cazul emigrației românești în Italia: „de la un maxim de 14 000 rezidenți români în intervalul 1990–1996, se trece la un maxim de 34 000, pentru ca, la sfârșitul anului 2005, numărul permiselor de rezidență pentru românii din Italia să ajungă la 300 000”¹³.

Deși plecările în străinătate pentru muncă s-au făcut din toate provinciile istorice ale României, totuși, Moldova, Muntenia și Oltenia au înregistrat o

¹¹ *Comunitatea românească în Italia...*, p. 17, 31.

¹² *Ibidem*, p. 23.

¹³ *Ibidem*, p. 24.

intensitate mai mare a acestora, comparativ cu cele motivate de interese turistice și vizite familiale. Moldova este considerată chiar a fi „tipică pentru plecările motivate economic”. „În anii 1990–2001, moldovenii plecau în ponderi relativ egale, pentru a lucra în Italia și în Israel. După 2001, plecările spre Italia din această regiune ajung la un total de 75% din totalul plecărilor pentru muncă”. „Oltenii se reorientează de la Canada spre Italia. Pentru transilvăneni, schimbarea de sens în migrația pentru lucru implică înlocuirea Ungariei, ca destinație privilegiată, cu Italia. Bănățenii înlocuiesc Serbia și Suedia, ca destinații privilegiate, tot cu Italia”¹⁴.

Ancheta realizată de către Metro Media Transilvania pe 1 066 de români din Italia, în vârstă de peste 18 ani (în perioada 20 noiembrie–15 decembrie 2007), care se aflau în această țară în alte scopuri decât pentru turism, a evidențiat faptul că domiciliul acestora din România era localizat în următoarele regiuni: Moldova – 43%; Transilvania – 30%; Sud – 22%; București – 3%¹⁵.

Principalele domenii în care lucrează imigranții români din Italia sunt construcțiile și agricultura, unde activează în special bărbații; menajul, îngrijirea vârstnicilor, comerțul, serviciile turistice, unde sunt angajate îndeosebi femeile. Peste 80% dintre românii rezidenți în Italia au statutul de muncitori, prestând activități de execuție. Există însă și o categorie, în creștere, de oameni de afaceri, care lucrează îndeosebi în construcții și comerț, anumite materiale din presă informându-ne că ar exista peste 17 000 de români care și-ar fi făcut firme de construcții („Evenimentul zilei”, 28 martie 2007). Cert este că mulți dintre ei, plecați inițial cu gândul de a găsi doar un loc de muncă, au ajuns ulterior să-și organizeze propriile afaceri pe teritoriul statului italian sau să activeze în domenii de mare notorietate publică și să câștige simpatia și grația cetățenilor italieni. O categorie însemnată de conaționali este cea a fotbaliștilor Adrian Mutu și Cristi Chivu, a unor artiști și personalități de televiziune, precum Ramona Bădescu, a unor modele de talie mondială, precum Catrinel Menghia și, recent, Mădălina Ghenea, care se bucură de o largă notorietate și recunoaștere a talentului și valorii lor profesionale, făcând parte din galeria românilor „de excepție”, care muncesc și trăiesc în Italia.

4. MOTIVELE OPȚIUNILOR PENTRU ITALIA ȘI MIGRAȚIA POTENȚIALĂ

În Italia, primele dispoziții legale pentru reglementarea situației imigranților s-au înregistrat în anul 1986, ca urmare a presiunilor exercitate de fluxurile de cetățeni veniți din lumea africană, asiatică și arabă. La acestea s-au adăugat, din anul 1990, și intrările masive de cetățeni din fostele state comuniste, fenomen care a produs o problemă reală pentru societatea italiană și pentru diverse instituții ale statului, care fie ignorau controlul imigrației, fie îl făceau de nepracticat (Luigi Preti).

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Comunitatea românească în Italia...*, p. 57.

Principalul motiv al imigrației oamenilor din Italia a fost, de la început, căutarea unui loc de lucru. Înainte de 1989, această țară s-a confruntat cu un șomaj ridicat, fenomen care a afectat circa 2,5 milioane de angajați. De aici și teama italienilor, în fața aflului de străini, că își vor pierde locurile de muncă, imigranții acceptând salarii mai mici și neavând pretenții în privința condițiilor de lucru. Abia în martie 1990 s-a încheiat un studiu științific asupra fenomenului de imigrație în Italia, care dezvăluia că 58,1% dintre străini erau de cel puțin 3 ani în această țară, că 40,3% au venit aici cu speranța de a găsi un loc de muncă stabil, iar alți 35% s-ar afla din motive familiale, pentru efectuarea de studii și pentru turism¹⁶. Pornind de aici, s-au conceput și tabelele statistice de înregistrare a străinilor, în care figurează drept motive: munca, familia, religia, rezidența aleasă, studii, turism, azil, cerere de azil (nesoluționată), altele (afaceri etc.).

Consultarea datelor înscrise în permisele de ședere ale străinilor (la 1 ianuarie 2007) și publicate de Institutul Național de Statistică al Italiei ne îngăduie să subliniem că 60,6% din totalul străinilor se aflau în această țară pentru a munci, 31,6% pentru reîntregirea familiei, 2,14% pentru studiu, 1,85% pentru rezidență și 1,33% din motive religioase. Motivul intrării în țară pentru a munci a fost invocat de 78% dintre bărbații imigranți și de 44% dintre femeile migrante. La 1 ianuarie 2007, cele două tipuri de permise, pentru muncă și pentru reîntregirea familiei, reprezentau motivele prezenței în Italia pentru 90% din ansamblul străinilor¹⁷.

De menționat că elaborarea bazei de date privitoare la prezența străinilor în Italia a fost inițiată doar din anul 1992 de către Institutul Național de Statistică al Italiei. Până în 1992, informațiile despre imigranți au fost colectate de Biroul de Statistică al Ministerului de Interne.

Din cercetarea a 1 066 români aflați pe teritoriul Italiei, efectuată în decembrie 2007 de către Metro Media Transilvania, a reieșit că un număr de 8 motive s-au aflat la originea deciziei acestora de a alege Italia, ca destinație temporară sau definitivă, după plecarea din România:

1. „bani” – au precizat 26% din totalul celor anchetați;
2. „munca, lucrul” – 25%;
3. „pentru un trai mai bun, o viață mai bună” – 10%;
4. „sărăcia, veniturile mici din România” – 9%;
5. „pentru a câștiga mai bine” – 6%;
6. „motive familiale, reîntregire, divorț, deces” – 6%;
7. „pentru a-mi ajuta familia” – 4%;
8. „lipsa locurilor de muncă, situația economică din România” – 4%¹⁸.

Aceste categorii de motive s-au obținut printr-o întrebare cu răspunsuri libere și se observă că ele sunt legate unele de altele, încât pot fi evaluate într-o manieră asociativă. Bani, munca, traiul mai bun sunt, de fapt, motivele predominante, a căror împlinire reprezintă pentru orice om garanția existenței materiale și a ființării morale. Pe plan secundar, întâlnim motivații determinate de situația familială – de

¹⁶ Luigi Preti, *op. cit.*, p. 44.

¹⁷ Istat, *La popolazione straniera residente in Italia al 1 gennaio 2007*, p. 4.

¹⁸ *Comunitatea românească în Italia...*, p. 9.

tip asociativ (reîntregirea familiei, căsătoria) și disociativ (cum ar fi divorțul, decesul). Deși respectiva gamă de motive (identificate prin chestionarul aplicat) nu explică de ce s-a ales neapărat Italia și nu o altă țară (pentru că aceleași motive se puteau satisface în orice altă țară europeană dezvoltată), ea este semnificativă pentru cunoașterea nevoilor și aspirațiilor valorice ale imigranților români. După cum se observă din datele de mai sus, primele două motive sunt legate de *bani și muncă*, fiind valori interdependente: munca e generatoare de câștig, iar acesta se obține prin prestarea unei activități sociale utile. Ambele categorii de motive caracterizează peste jumătate (51%) dintre subiecții cuprinși în eșantion și ilustrează o motivație precumpănitor economică a prezenței românilor în Italia (indiferent că au fost constrânși să emigreze de sărăcie și șomaj ori de salariile mici și locurile de muncă nesigure).

Cea mai mare pondere a celor chestionați se declară „destul de mulțumiți” și „foarte mulțumiți” de „felul în care trăiesc” în Italia (67%), de banii pe care îi câștigă în această țară (61%), de prietenii pe care îi au (77%), de viața de familie (85%), de sănătatea de care dispun (83%)¹⁹, ceea ce înseamnă că se bucură din belșug de multiple satisfacții, pe care nu le-ar fi avut în propria lor țară. Faptul că rudele, prietenii, colegii și cunoștințele din Italia au fost cei care i-au ajutat, în general, pe alți conaționali să vină în respectiva țară și să lucreze ne indică prezența unor rețele sociale active și de durată, românii ajutându-se unii pe alții și creând o legătură permanentă cu mediul social de origine. Anumite anchete de opinie au dezvăluit că 34% dintre români intenționau, în anul 2006, să plece la lucru în Italia, iar 20% în Spania²⁰.

În privința intenției de revenire în țară sau a retromigrației, unele cercetări sociologice evidențiază că 35% dintre imigranții români din Italia care au fost chestionați și-au exprimat dorința de a se întoarce definitiv acasă, iar alții 21% s-au hotărât să se stabilească definitiv în Italia. Cu banii câștigați, unii imigranți doresc să-și cumpere un teren în România (25%), să-și construiască o casă (31%), să investească într-o afacere din țara noastră (23%), în timp ce alții preconizează să-și schimbe locuința din Italia (27%), să deschidă o afacere aici (8%)²¹ etc.

5. CONSERVAREA IDENTITĂȚII CULTURALE ÎN MEDIILE DE IMIGRANȚI

Concomitent cu sporirea numărului de români, stabiliți temporar ori definitiv în Italia, s-au manifestat și interesele acestora de a se organiza și afirma ca o colectivitate dornică să-și promoveze identitatea culturală și națională. Pe lângă activitatea specifică desfășurată de Ambasada României în această țară, se întâlnesc

¹⁹ *Ibidem*, p. 10.

²⁰ Dumitru Sandu, *op. cit.*, p. 25.

²¹ *Comunitatea românească în Italia...*, p. 39.

și alte forme instituționale, care asigură suportul legal de manifestare în spațiul public a conaționalilor noștri. Astfel, la sfârșitul anului 2006, întâlnim în Italia o organizație națională, intitulată *Liga Românilor din Italia*, care integra 14 asociații care funcționau în diverse regiuni și își aveau sediul la Roma, Torino, Milano, Palermo, Padova, Brescia ș.a.

De asemenea, există o formațiune politică, denumită *Partidul Identitatea Românească* (fondat la Roma, pe 9 decembrie 2006) și un ziar, „Gazeta românească”, publicație care apare la Roma din anul 2003, fiind săptămânalul cu cel mai mare tiraj dintre toate publicațiile străine din Italia. Se întâlnesc și alte publicații, care, laolaltă cu asociațiile de români, sunt preocupate de realizarea unei comunicări viabile între aceștia, de păstrarea valorilor culturale românești și de întreținerea conștiinței apartenenței naționale în rândul imigranților.

O altă formă de organizare instituțională a românilor din Italia o reprezintă și afilierea lor la o structură sindicală națională, ceea ce atestă capacitatea de a conștientiza că, odată integrați pe piața muncii, au nu numai obligații, ci și drepturi. Potrivit estimărilor *Federației Naționale a Muncitorilor din Construcții și Lemn*, la care sunt afiliați și românii, în anul 2006 lucrau la Roma, în mod legal, „circa 9 000 de români, iar alți 150 000 activau ilegal în domeniul construcțiilor, ceea ce înseamnă că o serie de drepturi ale lucrătorilor „la negru” erau ignorate și neprotejate.

Conservarea identității culturale a românilor din Italia constituie o problemă de care se ocupă instituțiile oficiale ale statului nostru și organizațiile întemeiate de conaționali în această țară. Din perspectivă sociologică, este important să cunoaștem ce schimbări s-au produs în orizontul sau codul cultural al românilor care au ajuns să muncească și să trăiască pe teritoriul Italiei, dacă au rămas mai mult români sau au devenit mai mult italieni (după cum se întreba și Emilia Lewandowska în cazul polonezilor, într-un studiu din 2004: *More Polish or More British?*). Pentru culegerea datelor de teren am conceput un chestionar sociologic, pe care l-am aplicat unui număr de 125 de subiecți, care se află în Italia. Aceștia au fost depistați cu ajutorul unor rude, prieteni, foști colegi care păstrează legătura cu persoanele din Italia.

Chestionarul aplicat în România a fost completat prin contactul direct cu cei 125 de subiecți, în timpul concediului de odihnă petrecut în țară sau cu ocazia unor sărbători religioase, când au venit acasă. Majoritatea subiecților din lot (82,2%) aveau domiciliul în Craiova, iar restul în localități din cinci județe ale Olteniei. Principalele orașe de rezidență din Italia erau Roma (pentru 22,6% dintre cei anchetati), Torino (12,3%), Napoli (11%), Milano (7%), Bologna (5%). Alții locuiau și activau în Sardinia (2,7%), Padova (2,7%), Bari (2,1%), Florența (2,1%) etc. Întrucât nu a existat, până în prezent, posibilitatea de a construi un eșantion reprezentativ, care ar fi permis o extrapolare a datelor și concluziilor obținute, s-a recurs la identificarea unui lot exploratoriu de subiecți, astfel încât informațiile culese privesc doar respectivul grup de respondenți. În vara acestui an (2012), preconizăm să facem o documentare direct în Italia, asupra comunității românilor

care își au rezidența la Torino, și, cu acest prilej, sperăm să putem realiza o eșantionare după toate rigorile cercetării științifice.

Lotul anchetat a fost alcătuit din persoane de sex masculin, în proporție de 54%, și din persoane de sex feminin, în proporție de 46%; 18,3% erau în vârstă de 18–25 de ani, 40% aveau vârsta cuprinsă între 26–35 ani, 16,7% se încadrau între 36 și 45 de ani, 12,5% erau de 46–55 ani și 2,5% aveau între 56 și 65 de ani. Jumătate dintre membrii lotului erau căsătoriți (peste o treime având și copii), 42% necăsătoriți, iar 5% erau divorțați. Circa 48% erau cu studii liceale, 30% cu facultate și 12,4% aveau școală profesională. Un sfert dintre subiecți se aflau în Italia de sub un an, 30% de 1–3 ani, 23% de 4–6 ani, 12% de 7–9 ani și 10% de 10 ani și mai mulți (aceștia fiind muncitori în totalitate).

Dacă în România circa 30% erau muncitori, 13% fără ocupație, 16% desfășurau activități intelectuale, 10% cu calificare medie, în Italia, peste 66% din subiecții lotului investigat activau ca muncitori și doar 4% în meseria pentru care aveau calificare superioară (medici, ingineri, profesori). Cei mai mulți (85%) lucrau în Italia pentru prima dată de când au plecat din România, în timp ce alți 15% au mai lucrat și în alte țări. Motivele prioritare care au stat la baza opțiunii de a lucra în Italia sunt cele deja cunoscute din cercetările anterioare, adică cele de ordin financiar (invocate de 53%) și de găsirea unui loc de muncă relativ convenabil (20%), la care se adaugă, pe locul trei, legăturile de familie, pentru o parte importantă dintre subiecți (10%). Majoritatea covârșitoare (84,1%) a celor plecați a mărturisit că a găsit aici ceea ce a sperat: un loc de muncă dorit (42%), posibilitatea de a câștiga bani (33%), familie/prieteni (5,4%) etc. Cea mai mare dificultate întâmpinată în noul mediu social de viață a fost, pentru 39% dintre cei chestionați, să vorbească limba italiană; pentru 14%, să își facă noi prieteni și cunoștințe; pentru 12%, să-și schimbe stilul de alimentație; pentru alți 12%, să obțină un permis de rezidență; pentru 10%, să-și găsească o locuință și pentru 5,5%, să-și aducă toată familia în Italia.

Atunci când au plecat din România, cei mai mulți dintre subiecții lotului anchetat, circa 64%, au avut intenția să-și găsească de lucru în Italia și, apoi, să se întoarcă acasă, 21% și-au dorit să rămână definitiv în această țară, 7,5% au avut de gând să facă studii în Italia și să revină în România, 5,4% și-au dorit „să uite de țara noastră”, iar 2% nu au putut aprecia. Peste 70% s-au autoevaluat ca fiind „mai săraci” în momentul când au plecat din România, circa 27% au considerat că au avut „aceeași situație materială” pe care o au și în Italia, 1,4% au socotit că au fost „mai bogați” și restul nu au răspuns. De notat că, pentru 40%, veniturile din Italia (comparativ cu cele din România) le ajung într-o măsură „foarte mare și mare”, pentru 52% sunt considerate a fi „corespunzătoare”, pentru 5% nu le ajung „deloc”, iar pentru 3% le ajung într-o „mică și foarte mică măsură”.

Știm că fundamentele identității naționale sunt limba, istoria și cultura. De asemenea, este de presupus că, în mediile de imigranți, conștiința apartenenței naționale este mai puternică decât în rândul altor cetățeni din țară, deoarece a fi

printre străini te obligă să-ți însușești normele, valorile, modelele de gândire și comportament ale țării adoptive, adică să constăți și să trăiești diferențele. Pentru a evalua în ce măsură grupul românilor imigranți din Italia își conservă identitatea culturală, am recurs la utilizarea unor indicatori sau descriptori analitici, pe baza cărora s-au și conceput întrebările din chestionar (cu răspunsuri libere și preformulate):

- exprimarea în limba maternă;
- respectarea unor obiceiuri și tradiții românești;
- păstrarea legăturilor strânse cu familia din țară;
- utilizarea aceluiași practici culinare;
- frecventarea bisericii;
- manifestarea dorului „de acasă”;
- conștiința apartenenței la cultura și istoria națională;
- consumul unor produse culturale românești (muzică, TV., carte etc.);
- autoevaluarea propriei identități naționale.

Una dintre ipotezele de la care am plecat, în realizarea cercetării de teren, a fost aceea că imigranții cuprinși în lotul anchetat sunt dornici să-și păstreze identitatea națională și culturală în noul lor mediu social de viață din Italia. Un rol important în acest sens îl au menținerea legăturilor cu familia din țară și vizitele periodice acasă, folosirea limbii române și vizionarea programelor posturilor românești etc.

Deși fiecare dintre indicatorii amintiți mai sus au fost ilustrați prin întrebări adecvate în chestionar, în contextul de față ne vom rezuma doar la unele dintre informațiile recoltate. Așa, de exemplu, li s-a cerut subiecților să aprecieze dacă preconizează să devină ca toți italienii sau vor continua să-și păstreze calitatea de români printre italieni. Răspunsurile obținute indică faptul că peste trei sferturi dintre cei chestionați s-au pronunțat în favoarea menținerii identității lor naționale.

Dacă, la nivel declarativ și de grup, există preocuparea sinceră și cvasigenerală de menținere a identității românești (în procente ridicate au afirmat aceasta cei care se află de sub 6 ani în Italia), pe măsura trecerii timpului (ne referim la cei care au peste 7 ani de ședere în această țară) se schimbă optica imigranților, în sensul că, odată stabiliți în Peninsula, țelul majorității lor este de a deveni ca toți italienii, după cum rezultă din datele statistice din *Tabelul nr. 5*.

Tabelul nr. 4

Intenția și preocupările dvs. sunt...	
de a rămâne un român printre italieni?	76,7%
de a deveni ca toți italienii?	12,5%
NR.	10,8%
TOTAL	100,0%

Tabelul nr. 5

Vechimea \ Intenția	De a deveni ca toți italienii	De a rămâne un român printre italieni	NR	Total
Sub 1 an	7,1%	89,3%	3,6%	100,0%
1-3 ani	7,9%	76,3%	15,8%	100,0%
4-6 ani	17,2%	69,0%	13,8%	100,0%
7-10 ani	78,6%	7,1%	14,3%	100,0%
10 ani și mai mult	70,0%	30,0%	0,0%	100,0%

O schimbare semnificativă se constată și în privința utilizării limbii române în familie ori în relațiile cu alți conaționali, sub influența vechimii în Italia, fără însă ca respectiva influență să anuleze identitatea lingvistică a utilizatorilor. La grupa de vechime de „10 ani și peste” de ședere în Italia, diferențele sunt ilustrative: jumătate dintre cei chestionați își conservă limba maternă în viața lor de familie, alți 40% vorbesc italiana, iar 10% ambele limbi.

Tabelul nr. 6

Vechimea \ Limba vorbită în familie	Limba română	Limba italiană	Și una și alta	NR.	TOTAL
Sub 1 an	69,0%	6,9%	24,1%	0,0%	100,0%
1-3 ani	83,8%	5,4%	8,1%	2,7%	100,0%
4-6 ani	75,9%	14,1%	10,0%	0,0%	100,0%
7-10 ani	78,6%	14,3%	7,1%	0,0%	100,0%
10 ani și mai mult	50,0%	40,0%	10,0%	0,0%	100,0%

Dacă, la începutul intrării lor în societatea italiană, imigranții români sunt precumpănitor legați de ceilalți conaționali, mai târziu, după ce învață mai bine limba, după ce își găsesc un loc de muncă din ce în ce mai convenabil și o locuință cât mai avantajoasă, își largesc propriul cerc social de viață și se integrează tot mai mult în mediul comunitar, relaționând cu italienii la fel de dezinvolt cum o făceau cu ceilalți români, ajungând până la raporturi de căsătorie. Simptomatică este declarația unei studente (plecată din Craiova pentru a lucra în Lodi, oraș în care fratele ei muncea de mai mulți ani): „Așa cum am văzut, majoritatea românilor au plecat în Italia cu gândul de a face bani, inițial, apoi să se întoarcă în țară, pentru a avea din ce trăi. Dar, după ce au stat câțiva ani în această țară, le vine greu să se mai întoarcă în țară, pentru că nu au unde să muncească. După părerea mea, cam jumătate din ei rămân în Italia și cealaltă jumătate se întorc acasă. Acest lucru se întâmplă și datorită faptului că unii dintre ei se căsătoresc, în special femeile, și rămân acolo”.

Procesul de integrare în societatea italiană se face, în primul rând, prin intermediul activităților de muncă pe care le desfășoară imigranții români, dar și prin felul în care trăiesc și se comportă în mediul social în care își au rezidența.

Interesante sunt și propriile aprecieri, rezultate după prelucrarea răspunsurilor la întrebarea: *Vă considerați asimilat de societatea italiană într-o măsură...?*:

Tabelul nr. 7

Asimilare Vechimea	În foarte mare măsură	În mare măsură	În mică măsură	În foarte mică măsură	Deloc	NR.	TOTAL
Sub 1 an	3,4%	10,3%	24,1%	24,1%	31,1%	6,9%	100,0%
1-3 ani	0,0%	26,3%	34,2%	23,7%	10,5%	5,3%	100,0%
4-6 ani	6,9%	27,6%	41,4%	0,0%	17,2%	6,9%	100,0%
7-10 ani	7,1%	28,6%	42,9%	7,1%	14,3%	0,0%	100,0%
10 ani și mai mult	20,0%	70,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%

Și în acest caz, perioada de ședere în Italia și-a pus amprenta asupra opțiunilor. Se observă, din tabelul de mai sus, că ponderea răspunsurilor la rubricile „în mare măsură” și „în foarte mare măsură” crește, simultan cu numărul anilor de vechime în respectiva țară. Climatul social din localitățile italiene unde locuiesc românii este favorabil procesului de integrare a conaționalilor noștri. Circa 60% dintre subiecții lotului investigat îi percep pe italieni în mod pozitiv și chiar elogios, considerându-i a fi civilizați, sociabili, corecți, respectuoși, simpatici, ospitalieri, vorbăreți.

În general, putem aprecia că ipoteza formulată inițial, anume că românii și-au conservat identitatea culturală, s-a confirmat prin datele rezultate pe ansamblul lotului investigat. Astfel, la informațiile prezentate anterior, mai adăugăm și faptul că 78,2% au mărturisit că în gândurile lor predomină „amintirile plăcute din România”; 85% au putut indica unul sau mai mulți scriitori români clasici; 65,5% ascultă muzică românească în cea mai mare parte a timpului de care dispun; 92% comunică în țară cu părinții (din care 19% o fac zilnic); 72,5% respectă obiceiuri tradiționale românești, îndeosebi cei căsătoriți (încondeiatul ouălor, împodobitul bradului, colindatul), iar 64% nu cunosc sărbători tradiționale italienești; 91% sunt încercați de dorul de acasă (din care 42,5% „tot timpul”), mai ales cei care și-au lăsat copiii în țară, ducând dorul familiei (70%), al locurilor natale (11%) și al prietenilor (8%); 63% se consideră „mai degrabă români decât italieni”, prin felul în care gândesc, simt și vorbesc; 75% vorbesc limba română în familie și în relațiile cu alți români; 59% nu au sentimentul că sunt deșezădăcinați din lumea natală din care au plecat; 77,1% și-au păstrat credința religioasă pe care au avut-o în România; 76% au obiecte tradiționale românești în Italia ș.a.

CONCLUZII

I. Italia se situează în rândul țărilor occidentale care se confruntă cu un flux permanent de imigranți. În anul 2011 avea 60,6 milioane de locuitori, dintre care 7,5% erau străini veniți din diferite țări europene, africane și americane. Printre aceștia se află și un număr impresionant de români.

2. Migrația românilor în Italia, îndeosebi pentru muncă și pentru reîntregirea familiei, a urmat un curs accelerat în ultimul deceniu. Numărul acestora a depășit un milion de persoane și continuă să crească. Dacă, în anul 2007, Albania și Maroc aveau cele mai mari comunități de cetățeni în Italia, ulterior, în anul 2011, România a trecut pe locul întâi, fiind urmată de Albania și Maroc. Comunitatea românilor din Peninsula a devenit nu doar cea mai numeroasă, ci și cea în care se nasc cei mai mulți copii, precum și cea cu cei mai mulți cetățeni disponibili să rămână definitiv aici.

3. Există comunități importante de români în 15 din cele 20 de regiuni ale Italiei, deși prezența acestora este semnalată pe întreg teritoriul țării. În patru regiuni, numărul românilor depășește 10 000 de persoane. La Roma și la Torino se întâlnesc cele mai mari grupări de români: peste 30 de mii în fiecare dintre cele două orașe.

4. În ansamblul imigranților români predomină grupele de vârstă tinere (18–45 de ani). Anumite cercetări sociologice atestă că vârsta medie a imigrantului român era de 33 de ani în 2007. Deși plecările în străinătate pentru muncă s-au făcut din toate regiunile României, totuși, Moldova, Muntenia și Oltenia au alimentat în cea mai mare măsură emigrația din motive economice. Principalele domenii în care activează românii din Italia sunt, în privința bărbaților, mai ales construcțiile și agricultura, iar în privința femeilor, menajul, îngrijirea vârstnicilor etc. Peste 80% au statutul profesional de muncitori. Unii români au făcut cariere de excepție în viața sportivă și în *showbiz*. În general, românii care lucrează și trăiesc în Italia se declară mulțumiți și foarte mulțumiți de câștigurile și viața pe care o duc în această țară.

5. Rezultatele unei anchete de opinie demonstrează că cea mai mare parte a românilor își conservă în noul lor mediu social elementele reprezentative ale identității lor culturale și naționale, iar viața familială din Italia joacă un rol important în acest sens.

BIBLIOGRAFIE

1. BRANDI, M. CAROLINA (2006), *Migrazioni qualii cate e migrazioni di tecnici. Stranieri in Italia ed Italiani all'estero*, Working paper CROCEVIA, Torino.
2. CASTLES, STEPHEN, MARK J. MILLER (1998), *The Age of Migration*. Second edition, New York: The Guilford Press.
3. KARNOUOUH, CLAUDE (1994), *Românii. Tipologie și mentalități*, Editura Humanitas, București.
4. LEWANDOWSKA, EMILIA (2004), More Polish Or More British? Identity Of The Second Generation Of Poles Born, in *Great Britain in Perspectives And Progress In Contemporary Cross-Cultural Psychology*, Gang Zheng, Kwok Leung, John G. Adair, Editors.
5. OTOVESCU, ADRIAN (2008), *Românii din Italia*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
6. OTOVESCU, ADRIAN (2011), *Caracteristici ale identității culturale a românilor imigranți din Anglia*, în revista „Sociologie românească”, vol. IX, nr. 4.
7. PRETI, LUIGI (1993), *Imigrația în Europa*, Editura Tehnică, București.
8. RADU, MIRCEA (2006), *Politica și practica privind integrarea imigranților și refugiaților în statele europene*, în revista „Calitatea vieții”, nr. 3–4.

9. DUMITRU, SANDU (coord.) (2006), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990–2006*, București, noiembrie.
10. DUMITRU, SANDU (2010), *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Editura Polirom, Iași.
11. *** International Organization for Migration (2004), *Return Migration: Policies and Practices in Europe*, Geneva.
12. *** *Comunitatea românească din Italia. Condiții sociale, valori, așteptări*, Metro Media Transilvania, Cluj-Napoca, 2007.
13. *** Istat, *La popolazione straniera residente in Italia al 1° gennaio 2007*.
14. *** Caritas/Migrantes, *Dossier Statistico Immigrazione*, Idos, Roma, 2009.
15. *** Istat, *La popolazione straniera residente in Italia al 1° gennaio 2011*.
16. *** International Organization for Migration, *World migration report 2010*, Geneva.

VALORI, TOLERANȚĂ, RELIGIE ȘI SPIRITUALITATE LA TINERII ROMÂNI

MARIUS LAZĂR*

ABSTRACT

VALUES, TOLERANCE AND SPIRITUALITY AMONG YOUNG ROMANIANS

The article aims to provide a description with respect to values among young Romanians, generally speaking, but also with respect to social relations and religion or spirituality. Survey data from two major researches – *the European Values Study*, and *Social condition and expectations of youth in Romania, the Youth Barometer 2008* – were used, and comparisons were made between young people and adults, Romanian youth and European youth, as well as comparisons across several years within the ‘youth’ category.

The data sources used in this article are the latest surveys available the topics concerned. The topic of the article, namely the values of young people, is however quite stable in time and, as such, we believe that the data and facts noted continue to be relevant even four years after the data were collected.

Keywords: values, young people, religion, Youth Barometer, European Values Study.

Tema valorilor¹ este una foarte vastă, pentru fiecare domeniu al vieții unui individ sau grup existând un set de valori, de atitudini specifice. Astfel, se vorbește de valori privind munca, familia, școala, relațiile sociale, religia, etc. În cazul articolului de față², în virtutea constrângerilor empirice (de date disponibile), ne

* Correspondence address to Marius Lazăr: Laboratorul de Cercetare pentru Tineret (fosta *Direcție de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret* din ANSIT/ANT), Institutul de Științe ale Educației, Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului; e-mail: marius.lazar@ise.ro; marrius23@yahoo.com.

¹ Conform *Dicționarului de sociologie*, valoarea reprezintă „aprecierea pe care un subiect o manifestă față de un obiect (lucru, idee, atribut, relație), după criteriul socialmente împărtășit al satisfacerii unei nevoi sau unui ideal [...]. Valorile se referă la *stări* sau *moduri de acțiune* considerate a fi dezirabile. Ele au un rol esențial în orientarea acțiunilor umane, în stabilirea obiectivelor și scopurilor de atins, a strategiilor, metodelor, căilor de acțiune” (*Dicționar de sociologie*, coord. C. Zamfir, L. Vlăsceanu, București, Editura Babel, 1993).

² Articolul se bazează pe documentarea realizată pentru lucrarea de cercetare: *Starea tineretului în cifre și date* – ISE, 2010.

vom referi la trei dimensiuni valorice: una legată de **valori generale** (ce contează mai mult, per ansamblu, pentru un tânăr), alta referitoare la **relațiile sociale** (toleranță, atitudini și percepții față de diferite grupuri sociale) și, în fine, una referitoare la **religie, spiritualitate**.

Am folosit date de sondaj din două cercetări majore: *European Values Study* (EVS – în special eșantionul pentru România) și *Starea socială și așteptările tinerilor din România – Barometrul Tineret 2008*. Acolo unde a fost posibil, am realizat fie analize longitudinale, fie comparații cu tinerii din celelalte țări europene³, pentru a surprinde tendințele de evoluție și posibile diferențieri. Datele prezentate se referă la acele aspecte unde au fost constatate diferențe notabile, baza de analiză fiind însă mult mai mare.

Ca notă metodologică, acolo unde nu se specifică altceva, datele se referă la grupa de vârstă 14–35 de ani. În cazul analizelor care includ și anul 2006, pentru care am folosit baza de date a sondajului „Situția tineretului și așteptările sale – Diagnoza 2006”, datele se referă la grupa de vârstă 15–29 de ani, acesta fiind intervalul de vârstă pentru care acest tip de sondaj a fost realizat până în acel an.

VALORI GENERALE

Conform analizelor noastre, **tinerii din România acordă o importanță ridicată familiei, în comparație cu alte aspecte ale vieții precum prietenii, școala sau timpul liber** (Tabelul nr. 1). Astfel, ponderea celor care declară că familia este „foarte importantă” se situează în mod constant în jurul valorii de 80% în fiecare an din cei trei luați în considerare (2006, 2007, 2008).

În general, se păstrează o ierarhie care pune familia pe primul loc, apoi prietenii, școala și munca, urmate de timpul liber, de religie, și pe ultimul loc politica.

Dacă utilizăm datele sondajului EVS pentru România (Tabelul nr. 2) pentru a realiza o comparație cu populația adultă, observăm că cei cu vârsta de peste 35 de ani acordă o importanță semnificativ mai mare *familiei, muncii și religiei*, și semnificativ mai mică *prietenilor și cunoștințelor*, în comparație cu tinerii de 15–35 de ani. Timpul liber și politica par să fie la fel de importante/neimportante pentru ambele generații.

³ Țările (regiunile) incluse în valul 2008–2009 al European Value Study au fost: Albania, Azerbaidjan, Austria, Armenia, Belgia, Bosnia-Herzegovina, Bulgaria, Belarus, Cipru, Ciprul de Nord, Republica Cehă, Danemarca, Estonia, Finlanda, Franța, Georgia, Germania, Grecia, Ungaria, Irlanda, Letonia, Lituania, Luxemburg, Malta, Moldova, Montenegro, Olanda, Polonia, Portugalia, România, Federația rusă, Serbia, Republica Slovacă, Slovenia, Spania, Elveția, Ucraina, Irlanda de Nord, Kosovo. Azerbaidjan, Belgia și Finlanda au realizat ancheta de teren în anul 2009; în totalul subeșantionului de tineri din Europa, aportul acestora este de 10%.

Rezultatele au sens, tinerii fiind în general mai deschiși către nou și orientați spre o socializare extinsă, comparativ cu adulții (în cazul nostru, persoanele cu vârsta peste 35 de ani). Înaintarea în vârstă aduce cu sine o anumită stabilitate, inclusiv în domeniul relațiilor sociale ale indivizilor.

Tabelul nr. 1

Importanța pe care tinerii din România o acordă diferitelor aspecte de viață⁴ (%). Întrebare: *Cât de importante sunt următoarele aspecte în viața dumneavoastră?*

	2006	2007	2008
Familia	80	83	80
Prietenii	44	39	44
Școala	41	39	41
Munca	42	45	41
Timpul liber	36	39	36
Religia	34	42	34
Politica	3	–	3

Sursa: Starea socială și așteptările tinerilor din România. Barometrul de Opinie Publică – Tineret 2006, 2007, 2008.

Tabelul nr. 2

Importanța pe care tinerii din România o acordă diferitelor aspecte de viață⁵. Comparatie cu populația adultă. Întrebare: *Cât de importante sunt următoarele lucruri în viața dumneavoastră?*

	Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
Familia	3,82	3,89
Munca	3,41	3,55
Timpul liber	3,33	3,23
Religia	3,21	3,53
Prietenii și cunoștințele	3,18	3,06
Politica	1,94	2,07

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

⁴ Pentru întrebările pe care le-am pus tinerilor, am folosit următoarele variante de răspuns: *foarte important* = 4, *destul de important* = 3, *puțin important* = 2, *deloc important* = 1. Cifrele reprezintă procentul celor care le consideră „foarte importante”, din totalul eșantionului. Pentru 2007, 2008, segmentul 15–29 de ani este extras din eșantionul total de 14–35 de ani. Codurile au fost inversate față de versiunea din chestionar, pentru a ușura citirea.

⁵ În *Tabelele nr. 2 și 3*, cifrele reprezintă media scalei, unde 1 = deloc important, 4 = foarte important. Codurile au fost inversate față de versiunea din chestionar, pentru a ușura citirea.

Notă: Cifrele îngroșate cu negru sunt date care diferă semnificativ, la $p < 0.05$.

Față de ceilalți tineri europeni, tinerii din România par să acorde mai puțină importanță *muncii, prietenilor și politicii* și mai multă importanță *religiei* (vezi *Tabelul nr. 3*). Familia și timpul liber par să aibă același grad de importanță pentru ambele grupuri. De remarcat că punctele extreme (cel mai important aspect și cel mai puțin important) sunt aceleași atât la tinerii din România, cât și la cei din alte țări europene, respectiv familia, la polul pozitiv, și politica la cel negativ.

Tabelul nr. 3

Importanța pe care tinerii din România o acordă diferitelor aspecte de viață. Comparatie cu tinerii europeni. Întrebare: *Cât de importante sunt următoarele lucruri în viața dumneavoastră?*

	Tineri de 15–35 ani, din România	Tineri de 15–35 ani, din Europa
Familia	3,82	3,82
Munca	3,41	3,51
Prietenii și cunoștințele	3,18	3,40
Timpul liber	3,33	3,29
Religia	3,21	2,51
Politica	1,94	2,13

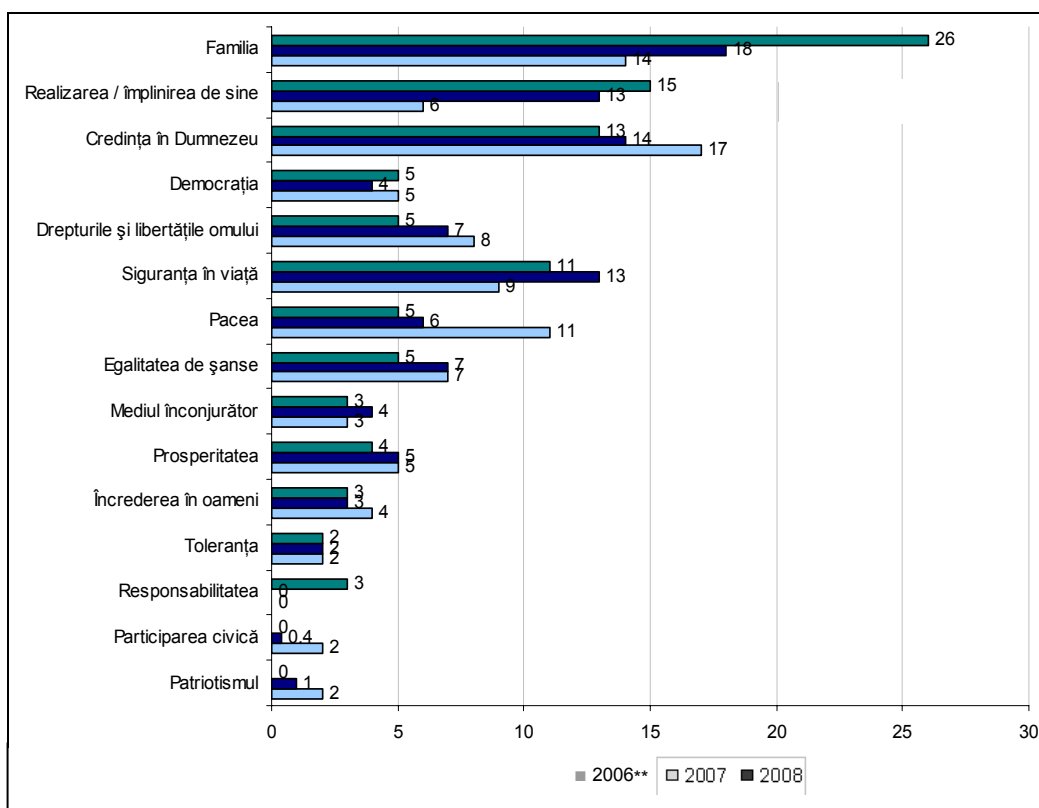
Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008.

Analizând răspunsurile tinerilor la o întrebare mai extinsă, legată de importanța pe care o acordă anumitor valori, putem observa (*Graficul nr. 1*) că, pe lângă familie, tinerii acordă o importanță ridicată atât *realizării/împlinirii de sine*, cât și *credinței în Dumnezeu*.

Realizând o analiză longitudinală, între 2006–2008 se constată o tendință de creștere a importanței familiei și a realizării de sine și o scădere a importanței acordate credinței în Dumnezeu. Din lista de 15 valori incluse în întrebare, cele mai puțin „attractive” pentru tineri par să fie *participarea civică* și *patriotismul*. Trebuie avut în vedere faptul că tinerii intervievați aveau de ales cele mai importante trei valori dintre cele 15, ceea ce înseamnă o finețe mai mare de măsurare a itemului și totodată un câștig la capitolul comparabilitatea valorilor.

Graficul nr. 1

Importanța unor valori în viața tinerilor. Întrebare: *Din lista următoarelor valori, care sunt cele mai importante pentru dumneavoastră, în ordinea importanței?* Comparatie 2006–2008 (%)

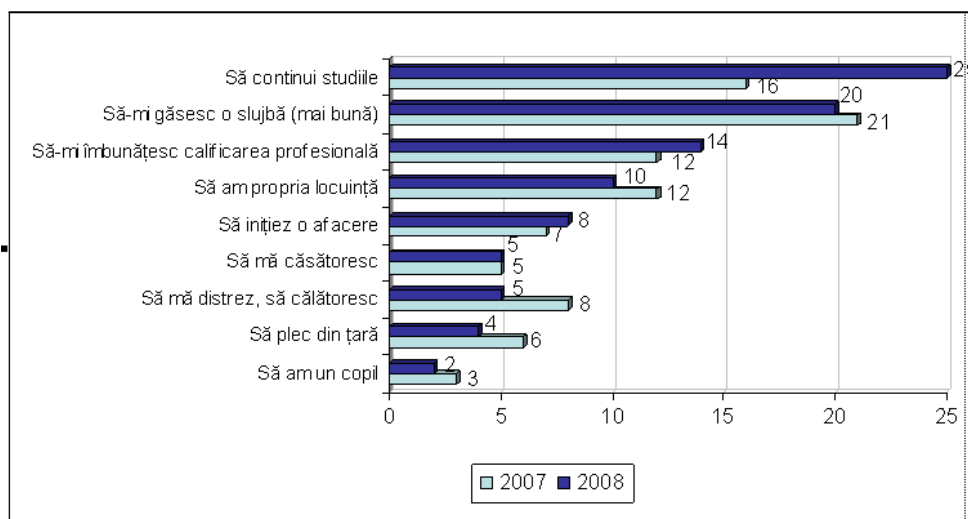

Sursa: Starea socială și așteptările tinerilor din România. Barometrul de Opinie Publică – Tineret 2007, 2008, și studiul „Tinerii și integrarea europeană” – 2006.

La nivelul anilor 2007–2008, principalele priorități pe termen scurt ale tinerilor (15–35 de ani) erau *continuarea studiilor și găsirea unei slujbe*, conform datelor din Barometrele de Tineret (vezi *Graficul nr. 2*). Cele mai puțin importante, din lista oferită spre alegere, erau cele legate de acțiunile de a pleca din țară și a avea copii. Per ansamblu, nu se observă diferențe foarte mari între 2007 și 2008, în ce privește importanța acestor aspecte. Doar la studii pare să fie o creștere semnificativă, de la 16% la 25% (ponderea celor care o pun pe primul plan).

Graficul nr. 2

Prioritățile tinerilor români. Întrebare: Care este prioritatea dvs. în viitorul apropiat (în următorii 2–3 ani)? (Un singur răspuns). Comparatie 2007–2008 (%)

Sursa: Starea socială și așteptările tinerilor din România. Barometrul de Opinie Publică – Tineret, 2007, 2008. Cifrele reprezintă procentul răspunsurilor din totalul eșantionului.

RELAȚII SOCIALE

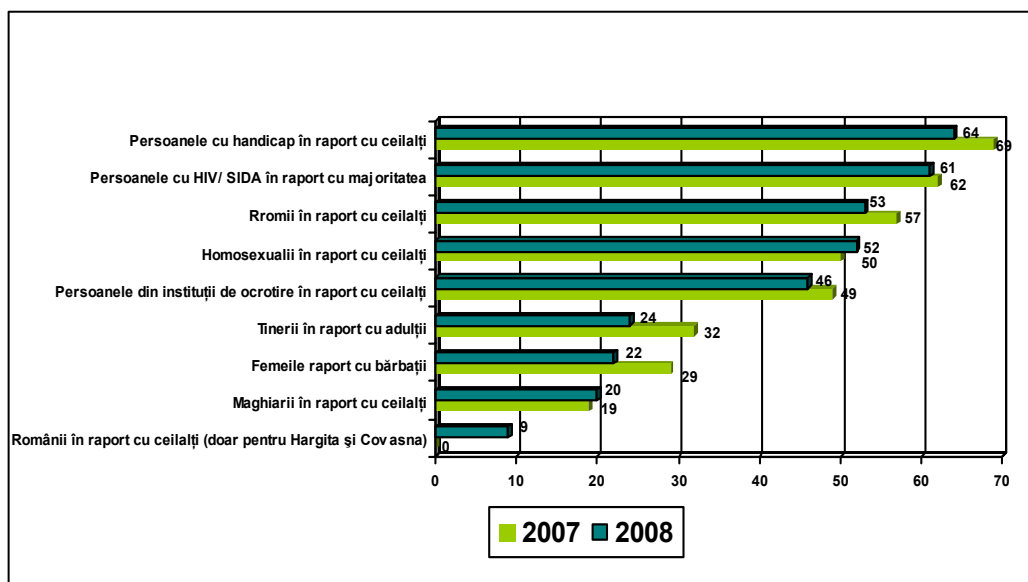
Percepția discriminării unor categorii de persoane, raportat la accesul pe piața muncii (Graficul nr. 3), arată că cele mai dezavantajate sunt, în opinia tinerilor, *persoanele cu handicap, persoanele cu HIV-SIDA, rromii și homosexualii* (cel puțin unul din doi tineri le consideră dezavantajate). Dintre acestea patru, doar în cazul persoanelor cu handicap se observă o diferență notabilă a percepțiilor, între 2008 și 2007: a scăzut procentul celor le consideră dezavantajate, de la 69% la 64%, față de anul anterior. De asemenea, se observă o scădere a percepției discriminării pentru categoria tinerilor și cea a femeilor.

La o întrebare mult mai concretă, referitoare la acordarea primei opțiuni pentru un loc de muncă unui român în defavoarea unui imigrant, se constată pe de o parte că majoritatea românilor susțin această poziție, iar pe de altă parte că adulții o susțin mai puternic decât tinerii de 15–35 de ani: 71% dintre adulți, față de 64% dintre tineri, sunt de acord cu această poziție (vezi Tabelul nr. 4).

Sunt mai multe explicații posibile pentru această diferență. Pe de o parte, cei mai în vârstă au în general o orientare mai tradițională, mai conservatoare. Pe de altă parte, e de înțeles ca un tânăr să se simtă mai deschis la noi provocări, lupte, decât o persoană mai vârstnică, și, implicit, să se teamă mai puțin de posibila concurență a celor veniți din altă țară.

Graficul nr. 3

Percepția discriminării unor categorii de persoane, în ce privește accesul la locuri de muncă.
Întrebare: *În localitatea dvs. și în localitățile învecinate, considerați că următoarele categorii de persoane sunt avantajate sau dezavantajate în ceea ce privește accesul la locuri de muncă?*,
cu următoarele variante de răspuns: *avantajate; nici avantajate, nici dezavantajate; dezavantajate.*
Comparație 2007–2008 (procentul celor care le consideră dezavantajate)

Sursa: Starea socială și așteptările tinerilor din România. Barometrul de Opinie Publică – Tineret, 2007, 2008. Cifrele reprezintă procentul care le consideră dezavantajate din totalul eșantionului.

Comparativ cu ponderea tinerilor europeni, nu se observă diferențe semnificative în răspunsurile date pentru întrebarea de mai sus.

Categoriile persoanelor cel mai puțin dorite ca vecini, de către tineri, sunt (dintr-o listă de 16 expuse pentru evaluare): *alcoolicii înrăiți, persoanele dependente de droguri, persoanele cu dosar penal și homosexualii* (cel puțin unul din doi tineri nu i-ar dori ca vecini – vezi *Tabelul nr. 5*). Comparativ cu populația adultă (peste 35 de ani), la tineri se observă o intoleranță mai scăzută, față de toate cele patru categorii mai sus menționate.

Tabelul nr. 4

Atitudinea față de întâietatea la angajare a cetățenilor români în fața imigranților⁶. Întrebare: *În ce măsură sunteți de acord cu afirmația: Când există puține locuri de muncă românii ar trebui să aibă întâietate în fața imigranților (străinilor)?* Comparatie tineri-adulți (%)

	Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
De acord	64	71
Împotrivă	25	21
Indiferent	12	8

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

Tabelul nr. 5

Ponderele celor care nu și-ar dori ca vecini anumite categorii de persoane⁷. Întrebare: *Pe lista următoare sunt trecute diferite grupuri de persoane. Ați putea, vă rugăm, să-i alegeți pe aceia pe care nu i-ați dori ca vecini?* Comparatie tineri-adulți (%)

	Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
A Alcoolici înrăiți	63	68
B Persoane dependente de droguri	58	66
C Persoane cu dosar penal	55	62
D Homosexuali	51	62
E Persoane cu probleme psihice	46	50
F Țigani	43	46
G Persoane care au SIDA	42	44
H Extremiști de stânga	25	26
I Imigranți/ muncitori din străinătate	22	20
J Persoane de rasă diferită de a dvs.	22	20
K Extremiști de dreapta	22	26
L Musulmani	22	23
M Evrei	21	17
N Creștini	17	14
O Persoane cu familii numeroase	17	17

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

Comparând tinerii din România cu cei din celelalte țări europene, constatăm că românii au un grad de respingere mai mic față de *dependenții de droguri*, față de *extremiștii de dreapta și de stânga* și un grad de respingere mai mare (ca segment din populație) față de *persoanele cu probleme psihice*, față de *homosexuali*, *țigani*,

⁶ Valoarea testului Chi pătrat indică o asociere semnificativă între categoria de vârstă și tipul răspunsului la întrebare, pentru $p < 0.05$. Nonrăspunsurile și răspunsurile de tip „nu știu” au fost excluse din analiză (ponderea lor este de aproximativ 3% din totalul eșantionului).

⁷ Cifrele reprezintă procentul celor care au menționat grupul respectiv, din totalul celor care au exprimat o opțiune. Cifrele îngroșate cu negru sunt date care diferă semnificativ, la $p < 0.05$. Răspunsurile de tip „nu știu” sau „nu răspund” (care nu depășesc 10% din eșantionul total) au fost excluse din analiză.

persoane care au SIDA, persoane de altă rasă, evrei, creștini (vezi Tabelul nr. 6). De remarcat faptul că, la tinerii europeni cei mai puțin doriți ca vecini, sunt incluși dependenții de droguri, iar la tinerii români, „alcoolicii înrăiți”. Diferența poate sugera care este „supapa de evadare” pentru un spațiu social sau altul: drogurile, în cazul țărilor europene, alcoolul, în cazul țării noastre.

Tabelul nr. 6

Ponderea celor care nu și-ar dori ca vecini unele categorii de persoane⁸. Întrebare: *Pe lista următoare sunt trecute diferite grupuri de persoane. Ați putea, vă rugăm, să-i alegeți pe aceia pe care nu i-ați dori ca vecini?* Comparatie între tinerii români și cei europeni (%)

		Tineri de 15–35 ani, din România	Tineri de 15–35 ani, din Europa
A	Persoane dependente de droguri	61 ^{***}	71 ^{***}
B	Alcoolici înrăiți	64	60
C	Persoane cu dosar penal	55	56
D	Persoane cu probleme psihice	48 ^{**}	44 ^{**}
E	Homosexuali	52 ^{***}	41 ^{***}
F	Țigani	43 ^{**}	38 ^{**}
G	Persoane care au SIDA	42 ^{***}	36 ^{***}
H	Extremiști de dreapta	22 ^{**}	31 ^{***}
I	Extremiști de stânga	24 ^{**}	28 ^{**}
J	Musulmani	22	23
K	Imigranți/ muncitori din străinătate	22	21
L	Persoane de rasă diferită de a dvs.	21 ^{**}	17 ^{**}
M	Evrei	21 ^{**}	17 ^{**}
N	Persoane cu familii numeroase	17	15
O	Creștini	16 ^{***}	9 ^{***}

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008.

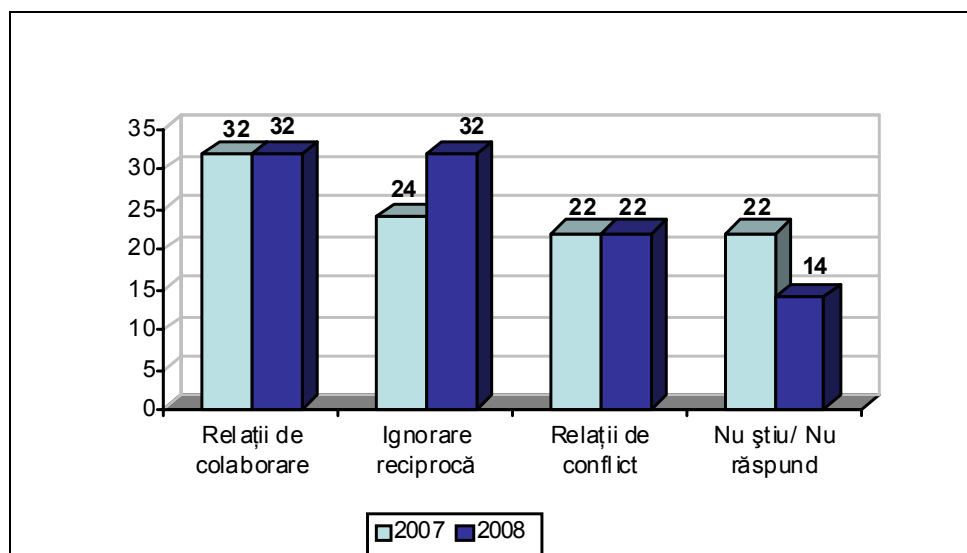
La nivelul anului 2008, *percepția relațiilor dintre români și maghiari era destul de segmentată*. O treime considerau că acestea sunt relații de colaborare, o treime că acestea sunt relații de ignorare reciprocă, iar o cincime le vedeau drept relații conflictuale. Față de 2007 (*Graficul nr. 4*), se constată o creștere a ponderii celor care cred că românii și maghiarii se ignoră reciproc. În schimb, segmentul celor care consideră că e vorba de relații de colaborare, respectiv de conflict, se menține la fel.

⁸ Cifrele reprezintă procentul celor care au menționat grupul respectiv, din totalul celor care au exprimat o opțiune. Cifrele îngroșate cu negru diferă semnificativ din punct de vedere statistic la 0.10 (^{**}) sau $p < 0.05$ (^{***}). Răspunsurile de tip „nu știu” sau „nu răspund” au fost excluse din analiză. Cifrele diferă ușor față de datele din eșantionul românesc luat separat, pentru că acestea din urmă au fost ponderate după grupa de vârstă, sex și mediul de rezidență.

În cazul **relațiilor dintre români și rromi**, la nivelul aceluiași an 2008, percepția tinerilor este mai degrabă negativă: 36% dintre subiecți cred că avem de-a face cu relații conflictuale și doar 18% că sunt relații de colaborare. Comparativ cu anul 2007 (*Graficul nr. 5*), a scăzut ponderea celor care percep relațiile dintre români și rromi drept relații de colaborare (de la 23% la 18%) și a crescut ponderea celor care le percep ca „relații” de ignorare reciprocă (de la 26% la 35%).

Graficul nr. 4

Percepția de către tineri a relațiilor dintre români și maghiari. Întrebare: *Dintre următoarele expresii, care credeți că descrie cel mai corect realitatea, în ceea ce privește relațiile dintre românii și maghiarii din România?* Comparatie 2007–2008 (%)

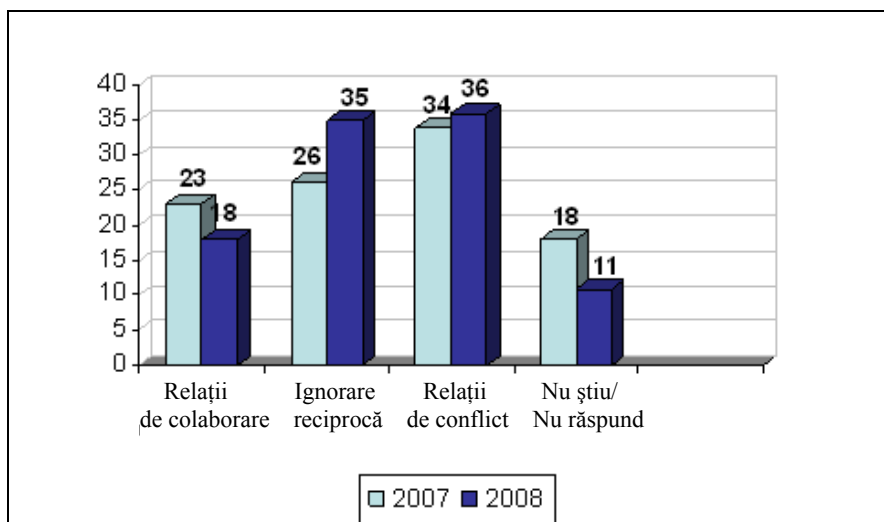

Sursa: Starea socială și așteptările tinerilor din România. Barometrul de Opinie Publică – Tineret, 2007, 2008. Cifrele reprezintă procente din totalul eșantionului.

Relațiile dintre maghiari și rromi sunt mai puțin vizibile pentru tineri, cel puțin o treime dintre ei (în 2007 sau 2008) neputând exprima o opinie despre calitatea acestora. Există o ușoară tendință de orientare a percepțiilor spre panta negativă sau a indiferenței, în ce privește relațiile maghiari-rromi (*Graficul nr. 6*).

Graficul nr. 5

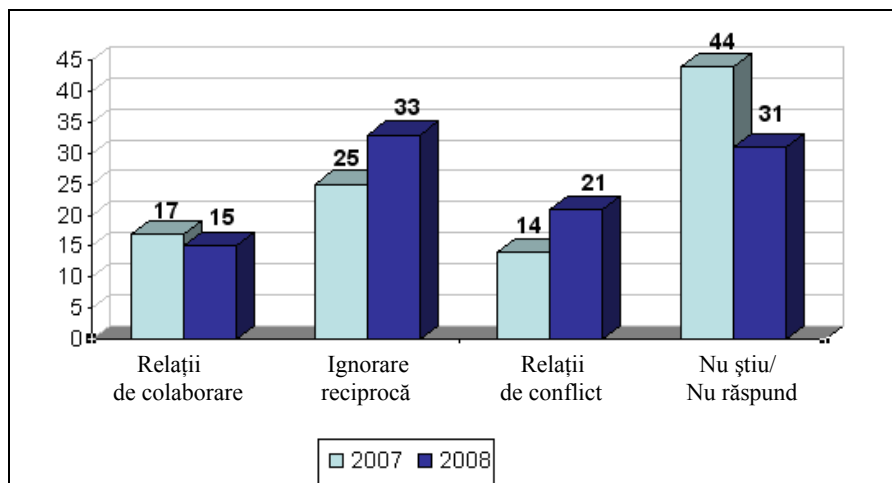
Percepția de către tineri a relațiilor dintre români și rromi. Întrebare: *Dintre următoarele expresii, care credeți că descrie cel mai corect realitatea, în ceea ce privește relațiile dintre românii și rromii din România?* Comparatie 2007–2008 (%)

Sursa: Starea socială și așteptările tinerilor din România. Barometrul de Opinie Publică – Tineret, 2007, 2008. Cifrele reprezintă procente din totalul eșantionului.

Graficul nr. 6

Percepția de către tineri a relațiilor dintre maghiari și rromi. Întrebare: *Dintre următoarele expresii, care credeți că descrie cel mai corect realitatea, în ceea ce privește relațiile dintre maghiarii și rromii din România?* Comparatie 2007–2008 (%)

Sursa: Starea socială și așteptările tinerilor din România. Barometrul de Opinie Publică – Tineret, 2007, 2008. Cifrele reprezintă procente din totalul eșantionului.

RELIGIE ȘI SPIRITUALITATE

Din datele EVS 2008 am extras un set de întrebări referitoare la valori și comportamente legate de domeniul religios, spiritual, pentru a face comparații între tineri și adulți, respectiv între tinerii români și cei europeni. Prezentăm mai jos acele aspecte în legătură cu care s-au constatat diferențe semnificative din punct de vedere statistic.

În ceea ce privește frecvența cu care merg la biserică, în afara evenimentelor majore precum nunta, înmormântarea sau botezul, se observă o tendință generală ca cei mai în vârstă să meargă mai des la biserică, comparativ cu tinerii de 15–35 de ani (*Tabelul nr. 7*).

Tabelul nr. 7

Frecvența mersului la biserică, în afara evenimentelor majore din viață⁹. Întrebare: *În afară de nunți, înmormântări și botezuri, cât de des ați mers în ultimul timp la biserică?* cu următoarele variante de răspuns: *de mai multe ori pe săptămână, o dată pe săptămână, o dată pe lună, doar la cele mai importante sărbători religioase, o dată pe an, o dată la câțiva ani, niciodată sau aproape niciodată.*

Comparație tineri-adulți (media scalei, unde 0 = niciodată sau aproape niciodată, iar 6 = de mai multe ori pe săptămână)

	Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
Media scalei	3,39	3,64

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

Dacă analizăm mai în amănunt, se constată că tinerii au tendința să meargă la biserică doar la cele mai importante sărbători religioase, în timp ce adulții tind să aibă mai mult o frecvență săptămânală (*Tabelul nr. 8*).

⁹ Am inversat ordinea codurilor față de chestionar (astfel încât o frecvență mai mare să aibă asociat un număr de cod mai mare), pentru a ușura citirea mediei. Cifrele îngroșate cu negru sunt date care diferă semnificativ, la $p < 0.05$. Nonrăspunsurile și răspunsurile de tip „nu știu” nu au intrat în analiză.

Tabelul nr. 8

Frecvența mersului la biserică, în afara evenimentelor majore din viață¹⁰. Întrebarea:
În afară de nunți, înmormântări și botezuri, cât de des ați mers în ultimul timp la biserică?
 Comparatie tineri-adulți (%)

	Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
Niciodată sau aproape niciodată	3,3	4,7
O dată la câțiva ani	3,3	3,8
O dată pe an	8,8	5,8
Doar la cele mai importante sărbători religioase	42,0	33,1
O dată pe lună	20,5	17,9
O dată pe săptămână	13,0	26,2
De mai multe ori pe săptămână	5,4	6,5
nu știu	1,9	1,5
nu răspund	1,8	,7
Total	100,0	100,0

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

În comparație însă cu tinerii din alte țări europene, tinerii români merg mult mai des la biserică. Dacă ar fi să situăm media pe scală, aceasta ar fi undeva între „cele mai importante sărbători religioase” și „o dată pe lună” (Tabelul nr. 9).

Tabelul nr. 9

Frecvența mersului la biserică, în afara evenimentelor majore din viață¹¹. Întrebare: *În afară de nunți, înmormântări și botezuri, cât de des ați mers în ultimul timp la biserică?* cu următoarele variante de răspuns: *de mai multe ori pe săptămână, o dată pe săptămână, o dată pe lună, doar la cele mai importante sărbători religioase, o dată pe an, o dată la câțiva ani, niciodată sau aproape niciodată.*

Comparatie între tinerii români și cei europeni (media scalei, unde 0 = niciodată sau aproape niciodată, iar 6 = de mai multe ori pe săptămână)

	Tineri de 15–35 ani, din România	Tineri de 15–35 ani, din Europa
Media scalei	3,41	2,20

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008.

Dacă vom compara frecvența mersului la biserică din prezent cu cea din copilărie, vom constata că tinerii români mergeau și atunci mai rar, dar totuși mai mult decât în prezent: 29% declară că atunci mergeau săptămânal, față de 13%, care declară că merg săptămânal și în prezent (vezi Tabelul nr. 10).

¹⁰ Cifrele reprezintă procentul răspunsurilor din totalul subeșantionului corespunzător. Am subliniat procentele pe care le-am considerat semnificative, ca mărime a diferenței. În acest caz nu a fost aplicat testul de semnificație.

¹¹ Am inversat ordinea codurilor față de chestionar (astfel încât o frecvență mai mare să aibă asociat un număr de cod mai mare), pentru a ușura citirea mediei. Cifrele îngroșate cu negru sunt date care diferă semnificativ, la $p < 0.05$. Nonrăspunsurile și răspunsurile de tip „nu știu” nu au intrat în analiză.

Tabelul nr. 10

Frecvența mersului la biserică în copilărie¹². Întrebare: *Când aveau 12 ani, cât de des mergeați la biserică în afară de nunți, înmormântări și botezuri?* Comparatie tineri-adulți (%)

	Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
Niciodată sau aproape niciodată	1,4	5,0
O dată la câțiva ani	2,2	2,0
O dată pe an	3,0	3,4
Doar la cele mai importante sărbători religioase	32,2	26,4
O dată pe lună	23,2	14,4
O dată pe săptămână	29,0	40,3
De mai multe ori pe săptămână	9,0	8,5
Total	100,0	100,0

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

În ceea ce privește percepția propriei religiozități, observăm în primul rând că cei mai mulți oameni (atât tineri, cât și adulți) se consideră persoane religioase: peste 70%, în cazul celor până în 35 de ani, și peste 80%, în cazul celor peste 35 de ani, se declară astfel (*Tabelul nr.11*). Comparativ, cei mai în vârstă tind în mai mare măsură să se considere persoane religioase, fapt asociat probabil cu credința în Dumnezeu. Ponderea celor care se declară atei este foarte mică, la ambele categorii de vârstă.

Tabelul nr. 11

Autopercepția religiozității¹³. Întrebare: *Indiferent dacă mergeți sau nu la biserică, ați putea spune că sunteți...* Comparatie tineri-adulți (%)

Se consideră...	Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
o persoană religioasă	73,6	82,5
nu sunt o persoană religioasă	21,6	14,0
un ateu convins	0,7	0,8
nu știu	2,2	1,7
nu răspund	1,9	1,0
Total	100,0	100,0

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

¹² Cifrele reprezintă procentul răspunsurilor din totalul subeșantionului corespunzător. Am subliniat procentele pe care le-am considerat semnificative, ca mărime a diferenței. În acest caz nu a fost aplicat testul de semnificație.

¹³ Cifrele reprezintă procentul răspunsurilor din totalul subeșantionului corespunzător. Valoarea testului Chi pătrat arată o asociere, semnificativă din punct de vedere statistic (la $p < 0.05$), între grupa de vârstă și raportarea din punct de vedere religios, pe scurt, între variabila de coloană și cea de rând.

Dacă vom compara tinerii români cu cei europeni, vom observa din nou că ponderea celor care se consideră persoane religioase (indiferent dacă merg sau nu la biserică) este mai mare la noi decât în celelalte țări europene luate în ansamblu (*Tabelul nr. 12*).

Tabelul nr. 12

Autopercepția religiozității¹⁴. Întrebarea: *Indiferent dacă mergeți sau nu la biserică, ați putea spune că sunteți...* Comparatie între tinerii români și cei europeni (%)

<i>Se consideră...</i>	Tineri de 15–35 ani, din România	Tineri de 15–35 ani, din Europa
o persoană religioasă	73,6	63,2
nu sunt o persoană religioasă	21,6	25,4
un ateu convins	0,7	6,1
nu știu	2,2	4,2
nu răspund	1,9	1,2
Total	100,0	100,0

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008.

Dincolo de autopercepția religiozității sau de comportamentul asociat cu o anumită credință religioasă, există și opinii și percepții ale instituției bisericești, ca instanță menită să ajute oamenii pe parcursul vieții.

Astfel, opiniile în ce privește „competența” bisericii în a oferi răspunsuri de viață oamenilor arată că aceasta este văzută în primul rând ca instanță de ajutor în ceea ce privește aspectele spirituale: peste 85% dintre respondenți, fie tineri, fie adulți, cred că aceasta oferă răspunsuri potrivite la nevoile spirituale ale oamenilor (*Tabelul nr. 13*). Testele statistice nu au arătat o diferență semnificativă între tineri și adulți, în aprecierile privind acest aspect al vieții.

Competența bisericii în alte probleme, precum problemele morale, viața de familie sau problemele sociale din țară, este mai puțin pregnantă decât cea strict spirituală, în opinia tinerilor. Astfel, 62% cred că biserica oferă răspunsuri potrivite la problemele morale ale indivizilor, 55% cred că oferă răspunsuri la problemele vieții de familie și doar 32% cred că aceasta oferă răspunsuri la problemele sociale din țară.

Comparația cu adulții arată că aceștia tind să acorde mai multă autoritate bisericii, considerând că aceasta oferă răspunsuri și la probleme care nu țin strict de domeniul spiritual, precum cele deja menționate.

¹⁴ Cifrele reprezintă procentul răspunsurilor din totalul subeșantionului corespunzător. Valoarea testului Chi pătrat arată o asociere, semnificativă din punct de vedere statistic (la $p < 0.05$), între tinerii români și cei europeni în ceea ce privește raportarea din punct de vedere religios, pe scurt, între variabila de coloană și cea de rând.

Tabelul nr. 13

Competența percepută a bisericii, în anumite domenii ale vieții¹⁵. Întrebarea: *În general, credeți că biserica oferă răspunsuri potrivite la...?* Comparatie tineri-adulți (%)

		Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
Problemele morale și nevoile individului?	<i>Da</i>	62	72
	<i>Nu</i>	38	28
Problemele vieții de familie?	<i>Da</i>	55	63
	<i>Nu</i>	49	37
Nevoile spirituale ale oamenilor?	<i>Da</i>	86	89
	<i>Nu</i>	14	11
Problemele sociale din țară?	<i>Da</i>	32	38
	<i>Nu</i>	68	62

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

Față de tinerii europeni, tinerii români tind să acorde o credibilitate mult mai mare bisericii, atât în problemele ce țin de nevoile spirituale (86% față de 67%), cât și în cele ce țin de morală (64% față de 48%), viața de familie (57% față de 42%) sau problemele sociale din țară (33% față de 28%) (vezi *Tabelul nr. 14*).

Mergând puțin mai în profunzime, la nivelul convingerilor religioase, constatăm că adulții cred în mai mare măsură într-un Dumnezeu întrupat, iar tinerii tind să creadă mai degrabă către o divinitate lipsită de formă, o „forță a vieții” (vezi *Tabelul nr. 15*).

Tabelul nr. 14

Competența percepută a bisericii, în anumite domenii ale vieții¹⁶. Întrebare: *În general, credeți că biserica oferă răspunsuri potrivite la...?* Comparatie între tinerii români și cei europeni (%)

		Tineri de 15–35 ani, din România	Tineri de 15–35 ani, din Europa
Problemele morale și nevoile individului	<i>Da</i>	64*	48*
	<i>Nu</i>	37*	52*
Problemele vieții de familie	<i>Da</i>	57*	42*
	<i>Nu</i>	49*	58*
Nevoile spirituale ale oamenilor	<i>Da</i>	86*	67*
	<i>Nu</i>	14*	33*
Problemele sociale din țară	<i>Da</i>	33**	28**
	<i>Nu</i>	67**	72**

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008.

¹⁵ Cifrele reprezintă procentul răspunsurilor din totalul subeșantionului corespunzător. Cifrele îngroșate cu negru sunt date care diferă semnificativ, la $p < 0.05$.

¹⁶ Cifrele reprezintă procentul răspunsurilor din totalul subeșantionului corespunzător. Cifrele îngroșate cu negru sunt date care diferă semnificativ, la $p < 0.05$ (*) sau $p < 0.10$ (**). Cifrele diferă ușor față de datele din eșantionul românesc luat separat, pentru că acestea din urmă au fost ponderate după grupa de vârstă, sex și mediul de rezidență.

Tabelul nr. 15

Forme ale credinței religioase¹⁷. Întrebare: *Care din următoarele afirmații se apropie cel mai mult de convingerile dvs.? Comparatie tineri-adulți (%)*

	Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
Există un Dumnezeu întrupat într-o ființă?	27	37
Există un spirit sau o forță a vieții?	48	42
Nu știu ce să cred	15	14
Nu cred că există un spirit, Dumnezeu sau forță a vieții	2	1

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

Comparând cu datele pentru tinerii europeni, se păstrează aceeași tendință, adică tânărul român crede mai degrabă într-un Dumnezeu impersonal decât într-unul personal, întrupat (51% la noi, față de 33% la europeni, cred într-un „spirit, o forță a vieții” – vezi *Tabelul nr. 16*).

Tabelul nr. 16

Forme ale credinței religioase¹⁸. Întrebare: *Care din următoarele afirmații se apropie cel mai mult de convingerile dvs.? Comparatie între tinerii români și cei europeni (%)*

	Tineri de 15–35 ani, din România	Tineri de 15–35 ani, din Europa
Există un Dumnezeu întrupat într-o ființă	31	41
Există un spirit sau o forță a vieții	51	33
Nu știu ce să cred	16	14
Nu cred că există un spirit, Dumnezeu sau forță a vieții	3	12

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008.

Datele deja prezentate, privind tinerii și adulții, sunt confirmate și de cele care se referă la cât de important este Dumnezeu în viața lor, respectiv la cât de des se roagă (*Tabelul nr. 17* și *Tabelul nr. 18*). În ambele cazuri, adulții sunt „mai religioși” decât tinerii, în sensul că se roagă mai des și acordă mai multă importanță relației cu divinitatea.

¹⁷ Cifrele reprezintă procentul răspunsurilor din totalul subeșantionului corespunzător. Valoarea testului Chi pătrat arată o asociere semnificativă din punct de vedere statistic (la $p < 0.05$), între categoria de vârstă și genul credinței religioase. Diferența până la 100% este reprezentată de variantele „nu știu” și „nu răspund”.

¹⁸ Cifrele reprezintă procentul răspunsurilor din totalul subeșantionului corespunzător. Valoarea testului Chi pătrat arată o asociere semnificativă din punct de vedere statistic (la $p < 0.05$), între tinerii din România și cei din Europa din punct de vedere al credinței religioase.

Tabelul nr. 17

Importanța lui Dumnezeu în viața tinerilor respectiv a adulților¹⁹. Întrebare: *Cât de important este Dumnezeu în viața dvs.?*, cu o scală de evaluare în 10 trepte (media evaluărilor, unde 1 = deloc important, 10 = foarte important)

	Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
Media scalei	8,27	8,83

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

Tabelul nr. 18

Frecvența de practicare a rugăciunii²⁰, la tineri, respectiv la adulți. Întrebare: *Cât de des vă rugați lui Dumnezeu în afara serviciilor religioase?*, cu următoarele variante de răspuns: *în fiecare zi, de câteva ori pe săptămână, o dată pe săptămână, cel puțin o dată pe lună, de mai multe ori pe an, mai rar, niciodată* (media scalei, unde 0 = niciodată, 6 = în fiecare zi)

	Tineri de 15–35 ani, din România	Adulți de peste 35 de ani, din România
Media scalei	4,41	4,89

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008, eșantionul pentru România.

Dacă vom compara tinerii din România cu tinerii din Europa, vom observa că cei din România acordă mai multă importanță lui Dumnezeu și că se roagă mai des decât ceilalți tineri din Europa (vezi *Tabelul nr. 19* și *nr. 20*). Diferențele dintre tinerii români și adulții români, deși există, sunt mult mai mici, se pare, decât diferențele dintre tinerii români și cei europeni.

Tabelul nr. 19

Importanța lui Dumnezeu în viața tinerilor români respectiv europeni²¹. Întrebarea: *Cât de important este Dumnezeu în viața dvs.?* cu o scală de evaluare în 10 trepte (media evaluărilor, unde 1 = deloc important, 10 = foarte important)

	Tineri de 15–35 ani, din România	Tineri de 15–35 ani, din Europa
Media scalei	8,32	6,16

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008.

¹⁹ Cifrele reprezintă media scalei în cadrul subeșantionului corespunzător. Diferența este semnificativă statistic, la $p < 0.05$.

²⁰ Am inversat ordinea codurilor față de chestionar (astfel încât o frecvență mai mare să aibă asociat un număr de cod mai mare), pentru a ușura citirea mediei. Diferența este semnificativă statistic, la $p < 0.05$. Cifrele se referă la cei care au declarat că se roagă sau fac ceva asemănător.

²¹ Cifrele reprezintă media scalei în cadrul subeșantionului corespunzător. Diferența este semnificativă statistic, la $p < 0.01$.

Tabelul nr. 20

Frecvența de practicare a rugăciunii²². Întrebare: *Cât de des vă rugați lui Dumnezeu în afara serviciilor religioase?* cu următoarele variante de răspuns: *în fiecare zi, de câteva ori pe săptămână, o dată pe săptămână, cel puțin o dată pe lună, de mai multe ori pe an, mai rar, niciodată*, la tinerii români, respectiv europeni (media scalei, unde 0 = niciodată, 6 = în fiecare zi)

	Tineri de 15–35 ani, din România	Tineri de 15–35 ani, din Europa
Media scalei	4,47	2,70

Sursa: Prelucrări realizate pe baza datelor European Value Study 2008.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Am analizat în articolul de față aspecte ce țin de valorile generale ale tinerilor români, dar și de valori privind *relațiile sociale* sau *religia* și *spiritualitatea*. Am folosit datele de sondaj disponibile din studiul *Starea tineretului și așteptările sale* și de la *European Values Study – 2008* (Ancheta asupra valorilor europene).

Din datele noastre, a rezultat că ***atât pentru tinerii, cât și pentru adulții din România, familia este cel mai important aspect al vieții***, dintr-o listă care mai include: munca, timpul liber, prietenii și cunoștințele, politica, religia. Pe de altă parte, politica pare să fie în mod constant un aspect puțin important pentru ei. Aceste două tendințe se păstrează și la nivelul tinerilor europeni, potrivit datelor European Values Study.

În ceea ce privește percepția discriminării, ***în opinia tinerilor români, cele mai dezavantajate categorii de persoane sunt persoanele cu handicap, persoanele cu HIV-SIDA, românii și homosexualii***. La un nivel mai profund, ***cei mai puțin doriți ca vecini de către tineri*** sunt, conform EVS: *alcoolicii înrăiți, persoanele dependente de droguri, persoanele cu dosar penal și homosexualii*. Comparativ cu populația adultă (peste 35 de ani), la tineri se observă o intoleranță mai scăzută pe toate cele patru categorii mai sus menționate (cu alte cuvinte, tinerii sunt mai toleranți).

La capitolul *comportamente și atitudini religioase*, se constată că ***tinerii din România, comparativ cu adulții, merg mai rar la biserică, acordă o importanță mai mică lui Dumnezeu în viața lor, se roagă mai rar și cred mai mult într-o divinitate impersonală, într-o „forță a vieții” decât într-un Dumnezeu întrupat***. Comparativ cu tinerii din celelalte țări europene, situația este exact invers: tinerii români merg mai des la slujbe, acordă mai multă importanță lui Dumnezeu și se roagă mai des decât aceștia.

²² Am inversat ordinea codurilor față de chestionar (astfel încât o frecvență mai mare să aibă asociat un număr de cod mai mare), pentru a ușura citirea mediei. Diferența este semnificativă statistic, la $p < 0.01$. Cifrele se referă la cei care au declarat că se roagă sau fac ceva asemănător.

BIBLIOGRAFIE

1. *Dicționar de sociologie*, coord. C. Zamfir, L. Vlăsceanu, București, Editura Babel, 1993.
2. *Starea socială și așteptările tinerilor din România – Barometrul Tineret 2008*, ANSIT, 2008.
3. *Starea tineretului și așteptările sale – Diagnoza 2007*, ANSIT, 2007.
4. *Starea tineretului și așteptările sale – Diagnoza 2006*, ANSIT, 2006.
5. *European Values Survey, 2008*. Baza de date poate fi descărcată gratuit de pe următorul site:
<http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacat.gesis.org/obj/fCatalog/Catalog5>.

TRAIAN BRĂILEANU, GRUPUL DE LA CERNĂUȚI ȘI REVISTA
„ÎNSEMĂRI SOCIOLOGICE” (DEBUTUL UNOR DEZBATERI)

ALEXANDRU-OVIDIU VINTILĂ*

ABSTRACT

TRAIAN BRĂILEANU, THE CHERNIVTSI GROUP AND THE ‘ÎNSEMĂRI
SOCIOLOGICE’ JOURNAL (THE BEGINNING OF A DEBATE)

This study proposes to show the main directions of the sociological school of Bukovina. In the history of Romanian sociology, the interwar period includes the school of Bucharest, coordinated by Dimitrie Gusti, the sociological project of Virgil Bărbat from Cluj and the sociological vision of Petre Andrei in Iași. In this context, we cannot ignore the activity of the Chernivtsi Group, coordinated by Traian Brăileanu. This group was composed of great intellectuals such as Leon Țopa, Barbu Slușanschi, Ion Țurcan and George Macrin and of young students preoccupied by the sociological debates and attracted by the ideas of their mentor Traian Brăileanu. They set up a publication in 1935, ‘Însemări sociologice’ (*Sociological Notes*), in which they published their works together with important figures in sociology, politics and ethics. In our study, we present three of the themes developed in this important publication: *The Art of Ruling*, *The Jewish Problem* and *The Idea of Romanian Community*. All these themes were the beginning of a debate that made history.

Keywords: Traian Brăileanu, Chernivtsi, ethics, sociology, politics, the art of ruling.

Dacă, astăzi, în istoria sociologiei românești din perioada interbelică, alături de Școala de la București a lui Dimitrie Gusti, proiectul sociologic al lui Virgil Bărbat de la Cluj sau viziunea sociologică a ieșeanului Petre Andrei, se vorbește și despre Grupul de la Cernăuți, trebuie să o recunoaștem, acest aspect i se datorează profesorului Traian Brăileanu. Pe lângă sociologul bucovinean, liderul incontestabil al grupării, din echipa de la Cernăuți mai făceau parte Leon Țopa, Barbu Slușanschi, Ion Țurcan, George Macrin ș.a. Cu toții erau tineri, studenți, preocupați de dezbaterile sociologice, atrași de ideile profesorului cernăuțean. În sânul grupului, Traian Brăileanu le oferea libertate totală discipolilor, sociologul, după spusele asistentului său Leon Țopa, nu și-a manifestat autoritatea în vederea impunerii punctului său de vedere, ci i-a lăsat pe tineri, în funcție de opțiunea

* Correspondence address to Alexandru-Ovidiu Vintilă: redactor al revistei „Bucovina literară” și al revistei „Scriptum” a Bibliotecii Bucovinei „I.G. Sbiera” Suceava, România, doctorand în istorie; e-mail: ovidius_vintila@yahoo.com.

fiecăruia, să-și însușească sistemul teoretic (Dungaciu 2003: 23) și să-și formeze o părere personală.

Odată constituit Grupul de la Cernăuți, se impunea înființarea unei publicații în paginile căreia să se oglindească ideile sociologice susținute de membrii mișcării conduse de cunoscutul filosof și sociolog român.

Pe lângă cei amintiți, condeie locale, Traian Brăileanu îi va mai atrage să publice în viitoarea revistă cernăuțeană pe reputatul sociolog francez Gaston Richard și pe apropiatul acestuia, André Jaussain.

Astfel, la data de 5 aprilie 1935, în capitala Bucovinei, la Cernăuți, va apărea numărul prim al revistei intitulată „Însemnări sociologice”. Revista va vedea lumina tiparului o dată pe lună, fiind tipărită, într-o primă fază (primele șapte numere), la Tipografia Bucur Orendovici din Suceava. Începând cu numărul 8, din luna noiembrie a anului 1935, revista va fi editată în cadrul Tipografiei Mitropolit Silvestru din Cernăuți.

Referitor la sediul redacției, acesta va fi situat pe strada General Berthelot 5, iar administrația își va avea adresa pe strada Baltinester nr. 15.

Date fiind condițiile istorice, în urma exercitării autorității excesive a regelui Carol al II-lea, revista „Însemnări sociologice” va fi obligată să-și întrerupă șirul aparițiilor editoriale. Așadar, odată cu nr. 11, an III, februarie 1938, vorbim de ultimul număr care va mai vedea lumina tiparului din această primă serie a revistei cernăuțene. Este necesar să mai spunem că anul III al revistei, vechea serie, va avea doar 11 numere, dată fiind închiderea intempestivă a revistei.

Considerând că proiectul nu și-a epuizat resursele și menirea, atât Traian Brăileanu, cât și tinerii grupați în jurul său și-au conjugat eforturile și au reușit să scoată seria a II-a a revistei. Astfel, la 1 septembrie 1940, a fost scos primul număr al seriei a II-a (anul IV, nr. 1, 1 septembrie 1940). Cum Cernăuțiul era ocupat de forțele Uniunii Sovietice, revista „Însemnări sociologice” va avea redacția și administrația în București, pe Strada Uranus nr. 23 A, publicația fiind tipărită la Tipografia „Imprimeria” S.A.R. După cinci numere, începând cu nr. 6, anul IV, din 15 noiembrie 1940, revista își va schimba din nou sediul administrației și al redacției. Noua adresă va fi pe Strada Atena nr. 27, București.

Sintetizând, revista „Însemnări sociologice” va cunoaște două etape în care va apărea: prima, întreruptă de imixtiunea exercitată de regimul autoritar al regelui Carol al II-lea, între 5 aprilie 1935 și februarie 1938; și o a doua etapă, ultima, cuprinsă între 1 septembrie 1940 și 15 ianuarie 1941.

Cum era și firesc, revista „Însemnări sociologice”, primul număr al primei serii, se va deschide cu editorialul semnat de însuși directorul revistei, Traian Brăileanu. Editorialul, intitulat *Ce vom însemna*, prezintă, pe un ton hotărât, direct, mijloacele și obiectivele revistei. Scopul principal, conturat de către sociologul cernăuțean, era întărirea statului național. De asemenea, în paginile revistei se va lupta pentru evitarea „ospățului lui Polifem”, formulă prin intermediul căreia profesorul Universității din Cernăuți desemna instaurarea comunismului în

România. Astfel, Traian Brăileanu declara fățiș, cu mijloacele sociologiei, „război” comunismului: „Însemnările noastre, cu toată forma lor delicată, vor ataca fără frică orice monstru sociologic, oricât de gras ar fi – și-l vor doborî. Ele s-au născut bine zis pentru luptă și în vederea luptei. Monstrul pustiește Europa de la începutul veacului al XIX-lea. În unele țări a fost atacat și alungat. Flămând și hărțuit, a venit la noi și e pe cale să ne înghită pentru a-și reface puterile. Mai întâi încearcă să ne adoarmă – cu teorii, așa cum a făcut-o pretutindeni. Cu teorii *sociologice*, cu povești egalitariste și umanitariste, cu povestea păcii și fericirii eterne. Și apoi va veni ospățul lui Polifem... Problema pe care *Însemnările* trebuie s-o rezolve, nu este numai de a-i scoate ochii lui Polifem și de a fugi, cum a fugit mult încercatul Ulise, ci de a-l lega burduf, trimițându-l apoi peste nouă mări și nouă țări ca nici de nume să nu-i mai auzim. Îi vom împacheta cu grijă și toate operele sociologice prin care a vrut să ne buimăcească, ca să aibă lectură distractivă în exil. Nădăjduim însă că după citirea câtorva volume va adormi de veci...” (Dungaciu 2003: 23).

Ca și sociologul german Max Weber în preajma primei conflagrații mondiale, profesorul român își dorea constituirea unei tehnici sociale care să conducă la făurirea unui stat național puternic. Prin intermediul „Însemnărilor sociologice”, Traian Brăileanu aspira la conceperea și implementarea unei tehnici sociale având la bază un ansamblu de reguli pentru arta politică, în vederea declanșării unei acțiuni care să înfăptuiască un stat național românesc bine consolidat (Dungaciu 2003: 23–24).

Tot în acest prim număr al revistei, Traian Brăileanu va semna și un articol intitulat *Eroarea inițială a sociologiei*. Pornind de la cunoscutul citat din Pascal, „Cea mai mare enigmă pentru om este omul”, profesorul deplânge faptul că „nu s-a putut constitui nici până azi o antropologie, ca știință generală despre om” (Brăileanu 119a), consecința acestui aspect fiind „eroarea inițială a sociologiei”: lipsa unei definiții clare asupra a ceea ce este omul. „Lipsind o știință generală despre om, fiecare știință particulară și-a ticluit o definiție a omului, în conformitate cu interesele ei principale. La constituirea sociologiei, această confuzie s-a resimțit mai puternic, deoarece fără ideea clară a ceea ce este omul nici *societatea* nu putea fi definită cu acea precizie ce se cere pentru întemeierea unei științe exacte. Adevărul e că primii teoreticieni în domeniul științelor sociale, filosofii elini, au încercat să rezolve problema, pornind, cum ni se pare și natural, de la individul uman, pentru a explica viața socială. Dar erorile și contradicțiile s-au ținut lanț” (Brăileanu 119a), explică Traian Brăileanu în numărul inaugural al „Însemnărilor sociologice”. Dând curs ideii menționate, după un excurs epistemologic riguros construit, sociologul cernăuțean își va informa cititorii că: „Însemnările noastre vor fi un mic laborator în care *omul* va fi pus în diferite condițiuni, pentru a se putea înregistra reacțiunea sa, comportamentul său social. Vom formula, se-nțelege, ipoteze pe care le vom verifica apoi prin observații multiple. Nu pornim de la nicio dogmă sociologică, nu ne vom lăsa influențați de nicio autoritate sociologică” (Brăileanu 119a).

Putem afirma, în consonanță cu părerea sociologului Dan Dungaciu, că unitatea Grupului de la Cernăuți era conferită de coeziunea politică, în timp ce diversitatea era legată de opțiunea teoretică. Total invers față de cum se petreceau lucrurile în mijlocul Școlii sociologice de la București, unde era o mai mare diversitate politică, unitatea fiind eminamente teoretică. Oricum, între sociologii cernăuțeni și cei grupați sub aripa lui Dimitrie Gusti existau relații de respect reciproc, fără însă a lipsi polemicile (Dungaciu 2003: 26).

Încă din primul număr al revistei conduse de Traian Brăileanu, la rubrica *Revista cărților*, după ce sunt prezentate cărțile apărute în cadrul „Bibliotecii de Sociologie, Etică și Politică”, organism aflat sub conducerea profesorului Dimitrie Gusti, încep să se vadă semintele unei polemici, să-i spunem, cordiale, între specialiști: „Greșită este, se-nțelege, concepția că *sociologia va fi monografică, ori nu va fi* și că ar exista o *sociologie monografică, știință a realității sociale*. Ci sociologia este știința despre realitatea socială, iar monografia sociologică reprezintă metoda de a studia unități sociale prin observație directă – pentru verificarea unor ipoteze sociologice și formularea altelor noi. Dar în sociologie metoda istorică este cu mult mai importantă. Nu urmează totuși că am putea spune că *sociologia va fi istorică, ori nu va fi*, cum de altfel și metodele inductivă și deductivă își păstrează, în sociologie, valoarea ce o au pentru toate științele. Și nu este oare monografia tot istorie, adică descriere? Doar și psihologia se întemeiază pe observație, fără ca să afirmăm că *psihologia va fi biografică, ori nu va fi*. Vremea sistemelor sociologice cu pretenție de originalitate a trecut, iar căutarea originalității cu orice preț e anacronică”.

Cu toate aceste disensiuni de natură teoretică, de o mai mică sau de o mai mare amploare, în „Însemnările sociologice” au fost, în general, recenzate lucrările sau revistele Școlii de la București. Spre exemplu, tot în primul număr al „Însemnărilor sociologice”, la rubrica *Revista revistelor*, va fi prezentată „Arhiva pentru știința și reforma socială” (director D. Gusti), Anul XII, nr. 1–2, 1934. În prezentare, nesemnată, se menționează: „Cu acest număr, Arhiva va apare ca *Organ al Institutului Social Român și al Federației internaționale a societăților și institutelor de sociologie*”.

De asemenea, pe „Lista revistelor abonate și primite în schimb”, listă tipărită pe coperta a treia a revistei „Sociologie românească” (aflată sub directoratul lui Dimitrie Gusti) figurau și „Însemnările sociologice”. Ceea ce înseamnă că revista de la Cernăuți se bucura de vizibilitate în zona sociologică, și asta în condițiile în care din punct de vedere material nu stătea prea bine, susținându-se financiar doar din vânzări și abonamente. Pe de altă parte, de o situație mai bună se bucura revista lui Gusti, aceasta beneficiind de anumite subvenții de la stat.

De consemnat este și faptul că, potrivit lui Leon Țopa, Dimitrie Gusti i-a propus lui Traian Brăileanu să vină la București, să i se alăture, treptat urmând să intre în Academie (aceeași propunere fiindu-i făcută cu câțiva ani în urmă profesorului cernăuțean și de către Nicolae Iorga). În schimb, „Traian Brăileanu a

refuzat, voia să rămână independent, iar apoi, după '40, în a doua fază a revistei *Însemnări sociologice*, când aceasta apărea la București, disputele s-au politizat oarecum, punctele de vedere depășeau cadrul strict științific...” (Dungaci 2003: 26), mărturisește Leon Țopa, sociologul care, în 1939, va colabora, cu rezultate apreciabile, cu Traian Herseni, iar în intervalul '46–'47, cu Henri Stahl, ambii colaboratori apropiați ai lui Dimitrie Gusti.

Același Leon Țopa ne mai spune că revista de sociologie bucovineană avea o audiență ridicată, mai ales în cercurile studențești din Cluj, acolo unde cărțile lui Traian Brăileanu erau cunoscute și apreciate. De altfel, Traian Brăileanu se afla în relații foarte bune cu profesorii clujeni de la acea oră, Sextil Pușcariu și I. C. Cătuneanu (Dungaci 2003: 25).

Nici de această dată, în numărul 2 (An I, mai 1935) al revistei „Însemnări sociologice”, Traian Brăileanu nu-și dezmințe propensiunea către traducerea științifică. Acum va tălmăci din franceză în limba română articolul lui Gaston Richard intitulat „Cum s-ar putea înlocui dovada experimentală în Sociologie?”. Despre sociologul francez, Traian Brăileanu afirmă: „Dl Gaston Richard, profesor onorariu de sociologie la Facultatea de litere din Bordeaux, a binevoit să ne trimită, pentru *Însemnările* noastre, acest luminos studiu, pe care-l publicăm în traducere. Dl G. Richard e cunoscut cititorilor români mai ales prin studiul său *Cultura română și statul român*, apărut în broșura dlui Al. I. Alexandrescu (București, Librăria Cultura Poporului, 1933). În timpul cât a condus *Revista Internațională de Sociologie*, de la a cărei direcțiune s-a retras în anul trecut din cauza vârstei înaintate, eminentul sociolog francez a dat deosebită atenție mișcării sociologice din țara noastră, cunoașterea limbii noastre, ce și-a dobândit-o în scurtă vreme, înlesnindu-i să citească cărți și reviste românești. Mulțumindu-i dlui Gaston Richard pentru *Îndemnul* dat *Însemnărilor*, prin articolul de față ne exprimăm dorința și nădejdea că ne vom bucura încă prin mulți ani de sprijinul și încurajarea sa”. Interesant este că dezbateră de idei din sociologia românească reușea la timpul respectiv să suscite interesul gânditorilor europeni. Mai mult, exista comunicare între specialiștii români și cei din Europa sau chiar America. Un pas înainte în acest sens îl constituie și faptul că sociologii români reușiseră să se racordeze la ideile sociologice occidentale. Cu toate acestea, după 1948 s-a produs „înghețul”, sociologia românească fiind pur și simplu desființată. Și nu într-un moment întâmplător, ci chiar atunci când începeau să se ivească roadele unei munci susținute, după o etapă de acumulări masive, o perioadă în care se consolidau autentice sisteme și școli sociologice. Din păcate, timpul nu a mai avut răbdare cu sociologia românească interbelică.

Revenind la articolul de fond semnat de Gaston Richard, text care deschide numărul 2, an I, al „Însemnărilor sociologice”, observăm că profesorul francez pledează pentru: „o sociologie vindecată de ambiția care vreme îndelungată i-a abătut din calea dreaptă pe inițiatorii ei, anume de ambiția de a elimina orice metafizică luându-i locul ei și de a pronunța ultimul cuvânt asupra naturii spiritului omenesc și a valorii destinului omenirii”.

În consecință, observăm că în revista „Însemnări sociologice”, pe care o catalogăm drept o realizare de seamă a Grupului de la Cernăuți, s-a făcut sociologie, cel puțin până în 1940, când timpurile s-au înrăutățit într-atât încât nimeni sau aproape nimeni nu mai avea dispoziția necesară pentru a se ocupa de știință în adevăratul sens al cuvântului. Cum relatează Traian Brăileanu, într-o notă plasată în debutul monumentalei sale *Teorii a comunității omenești*: „evenimentele din toamna anului 1940 puseseră capăt filosofării” (Brăileanu 1941: 15). Erau vremuri tulburi, marcate de război și tot răul ce decurge din astfel de acțiuni radicale ale omenirii.

**TRAIAN BRĂILEANU, O TEZĂ DESPRE ARTA GUVERNĂRII.
STUDIUL DE CAZ: ȘTEFAN CEL MARE, PERSONALITATE EXEMPLARĂ A ISTORIEI**

Ilie Bădescu afirmă, în lucrarea intitulată *Noopolitica. Sociologie noologică. Teoria formelor asincrone*, că „pe temelia marilor exemple se nasc și marile învățături” (Bădescu 2006: 331). Același sociolog îl citează, în susținerea tezei emise, pe Traian Brăileanu, acesta din urmă subliniind că: „singurul învățământ hotărâtor este exemplul” (Bădescu 2006: 331). Un astfel de exemplu este, în accepțiunea sociologului cernăuțean, Ștefan cel Mare, domnitorul care a reușit să pună bazele, printr-o intuiție genială, unui stat medieval capabil să răspundă capcanelor, nu puține, întinse de istorie. Pentru Traian Brăileanu marele voievod moldav este acel „Principe” exemplar care a izbândit în politică, întemeind reguli precise privind arta guvernării. Pornind de la teza lui Machiavelli, în articolul său, *Ștefan cel Mare și arta de a guverna* (Brăileanu 1935b: 17–24), titularul catedrei de etică, sociologie și politică a universității cernăuțene, analizează dacă domnitorul statului medieval moldovenesc se încadrează în tiparele trasate de gânditorul florentin și dacă ar fi acționat după regulile de artă politică enunțate în celebra lucrare *Principele*, acesta ar fi putut realiza ceea ce de altfel a și înfăptuit în Moldova. Continuându-și teoria, Traian Brăileanu, în studiul său, enunță următoarea aserțiune: „În condițiuni asemănătoare, amestecul străinilor, lupte pentru ocuparea tronului etc., Ștefan cel Mare a înfăptuit în Moldova ceea ce dorea Machiavelli pentru Italia, întemeierea unei domnii puternice” (Brăileanu 1935b: 20).

Traian Brăileanu nu ezită să-i conteste lui Machiavelli teza potrivit căreia, dacă un principe ar urma regulile sale, atunci ar reuși să întemeieze în Italia o domnie puternică. Sociologul bucovinean își exprimă părerea că nici Cesare Borgia, nici un alt principe italian nu ar fi reușit unirea tuturor statelor italiene într-un singur stat, după modelul Spaniei și Franței, motivul fiind unul simplu: „deoarece aceste percepțe sunt greșite” (Brăileanu 1935b: 20). Comparând regulile de cârmuire ale Principelui lui Machiavelli cu cele ale lui Ștefan cel Mare, Brăileanu dădea câștig de cauză domnitorului moldav (Bruja 2004: 95). „Arta guvernării nu se poate întemeia, cum credea Machiavelli, numai pe calcul, ci ea

cere o adâncă înțelegere a sufletului omenesc, un acord perfect de simțire între conducător și mulțime. Mulțimea nu e nici bună, nici rea; conducătorul o poate face bună, dacă el însuși este într-adevăr bun. El o poate face capabilă de orice jertfă pentru apărarea patriei, a credinței, a moralei, pentru înfăptuirea unei culturi înalte, dacă el însuși e însuflețit de acest spirit de jertfă. Frederic al II-lea al Prusiei, și el numit de posteritate *cel Mare*, a scris înainte de urcarea la tron un *Anti-Machiavelli*, Ștefan cel Mare a dovedit prin guvernarea sa, că teoria lui Machiavelli are nevoie de o nouă analiză și de o rectificare în unele puncte esențiale” (Brăileanu 1935b: 23).

Este îndeobște cunoscut accentul pus de sociologul bucovinean pe dimensiunea morală. De aici și dezacordul său față de concepția machiavelică: „Machiavelli trăiește într-o atmosferă care înăbușă orice avânt eroic, care usucă sufletele de orice porniri nobile și dezinteresate. Politica este pentru el un joc primejdios, o țesătură de intrigi și curse. Numai cel inteligent, viclean peste măsură, și hotărât să îndrăznească totul, putea să răzbească și să domine. Patriotismul înflăcărat al lui Machiavelli căuta între cei răi pe cel mai rău, ca să poată îndeplini misiunea de a uni Italia sub un singur sceptru. Dar întrebarea e: poate un astfel de om să deștepte însuflețirea mulțimii, spiritul de jertfă, credința într-un viitor mai bun? Poate lumea să dorească de a schimba pe micii tirani imperfecti, cu un singur tiran, un diavol perfect?” (Brăileanu 1935b: 22–23). Prin urmare, Traian Brăileanu îl alătură pe Ștefan cel Mare principelui descris de Machiavelli, în vederea decelării erorilor gânditorului florentin. Definitiv de observat sunt, spune Brăileanu, atât asemănările, cât și deosebirile dintre cele două tipologii de suverani. De asemenea, schițând doar, după cum explică el însuși, o astfel de problematică, în continuare, gânditorul bucovinean, scrie despre lipsa înțelegerii importanței religiozității din partea lui Machiavelli, arătând că o atitudine de acest tip este o greșeală fundamentală: „Politica nefastă a Papilor, neputincioși pe de o parte de a înfăptui ei înșiși unitatea Italiei, iar pe de altă parte atâțând neînterupt rivalitățile între statele italiene pentru a-și păstra statul lor, i-a întunecat lui Machiavelli, ca și celor mai mulți oameni politici italieni din vremea sa, înțelegerea religiozității, a adevăratei religiozități și a adevăratei moralități, pentru consolidarea unui stat. Dacă Machiavelli l-ar fi cunoscut pe Ștefan cel Mare, capitolul al XVII-lea al *Principelui* său (*Cum trebuie să-și țină domnitorii făgăduielile*), capitol care i-a atras lui Machiavelli atâta hulă, ar fi primit alt conținut. *Un domnitor*, zice Machiavelli, *n-are trebuință să aibă însușirile ce am arătat, dar trebuie să pară că le are pe toate. Voi adăuga chiar că a avea și a te sluji de toate aceste însușiri este primejdios și că este folositor întotdeauna să te prefaci că le ai; așa că domnitorul trebuie să pară îndurător, credincios, omenos, religios și cinstit, dar trebuie să fie stăpân pe sine, pentru ca, la trebuință, să poată și să știe să facă și cu totul dimpotrivă. Pilda lui Ștefan cel Mare dovedește că domnitorul trebuie să aibă într-adevăr aceste însușiri pentru a fi respectat și iubit de poporul său*” (Brăileanu 1935b: 22).

În ultima secvență a studiului său, profesorul Brăileanu argumentează importanța unui demers de genul celui întreprins sub denumirea de *Ștefan cel Mare și arta de a guverna*, subliniind faptul că o cunoaștere temeinică de natură teoretică împiedică o serie de acțiuni eronate, conducând în același timp la rezolvarea unor probleme politice din ce în ce mai subtile și, evident, mai dificile. Cum conducători geniali apar rar, cum un Ștefan cel Mare nu se poate naște peste noapte, este nevoie ca oamenii politici să-și asume construirea unei educații temeinice, o cunoaștere teoretică adecvată, pentru a depăși problemele care se ivesc mereu, cu precădere într-un stat modern. „Utilitatea practică a unor astfel de studii nu poate fi tăgăduită. În statele moderne, problemele sunt atât de complicate și dificile, încât numai oameni politici geniali le-ar putea rezolva fără pregătire teoretică. [...] Într-un stat modern, clasa conducătoare trebuie să primească o educație politică desăvârșită. Genii nu se pot crea prin educație, dar oameni vrednici, cinstiți, harnici, împlinindu-și cu sfințenie datoriile către patrie și neam – astfel de caractere se pot forma prin educație, dându-li-se în același timp și o temeinică pregătire teoretică și tehnică în domeniul activității politice” (Brăileanu 1935b: 24).

În accepțiunea lui Brăileanu, progresul sociologiei constă în stabilirea unui dialog, în realizarea unor legături strânse între teoria socială și practică. Pentru liderul Grupului de la Cernăuți, abordarea unei „politici empiriste”, deci precare, marcată de slăbiciuni, conduce inevitabil către „politicianism”. Explicația pe care ne-o dă gânditorul bucovinean constă în faptul că un astfel de politician „nu poate desprinde cu claritate scopul principal al acțiunii politice, nici nu cunoaște toate posibilitățile tehnice pentru a asigura rezultatul dorit” (Brăileanu 1935b: 24). Mai mult, autorul *Teoriei comunității omenеști* conchide în felul următor: „Afirmatia că politica practică se învață prin istorie își dobândește adevărata semnificație și importanță, dacă între istorie și politică se așează știința politică, teoria întemeiată pe experiența istorică. De altminteri, se poate spune cu aceeași dreptate că popoarele și oamenii politici nu învață nimic din istorie” (Brăileanu 1935b: 24).

Nu lipsit de importanță este și faptul că, în aceeași lună, mai, 1935, Traian Brăileanu, aflat printre studenți, la Suceava, va susține o conferință cu titlul „Ștefan cel Mare și arta de a guverna” (Bruja 2011: 32). Este de la sine înțeles că textul conferinței era similar cu cel publicat în aceeași lună în „Însemnările sociologice”, revista care începea să se impună mai ales în mediile studențești, cu ecou preponderent printre cei interesați de epistema sociologică, dar și printre persoanele cu vederi naționaliste.

Dincolo de aspectele ce țin strict de sociologie, revenind la imagologia lui Ștefan cel Mare, nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că, de-a lungul timpului, românii, însă nu mai mult decât alții, și-au manifestat vocația mitizării unor mari oameni ai trecutului. Dintr-o astfel de „structură a sacralității” (Boia 2000: 282) face parte și Ștefan cel Mare, principe ideal, figură remarcabilă a istoriei autohtone. Cum marele voievod moldav este personajul cu cea mai însemnată încărcătură simbolică din spațiul românesc, articolul lui Traian Brăileanu completează o

întreagă literatură despre „lunga, autoritara și înfloritoare domnie” a lui Ștefan cel Mare, „modelul unei excepționale și durabile construcții politice românești” (Boia 2000: 286).

Deși în opinia tipului se exprima convingerea că existau „momente când toți eroii naționali apar neînsemnați în comparație cu umbra sfântă a Căpitanului” (Boia 2000: 320), după cum afirmă într-o carte de-a sa istoricul Lucian Boia, Ștefan cel Mare va ocupa o poziție însemnată și în cadrul mitologiei promovate de mișcarea legionară. De fapt, Ștefan cel Mare și Sfânt, în calitatea sa de principe exemplar, de apărător al creștinismului, al bisericii strămoșești și al hotarelor patriei, de autentic „ales al Domnului”, „sfânt și împărat al românimii”, al tuturor celor care „cuminecă” în limba română (Husar 1979: 526), după cum se exprima cărturarul Alexandru Husar, a rămas în conștiința tuturor românilor, fiind, după cum se știe, în anul 1992, canonizat. Dincolo de orice „confiscare” a voievodului moldav, în anumite perioade, de o ideologie sau alta, Ștefan cel Mare și Sfânt rămâne un simbol pentru toți românii din toate timpurile: „un om minunat, un sfânt cum nu mai poate răsări altul, izvorul a toată vitejia, fântâna tuturor dreptăților, marea bunătăților” (Iorga 1904: 306), potrivit cunoscutei formulări a lui Nicolae Iorga.

Pe lângă acest subiect, în numărul 2 al revistei, Traian Brăileanu semnează și o recenzie în care vorbește despre „Revue internationale de sociologie”, Nos I–II, 1935, concentrându-și atenția asupra articolului sociologului elvețian G.L. Duprat. În articolul acestuia, *Formele elementare ale vieții sociale*, sociologul român observă că, în analiza problemei enunțate, autorul elvețian este tentat să cerceteze raportul social fundamental, care apare în orice mod de existență socială. De asemenea, sociologul elvețian, arată Brăileanu, este interesat, în studiul său, și de raportul dintre elite și mulțime (Brăileanu 1935d: 31). În continuare, profesorul cernăuțean afirmă că: „Lucrările dlui Duprat au pentru sociologia contemporană o valoare care așteaptă încă să fie pusă în deplină lumină. Observația pătrunzătoare a faptelor empirice în extraordinara lor complexitate se unește, la acest savant, cu puterea de a le cuprinde în toate aspectele lor variate și variabile, urmărindu-le până în cele mai nuanțate relații” (Brăileanu 1935d: 32).

Și următorul număr al „Însemnărilor sociologice” (An I, nr. 3, iunie 1935) va găzdui o prezentare a amintitei publicații franceze. Este vorba despre numărul III–IV, anul 43, martie–aprilie 1935. Profesorul bucovinean, semnatarul recenziei, afirmă că articolul din „Revue internationale de sociologie”, *Metoda științifică aplicată studiului faptelor sociale: confruntarea între metodologia faptelor naturii și metodologia faptelor activității omenești*, al sociologului belgian Georges Hostelet, prezintă un interes major. Traian Brăileanu subliniază că fenomenele sociale se deosebesc de fenomenele naturii, ceea ce înseamnă că metoda cercetării faptelor sociale nu poate fi aceeași cu metoda aplicabilă în studiul faptelor naturale.

Problema, spune Brăileanu, este de a identifica metoda specific sociologică, adecvată caracterului fenomenelor sociale, „îngăduind totuși un raționament exact” (Brăileanu 1935e: 31). Toate acestea ne indică un lider inspirat, Traian Brăileanu, o

revistă de sociologie românească, o grupare autohtonă de cercetători preocupați cu toții de dialog, de dezbateră de idei, de găsirea unor metode cât mai eficiente, în vederea investigării societății. Încă de la primele două numere ale „Însemnărilor sociologice”, Traian Brăileanu și Grupul de la Cernăuți și-au definit un parcurs a cărui forță catalizatoare consta în deschiderea incontestabilă pe care au arătat-o pentru sociologia practică în alte spații geografice, de dincolo de granițele țării noastre. Se vede limpede capacitatea de sinteză existentă în sânul Grupului de la Cernăuți. Acest aspect se poate observa cu profundă claritate în celebrul proiect Universitatea țărănească, întreprindere realizată în direcția procesului de *national building*, manifestat, într-o formă sau alta, în majoritatea țărilor europene, dar și în Statele Unite ale Americii. Sensul acțiunii, potrivit lui Leon Țopa, cel care a elaborat proiectul Grupului de la Cernăuți, era „desăvârșirea culturii poporului” (Țopa 1935a: 40). De acest aspect ne vom ocupa pe îndelete într-un demers viitor.

PROBLEMA EVREIASCĂ

Dacă până acum, în primele două numere ale „Însemnărilor sociologice”, tonul articolelor semnate de Traian Brăileanu este unul ponderat, în *Problema muncitorească în lumina doctrinei naționaliste (Schitașarea problemei)* el devine acid, acuzator, tranșant. Și asta, deoarece, în studiul amintit, dezbătând problematica muncitorească, ajunge la concluzia că manifestul comunist este programul națiunii evreiești, „otrava” cu care mulți muncitori atât români, cât și de pe cuprinsul mai multor țări, s-au contaminat. Potrivit lui Traian Brăileanu, evreii „infecțară toate țările civilizate cu ideile comunismului marxist și găsiră în masele proletare terenul prielnic pentru răspândirea acestei boli sociale. Ținta lor era bine fixată: să nimicească prin dezlănțuirea revoluției proletare națiunile civilizate și să clădească apoi pe ruinele statelor prăbușite, dominațiunea lor mondială”. Manifestul comunist, credea Brăileanu, a devenit programul națiunii evreiești, care intră astfel ca putere constituită în politica mondială (Brăileanu 1935f: 23). Fără echivoc, sociologul bucovinean afirmă că izolate și neizbutite au rămas, până după război, încercările de a lua evreilor din mână conducerea maselor proletare (Brăileanu 1935f: 24). Mai mult, despre primejdia evreilor spune că a fost resimțită în majoritatea țărilor civilizate. Drept urmare, în toate acestea au avut loc manifestări antisemite, Germania fiind dată drept exemplu în acest sens (Brăileanu 1935f: 24).

Referitor la problematica dezbătută, Brăileanu își exprimă punctul de vedere, arătând că teoria cuzistă legată de problematica evreilor este una eronată. Un lucru era clar, în viziunea lui Brăileanu, primejdia nu putea fi înlăturată decât prin răsturnarea evreilor de la conducerea muncitorimii. „Drumul spre această țintă însă este mai dificil decât s-ar crede. Teoria curentă (cuzistă) preconizează ca unic mijloc propaganda antisemită în rândurile muncitorilor. Încercările de aplicare

practică au dat însă greș, prin urmare teoria e greșită. Ea trebuie rectificată, pusă în concordanță cu realitatea. Propaganda antisemită e necesară, dar ea reprezintă numai un mijloc pentru a descinde drumul pentru opera pozitivă a *naționalismului integral*”, spunea sociologul bucovinean, alunecând, ca atâția alții, pe panta fără întoarcere a unei univocități peremptorii (Brăileanu 1935f: 25).

În continuare, sociologul român merge mai departe cu propria teorie, arătând că „distrugerea marxismului, a crezului proletar, trebuie să fie ținta naționalismului” (Brăileanu 1935f: 25), conchizând că un imperativ este „convertirea muncitorilor la credința adevărată cuprinsă în doctrina naționalistă” (Brăileanu 1935f: 25). Imperativ care nu s-a dovedit a fi o simplă vorbă în vânt, ci un deziderat care va fi atins nu peste mult timp, în octombrie 1936, când se constituie „Corpul Muncitoresc Legionar”, aflat sub conducerea inginerului Gheorghe Clime (Tănase 2010: 109). Așadar, și din acest motiv, pentru Partidul Comunist, Mișcarea legionară a reprezentat, cum afirmă și Tiberiu Tănase pe coperta a IV-a a volumului său *Fetele monedei*, un concurent însemnat și incomod în lupta pentru putere.

Și totuși, în urma observațiilor efectuate, Dan Dungaciu ajunge la concluzia că: „Nici chiar Traian Brăileanu nu poate fi, riguros vorbind, acuzat de *rasism*, chiar în abordarea pe care o face națiunii din punctul de vedere al doctrinei legionare [...]. Tezele sale anti-evreiești nu proveneau dintr-o perspectivă *rasistă*, ci din echivalarea – abuzivă, indiscutabil – a acestei populații, sau a unei secțiuni însemnate a ei, cu comunismul. Respingerea unui element de populație avea deci rațiuni *politice* (respingerea totală și fără rest a comunismului), nu *rasiale*. Acesta e motivul pentru care alte grupări etnice nu sunt o țintă explicită în scrierile sociologului bucovinean, și așa se explică de ce grupurile sioniste din Cernăuți frecventau la Universitate cursurile lui... Traian Brăileanu” (Dungaciu 2003: 183). Prin urmare, nu putem face abstracție, în încercarea de a înțelege antisemitismul lui Brăileanu, de aspectul conform căruia, pentru titularul catedrei de sociologie din cadrul universității cernăuțene, „pericolul comunist este unul dintre reperele ce i-au jalonat esențial cariera sau modul de implicare în treburile cetății” (Dungaciu 2003: 279).

Lărgind cadrul discuției noastre, problema evreiască nu este identificată acum, în 1935, pentru prima oară de către Traian Brăileanu. Un punct de vedere asupra chestiunii a fost formulat de sociologul bucovinean încă din anul 1919, la început în „Glasul Bucovinei”, apoi în chiar numărul inaugural al „Cugetărilor”, publicație unde a îndeplinit funcțiile atât de editor, cât și de redactor responsabil. Încă de atunci, pentru sociologul bucovinean, chestiunea evreiască, după cum se exprima el însuși, „trebuie discutată în mod clar și precis. Limita unde începe al nostru *non possumus* trebuie să se fixeze odată pentru totdeauna. Dincoace de acest hotar se pot face toate concesiunile și se poate da tot sprijinul. Căci poporul evreu are același drept la existență ca orice alt popor civilizat, are același drept la libertate și muncă. Dar un drept nu-l are, și anume acela de a exploata populația în al cărei mijloc trăiește și de a pune interesele proprii mai presus de interesele statului în care trăiește și care îi garantează existența și libertatea” (Brăileanu 1919: 11).

Interesant este că la data respectivă Traian Brăileanu nu excludea chiar și colaborarea cu forțele politice ale evreilor din Bucovina, însă cu condiția ca în prealabil să fie stabilite clar principiile de la care să pornească baza discuției în problema evreiască. Traian Brăileanu pune o condiție de acest gen întrucât considera că populația evreiască din Bucovina își dorea să-și mențină și în România reîntregită aceleași privilegii, poate chiar sporite, în așa fel încât „ar fi ca din capul locului să ne supunem unei hegemonii care va trebui să devină și mai apăsătoare decât cum a fost în Austria. Or, această hegemonie va da naștere – mai degrabă sau mai târziu – la conflicte acute între evrei și creștini” (Brăileanu 1919: 11).

Cu toate acestea, putem afirma că antisemitismul lui Traian Brăileanu nu are nimic excepțional, înscriindu-se pe o linie clasică pentru perioada interbelică. Cum completează și Radu Florian Bruja, sociologul bucovinean, în perioada dintre cele două conflagrații mondiale, milita în special pentru eliminarea evreilor din economia românească și pentru crearea unei clase de mijloc autohtone, profund naționaliste (Bruja 2011: 47).

În acest context nu putem să nu amintim de faptul că originea antisemitismului în Bucovina poate fi identificată în secolul XIX, mărunțul discordiei fiind politica habsburgică. După cum se cunoaște, o spun nu puțini istorici, politica habsburgică îi favoriza pe coloniști și pe imigranți, între aceștia un procent destul de ridicat fiind evrei, în contrapondere cu populația autohtonă, românească, net dezavantajată. Întrucât evreii au continuat și în secolul XX să dețină poziții cheie în ceea ce privește comerțul, finanțele, meșteșugurile, profesiile liberale ș.a.m.d., tensiunile s-au acutizat. Și asta, mai ales când Bucovina revenea între hotarele țării de care aparținea, iar românii își recăpătaseră statutul, împotriva lor nemaifiind exercitat niciun proces de deznaționalizare.

Cum perioada interbelică poate fi considerată una de criză, pe fondul instabilității socio-politice existente s-a putut răspândi și antisemitismul. De asemenea, lărgind cadrul, relevant este și faptul că nu puțini specialiști au declarat răspicat că una dintre bolile cronice ale Europei a fost antisemitismul.

Analizând situația evreilor din Bucovina, istoricul Mihai Iacobescu constată că aceștia „își cuceriseră o situație privilegiată sub Habsburgi” (Iacobescu 2011: 15), realitatea rămânând aceeași și mai târziu, în timpul administrației românești: „Cu toate reformele democrat-liberale, efectuate de români, îndeosebi în deceniul 1918–1928, putea, oare, administrația românească să-i readucă pe românii autohtoni în condițiile de relativă egalitate în viața economică a Bucovinei cu unele minorități care își cuceriseră o situație privilegiată sub Habsburgi – cum era, de pildă, cazul burgheziei evreiești, care era încă stăpână pe comerțul cu amănuntul (prima prăvălie românească la Suceava a apărut abia în 1938 și a fost falimentată de evrei!), la exploatarea forestieră (chiar la data naționalizării fabricilor de cherestea și exploatarea forestieră, în 1948, majoritatea patronilor din Bucovina erau evrei!), în finanțe și care deținea o pondere de 75–80% din cadrele cu studii superioare în domeniile avocaturii, farmaciilor și medicinei? Putea oare

administrația românească să schimbe în două decenii, în timpul unei jumătăți de generație, ceea ce dominația habsburgică făcuse, susținuse timp de 144 de ani, adică în 4–5 generații? Chiar istoricii evrei recunosc faptul că, încă și sub administrația României întregite, între 1918 și 1939, „Cernăuții erau, după Varșovia și New York, orașul ce a suscitât interesul cel mai înalt al populației evreiești în lume”. (Felesko, Molasa, Strutynski 1995: 81–90) Or, lupta dintre adepții Mișcării Legionare, în Bucovina, mai ales – ca și în restul țării – și burghezia și cămătarii evrei era expresia încercării autohtonilor români de a-și cuceri și deveni stăpâni pe pozițiile economico-financiare pierdute în trecut.

O părere similară are și Corneliu Pintilescu. Acesta, referindu-se însă la întreg spațiul României, afirmă că: „Antisemitismul românesc [...] își are originile în secolul al XIX-lea și apare ca reacție la emigrările populației evreiești dinspre Galiția sau Imperiul Țarist către Principate. Componenta esențială a acestui antisemitism tradițional este cauza sa economică, determinată de concurența pe care activitatea comercială și antreprenorială evreiască o face elitei birocratice și burgheziei românești. Conflictul conține și o componentă culturală, efect al diferențelor neacceptate, al tensiunilor religioase sau al neasimilării culturale percepute negativ de către populația majoritară” (Pintilescu).

Cert e că, încă de după a doua jumătate a secolului XIX, în România, nu numai în Bucovina, problema evreiască a constituit, cum zicea Zigu Ornea, „un contencios mereu inflamabil” (Ornea 1996: 384), „o realitate a unui fenomen deopotrivă politic, social și moral” (Ornea 1996: 395). Trebuie să observăm împreună cu Tiberiu Tănase că, între antisemitism și anticomunism, Corneliu Zelea Codreanu pune semnul egalității (Tănase 2010: 80), ceea ce am arătat că și Traian Brăileanu a făcut. Dragoș Zamfirescu, în opul *Legiunea Arhanghelul Mihail de la mit la realitate* (Zamfirescu 1997), menționează că adversitatea Mișcării legionare față de organizația de extremă stângă, recte bolșevismul, și prin aceasta ne explicăm într-o anumită măsură și poziția antisemită a primilor, a apărut ca urmare a faptului următor: comunismul „nu este religios și este conceput de evrei, nimicește credința și are o poziție internaționalistă. Dată fiind deosebirea radicală dintre bolșevism și creștinism, împotriva plăgii comuniste trebuie să se lupte prin orice mijloace” (Tănase 2010: 80).

Pe o astfel de direcție și-a manifestat antisemitismul și Traian Brăileanu, profesorul care mereu a fost de partea tinerilor, a acelor tineri „însuflețiți cu o credință sfântă” (Brăileanu 1935b: 26), cum se exprimă el însuși.

Punându-și nădejdea în rectitudinea noii generații de intelectuali, sociologul bucovinean, într-un articol de-al său din „Însemnările sociologice”, vizavi de Congresul studenților români creștini, desfășurat la Craiova, pe data de 19 aprilie 1935, afirmă că: „Imaginea studentului s-a schimbat cu desăvârșire. Studentul gălăgios, nepăsător, sceptic, oportunist, a dispărut; în locul lui s-a prezentat la Craiova studentul tăcut, grav, însuflețit de o credință sfântă, intransigent în judecata dreaptă, neînduplecat în fața ademenirilor politicianiste. De unde această

transformare radicală? O știm cu toții. O știm noi, care am urmărit pas cu pas drumul spinos pe care au trebuit să treacă acești tineri, an de an, din suferință în suferință, până ce sufletele lor s-au contopit într-o singură și indestructibilă idee: salvarea neamului românesc. O știu și cei ce se tem de înaintarea coloanelor disciplinate ale tinerilor bărbați. Aici nu e vorba de conspirație și revolte, de demonstrații turbulente, de *revoluție* politică. E vorba de nașterea unei lumi noi a unei culturi românești, clădită pe temelia puternică a statului național românesc” (Brăileanu 1935b: 26). După cum se observă, Traian Brăileanu credea în starea de spirit a noii generații, s-a aflat de foarte multe ori alături de tineri, i-a sprijinit în acțiunile lor și a militat fățiș în numele naționalismului, grație căruia spera că se va instaura „lumea nouă”. O lume, pe care Ernest Bernea o identifica în mișcarea legionară în felul următor: „Legiunea nu este un partid politic ci este o *lume nouă*. Partid politic poate fi în fața urnelor dar nu a istoriei. Toată greșeala aici stă: e o chestiune de perspectivă. Orice partid poate fi distrus de un altul la putere, fie prin luptă, fie prin *realizare de program*, numai Legiunea nu. Aceasta pentru că mișcarea tineretului este o nouă spiritualitate, o nouă viziune de viață, care va defini și va așeza noi vremuri românești” (Bernea 1937: 398).

Încă înainte de a deveni legionar, Constantin Noica se arată a fi solidar cu generația din care făcea parte. Astfel, pe bună dreptate, arată de ce tineretul român din acea perioadă a recurs la politică, reușind să creioneze un profil simpatetic acestei categorii de populație a României anilor treizeci: „Social, tineretul înseamnă o categorie de oameni care nu-și găsesc locuri. Profesorat, tineretul este sau pretinde a fi mai cărturar, mai în specialitate decât lumea veche. Etic, tineretul se prezintă nepătat și capabil, deci, de a protesta împotriva imoralității vieții noastre publice. În sfârșit, tineretul se vrea, se afirmă reformator [...]. De aceea să nu se mire nimeni, și cel mai puțin guvernanții, că tineretul are astăzi o importanță politică. O are pentru că ceilalți nu l-au înțeles, pentru că l-au înțeles greșit, poate. Și iată că într-o bună zi, tineretul, care, în mare parte, este studențime, s-a trezit ca masă politică... Astăzi, da, tineretul face politică – și nu din vina lui. O face cu sete, tinerește cum face tot... Stăpânirea vrea chiar să-i reducă posibilitățile de activare în planul politic, printr-o serie de acțiuni care stau să vină... Tineretul nostru e bolnav de politică. Dacă există un primat în societatea noastră tânără, atunci există primatul politicului. Că e rău? Poate că e rău. Dar de ce n-ar vrea o dată lumea să plece de la ceea ce este, de la nivel românesc?” (Noica 1934). După cum o spune răspicat Noica, în legionarism tineretul s-a regăsit, la fel și o serie întreagă de intelectuali, crescuți la fel ca și Traian Brăileanu, în spirit naționalist. Exasperați de politicianism, de imoralitate, mulți au început să spere într-o lume mai bună, odată cu ivirea unui curent ideatic în care s-au regăsit. Zigu Ornea ține să precizeze că: „Domina, printre tinerii devotați ai legionarismului, buna credință, inocența și puritatea într-un ideal care li se părea atoatesalvator. Sufereau pentru el prigoane, osânda publică, închisoarea. Dar nu dezarmau. Când se vor trezi, va fi prea târziu” (Ornea 1996: 301).

De orientare naționalistă, militând de asemenea pentru „noi vremuri românești”, pentru „o lume nouă”, era și „Revista mea”, publicație apărută la Cluj, director fiind Maria D. Rădulescu, revistă recenzată în numărul 3, anul I, iunie 1935, al „Însemnărilor sociologice”. Despre revista clujeană, aflată la apariția cu numărul 7, se precizează că are un merit demn de evidențiat: „Apelul pentru unificarea doctrinei și propagandei naționaliste”. „Avem în sfârșit o revistă românească. Nici europeană, nici mondială, românească. În ea bate vânt de primăvară, de tinerețe vânoasă, neîndurată și aspră cu dușmanii, bună și încrezătoare față de prieteni”, se arată în recenzia respectivă. În schimb, în paginile publicației clujene, profesorul universitar Dan Rădulescu va semna entuziast apariția primului număr al „Însemnărilor sociologice”. Notabil este faptul că, analizând aceste *reviste ale revistelor*, observăm că „Însemnările sociologice” nu s-au cantonat într-o autarhie frustră, ci și-au manifestat apartenența la o piață deschisă a ideilor. Deși este evidentă înclinația revistei spre un anumit tip de discurs ce ține de extrema dreaptă, deși a promovat într-o măsură semnificativă „o filosofie” maniheistă, în paginile „Însemnărilor” și-au putut face loc recenzii la reviste care nu au avut nicio legătură cu ideologia mișcării legionare. Dintre acestea, pe lângă cele sociologice ale lui Gusti, spre exemplu, enumerăm: „Făt-Frumos” (director Leca Morariu), „Revista de pedagogie” (director C. Narly), „Junimea literară” (director I.I. Nistor), „Revista Institutului Social Banat-Crișana (director dr. Cornel Groșoreanu) etc. Prin urmare, în grupul sociologic bucovinean, deși orientarea politică era clară, iar excesele de limbaj erau de netăgăduit, nu exista totuși o înrâncenare ideologică fără ieșire. Cel puțin până în preajma anului 1938, perioadă în care putem vorbi de o politizare excesivă a societății românești și nu numai, răstimp de profundă criză, câmp ideatic unde dialogul a fost suspendat și înlocuit cu dispute tot mai radicale. Din păcate, „semnele bune”, despre care scria în iunie 1935, tot în „Însemnările sociologice”, Traian Brăileanu, nu se vor mai ivi prea curând în România. Au urmat o serie de crime abominabile, o scenă socio-politică pur și simplu devastată, pierderi teritoriale dintre care unele nu au mai fost recuperate nici până în prezent, o suită întreagă de orori ivite din toate părțile, acestea, parcă nu ar fi fost îndeajuns, culminând cu instaurarea regimului comunist, un teritoriu pe suprafața căruia teroarea a atins cote paroxistice.

IDEEA COMUNITĂȚII ROMÂNEȘTI

Încă din 1935 începea să se închege tot mai evident sistemul sociologic al lui Traian Brăileanu, fundamentat în monumentală lucrare *Teoria comunității omenеști*. În numărul 5 al revistei, apărut în august 1935, articolul de fond semnat de sociologul bucovinean poartă titlul *Ideea comunității românești* (Brăileanu 1935c: 1). Astfel, în opinia lui Brăileanu, „începe să se deslușească tot mai limpede drumul *Însemnărilor*” (Brăileanu 1935c). „Din sfera teoriei pure, unde ideea

comunității omenești se naște ca imagine desprinsă de condițiunile de timp și spațiu, *acțiunea* o atrage în câmpul înfăptuirilor practice, punând-o în contact cu substratul social concret și singular, supus determinării geografice și istorice. Din această clipă ideea devine o *forță creatoare*. Ea pune în mișcare ritmică și ordonată elementele sociale, indivizii, grupându-i într-o comunitate spirituală, într-o unitate însuflețită de un *ideal comun*” (Brăileanu 1935c), explică titularul catedrei de etică, sociologie și politică din cadrul universității cernăuțene. Și, de aici, după cum se observă, desprindem caracterul noologic al sociologiei lui Traian Brăileanu, despre care vorbește Ilie Bădescu. În continuare, autorul *Teoriei comunității omenești* își exprimă crezul că, urmărind înfăptuirea comunității românești ideale, din *laboratorul* „Însemnărilor sociologice”, împreună cu echipa sa, va putea munci după un plan bine chibzuit, fără primejdie de a devia de la drumul drept (Brăileanu 1935c). Parcă anticipând acuzațiile ce se vor aduce peste ani revistei și Grupului de la Cernăuți, Brăileanu va sublinia faptul că „Însemnările” și-au însușit o tehnică socială, un ansamblu de reguli servind acțiunea practică, întemeiată pe știință.

Cum respingea total orice sistem utopic, în excursul său, liderul grupului sociologic bucovinean scrie: „Pornind de la *Idee* nu suntem utopiști. Noi n-am plăsmuit idealul nostru de dorințe vagi și himerice, ci acel ideal este rodul științei, al cumpănirii raționale a țintei spre care tinde acțiunea noastră și a mijloacelor potrivite pentru atingerea țintei” (Brăileanu 1935c).

Așa cum spunea Traian Brăileanu, la temelia doctrinei naționaliste stă ideea națiunii române ca organism politic structurat după legi izvorâte din firea sa. Pe baza unei astfel de ideologii, afirmă sociologul bucovinean, „Însemnările sociologice” susțin năzuința acelor care și-au pus mintea și brațele în slujba înfăptuirii comunității românești.

Pentru filosoful cernăuțean „națiunea este un sistem social autonom, evolutiv. Adică ea este o comunitate umană având toate funcțiunile necesare existenței ei independente față de alte comunități” (Brăileanu 1940: 15).

Precizăm că, potrivit teoriei lui Traian Brăileanu, statul național este o comunitate umană care reprezintă o unitate și biologică, și morală, și religioasă, și estetică, și politică, și economică, unitate care se manifestă, adică poate fi constatată, prin tipul unitar de rasă, prin unitatea graiurilor, a moravurilor, credințelor, a solidarității servind apărarea teritoriului, a patriei, împotriva vecinilor, și prin autarhie economică. Din acest punct de vedere, grupul familial, comunitatea biologică, reprezintă punctul inițial, logic și istoric, al societății umane, iar națiunea, termenul final, adică cea mai largă comunitate care poate fi prinsă și organizată într-o unitate perfectă. Pentru o evidențiere mai limpede asupra perspectivei pe care o are Traian Brăileanu asupra națiunii, arătăm că există conform acestuia un număr de șase puteri: biologică, morală, religioasă, estetică, economică și politică. Toate acestea corespund „ordinilor sau formelor în care e prinsă viața umană și ar putea fi numite sau *puteri sociale*, sau *principii de unitate* ale acelor forme din a căror înlănțuire se nasc comunitățile umane concrete și

istorice” (Brăileanu 1940: 15). Brăileanu afirmă că orice cercetare sociologică teoretică trebuie să debuteze cu identificarea *forme sociale*, pentru a fixa, apoi, *puterile* care îi determină structura și evoluția (Dungaciu 2003: 172).

În *Teoria comunității omenеști*, sociologul cernăuțean își va intitula sugestiv, spunem noi, unul dintre capitolele părții a patra *Națiunea, comunitatea morală cea mai largă* (Brăileanu 1941: 375). „Teza principală este aceea după care *fără acceptarea normelor morale și a ordinii morale ca prototip al oricărei ordini, omul alunecă în anarhie, distruge orice ordine*; pe aceeași idee, *statele naționale s-au constituit pe temeiul solidarității morale*. Din această perspectivă, deci a unei asumări morale repetabile, se poate spune că *națiunea devine astfel pentru creștini comunitatea morală pe care o poate desăvârși prin străduințele sale, patria devine sălașul pământesc dăruit oamenilor de Dumnezeu pentru a trăi, ei și urmașii lor, fericiți și îndestulați, dacă vor ști să o îngrijească în așa fel ca pe o grădină frumoasă*. Pentru Traian Brăileanu, morala creștină, întemeiată pe *principiul dragostei*, era cea mai înaltă morală” (Dungaciu 2003: 171).

Titularul catedrei de sociologie, etică și politică a universității cernăuțene își dorea ca la baza ideii comunității românești să stea „numai doctrina creștină, care propovăduiește dragostea între oameni și căutarea drumului de împăcare între clasele sociale, apelând la conștiința morală atât a celor săraci, cât și mai ales a celor bogați” (Brăileanu 1941: 378). Traian Brăileanu nu ezită să se arate și de această dată total împotriva doctrinei marxiste, care, în viziunea sa, „nu poate remedia răul prin desăvârșirea dezastrului și prin proclamarea morții sufletului ca principiu de organizare socială” (Brăileanu 1941: 377–378). Lupta de clasă promovată de către comuniști, pentru Brăileanu, nu este o soluție. Conform teoriei sale, clasele conducătoare, precum și masele conduse nu trebuie să-și piardă sentimentul de solidaritate morală, deoarece acest sentiment este „în stare să învingă toate antagonismele de ordin economic” (Brăileanu 1941: 378). „Reacțiunea” în fața doctrinei marxiste este văzută de sociologul originar din Bilca drept „năzuința spre înălțare la ordinea morală, la acceptarea normelor instituite de Divinitate. Drumul spre înălțare a fost luminat în toate timpurile de jertfa celor buni. În vremea decadenței romane, doctrina creștină a înviat puternică, arzătoare, mântuitoare, în sufletele tuturor, haosul social s-a limpezit, cuvintele de lege, dreptate, dragoste, virtute își redobândiră înțelesul lor deplin, iar natura nu se mai înfățișa ca o ordine materială, ca un mecanism servind numai satisfacerii trebuințelor materiale, economice ale omului, ci ca o ordine creată de Dumnezeu. pentru ca oamenii să înfăptuiască binele și frumosul și să descopere prin știință adevărul, învățând astfel să se închine smeriți în fața puterii nemărginite a Creatorului lumii” (Brăileanu 1941).

Așadar, pentru Traian Brăileanu comunitatea sau națiunea română, văzută ca fiind trăitoare prin excelență întru Dumnezeu, bazată pe morala creștină, este un vis de fericire și pace (Brăileanu 1941: 378), după cum se exprimă el însuși. „Acest vis de fericire și pace i-a împins pe mulți teoreticieni să construiască imaginea

comunității omenești perfecte. Nu numai ca utopie, ci cumpănind bine toate condițiunile concrete istorice. S-ar putea ca și noi să încercăm cândva descrierea *comunității românești* perfecte, așa cum și-au imaginat toți cei ce-au luptat, toți ce-au murit pentru înfăptuirea ei” (Brăileanu 1941).

BIBLIOGRAFIE

1. BĂDESCU, ILIE (2006). *Noopolitica. Sociologie noologică. Teoria fenomenelor asincrone*, București, Editura Mica Valahie.
2. BERNEA, ERNEST (1996). *Legiune și partidele politice. Rânduiala*, 1937, vol. II, nr. 9–10, p. 398, *apud* Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române.
3. BOIA, LUCIAN (2000). *Istorie și mit în conștiința românească* (Ediția a 2-a), București, Editura Humanitas.
4. BRĂILEANU, TRAIAN (1919). *Problema jidovească*, în „Cugetări”, Cernăuți, anul I, nr. 1, 18 noiembrie.
5. BRĂILEANU, TRAIAN (1935). *Ștefan cel Mare și arta de a guverna*, în „Însemnări sociologice”, an I, nr. 5, august.
6. BRĂILEANU, TRAIAN (1935). *Semne bune*, în „Însemnări sociologice”, an I, nr. 3, iunie.
7. BRĂILEANU, TRAIAN (1935). *Ideea comunității românești*, în „Însemnări sociologice”, an I, nr. 5, august.
8. BRĂILEANU, TRAIAN (1935). *Revista revistelor*, în „Însemnări sociologice”, an I, nr. 2, mai.
9. BRĂILEANU, TRAIAN, *Revista revistelor*, în „Însemnări sociologice”, an I, nr. 3, iunie (1935).
10. BRĂILEANU, TRAIAN (1935). *Problema muncitorească în lumina doctrinei naționaliste (Schitașarea problemei)*, în „Însemnări sociologice”, an I, nr. 3, iunie.
11. BRĂILEANU, TRAIAN (1940). *Națiunile și puterile sociale*, în „Însemnări sociologice”, anul IV, nr. 3.
12. BRĂILEANU, TRAIAN (1941). *Teoria comunității omenești*, București, Editura Cugetarea Georgescu Delafras.
13. BRUJA, RADU FLORIAN (2004). *Ștefan cel Mare în imagologia legionară*, în „Codrul Cosminului”, nr. 10.
14. BRUJA, RADU FLORIAN (2011). *Traian Brăileanu. Studii, documente. Încercări literare*, Iași, Editura Junimea.
15. DUNGACIU, DAN (2003). *Elita interbelică. Sociologia românească în context european*, București, Editura Mica Valahie.
16. FELESKO, KAZIMIER (München), MOLASA, JERZEGO (Varșovia), STRUTYNSKI WLADIMIR (Cernăuți) (2011). *Blaski i eleni. Europy w miniaturze (Lumini și umbre. Europa în miniatură)*, Varșovia, 1995, p. 81–90, *apud* Mihai Iacobescu, *Cuvânt înainte*, în Radu Florian Bruja, *Traian Brăileanu. Studii, documente. Încercări literare*, Iași, Editura Junimea.
17. HUSAR, AL. (1979). *Athleta Christi*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LV, nr. 7–8.
18. IACOBESCU, MIHAI (2011). *Cuvânt înainte*, în Radu Florian Bruja, *Traian Brăileanu. Studii, documente. Încercări literare*, Iași, Editura Junimea.
19. IORGA, NICOLAE (1904). *Istoria lui Ștefan cel Mare: povestită neamului românesc*, București, Editura Minerva.
20. NOICA, CONSTANTIN (1996). *Tineretul bolnav de politică în „Credința”*, anul I, nr. 37, 19 ianuarie 1934, *apud* Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române.

21. ORNEA, ZIGU (1996). *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române.
22. PINTILESCU, CORNELIU, *Gulag și Holocaust: legislație discriminatorie și represivă*, <http://lett.ubbcluj.ro/~phantasma/caiete/caiete/caiete13/9.html>.
23. „Sociologie românească”, București, an I, nr. 10, octombrie, Revista Secției sociologice a Institutului Social Român.
24. TĂNASE, TIBERIU (2010). *Fețele monedei. Mișcarea legionară între 1941 și 1948*, București, Editura Tritonic.
25. ȚOPA, LEON (1935). *Universitatea țărănească. Teoria și practica ei*, Cernăuți, Editura Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina.
26. ZAMFIRESCU, DRAGOȘ (1997). *Legiunea Arhanghelul Mihail de la mit la realitate*, București, Editura Enciclopedică.
27. *** *Revista revistelor*, în „Însemnări sociologice”, an I, nr. 3, iunie (1935).
28. *** *Revista cărților*, în „Însemnări sociologice”, Cernăuți, anul I, nr. 1, 5 aprilie (1935).

DESPRE SOCIOLOGIA PUBLICULUI MEDIATIC LA GAZETARUL IOAN SLAVICI

LUCIAN-VASILE SZABO*

ABSTRACT

THE SOCIOLOGY OF MEDIA AUDIENCE AND THE CONTRIBUTIONS OF JOURNALIST IOAN SLAVICI

The study below aims to outline the communication research dimension, as an integral, albeit less known part of Ioan Slavici's activity. Concepts such as *public*, *public opinion*, *press* were familiar to Ioan Slavici. Sometimes he specified their meaning in context, but most of the times he used them without additional specifications. This proves that, after 1871, when Slavici, the writer, journalist, teacher, historian, author of economic and social studies, carried out his activity, these notions were already known among Romanian intellectuals. Less known as a sociologist, compared to Eminescu, Slavici proves to be a dedicated, diverse and in-depth researcher, carrying out an activity stretching over several decades. The press is the mirror of society, Slavici thought in 1884, giving it an important role, and not necessarily that of providing information, but of supporting debates, of unbiased judgement and of underlining the undesirable phenomena in society. When the Transylvanian journalist raised the issue of seriousness in newspaper activity, he also brings the public into the equation, also trying to define public opinion. He knows that a society exists not as a mass, but through the persons and the relations between them. When the rules (written or unwritten) are breached, a reaction appears. Some will try to defend the rule, others to invalidate it. The press, Slavici believed, will signal the breach of cohabitation rules and will get involved in the debate.

Keywords: public, public opinion, press, communication, sociology of communication.

INTRODUCERE

Ca autor de studii sociale, dar în care va vorbi și despre conceptele de *public* și *opinie publică*, precum și despre rolul presei, Ioan Slavici va debuta cu *Studii asupra maghiarilor*, lucrare publicată în serial în revista „Convorbiri literare” pe parcursul anului 1871. Este o cercetare amplă a aspectelor sociale, etnice, istorice, etnografice, culturale, dar și psihologice, economice, instituționale și demografice.

* Correspondence address to Lucian-Vasile Szabo: Universitatea de Vest din Timișoara, Bd. Vasile Pârvan, nr. 3–5, cab. 024, Timișoara, România; e-mail: lvszabo@yahoo.com.

Va fi aplicată metoda comparatistă, utilizată și în studiile următoare, din care amintim *Despre creștere și mai ales despre creșterea junelor române* sau *Crișenii noștri*. Ulterior, Slavici va reveni cu volume importante pe toate aceste coordonate. Vom aborda în continuare câteva aspecte privind modul profund de înțelegere a autorului în domeniul comunicării în masă.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, societatea românească cunoaște prefaceri radicale, prin obținerea independenței de stat, reforme politice, asigurarea de drepturi și libertăți, începutul industrializării și stabilirea de legături (comerciale) cu Europa. Presa de limba română începe să ia avânt, în contextul în care relația dintre editori și public era una intuitivă. Nu existau studii sociologice, nici sondaje de opinie pentru a defini publicul-țintă, ci doar presiunea resimțită de editori că gazeta (jurnalul, ziarul) reprezintă o necesitate. Nu este întâmplător faptul că multe dintre publicații au fost editate de juriști, istorici sau filologi. Aceștia, cu studii în străinătate, la universități de prestigiu, își vor fi însușit acolo și cunoștințe sociologice, pe vremea când această știință făcea pași importanți pentru a-și constitui domeniul. O analiză posterioară demonstrează faptul că au existat schimbări radicale de manifestare și percepție în mediul social, intuite de unii protagoniști, însă definite cu claritate doar mai târziu. Era, de fapt, o înscriere într-un curent ce domina Europa: „O a doua schimbare are loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. «Presă de opinie» până atunci, ea cedează progresiv locul unei «prese de informație», care se consacră «publicității faptelor» și nu «polemicilor de idei» (Emile de Girardin). Ziarul se banalizează atunci, dându-și «obolul cotidian», după cum spunea Lamartine” (Lochard, Boyer, p. 53).

DIFERENȚIEREA PUBLICULUI CITITOR

Schimbarea de paradigmă va fi vizibilă și la Ioan Slavici. Acesta va părăsi cotidianul „Timpul”, unul subordonat politic, iar din 1884 va edita, la Sibiu, ziarul „Tribuna”. De data aceasta, va refuza orice înregimentare de partid. Publicul vizat va fi cel format din toți știutorii de carte și cunoscători de limba română din comunitățile Austro-Ungariei, în primul rând, dar și din Regat sau alte state. Nu va fi un cotidian al Partidului Național Român, deși îl va servi în idei. Îi va critica pe cei din Partidul Moderat Român, precum și pe cei ce candidau în alegeri pe listele partidelor maghiare. Este demonstrat astfel că Slavici a intuit faptul că (deja!) existau publicuri, nu doar un public indistinct. Desigur, ideea lui era de a-i atrage pe toți știutorii de carte, dar și pe cei influențați de ei, ca lideri de opinie, în sprijinul ideii de unitate culturală a tuturor românilor. Un sociolog contemporan va surprinde cu exactitate acest aspect în datele lui generale: „Comunicarea *indirectă* și *informarea colectivă* constituie modalitățile principale de formare a publicului ca realitate sociologică. Ceea ce deosebește publicul de mulțime nu este numărul indivizilor (cantitatea), ci *calitatea* relației dintre aceștia și spațiul social global:

particularizarea unei «regiuni ontologice» prin obiectivarea unor interese relativ constante” (Buzărnescu, p. 15). Autorul citat va face și o radiografie a categoriilor de public, într-o sistematizare elevată (Buzărnescu, p. 20).

La 1853, I. C. Brătianu va utiliza deja termenul „sociologie”. Cuprinsul se va concretiza însă din 1876, când liberalii vor prelua guvernarea și nu o vor mai lăsa 12 ani. Controversele nu vor lipsi, inclusiv în mass-media. Conceptul de „public” va fi invocat empiric, cel mai des sub acoperirea de „cititor” (dar și în formula reverențioasă „onor cititorul” ori chiar „onor publicul cititor”). Ioan Slavici va depăși acest cadru primar și va avansa referințe la opinia publică, relaționările sale fiind printre cele mai avansate, în privința sociologiei receptării. Această dispută, uneori foarte îndârjită, dintre unele publicații și puterea politică, va fi evidentă și în România după Războiul de Independență. Perioada guvernării liberale, cu I.C. Brătianu premier în cea mai mare parte a timpului, va fi... liberală și pentru presă. Atacurile unor personalități precum Eminescu și Slavici vor fi furibunde. În același timp, și guvernării vor folosi presa pentru a influența, ba chiar pentru a manipula. Nu e o situație cu mult diferită în România față de Statele Unite, spre exemplu: „Modul în care era privit anterior ziarul, ca organ de opinie politică partizană, își pierduse considerabil din prestigiu. Ziarele care au urmat Războiului Civil și-au definit din ce în ce mai mult rolurile de localizatori, de prezentatori și furnizori de știri. Aceasta nu înseamnă că ziarele și-au pierdut interesul sau au devenit nepartinice față de politică – din contra. Editorii și tipografii individuali și-au folosit de multe ori ziarele în lupta pentru cauze diverse și au inițiat adevărate «cruciade» împotriva rivalilor politici. Dar, în același timp, toate ziarele erau profund implicate în relatarea știrilor” (DeFleur, Ball-Rokeach, p. 65).

Ca autor de studii, Slavici va fi preocupat să definească genul. Chiar în prima lucrare de acest tip, *Studii asupra maghiarilor*, începută în 1871 și publicată în serial, autorul are o lungă introducere (intitulată *Punct de purcedere*). Spre finalul acestei prefețe va încerca să definească subiectul: „Are studiul social rațiune? Este el cu puțință? Și este el de lipsă (necesar, *n. ns.*, L.-V. Sz.)?” (Slavici, 1987, p. 19). Ceva mai devreme vorbise despre individ și societate, despre legile (în sens larg, nu doar juridic) ce o guvernează. Pune problema însemnătății individului în viața societății și astfel reușește să găsească un răspuns la întrebările de mai sus: „Prin aceea, studiul social nu devine numai rațional, ci și necesar, ba cel mai îndreptățit dintre toate științele, fiindcă se ocupă cu viața personalității de-a dreptul” (Slavici, 1987, p. 20).

FUNCȚIA INFORMATIVĂ ȘI OPINIA PUBLICĂ

Fără îndoială, funcția principală a mass-mediei este cea de a informa. Acest aspect va fi urmărit de ziariștii români încă de la primele publicații editate. În același timp, se încerca o educare a cititorilor (a publicului), prin oferirea de

articole pe teme istorice, studii etnografice, literatură (cultă și populară). Recunoaștem aici funcția educativă a presei, completată cu cea de punere în legătură. Prin ea, membrii comunității se raportează la aceleași evenimente și aderă sau nu la aceleași valori. Importantă e și funcția de interpretare, de „traducere” a sensului unor întâmplări din viața politică și socială a țării ori de pe mapamond. Cu privire la funcția educativă, remarcăm și faptul că ea avea (și are) o componentă instructivă practică, deoarece publicațiile vremii aduceau în paginile lor articole de popularizare, de la sfaturi de igienă până la cele de grădinarit. Chiar dacă editorii și gazetarii au avut cunoștințe reduse de sociologia comunicării, sistemul funcțiilor este evident la toate gazetele editate. Cine este însă cititorul (cititorii)? Cine este acest public, adesea suprinzător și capricios? Astăzi știm că nu mai vrea să citească gazete tipărite, ascultă mai puțin radioul, iar ca telespectator aleargă cu telecomanda de la un post la altul, preferând, după cum o arată sondajele și rapoartele de rating, divertismentul. Dar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea?

Într-o repliere sintetică, în vederea definirii comunicării, în *Tratat de sociologie*, Francis Balle va surprinde faptul că există un interval în care conceptele de *public*, *opinie publică* sau *mijloace de comunicare în masă* vor fi folosite în practică, dar că o circumscriere sistematică se va face ulterior: „Studiul mijloacelor de comunicare de masă (mass-media) a luat naștere datorită amplitudinii formelor de propagandă, înregistrată după 1933. Începând cu acea dată, istoria lor e marcată de alternanța recul-avânt: ea exprimă, într-un sens, variațiile opiniei privind puterea exercitată asupra oamenilor, opiniilor, convingerilor, atitudinilor și comportamentelor lor, de către presă și mijloacele electronice de comunicare” (Balle, p. 605). Același autor, într-o repliere diacronică, va aminti opinia despre... opinia publică a lui G. Tarde, privitoare la domeniul cercetat. Se operează și o diferențiere, apărută la sfârșitul secolului al XIX-lea, mass-media fiind „una din cauzele opiniei și una din cele mai recente” (Balle, p. 601).

Încă în 1871, Slavici, în prima sa scriere cu caracter teoretic, definește și rolul presei. Stabilește și relația cu opinia publică. Intuițiile autorului sunt deosebite, iar poziționarea sa de atunci rezistă analizei sociologice în timp: „E cea mai mare rătăcire dacă cineva crede cum că o jurnalistică de bună credință și disciplinată este destul mijloc pentru formarea opiniunii publice. Un organ poartă opiniunea publică și, purtând-o, o generalizează; asta e adevăr: cercul acestei generalizări este însă îngust, e un păcat pe capul nostru dacă putem crede cum că inteligența (pătura cultă, intelectualii, dar și clasa conducătoare, *n. ns.*, L.-V. Sz.) nu e numai o parte a poporului, ci identică, în valoarea sa politică, cu însuși poporul întreg (*subl. aut.*, I. S.). Asta iară nu-i adevărat! Cel puțin în lumea de azi, fiecare om are drept de a voi rău dacă nu-i dăm o voință bună” (Slavici, 1987, p. 116).

Există un moment revelatoriu privitor la publicistica jurnalistului. E amintit de Eminescu. Acesta, după cum se știe, a șlefuit *Studii asupra maghiarilor*. O scrisoare a sa de la Viena, din 11 (23) februarie 1871, arată dificultățile cu care se confrunta Slavici, făcând și o scurtă paralelă între unguri și români: „Greutatea

cea mare e culegerea și critica datelor. Cum că datele culese trebuie criticate una câte una, rezultă din împrejurarea că toate, afară de aceea că nu-s contemporane, dar sunt scrise sub influența mândriei și a exagerării maghiare. Ungurii se aseamănă în multe rele nouă” (Torouțiu, Cardaș, p. 174).

Documentarea este extrem de detaliată, autorul luând în considerare doar datele certe, bine verificate. Nimic nu e lăsat la voia întâmplării. Rigoarea sociologică o depășește pe cea jurnalistică, devenind științifică. Golurile nu sunt completate prin deducții... Când își alcătuiește studiile, Slavici vrea să fie bine informat, pentru ca și publicul său să primească situații certe. Suntem într-o epocă în care bibliotecile sunt rare și puțin dotate. Tipărițiile sunt și ele puține, iar informațiile dispersate. Mai mult, gazetarul are nevoie atât de date clare de pe teren, cât și de surse sigure. Acesta este motivul pentru care face, efectiv, presiuni asupra celor care le dețin: „Te rog dar să binevoiești a-mi trimite cât mai curând se va putea, după datele prezentate sinodului, următoarele cifre: **1.** numărul total al sufletelor; **2.** morți; **3.** născuți; **4.** cununați; **5.** copii de școală; **6.** școlari, școale; **7.** învățători. Îți voi fi prearecunoscător dacă îmi vei trimite și alte amănunte” (Mangra, p. 294). Revine în scurt timp și mărește presiunea, căci tipărirea studiului, după amânarea de un an, începe pe nepusă masă. Primele coli veniseră deja la corectură! Lucrarea se referă la românii din Austro-Ungaria și se intitulează *Die Rumänien in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*.

COMUNICATOR CONFUZ – PUBLIC CONFUZ

Presa e oglinda societății, consideră Slavici în 1884 și îi conferă acesteia un rol important. Nu este neapărat cel de a informa, ci cel de a susține dezbaterile, de a judeca fără părtinire și de a sublinia relele din societate. Când gazetarul ardelean pune problema seriozității în activitatea ziarelor, el introduce în ecuație și publicul, încercând și să definească opinia publică. Știe (lecțiile de drept natural de la Viena nu-i vor fi inutile) că o societate există nu ca masă, ci prin indivizi și relațiile dintre ei. Când regulile sunt încălcate (legi scrise sau nescrise), apare o reacție. Unii vor încerca să apere norma, iar alții să o invalideze. Presa, crede Slavici, va semnala încălcarea normelor de conviețuire și se va implica în dezbateri. Dă și un exemplu: „Un om care a fost pedepsit pentru furt ori o femeie care-și părăsește bărbatul cu necredință se exclude din societatea oamenilor cumsecade. Când se exclude un om pentru purtările din viața publică? Aceasta nu se știe și, pentru că nu se știe, se produc adesea încruntări nemotivate, căci unii sunt pentru, alții contra, unii aprobă, iar alții osândesc, în același caz, și astfel societatea se află în necurmată frământare” (Slavici, 1884).

Disputa, între anumite limite, este necesară, căci de aici se pot naște reguli noi de conviețuire, mai flexibile. Oricum, ar trebui să existe și niște principii, oricât de generale. Nu se poate abdica însă de la prevederile legale imperative, decât dacă

acestea sunt schimbate prin metode democratice și în acord cu voința liber exprimată a majorității. Altfel, există riscul unei dezbateri prelungite, capabilă să epuizeze energia combatanților și să ducă la decăderea societății, a comunității respective. Iar aici nici presa nu poate face prea multe, când opiniile în... opinia publică sunt atât de împărțite: „În mijlocul acestei fierberi, pozițiunea presei e pe cât de grea, pe atât de ingrată. Ea nu este puterea cea mare, căreia i se pleacă miniștrii, ci o șubredă busolă purtată de curențele ce se stabilesc în publicul încă nelămurit. Și adeseori ziaristul conștiincios stă nedumirit și nu mai știe cum să se pronunțe, căci greu e să spui cum judecă lumea într-un caz dat, când nici ea nu e lămurită pe din destul” (Slavici, 1884).

De la 1871 avea să precizeze Slavici și cum înțelegea misiunea publicațiilor. O va face răspicat, în cuvinte simple: „Orice foaie, chiar și una periodică, e una din formele în care se manifestează voința comună. Dorințele singuratecilor vin în foi la cunoștința comună și trebuințele comune la cunoștința singuratecilor. Aceasta e chemarea foilor în organismul social: nimic nu formează mai sigur decât ele conștiința comună” (Slavici, 1983, p. 11). Astfel se formează opinia publică, accentuată prin intervențiile unor persoane proeminente. Slavici avea aici în vedere nu doar funcția de informare deținută de mass-media, ci și funcția de legătură, cea care unește diferitele segmente ale societății. Recunoaștem aici, deși autorul nu o numește ca atare, și una din posibilele definiții ale comunicării, căci argumentează cu una dintre caracteristicile sale principale, cea de a pune ceva la comun, de a lega și de a evolua împreună.

În epocă exista practica de a colecționa publicațiile, ceea ce indică faptul că încrederea acordată acestora era destul de mare. Știutori de carte erau mult mai puțini, iar dintre aceștia și mai puțini citeau gazetele. Acestea ajungeau cel mai mult la notabilități (preot, învățător, dar și primar, notar sau alți reprezentanți ai comunității). În Ardeal, situația era îngreunată de concurența publicațiilor maghiare sau germane, precum și de piedicile puse la editare (tipografii rudimentare, lipsa hârtiei, costuri ridicate, lipsa distribuției etc.). Tirajele erau mici, cele de peste o mie de exemplare fiind considerate importante. Publicațiile ajungeau în special la abonați. Mai trebuie adăugat faptul că pentru apariția oricărei publicații era nevoie de o aprobare administrativă inițială, obținută cu dificultate. Sunt numeroase exemple de periodice a căror apariție a fost anunțată, dar care nu au văzut niciodată lumina tiparului. Cenzura se exercita însă și pe exemplarele apărute, edițiile fiind confiscate, ori se dispuneau măsuri pentru viitor, spre a se evita unele subiecte sensibile.

Mai târziu, în epoca „Minerva”, jurnalistul va reveni asupra rolului jucat de presă, analizând activitatea sa într-o societate dominată de oameni îmbogățiți pe căi suspecte sau chiar ilegale. Împotriva lor par ineficiente atât acțiunile juridice, cât și dezvăluirile din gazete, adică supunerea opoziției publice. În consecință, constată gazetarul, nici sancțiunea prin mass-media nu este eficientă: „Stând lucrurile astfel, șubred razăm e și presa, mult lăudată a patra putere în stat. Chiar și dacă considerațiuni de partid ori de orișicare natură practică nu le-ar impune ziarelor

oarecare rezervă respectuoasă față cu cei mari și tari, de «gazetă» se sperie și se tem cei mărunți, care atârnă de bunăvoința altora. Puțin îi pasă celui bogat, celui cu pozițiune înaltă ori celui ce are legături bune, dacă în coloanele ziarelor va fi ori nu grăit de rău» (Slavici, 1910). Este subliniat rolul jurnalistului în a aduce în fața publicului informații, de a face dezvăluiri cu privire la dedesubturile unor afaceri, dar și rolul de formator de opinie, de lider în supunerea oprobiului public a unor fapte și atitudini neconforme cu legea și cu bunul simț general. Într-o lucrare publicată în 1911, autorul revine asupra rolului jucat de mass-media în societate. Are un capitol intitulat *Mizeriile presei*. Sunt subliniate unele neajunsuri și unele responsabilități: „Se vorbesc și se scriu multe rele despre presă și despre ziariști; eu însă afirm, pe urmele experimentelor făcute de mine însumi, că starea în care se află presa nu cade numai asupra ziariștilor, nici numai asupra editorilor, ce le speculează munca, ci și asupra publicului cititor, ba mai ales asupra lui” (Slavici, 2007, p. 460).

ROLUL PRESEI ÎN SITUAȚII DIFICILE

Slavici a cunoscut rolul presei și a avut, în general, încredere în puterea ei. A și folosit-o atunci când a avut nevoie. Semnificativ este și un episod din anii de bătrânețe. Gazetarul era închis la Văcărești în condiții de mizerie. L-a impresionat și mai mult viața groaznică a deținuților de drept comun, căci arestații pe motive politice, cum era el sau Arghezi, aveau condiții o idee mai bune decât ceilalți. Este vizitat de fiica sa, care astfel a avut ocazia să vadă ceea ce se întâmpla în pușcărie. Aici erau încarcerați nu doar ziariștii și socialiștii, după cum precizează gazetarul, ci și personalități marcante ale lumii politice. Acestea asiguraseră administrarea țării în timpul ocupației germane. Plecată de la Văcărești, fiica lui Slavici a vorbit cu relațiile familiei din sfera administrației și din lumea presei. Gazetarul avea să consemneze mai târziu: „A început deci să vuie capitala fericitului regat român, și prin coloanele gazetelor, prin cafenele, prin saloane, pe la sindrofii se vorbea mult de starea nu tocmai înfloritoare în care se afla marele așezământ de *corecțiune* (*subl. aut.*, I. S.) de la Văcărești” (Slavici, 1998, p. 334). Efectul va fi unul uluitor. Se vor lua măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor din închisoare, adică au început să curgă camioanele încărcate cu haine și cu albituri, cu lignit și cu lemne, cu provizii și cu medicamente, așa cum notează satisfăcut autorul.

Slavici merită a fi comparat cu Arghezi, importantul său tovarăș din Procesul ziariștilor, derulat în 1919, și din închisoarea de la Văcărești. Rolul presei este definitoriu. Dincolo de teorie, cei doi scriu pentru că așa simt. Au convingeri, pe care nici prin gând nu le trece să le tăgăduiască. Dacă ar face-o ar scăpa mult mai ușor. Adevărul este însă una din condițiile de bază a meseriei. Este chiar un mod de a fi: „Într-un elan de lichele, care la unii a mers până la lacrimă, nu au lipsit nici aceia care au manifestat viguroase sentimente filoantantiste, gata să cânte în

ședință, marșul englezesc cu cimpoiul scoțian. Au fost condamnați cinci ziariști. Ei au spus:

– Am scris!

Și s-au justificat.

– De ce ați spus că ați scris, dragă? reproșa o autoritate.

– Pentru că nu putem minți, au răspuns condamnații.

Curtea, în proces, a osândit sinceritatea și adevărul” (Arghezi, p. 118).

Uneori, gazetarul ardelean își pierde încrederea în presă și, mai ales, într-o parte a publicului. Există realități care îl impresionează pe ziarist, așa cum există și teama că nu le poate transmite cititorilor. Iar dacă o face, apare frustrarea că nu este înțeles în profunzime, că lectorul este superficial, dezinteresat: „În marea mulțime a celor care caută o mai multă ori o mai puțină distracțiune citind cele publicate-n coloanele ziarelor sunt, fără îndoială, și oameni care nu-și dau seama despre durerea de care sunt cuprinși scriitorii (aici în înțelesul de jurnaliști, *n.ns.* L.-V. Sz.), când se gândesc că multe din cele spuse de dânsii răsună în deșert. Lucru de mirat ar fi fost dacă n-ar fi fost cuprins de durerea aceasta și d. Zamfir Arbore, când a făcut pentru «Minerva» constatarea că, în timp de zece ani, mor în țara noastră peste jumătate de milion de copii, care n-au împlinit încă vârsta de un an, ceea ce face a patra parte din cei născuți” (Slavici, 1913). Slavici propune aici și un exercițiu de imaginație, încercând să deslușească ce s-ar fi întâmplat dacă acești copii nu ar fi decedat prematur. E o „socoteală neguțătorească”, cum spune singur. Ar fi fost mai multe brațe de muncă și mai mulți oșteni! Însă publicul nu rezonază la aceste adevăruri triste...

Împușcarea unui ziarist francez îi dă lui Slavici prilejul de a vorbi dacă nu despre sacrificiul omului de presă, măcar despre crimă, corupție și apucăturile unor oameni politici și/sau demnitari. Episodul a făcut carieră: soția unui influent ministru francez, Joseph Callaux, l-a ucis cu cinci focuri de armă pe jurnalistul Gaston Calmette, în 1914. Publicistul român consideră asasinatul un prilej pentru investigații mai adânci, dar și de dezbatere. Este un **ceva** ascuns, care o face pe distinsa doamnă să pună mâna pe pistol și să încerce să împiedice dezvăluirile: „Cele cinci gloanțe descărcate de soția unuia din miniștrii Franței asupra ziaristului ce intrase prea adânc în critica vieții soțului ei *actual* (*subl. a.*, I.S.) scot la iveală din ce în ce mai multe fapte, care dovedesc că este foarte primejdios gândul fundamentalei deosebiri dintre morala publică și cea particulară” (Slavici, 1914).

Apare, astfel, o delimitare importantă. Viața privată nu poate fi despărțită de funcția publică, avea să considere gazetarul român. Cinstea nu poate fi partajată. Nu poate fi suspendată în afacerile personale. Corupții nu au viață personală, pare a spune Slavici cu această ocazie. Nici hoții sau persoanele compromise. Un om trebuie să fie „cum se cade chiar și în cele mai intime amănunte ale vieții”, consideră scriitorul în același loc. Cele cinci focuri de armă ucid un ziarist care făcea dezvăluiri despre acte de corupție. Efectul lor este însă contrar: nu doar că suspiciunile nu sunt îngropate odată cu omul de presă, ci generează un și mai mare

efort pentru aflarea adevărului. Autorul concluzionează: „Cele cinci focuri de armă sunt puțină treabă. Lumea se așteaptă ca, cu ocaziunea aceasta, să iasă la iveală lucruri până acum mai mult ori mai puțin ascunse, care vor arunca o mai vie lumină asupra stărilor din Franța” (Slavici, 1914). Dar nu numai de aici, putem adăuga, fără teama de a greși.

PUBLICAȚII DIVERSE ȘI NEVOIA DE REFORME

Atunci când Slavici ajunge la București, în 1875, presa cunoștea o mare diversitate. Era deja împărțită pe cele trei mari direcții: **1.** presă de informare; **2.** presă umoristică; **3.** presa faptului divers. Libertatea de exprimare este largă, garantată de Constituția de la 1866. Exista un cotidian, „Românul”, și în curând vor apărea și altele, printre care „Timpul”, aici având să lucreze Slavici câțiva ani. Fără îndoială, era un salt uriaș de la foile modeste din Ardeal și de la „Curierul de Iași”, la presa cotidiană din București. Doar că publicul era încă restrâns. Erau puțini locuitori cu știință de carte și puțini cu parale de dat pe gazete...

Ziaristica, pe vremea lui Slavici, se îmbina lesne cu literatura, axându-se însă și pe faptul divers, pe memorialistică, reproducea glume și întâmplări extraordinare, eresuri, credințe populare, precum și relatări în linia acestora, prelucrate masiv. Gazeta avea adesea diversitatea unui bazar. Toate erau amestecate și își aveau rolul lor, chiar dacă adesea nu se făcea distincție între ceea ce era original și ceea ce era doar îndreptat, literaturizat, fie din creațiile populare, fie din creațiile... altora, mai ales străini. Lucrările erau traduse și „adaptate” în publicații, fără a fi îngrijite cu atenție. Nici menționarea surselor nu era un obicei constant în epocă. O imagine ne-o dă Bogdan Petriceicu Hasdeu, într-o primă încercare de cartografiere a presei românești, inclusă, cum vom vedea, în domeniul literaturii, însă cu unele elemente specifice: „Dar partea cea mai ponderoasă a literaturii române sunt ziarele. Ziarele nu sunt nici opere originale, nici traducțiuni, ci o specie de condică, în care un om, numit publicist, înscrie în ordinea zilelor, dar fără ordine de materie, tot ce aude, tot ce vede, tot ce i se pare că a văzut sau a auzit și, în fine, tot ce-i vine în cap! Această ramură de literatură e cea mai răspândită și cea mai gustată în România” (Popa, Tașcu, p. 7). Hasdeu subliniază slaba demarcație dintre jurnalism și literatură, capacitatea presei de a fantaza și de a răspândi zvonuri, însă îi scapă dimensiunea combativă, politică, a ziaristicii.

În context, există o ofensivă a lui Slavici împotriva guvernanților de atunci. Dar ce avea aprigul gazetar cu național-liberalii (partidul luase ființă în 1875)? Chestiunea este legată de reformele introduse de aceștia în țară: „Naționali aruncă în public idei pline de farmec, ca românism, libertate, egalitate, sufragiu universal, juriu, în sfârșit, o mulțime de cuvinte care pentru român nu au niciun înțeles, le aruncă și amestec lumea cu ele” (Mangra, p. 270). Adevărul suportă însă unele nuanțări, căci nu ideile erau rele în sine, ci doar modul precipitat de punere în

practică. Ceea ce critica Slavici era în primul rând legat de teza formelor fără fond, formulată de Titu Maiorescu, doctrină cu mare efect în epocă (Maiorescu, 1978). Ideea este reluată de gazetar în aceeași scrisoare.

În vizor intră și principele Carol I, suspectat că ar vrea reformă de dragul reformei: „Vine vodă Carol și dinastia de Hohenzollern și vine constituția cu sufragiul universal, cu libertatea de presă, cu juriul, în sfârșit, cea mai liberală constituție care s-a pomenit vreodată pe fața pământului” (Mangra, p. 272). Ironia este evidentă. Gazetarul este, în această epistolă, destul de lansat. După un an-doi, se va împrieteni cu Carol I și va fi relativ des în anturajul acestuia. Mai ales în cel al reginei Elisabeta. Înțelesul celor scrise de Slavici aici nu este că schimbările nu ar fi necesare, ci că ar trebui făcute mai lent, în ritmul țării. Nu putem ști care era acesta.

Peste ani, ziaristul din Ardeal va rememora acea perioadă și va evoca imaginea gazetarului în general din perioada tinereții sale. Diferențele vor fi notabile față de presa de după 1918. Progresele tehnice vor fi remarcabile, tirajele vor crește enorm, dar parcă spiritul omului de presă se va schimba, mergându-se spre duplicitate, manipulare, amestec în jocurile politice. Oricum, se va pierde ceva din puritatea originală: „Pe timpul când trăia Eminescu, ziaristul și scriitorul în genere erau un fel de oameni fără rost, care nu știau să se folosească de darurile firești cu care au fost înzestrați. Mai era apoi și că Eminescu încă din timpul copilăriei se îndrumase a-și petrece zilele în singurătate” (Vatamaniuc, p. 280).

Concluzia care se desprinde este că Ioan Slavici a desfășurat o activitate publicistică vreme de cinci decenii. S-a manifestat în primul rând prin presă, atât ca autor de articole și studii, cât și ca editor. În toată această evoluție, autorul a intuit rolul publicului și al opiniei publice. Orientarea s-a făcut inițial fără o prea mare aprofundare teoretică, însă practicianul Slavici va trece repede la definirea conceptelor. Va vorbi despre presă, public și opinie publică încă din *Studii asupra maghiarilor*, ampla sa lucrare din 1871, în care va folosi metoda comparativă. În postura de cercetător, va solicita date sigure și va folosi buletinele statistice. Va înțelege foarte bine diferențierea în publicuri, în funcție de interese și nevoi, va supune dezbaterii propunerile de schimbare în societate, definind opinia publică după regulile științifice, dar și în funcție de tradiția populară. Prin aceste demersuri, Ioan Slavici se impune ca un cercetător aplicat al fenomenului social, fiind un promotor aplicat al sociologiei, chiar dacă mai puțin cunoscut.

BIBLIOGRAFIE

1. ARGHEZI, TUDOR (1967), *Poarta neagră, Scrieri*, 13, Editura pentru Literatură, București.
2. BALLE, FRANCIS (1997), *Comunicarea*, în Raymond Boudon (coord.), *Tratat de sociologie*, Editura Humanitas, București.
3. BUZĂRNESCU, ȘTEFAN (1997), *Sociologia opiniei publice*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
4. DeFLEUR, MELVIN L., BALL-ROKEACH, SANDRA (1999), *Teorii ale comunicării în masă*, Editura Polirom, Iași.

5. LOCHARD, GUY, BOYER, HENRI (1998), *Comunicarea mediatică*, Editura Institutul European, Iași.
6. MAIORESCU, TITU (1978), *Opere*, I, Editura Minerva, București.
7. MANGRA, VASILE (2007), *Corespondență*, II, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca.
8. POPA, MIRCEA, TAȘCU, VALENTIN (2003), *Istoria presei românești din Transilvania*, Editura Tritonic, București.
9. SLAVICI, IOAN (1881), *Rumänien in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, București.
10. SLAVICI, IOAN (1884), „Tribuna”, I, nr. 146, 13 (25) octombrie.
11. SLAVICI, IOAN (1910), „Minerva”, II, nr. 430, 25 februarie (10 martie).
12. SLAVICI, IOAN (1913), „Minerva”, V, nr. 1789, 16 (29) noiembrie.
13. SLAVICI, IOAN (1914), „Minerva”, VI, nr. 1882, 13 (26) martie.
14. SLAVICI, IOAN (1983), *Despre creștere, dar mai cu seamă despre creșterea junelor române*, în *Opere*, XII, Ed. Minerva, București.
15. SLAVICI, IOAN (1987), *Studii asupra maghiarilor*, reeditat în *Opere*, XIV, Editura Minerva, București.
16. SLAVICI, IOAN (1998), *Amintiri, Închisorile mele, Lumea prin care am trecut*, Editura Albatros, București.
17. SLAVICI, IOAN (2007), *Zbuciumări politice la românii din Ungaria*, *Opere*, VIII, Academia Română și Univers Enciclopedic, București.
18. SZABO, VASILE-LUCIAN (2011), *Capcane ale comunicării*, Editura Universității de Vest, Timișoara.
19. SZABO, VASILE-LUCIAN (2011), *Un alt Slavici*, Editura Universității de Vest, Timișoara.
20. TOROUȚIU, I. E., CARDAȘ, GH. (1931), *Studii și documente literare*, vol. I, Institutul de Arte Grafice Bucovina, București.
21. VATAMANIUC, DIMITRIE (1968), *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, Editura Academiei, București.

SEMINARUL CU TEMA: „RĂZBOI. PACE. UNIUNEA EUROPEANĂ –
PREZENT ȘI VIITOR”, DESFĂȘURAT ÎN LUNA MAI 2012
LA SONNENBERG, GERMANIA

PETRE REPCARU*

DESFĂȘURAREA SIMPOZIONULUI

În perioada 6–13 mai 2012 a avut loc sesiunea nr. 14.500 a Asociației Internaționale Sonnenberg (ISA), la sediul său central de la International Haus – Sonnenberg din Oberharz Germania, dedicată temei de mai sus.

Conferințele și dezbaterile în plen și pe grupe de țări s-au desfășurat în fața a 17 participanți din mai multe țări europene, printre care și România. Țara noastră a fost reprezentată de către Cornel Nicolescu, jurist din București, și de către subsemnatul, ambii fiind membri fondatori ai filialei „Amicii Sonnenberg în România”.

Asociația Internațională Sonnenberg (ISA) și filiala sa din România au fost prezentate pe larg în cadrul articolului *Seminarul Sonnenberg pe tema Extremismul politic în Europa* al aceluiași autor, apărut în „*Revista Română de Sociologie*” nr. 1–2/2012 și în revista „*Periscop*” nr. 3/2011 (a se vedea www.acwie.ro sau publicații online Petre Repcaru). Pentru cei interesați, amintim aici pagina de internet în limba germană și engleză www.sonnenberg-international.de, unde se poate consulta programul sesiunilor asociației, ținute la sediul ei din Germania sau în oricare altă țară afiliată, inclusiv detalii legate de condiții de participare, transport, cazare, masă etc.

În seara zilei de 6 mai a.c., după salutul de primire al participanților la sesiune, conducerea Sonnenberg a anunțat programul detaliat al simpozionului, pe toate cele 6 zile.

În zilele de 7 și 8 mai a.c. s-au ținut conferințe în plen și discuții în grupe, pe tema războaielor și păcii, în general, și a celor din Europa, în special. Conducerea Sonnenberg a prezentat teze fundamentate teoretic, însoțite de imagini filmate, încercând să răspundă la întrebări simple, la prima vedere, dar complicate în esența lor, cum ar fi cele referitoare la: cine declanșează războaiele, cine participă la ele și luptă pe front, cine suferă de pe urma lor, cine profită de pe urma lor, ce înseamnă

* Correspondence address to Petre Repcaru: Str. Sălciilor, nr. 12, ap. 3, 820048, Tulcea; e-mail: petre.repcaru@gmail.com.

război, la război ca stare de lucruri sau proces dialectic complex, la tipurile de războaie cunoscute de Europa de-a lungul istoriei sale, războaie cu caracter religios (cruciadele, războiul de 30 ani (1618–1648), declanșat de Contrareformă și încheiat cu Pacea de la Westfalia Münster); războaie pentru dobândirea de colonii, surse de materii prime și piețe de desfacere a produselor; războaie civile (Rusia, Spania etc.); două războaie mondiale, care au pricinuit imense pagube materiale și jertfe umane și care au lăsat urme adânci în conștiința multor generații. De asemenea s-a discutat despre ce înseamnă pace și cum influențează viețile oamenilor pacea pe o perioadă lungă de timp. Exemplul: „pax romana”, ce a învățat omenirea și politicienii după cele două războaie mondiale, despre focare de conflict încă existente în Europa, Orientul Apropiat și alte zone ale lumii (Balcani, Irak, Afganistan, Iran, Siria, Israel, Palestina); starea tensionată creată de către Coreea de Nord prin înarmarea ei excesivă, autodeclarată putere nucleară; producția de război/armament/muniții și comerțul cu acestea, care periclitează pacea în lume; despre măsuri luate pentru atenuarea stării de conflict și zădărnicierea izbucnirii războaielor.

Istoricul Dr. Thomas Dahms din Salzgitter, Ostwestfalia, a reluat această temă în ziua de 11 mai a.c. și în conferința sa a pus accentul pe situația actuală din Europa, pe activitatea ONU și pe rolul defensiv al NATO (scuturile antirachetă instalate pe teritoriul Poloniei și al României).

Ziua de 9.05.2010 – Ziua Europei – a fost consacrată studiului unor documente privind Uniunea Europeană, prezentată ca model de succes pentru crearea și consolidarea unei păci durabile, cu posibilitate de extindere și dezvoltare.

Documentul de bază (361 pagini în limba germană), distribuit spre studiu participanților a fost cel cunoscut sub indicativul 2010/C 83/01: ediție revăzută, actualizată/consolidată la nivelul datei de 30.03.2010, a „*Tratatului Uniunii Europene și a Tratatului asupra modului de lucru în cadrul Uniunii Europene*”. Această ediție include și prevederile Tratatului de la Lisabona, intrat în vigoare la data de 01.12.2009, precum și 65 declarații ale diverșilor șefi de state care au semnat tratatul.

Dl. Lutz Heinke, din conducerea Sonnenberg, a clarificat compunerea și atribuțiile a două organe principale ale Uniunii Europene, care se confundă adesea din cauza asemănării denumirii lor, precum și din cauza traducerii necorespunzătoare din limba germană a articolelor din Tratatul Uniunii Europene privitoare la ele.

Aceste organe sunt: Consiliul European și Consiliul. În documentul mai sus amintit, p. 23. Titlul III – Organele Uniunii Europene, la articolul 15, punctele 1. și 2. se prevede:

Punctul 1. Consiliul European dă impulsurile necesare dezvoltării Uniunii Europene și stabilește țelurile/obiectivele de politică generală, precum și prioritățile măsurilor ce trebuie luate în scopul realizării acestora. El nu are activitate legislativă.

Punctul 2. Consiliul European se compune din: șefii de stat și șefii de guverne ai țărilor membre ale Uniunii Europene; Președintele Consiliului European (nota traducătorului: în prezent, dl. Herman Van Romperij din Danemarca); Președintele Comisiei (nota traducătorului: se are în vedere Președintele Comisiei Europene, funcție deținută în prezent de dl. Jose Manuel Barroso); Înaltul Reprezentant al Uniunii Europene pentru politică externă și securitate ia parte la lucrările Consiliului European.

La art. 16, punctele 1. și 2. din același document, p. 24, se prevede:

Punctul 1. Consiliul, împreună cu Parlamentul European, desfășoară activitate legislativă și exercită, împreună cu acesta, funcții legate de bugetul Uniunii Europene. În atribuțiile sale intră stabilirea/fixarea politicii Uniunii Europene, precum și coordonarea activității în cadrul Uniunii Europene, în conformitate cu tratatele încheiate.

Punctul 2. Consiliul se compune din câte un reprezentant al fiecărui stat membru al Uniunii Europene la nivel de miniștri, împuternicit de către guvernul respectiv să acționeze și să-și exercite dreptul de vot.

Celelalte prevederi din articolele 15 și 16, precum și din articolul 17 (privitoare la Comisia Europeană a celor 27 comisari și la Președintele ei), sunt clare și nu necesită niciun comentariu.

Remarcăm în final următoarele două amănunte:

a. România va deține președinția în Consiliul European din data de 7.12. 2019;

b. în prezent, pentru perioada 2010–2014, România este reprezentată în Comisia Europeană („Comisia celor 27 comisari”) de către dl. Dacian Cioloș – comisar pentru agricultură și dezvoltare rurală.

Tot spre studiu în limba germană a fost distribuit și documentul 2010/C 83/02, Charta drepturilor de bază (constituționale) ale Uniunii Europene, cuprinzând 13 pagini.

Documentele respective sunt din seria C – destinată cercurilor largi, inclusiv mass-mediei, și reprezintă probleme de interes general (tratate, comunicate etc.), fiind editate într-o limbă la alegere și nu în 22 limbi ca majoritatea altor documente. Ele pot fi cumpărate de la editura EUR – Lex 2985, Luxemburg sau *online*: eur-lex.europa.eu.

Tot spre studiu și comentariu în cadrul grupelor au fost distribuite pliante în limba germană cu aspecte punctuale, criticate deja în mass-media germană și franceză, din activitatea Uniunii Europene în domenii ca 1. organizare, 2. finanțe, 3. politica internă a uniunii europene, 4. alinierea generală la o politică unitară, 5. probleme juridice, 6. economie, 7. democrație, 8. politica externă a uniunii europene, 9. educație/instruire; probleme sociale; protecția mediului.

PROBLEME ORGANIZATORICE ȘI PERSPECTIVE

Pe data de 12.05.2012, conducerea Sonnenberg a anunțat unele măsuri organizatorice, menite să impulsioneze activitatea ISA și în alte țări europene în afara Germaniei.

S-a anunțat faptul că recent s-a desfășurat cu succes sesiunea Sonnenberg de la Praga, iar între 1.07–6.07 a.c. va avea loc în Danemarca, pe insula Bornholm o altă sesiune internațională Sonnenberg, organizată de filialele daneză și suedeză.

S-a adus la cunoștința celor prezenți, că în programul pentru anul 2013 a fost inclusă o sesiune Sonnenberg în cadrul Universității din Kent – Canterbury/Marea Britanie, având tema: „Încotro Uniunea Europeană? Speranțe și temeri de viitor”. Cei interesați pot primi noi amănunte pe e-mail: elinbornemann@yahoo.co.uk.

În ultimii ani, la solicitarea conducerii Sonnenberg, autorul acestui reportaj a trimis către ISA mai multe materiale documentare despre Delta Dunării, trezind un larg interes.

Drept urmare, ISA a hotărât să analizeze oportunitatea includerii în programul său, timp de 7 zile din prima jumătate a lunii septembrie 2013, a unei sesiuni Sonnenberg la Tulcea, cu participarea a circa 50–60 oaspeți din țările UE.

Sesizând faptul că ar fi o bună oportunitate de a promova turismul în Tulcea și, eventual, de a atrage investitori străini în zonă, delegația noastră a răspuns afirmativ la propunerea conducerii Sonnenberg.

De comun acord cu autorul prezentului articol, conducerea Sonnenberg a trasat și tematica celor două conferințe preconizate a se ține la Tulcea:

1. România. Date cu caracter istoric, geografic, politico-administrativ, economic, cultural, militar, etc., în ansamblul NATO și UE.

2. Eforturile României de a îndeplini **obiectivele pentru anul 2020 ale Uniunii Europene**, definite succint de către dl. Jose Manuel Barroso, președintele Comisiei Europene, prin cele **5 obiective-țintă**: **1.** 75% din populația UE cuprinsă între 20 și 64 de ani să aibă un loc de muncă; **2.** 3% din PIB-ul statelor UE să fie alocat cercetării și dezvoltării; **3.** emisiile de gaze cu efect de seră să scadă cu 20%; rata energiei regenerabile în totalul de energie consumată să crească la 20%; eficiența energetică să ajungă la 20%; **4.** rata abandonului școlar trebuie micșorată până la 10%, iar minimum 40% din generația tânără să aibă studii superioare absolvite; **5.** numărul persoanelor amenințate de sărăcie în UE trebuie să scadă cu 20 milioane.

În afara cadrului oficial, pe terasa sălii de conferință, la o cafea, înarmat cu harta turistică a Deltei Dunării și a orașului Tulcea, autorul prezentului articol a inițiat în rândul celor prezenți un adevărat „concurs internațional de idei” pe marginea proiectului „Reconstrucția ecologică a polderului Zaghen din Tulcea”. La terminarea lucrărilor de reconstrucție, lacul Zaghen va avea un volum de apă de

4 milioane m³ cu un luciul permanent de apă de 20 ha, cuprins într-o incintă îndiguită de 200 ha, în imediata vecinătate a zonei estice a orașului¹.

La discuții au participat mai întâi cetățeni germani, cunosători ai Deltei Dunării încă de pe vremea când aici activa firma Balzer, ce promova intens turismul specializat (pescuitul sportiv și vânătoria).

Aceștia au fost de părere că viitorul lac Zaghen trebuie să devină în primul rând o zonă de agrement urban și de sport de masă (înot, caiac/canoe), așa cum este cazul lacurilor Baldeneysee în Essen sau Duisburg pe Ruhr/Rhein, sau lacul Masche în Hannover. Adevărații iubitori ai Deltei, odată ajunși în Tulcea, vor să se aventureze în inima ei, departe de zgomotul produs de oameni, iar construcțiile hidrotehnice complexe, prevăzute în proiect, nu se vor putea amortiza dacă nu se creează și un complex de bazine de înot în aer liber („piscina populară”), bazine cu instructori de înot, având taxe modice, înconjurate de terase de unde se poate admira panorama orașului etc.²

Veniturile din încasările respective trebuie să se regăsească direct în bugetul primăriei care a cofinanțat investiția în mare parte, din taxele și impozitele colectate de la populație.

În seara zilei de 12.05.2012, conducerea Sonnenberg a tras concluziile asupra sesiunii încheiate, evidențiind participarea activă la dezbateri a celor prezenți, precum și speranța comună a reîntâlnirii și în alte țări, cum ar fi România, Marea Britanie etc.

¹ În România, la Târgu-Mureș funcționează Complexul de agrement și sport „Mureșul”, având un luciul de apă de 4,7 ha într-o incintă de 40 ha. El a fost preluat în anul 2001 de la MAPN de către autoritățile locale. Aici se practică în proporție de masă toate sporturile nautice la prețuri rezonabile.

² În Germania, copiii, adolescenții și tinerii până la vârsta majoratului nu învață să înoate în fluvii și în râuri, ci în bazine de înot acoperite sau descoperite în aer liber, administrate de primării, accesul făcându-se pe baza unei legitimații ce face dovada că părinții lor nu au restanțe la plata taxelor și impozitelor locale.

Media in Europe today, edited on behalf of Euromedia Research Group by: JOSEPH TRAPPEL, WERNER A. MEIER, LEEN D'HAENENS, JEANETTE STEEMERS and BARBARA THOMASS, with an introduction by Denis McQuail, Edit. Intellect Bristol, UK/Chicago, USA, 2011, 272 p.

Volumul *Media in Europe today* este realizat de un consorțiu european de specialiști în analiza mass-media, creat în 1982, Euromedia Research Group, format în exclusivitate din analiști interesați de evoluția mass-mediei în actualul context european. Lucrarea se constituie într-o analiză structurală a mediei europene contemporane și este concepută în două părți: prima parte cuprinde șase capitole dedicate transformărilor structurale ale mass-mediei (presă scrisă, radio, televiziune și media *on-line*) în Europa actuală, iar partea a doua, formată din alte opt capitole, conține studii comparative dedicate noilor provocări ale politicii media în Europa, în relație cu un set de concepte-cheie care interoghează întreg contextul media european: sferă publică vs. sfere publice, democrație, guvernanta, media democratică, minorități etc.

Introducerea, semnată de Denis McQuail, interoghează evoluția mediei în Europa contemporană, marcând momentul de instabilitate care a bulversat identitatea mass-mediei în a doua jumătate a secolului al XX-lea, respectiv, acceptarea intruziunilor structurale, în contextul în care limitele de definire a diferitelor media au devenit extrem de vagi și chiar neclare. Momentul de instabilitate care afectează identitatea mediei este analizat în relație cu pierderea rolului central al acestora atât în interiorul societăților naționale, cât și în cadrul procesului de configurare a relațiilor internaționale.

Dimensiunea europeană a lucrării vine, pe de o parte, din preocuparea comună și de lungă durată, în materie științifică, a autorilor reuniți în acest volum, iar pe de altă parte, din convingerea acestora că, deși modelul european al mediei este unul dintre modelele care riscă să promoveze o viziune unică (nu neapărat unitară), Europa poate fi considerată „cel mai avansat exemplu al unei încercări de jurisdicție transnațională” (cf. McQuail: 22), care imprimă caracteristici specifice politicii media europene, analizabile comparativ și în diacronie, așa cum se întâmplă în lucrarea de față.

Studiul comparativ propus în acest context de volumul prezentat aici operează cu trei concepte majore: internaționalizare, transnaționalizare și globalizare, până la a se plasa în opoziție cu dezvoltările științifice punctuale, realizate anterior din perspectivă strict națională. Ipoteza de bază de la care se pornește este aceea că internaționalizarea, concept de legătură, constă în depășirea frontierelor naționale în dezvoltarea modelelor media, în timp ce globalizarea diminuează progresiv rolul și importanța modelului național al mediei. În acest context, „viziunea unui sistem media global este argumentul ultim” (cf. Thomass și Kleinstüber: 25), în condițiile în care Europa este un construct care depășește, prin dimensiunile structurale, identitare și de mentalitate, toate contextele internaționale supuse unor asemenea încercări de studii comparative, realizate în ultimii 50 de ani, întrucât Europa este „mare și mică, omogenă și multiculturală” (*idem*: 34) în același timp, adică e formată din state mici și mari, reunite mai degrabă prin diferențe și disparități în materie economică, politică și culturală, ceea ce indică aceleași tipuri de diferențe și disparități la nivelul sistemelor media naționale. În acest sens, autorii volumului critică lipsa de flexibilitate a analiștilor media, invocând dorința acestora de a reduce varietatea europeană la câteva modele operaționale, care ar necesita o mai mare flexibilitate, astfel încât să poată cuprinde pe viitor descrieri adecvate ale dimensiunii europene a mediei.

Dinamica modelelor media europene este explicitată cu referire la mass-media din țările est-europene, în special după prăbușirea regimurilor comuniste; autorii atrag atenția asupra faptului că,

deși transformările structurale conjuncturale (externe) ale sistemelor media post-comuniste au fost clarificate în diferite studii propuse în ultimii 20 de ani, niciun model teoretic operațional care să dea seama de metamorfoza internă a sistemelor media est-europene nu a fost încă avansat de cercetători. Un punct important al analizelor, care merită toată atenția cercetătorilor în Europa Centrală și de Est, este comportamentul jurnaliștilor, care pendulează, în opinia autorilor, între două extreme: modelul jurnaliștilor post-comuniști din Polonia, care formează avangarda liberalizării politice, și modelul jurnaliștilor români „rămași în urmă” (*idem*: 35) după 1990.

Procesul de „europenizare” a sferelor publice care activează în statele UE constituie, de asemenea, o tematică prioritară a volumului prezentat. Acesta este analizat pornind de la identificarea unei evidențe metodologice care a rămas aparent neclarificată, constând în alegerea modalității de conceptualizare a sferei publice între perspectiva normativă (propusă de Habermas) și cea empirică. Astfel, din perspectiva habermasiană, sfera publică este un construct dezirat, iar din perspectiva empirică, conceptul de sferă publică nu poate fi înțeles holistic, ci „ca o diversitate de sfere publice imbinat în ele în diferite modalități complexe” (*cf.* Thomass: 120). Autorii recunosc faptul că, atunci când vine vorba despre apariția și dezvoltarea unei sfere publice europene, modelul care prevalează este cel normativ. Conceptul emergent de sferă publică europeană este analizat aici în relație cu factorii care determină euroscepticismul, având la bază câteva constatări evidente: percepția publică generalizată asupra unei Uniuni birocratice, teama și insecuritatea generate de politica de extindere europeană și, în fine, transformarea deficitului democratic european într-un potențial al UE în actualul context al emergenței unei sfere publice europene integratoare, având la bază avantajele noilor media care largesc accesul la informare, interesul cetățenilor europeni și participarea la dezbateră publică europeană. Această ultimă predicție vine dintr-o ipoteză de lucru interesantă și plauzibilă: „Dezbateră despre verificarea empirică a sferelor publice în Europa va continua, în timp ce necesitatea acesteia n-ar mai trebui să fie o temă de discuție” (*idem*: 129).

Valentina Pricopie

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XXI, Nr. 5–6 • 2012

INDEX ALFABETIC 2012

	Nr.	p.
ANDREESCU, VIVIANA, KEELING, DEBORAH G., VITO, GENNARO F., VOINIC, MARIA CRISTINA, Romanian and American Police Officers' Perceptions of Professional Integrity and Ethical Behavior (Percepții ale ofițerilor de poliție români și americani, privitoare la integritatea profesională și conduita etică)	3–4	185
BECIU, CAMELIA, Diaspora și experiența transnațională. Practici de mediatizare în presa românească	1–2	49
COJANU, DANIEL, PRICOPIE, VALENTINA, Citizenship and Identity across Europe. Global Vision, New Perspectives (Cetățenie și identitate în Europa. Viziune globală, perspective noi)	3–4	209
CONSTANTIN, MARIN, Interpretarea comparativă a etnicității rurale, urbane și regionale din România	1–2	89
CRAIU, OVIDIU-CONSTANTIN, Structura socială a oiconimelor. Reorganizarea administrativ-teritorială a statului român prin Decretul 799/1964	1–2	115
DOBRESCU, EMILIAN M., Academia de Științe și Umanistică din Israel și doi dintre reprezentanții săi de frunte: Louis Guttman (1916–1987) și Don Handelman (1939–2007)	3–4	319
DRAGOMIR, CORNELIU, Soarele: sensuri profane în horele din nordul Mehedințiului ...	1–2	133
GORGAN, ANCA, Relația stat-biserică în România postcomunistă	1–2	141
JURAVLE (GASLER), ALINA, ȘERBAN, ADELA, Ruralul românesc în contextul strategiilor europene de dezvoltare	3–4	265
KASSAM, AMIR, Gaining Rights to Citizenship: The Presence of Social Sciences in Agricultural Research and the Global Progress of “Conservation Agri-culture” (Câștigarea dreptului la cetățenie: prezența științelor sociale în cadrul cercetării agricole și progresul global al „agriculturii de conservare”	3–4	161
KEELING, DEBORAH G., ANDREESCU, VIVIANA, VITO, GENNARO F., VOINIC, MARIA CRISTINA, Romanian and American Police Officers' Perceptions of Professional Integrity and Ethical Behavior (Percepții ale ofițerilor de poliție români și americani, privitoare la integritatea profesională și conduita etică)	3–4	185
LAZĂR, MARIUS, Valori, toleranță, religie și spiritualitate la tinerii români	5–6	463
LEOVARIDIS, CRISTINA, Calitatea vieții angajaților înalt calificați din Ungaria. Opinia experților în domeniu	3–4	283
MIHAIU, SIMONA IONELA, Interviu cu sociologul Dan Banciu la împlinirea vârstei de 70 de ani	3–4	305

OTIMAN, PĂUN-ION, Structura agrară actuală a României – o mare (și nerezolvată) problemă socială și economică a țării	5–6	339
OTOVESCU, ADRIAN, Trăsături identitare ale imigranților români din Italia	5–6	445
PARASCHIVESCU, CLAUDIA, The European Union and the Protection of the Roma Minority in the Fields of Education and Housing (Uniunea Europeană și protecția minorității rome în domeniile educativ și locativ)	5–6	405
PERPELEA, NICOLAE, Publicul diasporic și retoricile morale în „comunitatea de știri”	1–2	21
PRICE, SUSANNA, Social Analysis in Development Interventions: Policy Artefact or Constructive Transformation? (Analiza socială în intervențiile cu privire la dezvoltare: artefact politic sau transformare constructivă?)	5–6	361
PRICOPIE, VALENTINA, COJANU, DANIEL, Citizenship and Identity across Europe. Global Vision, New Perspectives (Cetățenie și identitate în Europa. Viziune globală, perspective noi)	3–4	209
RĂDULESCU, SORIN M., Reglementări legislative cu caracter internațional și național vizând prevenirea abuzului sexual asupra copiilor, precum și protecția acestora	1–2	3
RĂDULESCU, SORIN M., Sinuciderea în Europa, în contextul crizei economice globale	5–6	385
REPCARU, PETRE, Seminarul „Extremismul în Europa” (Sonnenberg – Germania, iunie 2011)	1–2	147
REPCARU, PETRE, Seminarul cu tema: „Război. Pace. Uniunea Europeană – prezent și viitor”, desfășurat în luna mai a.c. la Sonnenberg, Germania	5–6	515
SIMION, MARIA, Rata de activitate economică a populației României. Nivel și deziderate	1–2	67
SIMION, MARIA, Sporul natural al populației României și semnalele contextului socio-economic în perioada 2002–2011	5–6	415
STOICOVICI, MARIA, România ca țară de origine, de tranzit și de destinație a migranților	5–6	429
SZABO, LUCIAN-VASILE, Despre sociologia publicului mediatic a gazetarilor	5–6	503
ȘANDRU, CODRINA, Cercetarea atributelor și atitudinilor identitare ale românilor ...	3–4	219
ȘERBAN, ADELA, JURAVLE (GASLER), ALINA, Ruralul românesc în contextul strategiilor europene de dezvoltare	3–4	265
ȘIȘEȘTEAN, GHEORGHE, Un fragment de viață cotidiană în satul colectivizat din România anilor 1971–1985	3–4	237
VINTILĂ, ALEXANDRU-OVIDIU, Traian Brăileanu, grupul de la Cernăuți și revista „Însemnări sociologice” (debutul unor dezbateri)	5–6	483
VITO, GENNARO F. ANDREESCU, VIVIANA, KEELING, DEBORAH G., VOINIC, MARIA CRISTINA, Romanian and American Police Officers' Perceptions of Professional Integrity and Ethical Behavior (Percepții ale ofițerilor de poliție români și americani, privitoare la integritatea profesională și conduita etică).....	3–4	185
VOINIC, MARIA CRISTINA, ANDREESCU, VIVIANA, KEELING, DEBORAH G., VITO, GENNARO F., Romanian and American Police Officers' Perceptions of Professional Integrity and Ethical Behavior (Percepții ale ofițerilor de poliție români și americani, privitoare la integritatea profesională și conduita etică).....	3–4	185

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XXIII, Nos. 5–6 • 2012

CONTENTS

CURRENT ISSUES IN THE ROMANIAN RURAL ENVIRONMENT

- PĂUN ION OTIMAN, Romania's Current Agrarian Structure: A Great (and Unsolved) Social and Economic Problem of the Country 339

SOCIAL ANALYSIS IN DEVELOPMENT INTERVENTIONS

- SUSANNA PRICE, Social Analysis in Development Interventions: Policy Artefact or Constructive Transformation? 361

SUICIDE AND CRISIS

- SORIN M. RĂDULESCU, Suicide in Europe in the Context of the Global Economic Crisis 385

THE PROTECTION OF MINORITY RIGHTS IN THE EUROPEAN UNION

- CLAUDIA PARASCHIVESCU, The European Union and the Protection of the Roma Minority in the Fields of Education and Housing 404

DEMOGRAPHIC TRENDS IN ROMANIA AND IN THE EUROPEAN UNION

- MARIA SIMION, The Natural Growth of the Romanian Population and the Influence of the Social and Economic Context Between 2002 and 2011 415
- MARIA STOICOVICI, Romania as a Country of Origin, of Transit and of Destination for Migrants 429
- ADRIAN OTOVESCU, Identity Features of Romanian Immigrants in Italy 445

EDUCATION AND SPIRITUALITY

- MARIUS LAZĂR, Values, Tolerance, Religion and Spirituality Among Young Romanians 463

COMMENTS

- ALEXANDRU-OVIDIU VINTILĂ, Traian Brăileanu, the Chernivtsi Group and the 'Însemnări Sociologice' Journal (the Beginning of a Debate) 483

LUCIAN-VASILE SZABO, The Sociology of Media Audience and the Contributions of Journalist Ioan Slavici	503
---	-----

SCIENTIFIC LIFE

PETRE REPCARU, Seminar on the topic: 'War. Peace. European Union – present and future' (Război. Pace. Uniunea Europeană – prezent și viitor), organized in May 2012 in Sonnenberg, Germany)	515
---	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

<i>Media in Europe today</i> , edited on behalf of Euromedia Research Group by Joseph Trappel, Werner A. Meier, Leen d'Haenens, Jeanette Steemers and Barbara Thomass, with an introduction by Denis McQuail, Edit. Intellect Bristol, UK / Chicago, USA, 2011, 272 p. (Valentina Pricopie)	521
---	-----

ALPHABETIC INDEX 2012

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XXIII, N°s 5–6 • 2012

SOMMAIRE

PROBLÈMES ACTUELS DE L'ESPACE RURAL ROUMAIN

- PĂUN ION OTIMAN, La structure agraire actuelle de la Roumanie – un grand (et pas encore résolu) problème social et économique du pays 339

L'ANALYSE SOCIALE CONCERNANT LES INTERVENTIONS POUR LE DÉVELOPPEMENT

- SUSANNA PRICE, L'analyse sociale en ce qui concerne les interventions pour le développement: artefact politique ou transformation constructive ? 361

SUICIDE ET CRISE

- SORIN M. RĂDULESCU, Le suicide en Europa dans le contexte de la crise économique mondiale 385

LA PROTECTION DES DROITS DES MINORITÉS DANS L'UNION EUROPÉENNE

- CLAUDIA PARASCHIVESCU, L'Union Européenne et la protection de la minorité rome dans les domaines éducatif et locatif 404

TENDENCES DÉMOGRAPHIQUES DANS LA ROUMANIE ET L'UNION EUROPÉENNE

- MARIA SIMION, L'augmentation naturelle de la population de la Roumanie et les signes d'alerte du contexte socio-économique entre 2002–2011 415
- MARIA STOICOVICI, La Roumanie comme pays d'origine, de transit et de destination des migrants 429
- ADRIAN OTOVESCU, Traits identitaires des immigrants roumains dans l'Italie 445

ÉDUCATION ET SPIRITUALITÉ

- MARIUS LAZĂR, Valeurs, tolérance, religion et spiritualité chez les jeunes roumains 463

COMMENTAIRES

ALEXANDRU-OVIDIU VINTILĂ, Traian Braileanu, le groupe de Cernăuți et la revue „Însemnări sociologice” (le début de certains débats) 483

LUCIAN-VASILE SZABO, Sur la sociologie du publique médiatique chez le journaliste Ioan Slavici 503

LA VIE SCIENTIFIQUE

PETRE REPCARU, Le séminaire sur le thème: „Guerre. Paix. L’Union Européenne – présent et future”, déroulé dans mai 2012 à Sonnenberg, Allemagne 515

COMPTE-RENDUS ET NOTES DE LECTURE

Media in Europe today, edited on behalf of Euromedia Research Group by Joseph Trappel, Werner A. Meier, Leen d’Haenens, Jeanette Steemers and Barbara Thomass, with an introduction by Denis McQuail, Edit. Intellect Bristol, UK/ Chicago, USA, 2011, 272 p. (Valentina Pricopie) 521

INDEX ALPHABÉTIQUE 2012

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aproximativ 15–20 pagini (cca 3 000 semne/pag.). La rândul lor, recenziile sau notele științifice nu trebuie să depășească 5 pagini. Primim numai texte procesate în format electronic, inclusiv prin e-mail (revista@insoc.ro) sau prin fax (4021-318 24 48).

De asemenea, vă rugăm să însoțiți articolul dvs. de un rezumat (maxim ½ pagină), în limba engleză, și o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția de apartenență, domenii de interes profesional).

Menționăm că întreaga responsabilitate pentru originalitatea și afirmațiile enunțate în cuprinsul articolului revine, în întregime, autorului.

Revista se poate cumpăra de la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; Tel.: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06, Fax: 4021-318 24 44, E-mail: edacad@ear.ro

Comenzile pentru abonamente se primesc la:

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, sector 3, București, România;
Tel./Fax: 4021-610 67 65, 4021-210 67 87; Tel.: 0311044668; E-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301–302, sector 1, București; Tel.: 4021 314 63 39, Fax: 4021 314 63 39; E-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro; www.manpres.ro

„Revista română de sociologie” este indexată în următoarele baze de date internaționale /
“Revista română de sociologie” is indexed in the following databases:

PROQUEST (CSA Sociological Abstract)

EBSCO Publishing (EBSCOhost Online Research Databases) – *SocINDEX with Full Text*

Index Copernicus (<http://journals.indexcopernicus.com/recently.php>)

Genamics JournalSeek

Falvey Memorial Library (Villanova University) (http://nc2sy9rn9h.search.serialssolutions.com/?V=1.0&L=NC2SY9RN9H&S=T_AZ&C=R&N=100&B=2200)

Steenfind (Ralph W. Steen Library, Stephen F. Austin State University)

PresseKatalog (Internationale Fachzeitschriften)

PITTCat. Online Catalog (University Library System – University of Pittsburgh)

Orbis Yale University Library Catalog

University of Washington, Libraries

WorldCat Libraries

Katalog der USB Köln (Universität zu Köln – Universitäts – und Stadtbibliothek Köln)

Library of Congress online Catalog

SUWECO ONLINE SERVICE (Czech and Slovak Republics).

„Revista română de sociologie” este indexată, de către Asociația Lumen/Editura Lumen, începând din ianuarie 2009, în bazele de date internaționale RePEc, SOCIONET și EconPapers (<http://edituralumen.ro/>) / “Revista română de sociologie” is indexed, since January 2009, in the international databases RePEc, SOCIONET and EconPapers, by Lumen Association/Lumen Publishing House (<http://edituralumen.ro/>).

ISSN 1224–9262

Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XXIII, nr. 5–6, p. 337–528, 2012